

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

A. D. JØRGENSEN

SØNDERJYLLANDS HISTORIKER

Af P. LAURITSEN

A. D. JØRGENSEN

A. D. Jørgensen

P. LAURITSEN

A. D. JØRGENSEN.

SØNDERJYLLANDS HISTORIKER .

HANS PERSONLIGHED OG
FOLKEGERNING .

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1947

**COPYRIGHT 1947 BY GYLDENDALSKE
BOGHANDEL NORDISK FORLAG - COPENHAGEN**

—
OPLAG: 1500 EKSEMPLARER

—
**PRINTED IN DENMARK
GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN**

FORORD

Denne Bog er blevet til under forskellige Tilløb. Først skrev jeg i 1921 et lille Skrift „*Er Nordslesvig kun et Afdrag? Et Ord om A. D. Jørgensen og Grænseløsningen,*“ dernæst i 1928 en mindre Levnedsskildring af ham som Nr. XVII i Rækken af mine „*Danske Mænd*“, Skrifter for Ungdommen, og endelig i 1940 en mere udvidet Biografi i Anledning af 100-Aarsdagen for hans Fødsel, men alle disse Forsøg var dog stadig (trods den Paaskønnelse, hvormed særlig den sidste blev modtaget og kaldt en god Folkegave, et Lynglimt i en mørk Tid) meget ufyldstgørende overfor hans Livs mangfoldige Enkeltheder og samlede Helhedsbetragtning. Nu fremkommer hermed efter Tilskyndelse fra flere Sider det større og omfattende Værk med en gennemført Udredning af hans Liv og en tilsvarende Bedømmelse af hans Betydning og Stilling i Fædrelandets Historie, hvorimod en videnskabelig Vurdering af hans Forskerarbejde bliver en fagdannet Historikers Opgave og ligger udenfor en Fremstilling som nærværende, der er en Studie over hans Personlighed og Folkegerning.

Alle A. D. Jørgensens skriftlige Efterladenskaber er nu trykt og derfor har jeg forgæves efterlyst nyt Stof. Der findes intet. De iøvrigt benyttede Kilder er anført i Forbindelse med det paagældende Sted i Teksten.

P. L.

MINDESANG

Mel.: Der er et Land.

Han fødtes midt i Sønderjyllands Sommer,
hvor Slottet ses ved Søens blanke Spejl,
mens under Skovens Bryn til Syne kommer
en Svane-flok med hvide Vingers Sejl.
Lydløse som hans Barnehjertes Tanker
de muntre Smaafisk gennem Vandet gaar,
i sorgløs Leg og Lykke Drengen vanker
og Borgens Spir i Solen gyldent staar.

Da bryder Hornets Klang de stille Drømme
som Toner fra en fjern og svunden Tid,
i Dalen stiger Livets stærke Strømme
og Kampsignaler kalder frem til Strid.
Højt bruser Søen op om Danmarks Rige
og Hovslag lyder under Vaabengny,
mod Himlen løftes Dannebroges Flige,
en Konge gæster Drengens Barndomsby.

I Sindets Løndom taler Blodets Stemmer,
paa dansk og tysk der kæmpes i hans Bryst,
men gennem Striden dybt hans Sjæl fornemmer,
at kun mod Danmark gror hans Ungdomslyst.
Og med en Lidenskab, der aldrig trættes,
han modnes til at elske dette Land,
dets Folk og Sprog, den Fremtid, som forjættes,
men haardt det ramtes, da han stod som Mand.

Med Folkesjælens Dødsangst i sit Hjerte
han føler Livets Kald bag Skæbnens Haand
og lutret under Fædrelandets Smerte
han vies ind af selve Sagas Aand.
Med Myndighed han tolker Fortids Minder
og nye Syner i hans Granskning bor,
han spreder Taagen, som vort Øje blinder,
en Sandhedsfakkel flammer i hans Spor.

Herold og Høvding staar han foraarsfrodig
med Tro paa Folkets Kraft fra tusind Aar,
vort Grænselands Profet, der viser modig
vor egen Brødes Od bag Slægtens Saar.
I Livets Sommer rank og stærk han segner,
da er hans Gerning djærv og mandig gjort,
den Vejen frem mod Tidens Fylde tegner
og aabner Danmark Gensynsglædens Port.

P. Lauritsen.

Paa Hundredaarsdagen for
A. D. Jørgensens Fødsel.

I

I NUTIDENS LYS

DER er visse Bøger, som sætter Skel og danner Mærkepæle i et Folks Historie, fordi de gennem den paagældende Forfatterpersonlighed er Udtryk for en genfødende Kraft og betegner en frugtbringende Livsfornyelse i dets Udvikling, men saadanne Værker modtages ikke altid med fuld Forstaaelse ved deres Fremkomst. De virker for voldsomt i Øjeblikket og ofte er det først Eftertiden, der heltud kan værdsætte dem og vurdere deres gennemgribende Betydning.

I Foraaret 1901 udkom en af de ejendommeligste og mest særprægede Selvskildringer i dansk Litteratur og trods Offentlighedens store Respekt for Forfatternavnet, grundfæstet gennem en betydningsfuld Livsgerning, vakte den paa flere Maader i vide Kredse en forarget Uvilje, fremæggede fortørnede Protester og en vis harmfuld Ærgrelse, skønt Modstanden dog delvis mildnedes af den samtidigt udtrykte Beundring over Forfatterens magtfulde Personlighed med dens ualmindelige Sammenknytning af mangeartede rige Evner. Kun fra enkelte Sider mødtes Bogen straks med større Forstaaelse uden alligevel dengang — fraset visse Enkeltmænd — at finde fuld Paaskønnelse for det egentligt egenartede i dens Livsindstilling og Tidsbedømmelse. Det var den halvfjerde Aar i Forvejen i en forholdsvis tidlig Alder afdøde Historiker Rigsarkivar A. D. Jørgensens hensynsløse Selvafsløring „En Redegørelse for min Udvikling og mit Forfatterskab“, fundet i hans Efterladenskab med en vedlagt Optegnelse, hvorefter det blev overladt til hans nærmeste at tage Bestemmelse om Tidspunktet for Manuskriptets Offentliggørelse. Han havde været sig selv bevidst, at dets Indhold

næppe vilde undgaa at vække stærkt Røre og fremkalde Modsigelser. Og hans Formodning slog til i videste Maal.

Den mærkeligt uforbeholdne Bog med dens aabenhjertede Selvbelysning minder i mangt og meget om Søren Kierkegaards „Synspunktet for mit Forfatterskab“, som da ogsaa utvivlsomt har været dens umiddelbare Tilskyndelse, idet A. D. Jørgensen, der fra sin tidligste Ungdom var en ivrig og dybtgrebet Læser af Søren Kierkegaard, tilstrækkeligt klart hentyder til sit Forbillede. Søren Kierkegaard udtaler: „Videre har jeg intet at sige, kun vil jeg til Slutning lade en anden tale, min Digter, der, naar han kommer, vil anvise mig Plads blandt dem, som har lidt for en Ide“ — og under udtrykkelig Henvisning dertil siger A. D. Jørgensen: „Jeg venter ingen saadan Digter, men dog vilde jeg ønske, at før eller senere en begavet Mand vilde skænke mit Forfatterskab, naar det er afsluttet, et Øjebliks samlet Opmærksomhed.“ Der er andre Paralleler i de to Mænds Selvbekendelser. Begge fremhæver de ret enslydende Sokrates som deres Lærer om end med forskellig Virkning, Søren Kierkegaard kalder sig selv en Spion i Aandens Verden og A. D. Jørgensen ligner sig ved en Sofist, en kundskabsspredt Livslærer, men Meningen er den samme, og hver paa sin Maade udtrykker de det paa én Gang baade pinlige og befriende i at turde tale helt ud af Sjælens inderste Trang. Tillige er disse to ellers saa vidt forskellige Livsrepræsentanter fremragende Mestre i det danske Sprog, men det tør vistnok siges som en ubestridelig Sandhed og som et Vidnesbyrd om A. D. Jørgensens enestaaende stilistiske Formsans, at han her trods alt overgaaer sin Forgænger, ikke mindst ved Udtrykkets straalende Klarhed midt i Følelsesrigdommen.¹⁾

Bogens intime Skriftemaal virkede i Offentligheden som om Forfatteren med et pludseligt Ryk næsten ublufærdigt havde slaæet sit Livs og sit Hjertes Portfløje op og vist sin Aands Værksted, der

¹⁾ Det bør maaske nævnes, at A. D. Jørgensen med Hensyn til sine Livsindringer formentlig har været paavirket af Skuespillerinden Johanne Luise Heibergs opsigtsvækkende Memoireværk „Et Liv genoplevet i Erindringen“, hvis Udgivelse han tilskyndede og selv paatog sig efter hendes Død. Han har saaledes været medvirkende til Fremkomsten af to af de betydeligste danske selvbiografiske Skildringer.

saa sandelig rummede alt andet end en blot støvet Stuelærdom, og i et legende Overmod var han ikke fri for at drive Gæk med selve Lærdommen og gøre den til noget ret ringe. Stødet var for kraftigt og han fik ikke Absolution i første Omgang. For det bredere Lag havde han staaet som den højtansete Historiker, der ganske vist gennem sine fædrelandske Fortællinger og sine nationale Foredrag forholdt sig anderledes til Folket end hans videnskabelige Fagfæller, og han havde været betragtet med en Slags sky Ærbødhighed som den fjernt fra Mængden paa en fornem Piedestal op-højede Embedsmand, der nok engang imellem deltog i en eller anden Holmgang, men en saa fordringsfuld Stridbarhed og ufor-sonlig Kampnatur havde man alligevel ikke ventet at finde bagved. Han satte sig i Dommersædet over anderledes tænkende med en Selsikkerhed, der kunde ligne aandeligt Hovmod, og hans gi-gantiske Personlighed gjorde Rede for Anfægtelser og Sjælekampe gennem vældigt brydende Modsætninger, der næsten bevidst an-massende syntes at hæve sig trodsigt over sædvanlige Former og Begreber af den Art. Her aabnedes Indblik i Sjæledybder, som fik det til at svimle for de fleste Læsere, her strakte deres Fantasi ikke til, noget lignende kunde ikke loddess hos nogen anden nulevende dansk Historiker. Man reagerede uvilligt overfor den fulde Aaben-baring af dette rige, urolige, stærkt komplicerede og i levende Live dog saa disciplinerede Temperament. Man mødte en stor Kunstnersjæl og Profetskikkelse, hvor man fra den Side væsent-ligt mente at træffe den gulnede Arkivvidenskabs Repræsentant. Var han virkelig saadan inderst inde, spurgte mange tvivlraadigt og undrende sig selv, og kun efterhaanden banede en gryende Forstaaelse af denne sælsomme Aand sig Vej alle Vegne til en rigere Erkendelse af de historiske Idealers Dybde og Fylde i hans samlede Personlighed med alle dens Rødder. Gennem den Maade, hvorpaa han indlevede sig i selve Folkeaanden som en naturligt medvirkende Del af den og dog i Videnskaben bevarende sin rea-listisk tilslebne Bedømmelseskunst, blev han — tør det siges — paa sin særlige Vis Danmarks betydeligste Historiker, hvori der ikke ligger nogen forringende Sammenligning for vore andre store Historikernavne. Blot loddede han dybere i Folkesjælen og forstod

derigennem i Historiens Aand at sætte sig i Forhold til Samtidens Mennesker for at vække deres dunkle Trang til Meddelagtighed. Saadan blev han den første mellem Ligemænd. Hans Fremstilling var præget af en ejendommelig Sjælekraft, et Vidnesbyrd om Rigdommen i den danske Folkegrund, men for de fleste skulde der Tid til at erkende hans mægtige og dybt personligt formede Anlæg i deres samlede Storhed.

Hans Kritikere tog haardt fat. Ved Siden af en ærefuld Anerkendelse af den hedengangne Historikers dybe Fædrelandssind og banebrydende Arbejdsevne, hans begavede Personlighed og højtstræbende Livsmaal, ankede de skarpt over hans udæskende Anskuelser og afvisende Holdning i forskellig Retning, ofte lige til Grænsen af det ufordragelige eller uforsonlige, beskyldte ham for en udpræget Selvfølelse og et svulmende Overmod med ubarmhertige Domme over Mennesker og Forhold, dadlede hans Arbejdsmaade efter hans egen Beskrivelse som tilsyneladende planløs og tilfældig, betegnede i Samklang dermed hans historiske Virksomhed som værende uden centraliseret Sammenhæng og kaldte det en Selvmodsigelse og en misvisende Forskydning i hans Syn paa sin egen Livsgerning, naar han understregede den som et ophøjet Kald og samtidig ironiserede over sine mangelfulde Forudsætninger i det rent faglige og akademiske. Ikke mindst tog man Anstød af denne hans besynderlige Omtale af sig selv som en Blanding af en udvalgt Foregangsmand, hvis stolte Skæbne det kunde blive at bryde med alt og alle, og en utilstrækkelig udrustet Videnskabsmand efter den sædvanligt gældende Opfattelse. Samtidig virkede det forvirrende paa mange og halvt irriterende paa andre, at alt dette var iklædt Ord, der ikke findes skønnere og mægtigere i det danske Sprog. Her som i alle sine Værker mestrede han Prosaens Kunst som næsten ingen anden.

Var der berettiget Grundlag for saa haarde Angreb eller skyldtes de overvejende Misforstaaelser? Svaret kan ikke klares med et simpelt Ja eller Nej, dertil er Sagen for sammensat og kræver en anden Afgørelse, Sandheden ligger udvendig set midt imellem og har en indre Løsning. Han var ikke noget Glansbillede, hans Temperament havde sine ubehagelige Sider, og adskillige af de

fremførte Anker var ikke urigtige. Det gælder hans ofte udfordrende og afvisende Indstilling til Mennesker og Meninger, der gik ham paa tværs, andre var ensidigt overdrevne som f. Eks. Beskyldningerne for overmodigt dømmende Selvsikkerhed, idet hans tit noget hvasse Intolerance bundede i Følelsen af et højere Formaal, atter andre med Henblik paa hans Arbejdsmaade laa i underlegen Evne til at begribe hans Naturs særegne Karakter, hans højt beaandede Stemninger, og flere havde endelig deres Aarsag i noget bevidst tilsigtet fra hans Side i Forbindelse med Baggrunden for hans Livskald, men det skulde altsammen indsættes som Led i hans kraftfulde Personlighed med den sjældne Dobbeltthed af viljebaaret Tankeflugt og følelsesfuld Aandsrigdom, Sandheds-trang og Inspiration, Klarhed og Fylde, og her brast det i den offentlige Erkendelse. En Mand, der som A. D. Jørgensen saa sent som blot et Aarstid før sin Død med begejstret Indsigt havde offentliggjort en aandfuld Fortolkning af Grundtvigs storslaaede og dunkle profetiske Digtning „Nyaarsmorgen“, var selv af Seernes Slægt og maatte dele deres Kaar. Det gamle Testaments profetiske Bøger egner sig ikke til Avislæsning og dog har de grebet Menneskeheden gennem Aartusinder. De bestemmes ikke efter logiske Argumenter. Og A. D. Jørgensen var en Profet paa sit særlige Omraade.

Der er til Tider rejst det Spørgsmaal, om Historieskrivningen er en Videnskab eller en Kunst, og Svaret har været forskelligt. Særlig gennem det nittende Aarhundredes kildekritiske Metoder blev Forskningens videnskabelige Karakter fremhævet, men fra andre Sider har man angrebet Historien som egentlig Videnskab og hævdedet, at en eksakt — det vil sige nøjagtig gengivende — Historie overhovedet ikke lader sig skrive, idet der kun kan gives en videnskabelig Erkendelse om usammensatte Ting, men ikke om noget saa dybt sammenslynget som den folkelige Livsudfoldelse gennem Tiderne. En sand Viden herom naas efter denne Opfattelse alene efter den kunstneriske Erkendelse, en historisk Videnskab i sig selv kan aldrig lære Folkene deres Vej. Allerede Udvalget synes fuldkommen vilkaarligt og et Folks Historie kan anvendes til Eks-

empel paa hvad som helst ganske som Historikeren ønsker. Enhver politisk, moralsk eller filosofisk Ide kan — siges det — udpeges i ethvert Lands Historie og derfor kan der i Virkeligheden ikke tales om Historiens Lektioner eller Historiens Dom. Den Slags er en Kunst, fordi selve Handlingen ikke kan genskabes eller ses, men kun et Spejlbillede af den. Aarsagssammenhængen kan aldrig bestemmes med fuld Sikkerhed, fordi menneskelige Viljehandlinger og deres Motiver er Led i Aarsagskæden, og der arbejdes langtfra altid med definerbare Størrelser.

Overfor disse modsatte Opfattelser vilde A. D. Jørgensen med Styrke understrege Historieskrivningen baade som en Videnskab og en Kunst, men udformet i en levende Forbindelse mellem begge, en Vekselvirkning, der efter hans Mening kun bliver mulig og fyldestgørende gennem en grebet Personligheds hjerteglødende Indsats under den historiske Aands Inspiration. Da først faar Historikerens Gerning et samtidig konstaterende og opløftende Maal. For en saadan Sjæl vil nye Verdensbegivenheder danne nye Sammenligninger med Fortiden. De skaber nye Perspektiver, som dog viser sig at være de samme, hvori andre Slægter saa Fremtiden før os. Det foregaaende fødes atter i det tilkommende. Den nødstedte Nutid ser tilbage for at hente Haab og Styrke til at gennemleve de tunge Hjemsegelser med usvækket Tro paa et kommende Morgengry efter Natten og Kulden. Det har før været mørkt i Verden, men det blev atter lyst. Derom vidner ogsaa hans egen historiske Skikkelse, der i en haardttyngende Tid styrkede Genrejsningskraften i det danske Folk.

Kun den tankeløse og overfladiske Iagttager kalder de historiske Tildragelser planløse og tilfældige, hvorimod den grundige Betragter Gang paa Gang vil finde den stærke og betydningsfulde Livslov bekræftet, at naar en stor Begivenhed, ikke mindst en dyb Sorg, fuldbyrdes i en Slægt eller et Folk er allerede den Mand født, i hvis Sjæl Følgerne nedfælder sig som et lutrende Kald, der modner og danner ham til Fremtidens Fører og Vejleder under de nye Kaar, saa selve Livsskæbnen paa den Maade er med til at forberede og grundlægge en kommende Genfødselse. Det blev en betydningsfuld Rejse for Danmarks Fremtid, da den unge Tietgen

— vor senere store Købmand og Handelskonge — i Januar 1849 forlod sin Fødeby Odense for at sejle til Manchester i England. Tilsyneladende gik han bort fra Lykken og Livsglæden ved at forlade Fædrelandet, hvor Aanden fra 1848 brød straalende frem, og drage til den strenge forretningskolde Handelsby, men ukendt og ubemærket drog han ud for at uddanne sig til den Mand, hvis Gerning mere end nogen anden skulde bidrage til at skabe ny Kraft i Fædrelandets Erhvervsliv og praktiske Fremtidsevne, naar den nationale Begejstringsrus herhjemme sørgelig snart skulde afløses af Nederlagets bitre Smerte. Og da hine Sorgens Dage kom med 1864, der for mange kastede Haabløshedens mørke Slagskygge over Danmarks Fremtid som Nation, stod en anden ung Mand rede til gennem sin særligt udrustede Personlighed at vækkes til en Sandhedsherold for sit Folk efter Ulykken og lære os den rette og fulde Selverkendelse. Det var den vordende Historiker *Adolf Ditlev Jørgensen*. Han blev en Bekræftelse af Genrejsningens ejendommeligt skabende og skjult virkende Kraft. Han — Farversønnen fra Sundevad — var rundet af jævn Folkerod, der gav ham dybe Forudsætninger for den nationale Gerning, og han blev vakt til Opgaven gennem den knugende Folkesorg, da alt det ydre var styrtet sammen og Landet for alle mørktskuende Sjæle syntes helt eller delvist at gaa sin Undergang i Møde.

Han modtog sin Indvielse efter den haarde Fred i Wien 31. Oktober 1864, hvorved Danmark mistede to Femtedele af sit Statsomraade og Indbyggerantal, men den egentlige Smerte var Tabet af det danske Nordslesvig. Nye Betragtninger gik da som et stærkt aandeligt Jordskælv gennem hans Personlighed og prægede hans Indstilling overfor Forholdene. En Glød fra Historiens Alter tændte hans profetiske Syn, og Sagas Aand salvede ham til sin Høvding og Herold. Han følte sit Kald og fulgte det. Maaske var det ikke uden Betydning, at han ogsaa var en Tankens Mand, hvilket gav ham Overvejelsens Smidighed i Forbindelse med Hjertets Varme. I sine Ungdomsaar tumlede han med store filosofiske og religiøse Problemer inden han fandt sin rette Livslineie. Og vort Ulykkesaar krævede ikke blot Mænd med faste Hjerter, men med modige Tanker.

Forbavsende er den Virkelighedssans, hvormed han da under den rundt i Landet paa mangfoldig Vis herskende haabløse Forvirring og den fra mange Sider indtrædende selvopgivende Forsagthed maner Folket til Selverkendelse. Han spørger sig selv, om Folket har staaet ret og rigtigt før Katastrofen eller noget er forsømt i indre Forstaaelse og Selvtugt, og derudfra driver han til Eftertanke for at berede en karskere Fremtid. En indre Selvbesindelse skal drage Næring af selve den haarde Skæbne. Naar A. D. Jørgensen har sat det Motto i en af sine Bøger, at et Folk kan blive gammelt, men det ældes ikke saa længe det hævder sin Plads i Verdens Udvikling, og det kan ikke dø saa længe det bliver sig selv tro, har han dermed skrevet vort Folkelivs Grundlov. Saavel i sine Forudsætninger som i sine Forhaabninger skal Folket besinde sig for at føre Fremtidens Virke med lutret indre Styrke. Intet Maal kan naas eller Livsgrunden bevares uden den rette sjælelige Kraft.

Det er kun de største Sjæle, der midt i den fortvivlede Sorg kan se saa klart og ubønhørligt sandt paa de historiske og nationale Modsætninger, at de lærer Folket Selvopdragelsens betydningsfulde Opgave for ikke at gribe fejl og støtte sig til falske Midler.

A. D. Jørgensen hører til disse Aandens Stormænd. De erkender det ydre Nederlag og ser det modigt i Øjnene, mens de med profetisk Myndighed hævder, at nu gælder det Kampen om Grund-sætninger, Sæder og Karakter. Nu maa Folket besinde sig paa sin Egenart, tage sig sammen i Beslutsomhed og finde Kraft i sig selv. Smerten maa anspore til at finde dybere Kildespring i Folkefølelsen, til rigere Forstaaelse af vore Folkeegenskaber som vort menneskelige Livsgrundlag og til et urokkeligt indre Fællesskab i Sind og Tanke. Fremtiden og den folkelige Opvejsning er kun mulig paa det indre Grundlag i Troskab mod det bedste og det evige i vore nationale Værdier som de er skabt gennem Aarhundreders Udvikling. Fælles Skyld og Skæbne maa afføde en fælles Fornyelse i folkeligt Samvirke ved egne naturlige Livskilder.

Ud fra den alvorsfulde Betragtning, at Sorg og Smerte over Fædrelandets Modgang kun er negative Bevægelser, hvis de ikke fører til sand Genfødelse af egne Værdier, er det en Grundsæt-

ning for A. D. Jørgensen, at selvfølgelig findes der bag alt dette et stort Folkefællesskab mellem alle Nationer, men kun naar hvert enkelt Folk udvikler sin selvstændige Ejendommelighed midt i Mangfoldigheden. En Verdensstat paa Bekostning af de frie Nationer er unaturlig og uden indre Sandhed. Den sunde Nationalfølelse erkender og respekterer andres nationale Værdier og baner derigennem en naturlig Vej til mellemfolkelig Forstaaelse. Han skelnede mellem den dybt nationale Bevidsthed, der som et umisteligt Vækstvilkkaar for det enkelte Menneske indenfor hvert Folkeslag er en Del af Menneskehedens fælles Arv, og en ydre selvtilstrækkelig Patriotisme, som mere er en Bekendelse til Statsbegrebet og derfor især fæster sig ved dettes udvendige Symboler.

Hans Gerning fik en mægtig og tilsidst afgørende Betydning for Danmark i dets største nationale Spørgsmaal, Forholdet gennem Sønderjylland overfor Tyskland. Han satte det ind i en ny og videre Forbindelse end før. Som født paa Grænsen mellem Dansk og Tysk var han ligesom forudbestemt til at se baade dybere og friere paa det nationale Mellemværende. I hele hans Historieskrivning blev Sønderjyllands Skæbne den røde Traad. I Modsætning til de nationalliberale Historikere, der havde skildret Nationalitetskampen som en Strid mellem Aser og Jætter, hvor al Ret var paa vor Side, søgte han at gøre Ret og Skel. Han var jo vokset op i Brændingen mellem de to Kulturer og havde som ung følt sig mægtig draget af tysk Aandsliv, Grænselandets to Sjæle boede i hans Bryst. Han lærte os at gaa ud fra Folkesindet som det afgørende i Stedet for gamle ydre Tilhørsforhold, som Historiens levende Udvikling har underkendt. Den nuværende Delingsgrænse er Resultatet af hans Livsgerning. Derfor skylder Danmark ham den dybeste Tak, fordi han lærte os kun at staa paa den indre Ret i Afgørelsens Stund. Den voldsomme Grænsestrid herhjemme efter den første Verdenskrig viser, hvor svært det var for mange at nemme hans Lære i den Medbør, som blev os til Del, men den endelige Afgørelse fulgte A. D. Jørgensen og betryggede dermed Danmarks Fremtid.

Alligevel er det ejendommeligt, at han altfor sjældent blev nævnt under de stærke Brydninger om vor Sydgrænse dengang efter Kri-

gen, skønt ingen er trængt saa dybt ind i Sønderjyllands Historie som han eller har saa klart udredet de tætslyngede Traade i vort Grænselands Fortid med dets ulykkelige Skæbne tilsidst. Dertil kommer, at han havde en vidunderlig Evne til at udtrykke sig i letfattelige og dog beaandede Ord, der griber baade den jævne og den højtbegavede Læser. Han skrev et Sprog saa stærkt og smukt som ingen anden dansk Historiker. Det kan have Sagaens Haardhed og Knaphed, det kan stige til den beherskede Patos, som vi genkender som vor i Modsætning til mange fremmede Folks store Bravader, og det kan klinge mildt og blødt, føje sig smidigt om Tanken. Han var alle Dage en ejendommelig sjælfuld og særpræget Skikkelse indenfor sine videnskabelige Fagfællers Kred. „Da jeg sad her i København 1864,“ skrev han engang til Gustav Johannsen, „med knækkede Forhaabninger og med Følelsen af, at vi nu maatte begynde forfra i vor nationale Kamp, da besluttede jeg ... at give mit Bidrag til det nye Danevirke. Dette Maal har jeg aldrig tabt af Syne og jeg er derfor kommen paa tværs af saa meget andet og særlig af hele vor lærde Verden, der ser skævt til mine populære¹⁾ Foretagender.“

Denne fængslende Fremstiller med det omfattende historiske Kendskab og den aldrig svigtende Virkelighedssans stod da ogsaa ret tidligt — trods eller med sine Ejendommeligheder — som en udvalgt Høvding, til hvis Ord man lyttede med Eftertanke og Tiltro i alle nationalt vaagne Kredse. I Skibelund Krat med Mindestøtter og Mindesten for Mænd, der har værnet Sproget og Danskheden, hæver sig ogsaa Billedhuggeren Hansen-Jacobsens smukke Monument med Modersmaalets Symbol: den højbaarne Jomfru og ædle Kongebrud. Ung og haabefuld staar hun med Kronen om sin Pande og støtter sig til de to Riddersmænd, der var hendes trofaste Vagt — Edvard Lembcke, der digtede Sangen til hendes Pris, og A. D. Jørgensen, som paa den ædleste Prosa vogtede hendes Arv og Ære. Hans historiske Fortællinger trængte vidt ud i Folket, ligesom den akademiske Verden ofte hyldede ham, men maaske er det dog som om man i Folketonen undertiden lytter efter noget lønligt, det allerinderste i Klungen, der viser, at Virk-

¹⁾ Ordet er altsaa her brugt ironisk.

ningen er fuldt ud tilstrækkelig dybtgaaende i alle Retninger. Lykkeligvis blev vor nye Sydgrænse¹⁾ sat efter hans Tanke og historiske Forberedelse, men den Betragtning og Forudsætning, der efter A. D. Jørgensens Mening skal bære Grænsen og være dens Grundvold, maa ogsaa staa som en Hovedhjørnesten i det samlede nationale Arbejde, saa Tilslutningen til hans Syn og Standpunkter ikke bliver ligesom mere taktisk bestemt end egentlig følt. Man maa ikke fra nogen Side forbigaa ham i Tavshed netop i dette Slægtled, da den Erkendelse, hvortil han naaede gennem sit livslange Forskningsarbejde, skulde komme os helt og sandt tilgode ved det sønderjydske Spørgsmaals Fremtidsudvikling. Efter hans eget Eksempel, der ikke veg tilbage for at blotte „den store Brøde i vort nationale Liv“ — som han udtrykker det — bag den folkeligt varmhjertede Tid under Præget af Stemningerne omkring 1848, kan det vist godt siges aabent med Henblik paa ham selv, at det ikke er sundt for et Folk at glemme sine egne Sandhedsvidner om end det sker i den bedste Hensigt. Hans Navn burde være paa alles Læber nu og hans Statue rejst paa et af de mest fremtrædende Steder i Hovedstaden — det er ikke nok med Bissens smukke Buste af ham ved Landsarkivet.²⁾ „Hvor forunderligt er det ikke,“ skrev han om Kristian den Ottende, „at for denne Konge, som satte Eftermælets Herlighed saa højt, er der ingensteds rejst noget synligt Minde ... Men herpaa ligger der jo ringe Vægt. Hvad der derimod er af Betydning for vor egen Skyld er, at hans Navn atter fremdrages og nævnes med Ære og Tak, hvor gode danske Mænd bringes paa Tale, med Tak baade for, hvad han fik Lykke til at udrette og hvad han stræbte efter som

¹⁾ I en vis Forstand burde den mere kaldes den A. D. Jørgensenske Linie end den H. V. Clausenske, fordi A. D. Jørgensen var baade H. V. Clausens og H. P. Hanssens historiske Læremester og nationale Vejleder, hvorom ogsaa H. P. Hanssens Livserindringer vidner stærkt og taknemligt.

²⁾ Paa Hundredaarsdagen for hans Fødsel skrev hans Søn Højesteretspræsident Troels Jørgensen i Berlingske Tidende med Hensyn til, at Faderens Billede paa tre Steder staa i fri Luft (foruden ved Landsarkivet og i Skibeland tillige i Grænsten) — at A. D. Jørgensen vilde have set det som et Tegn paa Tilslutning til de Tanker, som han i sin Tid førte frem, og ikke som andet. Det betyder disse Mindesmærker ganske vist og dog mangler der endnu alfor meget i den offentlige Bevidsthed.

sit Maal, men ikke naaede.“ Det samme kan siges om A. D. Jørgensen selv og derfor skrives denne Bog. Den skal være en Opfyldelse af det Ønske, han — som før nævnt — udtalte i sine Erindringer, at før eller senere en Mand vilde skænke hans afsluttede Forfatterskab en samlet Opmærksomhed, der (som det udtrykkes) kunde vise, at „han har forstaaet mig med den rette Sympati“.

„Saa skal ogsaa min Gerning vejes,“ siger han. „Vil den da findes for let?“ Han kan hvile roligt i sin Grav. Livet selv har givet ham Ret. Saadan gaar det alle Profeter, men først efter deres Død.

Naar han overhovedet kunde nære Tvivl om at møde den rigtige Forstaaelse og Sympati, skyldes det den voksende Modsætning mellem hans historiske Erkendelse og de paa mange Maader herskende traditionelle Meninger. Modstanden begyndte at rejse sig og han var klar over, at den vilde tiltage. Stadig stærkere følte han sit Arbejde som en Profets Gerning og derfor ogsaa med Udsigten til en Profets Skæbne. Men — som Livsredegørelsen viser sig for den rette Bedømmer — Bevidstheden herom adlede blot endnu mere hans Personlighed og højnede hans egen Betragtning af Livsopgaven, hvorunder dog ogsaa de skarpe Sider i hans Natur traadte stærkere frem. Han blev en Forkynder, hvis Sandhedsbudskab maatte dømme baade konservative og radikale Opfattelser, men samtidig med en dyb indre Magt appellere til en rigtigere og rigere Betragtning, hvorudfra Fremtidsmaalet først fik sin sande Fylde og Glans.

Den inderste Linie i hans Forskergerning var Sønderjyllands Skæbne i Tilknytning til Danmarks Historie indenfor det samlede Norden, hvorimod den almindelige Historie laa ham fjernere, men som Grænselandets Søn formaaede han indenfor sit særlige Omraade at rejse Spørgsmaalene paa helt ny Vis og evnede at følge Udviklingens Linier under ligeligt Hensyn saa vel til de førende Personligheder som det Folkesind, hvoraf de udsprang. Det lykkedes ham paa en egen Maade at sætte sit Granskningsarbejde i levende Forhold til Nutidslivet og derved gøre det historiske Fag til noget af en Folkesag.

Hans nylig udkomne Breve, udsendt af hans Sønnesøn, den unge Historiker Harald Jørgensen, yder ypperlige Bidrag til Forstaa-

elsen af hans Arbejde og Personlighed. De bekræfter ogsaa, hvordan han som Ikke-Akademiker altid inderst inde følte sig noget fremmed i de officielle Højlærdes Lag, og dog var det ham, der berettiget kunde skrive i et af Brevene, at naar han havde fuldført som sin sidste Gerning at udrede Grunden til Danmarks Ulykke i Sønderjylland,

„da jager jeg til vilden Stod min gode Ganger graa,
den Hest, som mig har baaret, skal ingen sidde paa“.

Disse stolte og selvfølede Ord, der ikke er noget isoleret Udsagn og genkalder Klangens i Grundtvigs stærke Feltraab om at gribe ind i Tidens Hjul og hjælpe til at dreje det tilbage til de gamle Stier, staar i fuld Samklang med Livsredegørelsens og Brevsamlingens hele maalbevidste Karakter. De er kun at opfatte som en usædvanlig udrustet Personligheds aabne og mandige Bekendelse til sit høje Livkald, hvis Betydning han er sig bevidst. De er udtalt af en Mand, der var modnet under Sindets dybe Bølgegang mellem den indre og ydre Verden, mellem Længslen mod Sjæls indre Selvudvikling og Trangen til den ydre Livsindsats, mellem Tænkning og Handling, og derigennem havde alle Forhold paa mærkelig Vis dannet ham til at følge det nødstedte Fædrelands Udvælgelse som dets Historieskriver og historiske Leder i en vanskelig Tid. Den nærmere Udredning af hans Liv og Virke vil vise, hvorledes det profetiske blev det Kendemærke, hvorunder han fuldbyrdede sin Gerning og virkeliggjorde Grundtvigs Forudsigelse fra Mands Munde om Historien, der ikke mere skulde ligne en Pen, som kryber hen ad Papiret, men en Fugl, der paa Ørnevinger sejler stolt over Tiderne og med Falkesyn udspejder de store Begivenheder.

II

BARNDOM OG RELIGIØS UDVIKLING

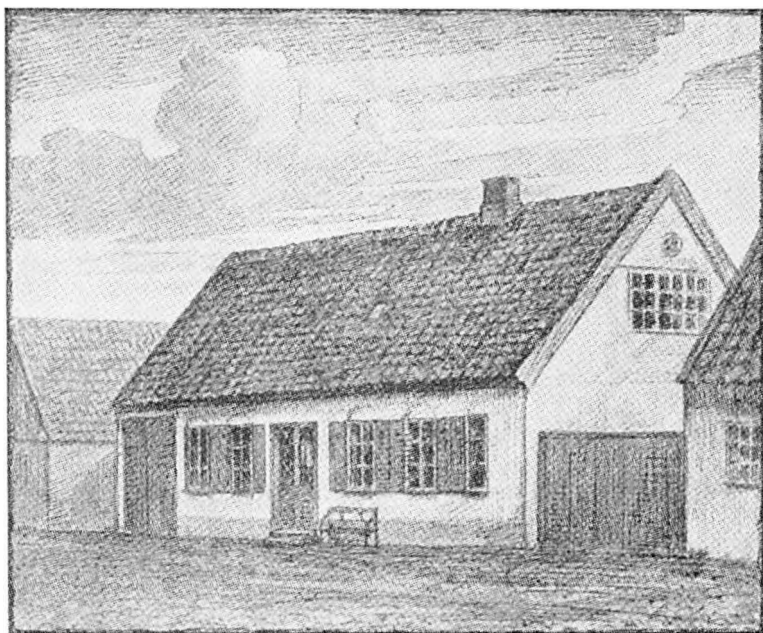
A. D. Jørgensen blev Sønderjyllands ypperste Kronskud i dets Forhold til Kongeriget og han fremhævede selv, hvordan Fødsel og Forhold gav ham særlige Forudsætninger for Livsgerningen.

Han var af ren sønderjydske Æt, Grænseegnenes og Sprogkampens ægte Barn, mærket af de gamle nedarvede Kulturbrydninger og Nutidens Krige. I omtrent 500 Aar har hans Forfædre levet og virket i Sønderjylland. Paa mødrene Side kender hans Slægt mange kendte Mænd, der har ydet en fremragende Indsats, derimellem Historikeren Andreas Højer, Oldgranskeren Georg Zoega, Insektkenderen Johan Kristian Fabricius, og i Landets indre Brydninger gjorde Slægten sig stærkt gældende paa Kristian den Andens Tid, da Herredsfoged Nis Henriksen, fra hvem A. D. Jørgensens Moder nedstammede i lige Linie, optraadte imod Bønderne paa Urnehoved Ting. Af Slægtens Medlemmer har to deres Navne indridset paa Skamlingsbankestøtten paa Grund af deres Arbejde for Modersmaalet, mange har været Herredsfogder, Borgmestre eller Raadmænd, en stor Del har været Præster, deriblandt den senere indflydelsesrige Hofpræst J. B. Bluhme, og af Resten har de fleste været dygtige og driftige Borgere, deriblandt ikke saa faa Købmænd. Hans Fader var Foregangsmand for Omegnens Danskhed og hans Moders Broder, Martin Bahnsen, Deputeret til Stænderforsamlingen i Flensborg.

I det store Fællesværk „Danmarks Riges Historie“ skriver A. D. Jørgensen et Sted, at „det har sin største Tilløkkelse i Historien at være Vidne til de store Kræfter, de stærke Brydninger og det rige Liv, som udfolder sig hos de enkelte eller i Samfundet, men det har ogsaa sin ejendommelige Ynde at se de første Spirer komme frem af en gold Grund, at efterspore Oprindelsen til de store Bevægelser.“ Noget af dette Vaarbrud kom ind i hans eget Liv og prægede hans Udvikling.

Han blev født 11. Juni 1840 i Graasten, hvor hans Fader Markus Adolf Jürgensen, en Købmandssøn fra Flensborg, var Farver. Moderen Elise Bahnsen døde allerede 1844. Farvergaarden havde været i hendes Slægts Eje i 150 Aar. Aaret efter Moderens Død giftede Faderen sig igen, men A. D. Jørgensen, som har skrevet saare smukt om sin Moder, har ogsaa kun gode Ord om sin Stedmoder og hele Hjemlivet.

Den lille By ligger smukt ved Vand og Skov. „Atter og atter er jeg vendt tilbage dertil,“ siger A. D. Jørgensen i sine Erindringer,

A. D. Jørgensens Barndomshjem i Gruasten.

„har dvælet der i Uger og Dage og er aldrig bleven træt af at drømme mig tilbage til Barndommens Aar. Hver Plet har her haft Interesse for mig og jeg har tilbragt mange og lykkelige Timer med at samle Efterretninger om denne By, dette Slot og de Mænd, som levede her i de gode gamle Dage, da der var Fred og Lykke i alle Forhold, da den smalle krogede Vej, som snor sig omkring Søen, endnu var „Landevejen“ og ingen tænkte paa, at der var en Verden udenfor disse Skove. Det var disse lykkelige Tiders Aftenglans, som endnu laa over Graasten i min første Barndom. Overalt var der Fred og Stilhed, og jeg voksede op i sorgløs Frihed... En Vrimmel af Smaafisk drog frem og tilbage gennem Vandet, lydløse som Tanker, jeg saa ud imod Svanerne, der kunde færdes, hvor jeg aldrig kom,ovre under Skoven og i Sivet... Saa kom den store Ufred i 1848. Dersom jeg nu havde det i min Magt at udtrykke mine Stemninger og Tanker i Toner, da vilde jeg søge at male Modsætningen og dette store Frembrud som det virkede paa mig, den næppe otteaarige Dreng. Først vilde jeg søge at fremlokke de livligste Melodier for at skildre Stilheden i den ensomme Skovby og mine stilfærdige Drømme. Da lyder Tonerne af et Horn som fra et fjernt Land og en længst forglemt Tid, Tone brydes med Tone, Søen bruser op om det danske Rige, Hovslag lyder gennem Dalen, de blanke Vaaben blinker, Dannebrog udfoldes, og en Konge drager ind i vor By.“

Han har i Sønderjydske Aarbøger 1889 uddybet dette Billede i en Afhandling om Graastens ældre Historie, hvor det hedder: „Graasten var i hin Tid før 1848 endnu en fredelig og ensom Skovby. De Veje, som førte til den, var ikke meget befærdede, det var krogede og bakkede Landeveje med høje Gærder, til Søs kunde man kun befordres med Baad eller Jagter. Skovene stod dengang i deres sidste ubrudte Kraft, vældige Ege og store Strækninger af gammel Bøgeskov omgav Byen saa at sige til alle Sider. Flensborg Fjord med sine mange Sejlskibe, der daglig færdedes ud og ind, gav et lille Udkig til den store Verden, der ellers syntes saa fjern fra disse Steder. Selve Byen laa stille og beskeden langs Søen, de lave teglhængte Huse overfor det hvide ubeboede Slot. Talrige Svaner syntes at bære Bud mellem Byen og den venlige Skov, som

sluttede Kredsen. Alle Mennesker kendte hinanden, og de fleste havde siddet paa samme Skolebænke. Hvad der end kunde være de enkelte imellem, saa var det i Forhold til de Storme, som skulde gaa henover alt og alle, da det store Brud kom, kun idel Fred og Venskab. Mon nogen Plet i Nordslesvig blev saaledes rystet op ved Begivenhederne i 1848 som denne By, af hvis Indbyggere Halvdelen med Lidenskab hang ved Hertugen, men den anden Halvdel ved Konge og Fædreland, mens fjendlige Hære gjorde den til Udgangspunkt for deres blodige Kampe i Sundeved? Den gamle Tid med Aarhundreders Stilhed og Fred kom efter dette aldrig tilbage.“

Han hentyder til de nationale Brydninger, der stærkt og voldsomt rejste sig i Sønderjylland i Aarene før Trearskrigen. Graasten var vokset op omkring Slottet af samme Navn, der tilhørte Hertugen af Augustenborg, og her blev Modsætningerne skarpe. Man delte sig i Valget mellem Kongen og Hertugen, og Skillelinien gik langt ind i de enkelte Slægter. Mange Familier var med Forretningsinteresser og Sædvaner knyttede til Hertugen som Stedets Godsejer, og Byens Embedsmænd var hans Tjenere. Egnens Folkesprog var Dansk, men Skolesproget Tysk, hvorfor mange Hjem talte Tysk med Børnene for at lette dem Skolegangen. Saa-dan var det ogsaa i A. D. Jørgensens Barndomshjem, men da Hertugen rejste Oprørsfanen i 1848 og de daarlige Efterretninger indløb fra Rendsborg, kaldte den myndige Farver Hustru og Børn ned i Haven og meddelte dem kort og fyndigt, at de ikke længere maatte tale Tysk med hverandre.

Den Dag trådte Sønderjyllands nationale Modsætninger for første Gang Drengen saa stærkt i Møde, at han aldrig glemte det.

Aaret efter valgtes Faderen, der gennem Farveriet kom i nøje Forbindelse med Omegnens danske Bondestand, til Formand for en nyoprettet dansk Forening i Sundeved og han blev nu Befolkningens mandige og trofaste Fører i Kampen mod Hertugen og hans Haandlangeres Adfærd overfor Danmark. „Jeg kan uden Overdrivelse sige,“ skriver A. D. Jørgensen, „at Sundeveds Danskhed i disse forvirrede Aar havde en af sine Hovedrødder i vor

Stue, og at der her Dag efter Dag blev talt saa varmt, saa indtrængende og saa løftende Ord i Trængslens værste Dage, at næppe ret mange dengang har været Vidne til en inderligere Troskab og et sandere Heltemod.“

Under Trearskrigen laa Hjemmet nær Kampens Bulder og Drøn, der oprev dets tidligere idylliske Fred. I Drengens modtagelige Sind fæstnede Indtrykkene af Striden mellem Dansk og Tysk sig stadig dybere og varigere under Krigens skiftende Gang. Ikke langt mod Vest ved Rinkenæs faldt den første danske Soldat, der hed Sejer. Et Par Mil længere ude ligger Bov, hvorfra Kanonerens Brag hørtes til Graasten. I Nabobyerne Adsbøl og Ullerup kom det til blodige Træfninger, Slagmarkerne ved Dybbøl var kun godt en Mil borte. Tit laa Hjemmet midt imellem de fjendtlige Linier, og da fik hans Moder travlt med at bringe de Efterretninger om Fjendens Bevægelser, som hun modtog gennem Handelskonerne, videre til den danske Hær med paalidelige Bud.

Disse Barneaar lagde i hans Sind det første Grundlag for hans senere Virke og gav ham en begyndende Anelse om Folkehistoriens dybtgaaende Betydning. Det fædrelandske slog ned i ham med en fængende Magt. I Livsredegørelsen har han givet ypperlige Indblik i de indre sjælelige Tilskyndelser, der tilsidst tvang ham til at blive Sønderjyllands Historiker. Om sin Barndoms Samliv med Faderen siger han:

„Hvorfra han havde den dybe forunderlige Kærlighed til Danmark og alt dansk, er vanskeligt at sige, men den kom jo frem hos saa mange paa den Tid uden at man kunde gøre sig Rede for den. Dertil kom den nedarvede Nidkærhed for Ret og Sandhed, som nu fik sin Genstand i den danske Sag. Saaledes knyttede han sig med alle sin Sjæls Traade til denne Kamp og var hvert Øjeblik rede til at ofre alt for den. Jeg lille Dreng var hans fortrolige i mange ensomme Timer. Jeg fulgte ham ved hans Arbejde og paa hans lange Spadsereture og han gav sin Trang til Meddelelse frit Løb overfor mig, der ikke kunde blive træt af at lytte. Mange Brydninger og Rivninger, ogsaa iblandt danske Folk indbyrdes, blev jeg saaledes tidlig indviet i, og meget har senere været mig forstaaeligt af, hvad jeg den Gang oplevede. Men af størst og varigst Be-

tydning var dog de Følelser, som vaktes til Live for aldrig mere at forstumme. Det kom til staa for mig som det herligste paa Jorden at være en sanddru og trofast Fører for sit Folk, ubekymret om Fjenders Had og Venners Misnøje, tilfreds med den Lykke at turde elske sit Fædreland med en Kvindes Inderlighed, med et Barns Beundring.“ Smukt har A.D. Jørgensen senere lignet denne danske Folkevækkelse ved en Skare unge Mænd, der drager syngende i Kampen, og en Stemning som naar Fuglene vaagner i den tidlige Morgenstund.

Ved et Studentermøde 1883 har han i et Foredrag om „Den danske Regerings Politik overfor Slesvig i Kong Frederik VII's Tid“ givet en interessant Fremstilling af sin tidlige Udvikling med dens Svingning mellem Dansk og Tysk:

„Jeg var født og opdraget nord for Flensborg Fjord (i Graasten) i en rent dansktalende Egn, men vi havde ikke desmindre tysk Skolesprog. Der var nok enkelte i Skolen, som kaldtes de danske Dreng, fordi de ikke læste med os andre. De sad paa en Bænk for sig selv og blev i nederste Klasse indtil deres Konfirmation. Den tyskdannede Lærer henvendte sig nu og da til dem, naar vi andre skrev eller regnede. Saa lærte de nødtørftigt at læse. Som Følge af denne traditionelle og, dette fraregnet, særdeles gode Skoleundervisning taltes der (før Krigen) Tysk med os i Hjemmet. Senere uddannedes jeg ligeledes paa Tysk i Flensborg. Skolesproget var vel blandet, det vil sige halvt Dansk og halvt Tysk, men det blev dog aldeles overvejende den tyske Litteratur, som tildrog sig min Opmærksomhed, ligesom jeg indtil langt ind i den voksne Alder væsentlig omgikkes tyskdannede og tysktalende Venner. Jeg kan da ogsaa i Sandhed sige, at hvor udpræget dansk end min politiske Opfattelse var og hvor uudslettelige Indtryk jeg end i mit Hjem havde modtaget af den uophørlige Nationalitetskamp, saa har jeg aldrig, hverken den Gang eller senere, næret en uvenlig Tanke mod det tyske Aandsliv. Men der var ved Siden af dette fra først af noget, som drog mig uimodstaaeligt til det danske, skønt jeg ansaa det for i og for sig ubetydeligere. Der var noget hos de danske Forfattere, som laa mig nærmere, noget, som jeg savnede hos de tyske, et Blik paa Livet, en Maade at udtrykke sig paa, som

var mig naturligere. Derfor nedskrev jeg straks fra først af bestandig mine egne Tanker paa Dansk. Ligesaa gik det med Historien, der jo er Nationalitetens andet Kendemærke. Hvor meget end Verdenshistorien og særlig ogsaa Tysklands havde tiltalt mig, saa fandt jeg dog i Danmarks og Nordens Fortid et saa umiddelbart Udtryk for, hvad der forekom mig at være det herligste i Mennekelivet, at jeg ikke kan være i Tvivl om, at det her var Blodets Røst, som talte. Og som det gik mig er det gaaet alle mine særlige Landsmænd fra de Aar. Der er i Frederik VII's Regeringstid vakt en dansk Nationalfølelse til Live i Nordslesvig, som ikke let igen vil gaa til Grunde. Befolkningen har set, at der ogsaa gives en selvstændig dansk Aandsdannelse med en rig Litteratur, og den har set, at der lever et dansk Folk med en minderig Historie, fra hvilken det ikke er vanslægtet.“

Disse Udtalelser viser i korte Træk den *nationale* Linie i hans personlige Udvikling. Han var født med de rigeste sjælelige Muligheder, der skærpedes og uddybedes under Grænselandets særlige Vilkaar, hvorved hans Personlighed fik sin egen Form for Fylde og Livsudfoldelse. Paa ethvert Punkt af sin Udvikling maa han forstaaes som Sønderjyllands Søn. Han forstod, at med Hjertet kunde han kun tilhøre den ene af de to Nationer, og han valgte den danske. Derfor blev hans Danskhed saa dyb og bevidst i sin Selvhævdelse.

Men endnu dybere gik i Ungdomsaarene en *religiøs* Inderliggørelse, der fortættede sig til en alvorlig og gennemgribende Kristentro. Denne kristelige Grundretning bestemte altid hans Livssyn ligesom den nationale Følelse bestandig bar hans Livsværk.

Hans Barndoms og Ungdoms Udvikling skete under en stor og stadig Spænding mellem hans mægtige Fantasi og hans stærke Virkelighedssans. I Erindringerne har han overordentlig interessant skildret disse Brydninger, som drog ham baade mod Digtningen og Historien. Han havde Anlæg og Evner i begge Retninger, men den sidste sejrede efter moden Overvejelse og under Indflydelse af Fædrelandets Skæbne. Det er fængslende og overvældende at se, hvilke vældige Følelser og Tankerigdomme der rørte sig i denne unge Sjæl og modnede den for Livet. Hans senere histori-

ske Forfatterskab var gennemvævet af et poetisk Islæt, der gjorde dets Lødighed skøn og gribende og lige betagende ved Stemning og Realitet. Smukke Billeder og høje Tanker sammenkæder hans Betragtninger og Undersøgelser. Hans Personlighed lever i alt, hvad han skrev, og gennemlyser hans Fremstilling med en behersket Lidenskab, der styres af hans ubønhørlige Sandhedstrang. For ham blev Historien ikke noget han blot iagttog og udforskede i Enkelthederne, men han følte sig selv som et Livsled i denne stadige Udvikling, hans egne Sjælekampe og Erfaringer gik ind i Granskningen og sporedes i hans Emner, hans egen Livsopfattelse skinner stedse igennem paa de forskelligste Steder under en Fylde af Hentydninger, der sammenbinder Fortiden med Nutiden. I mangfoldige Betragtninger rundt om i hans Bøger og Skrifter vil den opmærksomme Læser helt fra Begyndelsen og frem gennem Aarene kunne følge alt, hvad der dybest og stærkest bevægede ham, hans indre Erfaringer og aandelige Selvfølelse, hans Sjæls inderste Streng kom paa den Maade til at klinge i hans Historieskrivning og gjorde den til et Klædebon for hans profetiske Forkyndelse.

Hans Fantasi var tidlig vakt. Det „var jo — siger han — Længslen efter Livet, Drengens og Mandens Liv i Handling og Erfaring, saa vidt jeg selv kunde se eller tænke mig til af, hvad jeg hørte og læste. Vi havde jo skiftende Svende og Piger, af hvilke vi ikke hørte saa lidt fra den større Verden og af Eventyr og gamle Folkesange, og vi havde haft Soldater fra alle Tysklands og alle Nordens Egne i Huset. I Skolen lærte vi mange Samfundsforhold at kende, som kun den blandede Almueskole giver Anledning til. Flere af mine Kammerater tjente paa Landet eller fo'r til Søs om Sommeren, andre sankede Brænde eller var paa Skovarbejde om Vinteren. Skolen havde altid haft stor Betydning for mig. Henved seks Aar gammel kom jeg i den lille Skole, hvor vi lærte Begyndelsesgrundene. Det var et usselt Rum, overfyldt af Børn, og jeg var ofte forknyt, naar en eller anden havde faaet Lyst til at yppe Klammeri med mig. Jeg var lille og bleg og lignede min Moder. Min tyske Tale ærgrede adskillige mere stridbare Naturer, ikke af nationale Grunde, men fordi det var fint. Jeg husker endnu, at det

voldte mig Vanskeligheder at finde de danske Ord, naar jeg talte med Kammeraterne. Mærkeligt nok slog vort jydsk Maal i de faa Aar til jeg forlod Hjemmet alligevel saa stærkt Rod hos mig, at det indtil den Dag i Dag er det Sprog, som falder mig lettest paa Tungen.¹⁾ ... Der foretoges hver Paaske efter Konfirmationen en Opflytning fra den lille til den store Skole, og det var min første Udmærkelse, at jeg flyttede udenfor Tiden, midt i Skoleaaret og alene. Det var den 19. Oktober 1848, Datoen har jeg husket indtil nu. Det vakte Opsigt.“

Med sit lette Nemme havde A. D. Jørgensen allerede i tolv Aars Alderen tilegnet sig alt, hvad Degnen kunde lære ham, og hans Fader sendte ham derfor efter Paaske 1853 til Flensborg, hvor en Realskole var bleven oprettet i Forbindelse med Latinskolen. Efter den første Aarsprøve blev han overflyttet til Latinklasserne og „tænkte — meddeler han — i ren Almindelighed paa at studere Jura. Faders Øjne lyste, naar han tænkte paa, at jeg skulde komme til at forsvare Ret og Sandhed i større Forhold end han og hans Forfædre.“

Som mange andre, der tidlig forlader Hjemmet, maatte han i de første Aar gennemleve en stærk og pinefuld Hjemve, der dog efterhaanden veg for de mange Sindsrørelser, som betingede Personlighedslivets Gennembrud. Han har selv kaldt det „Længsel og Attraa efter Livets inderligere Forhold, efter en dybere Forstaaelse af det i Barnealderen modtagne, efter en rigere Erfaring i Aandens Verden saa vel som indenfor Naturens og Samfundets Omraade, Tvivl og Usikkerhed med Hensyn til det personlige Kald, i Forholdet til Livets Grundmagter, i Opfattelsen af Tilværelsens Mening. Disse Sindsrørelser kan være stærkere eller svagere, de kan komme spredte eller samlede, de kan være forbigaaende og flygtige eller dybe og gennemgribende, helt vil de ikke udeblive der, hvor der overhovedet bryder et personligt Liv frem i Ungdommens frodige Jordbund. Som en Urt, der udfolder sig i Vaarens Lys og Varme, strækker sine Skud og Ranker frem mod Solen og ud-

¹⁾ H. P. Hanssen har fortalt mig, at naar A. D. Jørgensen sad i en hyggelig og fortrolig Kreds, hvor han kunde udtrykke sig ganske uforbeholdent, slog han ofte uvilkaarlig over i det sønderjydske Landsmaal.

breder sine Blade for Luft og Lys, saaledes trænger Sjælen sig frem mod Tankernes Frihed, aabner alle sine Sanser og optager utallige Indtryk. Og ligesom Urten strækker sin Rod ned i Mørket, breder sig i Grunden, omfatter dens Stene og opsøger dens Vanddrag, saaledes fordyber Tanken sig grublende i sit Indre, gransker sit eget Livs Vilkaar og søger en Løsning af sin egen Gaade.“

Først blev han grebet af den tyske klassiske Digtning, særlig Schiller og Uhland, og fandt Tilknytning hertil i sin første nære Ven Edvard Jessen, en ideel anlagt Yngling, men udpræget tysk-sindet, senere Præst i Ravsted. Den eneste Lærer, som kom til at betyde noget virkeligt for ham, var den kendte Kollaborator (Overlærer) Christian Ferdinand Monrad, som efter 1864 blev i Flensborg ved privat Skolevirksomhed og var en af Danmarkens ledende Mænd, der greb stærkt ind i det nationale Arbejde, hvor han og A. D. Jørgensen senere samvirkede. Monrad førte ham ind i dansk Litteratur. Et enkelt Aar var Otto Fibiger, den senere Rektor og kendte Skolemand, ham en aandfuld Lærer i Latin og lærte ham gennem Ovid det gamle Sprogs Skønhed og Rigdom. Paa alle Maaeder søgte han at tilfredsstille sin Higen efter større Viden og dybere Indsigt, men samtidig affødte denne Kundskabstørst en vaagende Trang til selv at sysle med forskellige Opgaver. Græske og romerske Oldsagn gav ham Tanken om at samle Bidrag til en jødisk Sagnhistorie, han tænkte paa en Korstogsskildring og forsøgte et Heltedigt om Braavallaslaget ved Siden af en komisk Fortælling paa Folkemaalet. Sønderborg Færge tilskyndede ham til en Skildring fra Kristian den Andens Tid og endelig fattede han allerede dengang Planen til en udførlig Sønderjyllands Historie, hvortil han begyndte at gøre Optegnelser. Her laa den første Spire til hans senere Livsarbejde.

Men pludselig kastedes han ind i en stærk religiøs Krise, der varede flere Aar. Han var opvokset i en følelsesfuld og fantasirig Barnetro, der nærvedes ved Læsningen af den tyske Digter Klopstocks ejendommelige og storslaæede episke Digt „Messias“ med dets mægtige Billeder og høje Syner. „Men — siger A. D. Jørgensen selv — ved Siden af disse rige og dybe Indtryk gik fra min tidligste Tid rent hedenske Grublerier. Jeg mindes levende,

hvorledes jeg gik omkring i Udhusene og søgte at forestille mig, hvorledes det vilde have set ud, hvis Verden ikke var bleven skabt, ja, hvis der end ingen Skaber havde været til? Dette, mente jeg, maatte dog kunne tænkes. Det blev mig saa nærværende, at jeg uvilkaarlig greb om mig for at overbevise mig om, at Verden var til og det hele ikke var en Drøm og et Skin. Hvorledes er det muligt, at denne den vanskeligste af alle Tanker tillige kan være den første et Barn tænker med hele sin Aands Kraft? Dette uudgrundelige har altid forekommet mig som det rette arkimediske Punkt, det Fodfæste, hvorfra al Filosofi, al Menneskevisdom kan rystes i sine Grundvolde.“

Nu lod Skolens Lærere ind i deres Undervisning falde Tvivl om baade det gamle og det nye Testaments Paalidelighed, og straks slog Selvtænkningen og dens Brydninger som et Lyn ned i det unge Sind, som tilsyneladende kom til at ligge under i den aandelige Strid. Hertil bidrog en ny Ven Henning Matzen, den senere Professor og Højrepolitiker, en overordentlig begavet og rent forstandsmæssig Natur, der skaffede sin Kammerat antikristelige Bøger og indpodede ham Kritik mod Kirkelæren. En forfærdelig Uro faldt over den kæmpende Sjæl, som Uger igennem grublede og granskede Dag og Nat i Sammenligning mellem Bibelen og den vantro Videnskab. Tilsidst gav han tabt og med Smerte opgav han Troen paa Kristi Guddom. Det syntes ham foreløbig en Trøst, da han opdagede, at hans Forældre og de klassiske Digtere, han sværmede for, i det væsentlige havde samme Opfattelse. Deres Tro var paa Gud og den personlige Udødelighed uden nogen guddommelig Aabenbaring. Men alt dette var kun Begyndelsen. Gribende siger han, at „hertil kom da snart en hemmelig Angst for, at dette kun var Veernes Begyndelse. Jessen paastod, at den nyere Filosofi ikke nøjedes med at nægte Kristi Guddom, men angreb alt guddommeligt, og jeg stirrede med Rædsel paa den Mulighed, at jeg kunde komme til at fornægte min Gud. Men om det skulde have kostet mit Liv kunde jeg nu ikke vende om, dertil mente jeg det for alvorligt og dertil stolede jeg altfor sikkert paa den menneskelige Aands Evne til at magte alle Tilværelsens Gaader ... Teologien var ude af Stand til at afvæbne Kritiken. Hos Matzen foregik der-

for Udviklingen til fuldstændig Vantro temmelig hurtigt. Jeg holdt igen saa godt det lod sig gøre og saa længe der var menneskelig Mulighed for det. For mig havde det nye Standpunkt ikke blot en negativ, men ogsaa en positiv Side. Var Kristus ingen Gud, men kun et gudbenaadet Menneske, saa stod han os jo saa meget nærmere, hans Sendelse beholdt sin overvældende Betydning for alle Tider. I denne Opfattelse satte nu alle min Barndoms Drømme om Frelseren deres sidste glødende Blomst, jeg følte et aandeligt Samliv med ham, jeg saa ham og talte med ham ligesom Paulus, det utidige Foster, jeg var gennemstrømmet af en Forvisning om mit Gudsforhold og om et særligt Kald til at forkynde hans Lære, som fyldte mig med en usigelig Længsel og en lige saa stærk Angst. Timevis kunde jeg da udslynge eller nedskrive de forunderligste Dityramber, blot for at lette Brystet for al den sorgblandede Fryd, al den stikkende Smerte, som strømmede ind paa mig.“

Under disse Forhold fandt han en tredie Ven Nikolaki Lüth, senere Adjunkt i Horsens, en æstetisk og ikke altfor dybtgaaende Natur, smuk og livfuld, en Mellemtung imellem Jessens strenge Idealisme og Matzens jordbundne Forstandighed. Dette Venskab støttede ham i en energisk Optagethed paa Grundlag af det ændrede Livssyn. Han begyndte paa en græsk Tragedie og et Læredigt om Kærligheden i dens forskellige Former, men særlig beskæftigede han sig med nordiske Heltedigte og lavede Planer til endnu flere over de største Emner. Her fik Finn Magnussens Oversættelse af den ældre Edda en gennemgribende Betydning for ham. „Det var — fortæller han — den første danske Bog, som gjorde varigt Indtryk paa mig fra det dybere Indholds Side, den overbeviste mig om, at den nordiske Litteratur havde et selvstændigt og rigt Aandsindhold. Derom havde jeg hidtil tvivlet. Jeg kastede mig over disse Oldtidskvad med en Energi, som kunde sættes ved Siden af de religiøse Granskninger, jeg lærte dem udenad og kom atter og atter tilbage til Udgiverens Forklaringer.“

Tillige læste han lyriske Digte af Runeberg, Geijer, Ewald og Goethe, og efterhaanden blev det ham klart, at han ikke selv var skabt til Digter. Han fordybede sig i de tyske Filosofer Kant, Schelling og Hegel, men fandt ingen Styrke her. Tværtimod kastede alt,

hvad han læste, sammen med hans egne bestandige Overvejelser ham ind i en Følelse af det store Kulturliv med dets Lærdom og Dannelse som et „Kaos af Usandhed, af Skin og Falskhed, der ikke kan mætte Sjælens Attraa, men søger at bringe den til at tie og glemme.“ For at faa Ro til sin Læsning tyede han op paa Hanebjælkeloftet over sit Kvistværrelse, hvor han i den kvælende Sommervarme fordybede sig i sine Bøger og Tanker. „Om ingen anden Steds,“ skriver han, „saa var der i mit eget Indre opført et Ragnarok af gribende Sandhed.“ Tungsinde faldt over ham.

Efter et Besøg paa Landet i August 1857 hos Faderens Fætter Gaardmand Jørgen Thaysen i Rinkenæs bestemte han sig til at blive Bonde som den eneste Vej til det frie og ægte Liv i Pagt med Naturen. Derom vilde hans Fader dog ikke høre Tale, og han maatte ved Hjælp af en Lægeattest benytte sit da ret svækkede Syn til at opnaa Tilladelsen og afbryde Skolen.

Fra et lille Hjemmeophold i Graasten inden han tiltraadte en Plads for at blive Landmand fortæller han følgende Optrin: „Der ligger en Høj mellem Skovene ... Paa denne Høj stod jeg en Aften, mens Stormen susede i Skoven og i de høje Kroner over mig. Skyerne jog hen over Himlen, det var alt mørkt nede over Byen og den fredelige Sø. I stærk Bevægelse var jeg kommet derop ivrig sysselsat med de Tanker, der nu fulgte mig Dag og Nat og iklædte sig Billeder af Nordens Guder. Det var mig som om jeg her hørte deres Røst og var dem nær og med Forfærdelse maa jeg tænke paa, hvilke Ord det nordiske Hedenskab her lagde paa min Tunge. Jeg vilde fra nu af kun tro paa mig selv og min egen Evne.“

Han kom da om Efteraaret til Avnbølgaard i Sundeved, men skuffedes af Landlivet. „Jeg kom til som den tredie og ringeste Karl,“ fortæller han, „fik det daarligste Par Heste og den sletteste Hjulplov og saaledes helt igennem. Det blev en drøj Vinter med meget og haardt Arbejde, snart i Marken, snart med Kørsler, Bygearbejde, Grøftning, Tærskning o. s. fr., alt efter Vejret. Jeg maatte op i den mørke Morgen for at strigle Hestene og arbejde til Mørket igen faldt paa. Kosten var god, vi fik femten Gange Boghvedegrød om Ugen, seks Gange Kød og Flæsk, fra Fredag til Søndag Middag

fem Gange Grød.“ Efter det første Søndagsbesøg i Hjemmet gik han paa Tilbagevejen ind paa Adsbøl Kirkegaard og satte sig grædende paa sin Moders Grav. Han var som ude af sig selv efter noget ubekendt og usædvanligt, et fortroligt Venskab eller en altomfattende Kærlighed. Ganske vist var han tiltalt af Ensomheden paa Landet, hvorunder han grundede over en Tankebygning til at løse Livets Gaader og fastholdt Planen til Sønderjyllands Historie, og han skønnede paa det friske Naturliv, men Arbejdet blev efterhaanden for strengt og han fik tilsidst hen paa Foraaret en voldsom Gigtfeber med store Smerter. Derimod var Øjnene gode igen.

Efter Sommerferien kom han atter paa Skolen, gennemgik de to øverste Realklasser paa et Aar og tog ved Paasketid 1859 sin Afgangseksamen med Udmærkelse. Det blev hans Livs eneste Eksamen. Stedse læste han Digtning, Filosofi, Naturvidenskab og Historie. Han arbejdede med en Tragedie, hvis Hovedperson skulde være Kristus, som han stadig ikke helt kunde slippe. I et af hans Digte fra denne Tid — gengivet i Redegørelsen — hedder det:

Livets underfulde Glæde
 vaagner i mit Ungdomsbryst,
 ned at elske, ned at græde
 drager mig en sælsom Lyst.
 Drømme, dunkle Baldersdrømme
 leger om mit stolte Sind,
 drager mig til Livets Strømme,
 vugger Tankens Strenghed ind.

Da vaagnede Rædslen for Døden hos ham som hos mange af de bedste og mest aandeligt grebne Unge. Han kastedes ind i Modsetningen mellem Sjælens høje Længsler og den jordiske Tilintetgørelse. Tanken om Døden er altid den mørke Sky over den gudløse Kultur og Videnskab. Gennem Uddrag af Religionerne vilde han paavise deres Grundtanke om Synd og Naade, men samtidigt understrege denne Tanke som vildfarende, naar selve Livet som saadant var baade sandt og godt. Derunder hændte det, at han i Patriarken Jakobs Velsignelse over sine Sønner fæstede sig ved Ordet: Herre, jeg længes efter din Frelse. „Jeg sank hen i Betragtninger — udbryder han — over dette Ord, og Billederne fra

de store Profetskikkelser fra min Barndoms Kirke gled stille forbi mit Øje. Da slog det mig, at ogsaa jeg længtes efter Frelsen. Og lidt efter lidt omskiftedes alt for mig, en usigelig Glæde gennemstrømmede mig og jeg kunde atter løfte Hjertet til den Gud, som jeg havde forladt og søgt forgæves. Hvad jeg havde tænkt at drage alle Aandens Vaaben imod: Synd og Naade, det stod nu med ét for mig som Livets dybeste og inderste, dets hemmelige og dog saa enfoldige Mening ... Det var ingenlunde en Tilbagevenden til Kirkelæren, kun følte jeg, at der i Kristendommen var givet en guddommelig Forjættelse til Mennesket, der føler sin Synd og Dødens Rædsel. Hvorledes dette kunde passes ind i Evangeliets Fortælling eller Apostlenes Forstaaelse af den vidunderlige Tildragelse lod jeg indtil videre staa ved sit Værd.“ Det voldte ham dog ingen Vanskelighed senere at føje sig ind i en rig Forstaaelse af Kirkens Væsen.

Faa Uger efter denne indre Oplevelse i Sommeren 1859 forlod han Flensborg. „Med glade Tanker vandrede jeg denne Gang ud ad Nørreport,“ siger han, „og da Sommersolen stod op i Øst mødte jeg den paa de samme Bakker, hvor jeg for et Par Aar siden havde ligget en Efteraarsaften delt mellem de mest modstridende Følelser. Den Glæde, som nu fyldte mig, var ublandet og dyb og den Fremtid, jeg nu saa imøde, forekom mig at maatte gemme alle Aandens Skatte.“

Ved sit sjælelige Gennembrud havde A. D. Jørgensen kastet Anker i en alvorlig Kristentro, der uddybedes gennem Aarene under hans særlige personlige Udvikling. Fire Aar senere efter en Bededagsprædiken af Pastor Evaldsen i Nikolaj Kirke i Flensborg (da var han atter kommen tilbage til Byen) gik han ud ad en ensom Hedevej, og da — bekender han — „faldt der en usigelig Synsbevidsthed over mig. Alt det Aandshovmod, jeg havde iagttaget omkring mig, stod pludselig for mig som siddende i Højsædet i mit eget Bryst. Hvad var disse Aaringers Sysselsættelse med mig selv andet end en selvkærlig Forglemmelse af alle andre, et hovmodigt Forsøg paa at blive anderledes og mere end de? ... Jeg ransagede Hjerter og Nyrrer for at efterspore hver Traad i dette Væv af Selvforgudelse, og mit Øje var ikke svagt og blev ikke træt, før jeg

havde eftersporet alle de Veje Selvbetragtingen havde traadt. Fra den Tid blev jeg mildere i min Dom over andre, omhyggeligere i mine Bestræbelser for at forstaa dem, mindre nøjeregnende med deres Domme over mig. Jeg lærte at sætte større Pris paa Personlighedens indre Værd, dens Handlinger og Tænkemaade, mindre paa Begavelsen og de Udslag den kunde give sig.“

Maaske lyder denne Bekendelse noget for selvtillidsfuld og vel fandt han det vanskeligt i Livets Løb at holde sin rigtbølgende Personligheds urolige Sjælekræfter indenfor en saa strengt selv-tugtende Ramme, men den er en afgørende og gennemgribende Viljesbeslutning i Lighed med det ædle Vidnesbyrd hos Paulus: Ikke at jeg har allerede grebet det eller er allerede fuldkommen, men jeg jager efter det, at jeg dog kunde naa Maalet og finde Klenodiet. Og ligesom Apostlen, der heller ikke var nogen blid Natur, stred han i Livskampen paa sin egen Maade sin Tros gode Strid. Han havde haft en Damaskustime, der blev livsbestemmende.

Dette kristne Grundlag skal man mærke sig for at forstaa hans Livsarbejde og historiske Bedømmelse. Det ligger altid bagved som Grundfjeldet og bryder frem som dette en Gang imellem, hvorved den underliggende Naturgrunds Styrke og Art aabenbares. Den findes i den mandige og fortrøstningsfulde Slutning paa hans fortrinlige Folkebog „Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie“, hvor det hedder: „Guds Veje er uransagelige. Den tunge Tilskikkelse, han sendte det danske Folk, har tilvisse i mange Maader været til Styrkelse og Vækkelse, til Inderliggørelse i Kærlighed til Fædrelandet, til Styrkelse af Folkets bløde og svage Sind og til Udvikling af dets rige aandelige Evner.“ Og ligeledes, naar han ender Bogen om „Sønderjyderne i den danske Hær“ saaledes: „Imidlertid gaar Verdensbegivenhederne deres Gang, Statsmænd og Hærførere indlægger sig udødelig Berømmelse og saa kaldes de for den store Dommer, ham, der altid vinder de sidste Slag og lægger de dybeste Planer. Han vil ihukomme den, som venter i Troskab, thi han selv er trofast.“ Den skønnes tydelig i hans Bedømmelse af Griffenfeld, om hvem han ganske vist indrømmer, at i hans private Optegnelser „hver vigtig Begivenhed i hans Liv, ja, hver Notits om godt og ondt, der er mødt ham, ledsages af en

Række Bogstaver, hvis Nøgle er Udbrud af Hengivenhed i Guds Vilje eller Anraabelsen af Guds Bistand i Farer eller Tilskikkelser," og at „det er utvivlsomt, at han fastholdt sin levende Tro paa Forsynets Almagt gennem alle sit Livs Omskiftelser," men A. D. Jørgensen regner ikke denne ydre Religiositet for meget og skriver om Griffenfeldts store Udenlandsrejse, at den „langt mere ved Siden af en praktisk Uddannelse i Sprogene har gældt hans Fornøjelse end en fortsat Trang til alvorligere Arbejde. Lægger vi dernæst Mærke til Tonen i adskillige af hans Breve og mindes vi hans senere tvetydige Forhold til forskellige Damer af Stand for ej at tale om andre Forbindelser, bliver det vistnok mere end sandsynligt, at det ikke er gaaet Schumacher anderledes end saa mange andre Kavallerer, der fra deres mangeaarige Ophold i Udlandet hjembragte letfærdige Sæder og Lysten til at nyde sig selv og glimre ved Aand og Rigdom. Det var en Omstændighed, som fik en skæbnesvanger Indflydelse paa hele hans fremtidige Liv, thi idet han fra første Færd og stadig senere paa sin Embedsbane fremtræder som en Mand uden dybere moralsk Hold, uden den Karakterens Adel, der i Forening med hans geniale Evner vilde have gjort ham til en i Sandhed stor Mand, prisgav han sig ligesom selv til de Skæbnens Luner, der skulde medføre hans bratte Fald."

I et Foredrag i Studenterforeningen 1889 om den historiske Udvikling i Danmark udtalte han: „Skønt Kirken repræsenterer det mest almene i hele den europæiske Kultur, saa tilegnedes den dog i Norden og særlig i Danmark med fuld Frihed og ud af en selvstændig Tilegnelseskraft. Den kommer som en ydmyg og tjenende Lære og dens Bærere maa i lange Tider nøjes med meget beskedne Vilkaar. Saa bliver den i Løbet af et Par Hundrede Aar ikke blot en Magt i Samfundet, men en saa afgørende Faktor, at man vel kan sige, at Magtens Tyngdepunkt mere end én Gang har ligget hos Kirkens Mænd. Det er ingen uberettiget idealistisk Opfattelse af Historien at sige, at denne Magtstilling er vunden udelukkende ved aandelige Vaaben. Kirken havde hos os ikke Skygge af Bistand udefra. Alle de verdslige Midler, den fik i Hænde, fik den af det Samfund, i hvilket den kom til at indtage en saa fremragende Plads. Al den Tale om Misbrug af Tidens Overtro, fromme Be-

drag o. s. v., er kun Udtryk for en fad og aandløs Betragtning af Historien, som mangler Øje for den Sandhed, at Virkningen aldrig er større end Aarsagen, selv om den kan være mange Gange større end den nærmeste Anledning. Idet Kirken arbejdede sig frem i Folket, først til dets Omvendelse, derpaa til dets altid dybere Paa-virkning, stillede den sig og løste en dobbelt Opgave: at bringe den enkelte en ny kristelig Livsanskuelse, etisk og religiøs, vidt forskellig fra Hedenskabet, og at bringe Samfundet en højere Kultur, en mægtig Udvidelse i Kundskab og en human Opfattelse af de menneskelige Værdier, som stod i stærk Modsætning til Hedendommens Barbari. Endvidere var det Kirkens Mænd, som først gav denne almene Kultur sin nationale Form og derved gav Folket en selvstændig Plads blandt de civiliserede Nationer.“

Den samme klare Erkendelse af Kristendommens egentlige Kerne slynger sig gennem hans store Værk „Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling“. Ved at imødegaa Paastanden om et dybere Slægtskab mellem de germanske Folks oprindelige Livsanskuelse og Kristendommen siger han: „Der er tilvisse et dybt Slægtskab mellem Kristendommen og enhver hedensk Religion for saa vidt som det hører til dennes Væsen, at Mennesket føler sig i Forhold til overjordiske Magter og en højere Orden end den Sanserne kan erkende. Det er endvidere en Selvfølge, at jo dybere denne religiøse Bevidsthed trænger ned i Mennesket, jo rigere Erkendelsen af det guddommelige i Naturen udfolder sig, jo mere aandeligt denne Guddom opfattes, jo mere Forskellen paa godt og ondt klarer sig, des nærmere vil et Menneske eller et Folk komme til det Punkt, da Kristendommen kan træde til og vente at vække Opmærksomhed. Ikke derimod med det samme at blive modtaget og tilegnet, thi naar Paulus siger, at denne Lære er Jøderne en Forargelse og Grækerne en Daarskab, da nævner han dog vel de to Folk, som havde den dybeste religiøse og filosofiske Udvikling, den fineste Sans for det aandelige og de reneste Forestillinger om Sædelæren. Men Modsætningen og det, som vækker Forargelse, er det, at Kristendommen gør Mennesket til Midtpunkt for sin Tro og Lære, mens Hedendommen jo mere den skærper sin Tænkning des bestemtere hævder Guddommens altoverskyggende Højhed og

taber det enkelte Menneske af Syne. Kristendommen gaar ud fra, at den enkelte har en uadelig Personlighed, der staar i et umiddelbart Forhold til den personlige Gud. Lige overfor denne Tro maa alt andet tabe sin væsentlige Betydning, Sjælens Frelse bliver Menneskelivets Maal og Mening."¹⁾

I samme Værk bedømmer han Munkelivet paa en Maade, som vidner om hans dybe og gennemlutrede kristelige Sans: „Det er sagt indtil Trivialitet, at den enkelte ikke skal undfly Livet og Verden, men blive i den og kæmpe med den for gennem Kamp at naa til Sejr. Men bortset fra, at denne Tale i de flestes Mund lyder som en bitter Spot over deres egen Tilværelse, saa overser man herved, at ingen kan undfly sig selv og at Eneboeren dog altid har en hel Verden at bekæmpe i sit eget Indre. Tankernes Anfægtelser og Lidenskabernes Oprør mod at give Afkald paa alt kan jo være langt forfærdeligere end alt, hvad Dagens Møje kan byde os i det store Samliv med andre, tværtimod, dette Arbejde adspredter og bringer Glemsel. Vel er det endnu større at kunne deltage i Verdens Travlhed og dog bestandig være som en Eneboer for Gud, at nyde Livets Glæde og dog stadig at fastholde det kristelige Forsagelsens Løfte og den daglige Besindelse overfor Guds Riges Krav, men den, som kender Mennesket, vil ikke undervurdere det store i Eneboerens Beslutning hellere at give Afkald paa alt andet end at udholde den Sjæleangst, der Dag og Nat minder om Livets For-gængelighed og den Dom, som alt Kød har i Vente. Vor Tid, der er stærk i at anvise den enkelte sin Plads og at sætte Samfundet sine Formaal, glemmer alt for let, at hver enkelt har sin egen Ud-vikling, sit Ansvar og sit Gudsforhold, og at hver enkelt gang skal blive Eneboer og gaa den mørke Vej uden andet Selskab end

¹⁾ Hans Fremhævelse af denne Kløft mellem Kristendommen og den nordiske Hedendoms Barbari, saa Kirkens Grundlæggelse tillige var Verdenskulturens Sejr over det nationale Hedenskab, vandt ikke Tilfredshed hos de mere grundtvigske Kirkehistorikere som f. Eks. Frederik Hammerich og Ludvig Helweg, der i Norden forudsatte en større folkeejendommelig Modtagelighed i Tilegnelsen af Kristendommen. Overfor dette fandt A. D. Jørgensen, at Undersøgelsen af denne Hedendoms Natur var en Opgave, hvis Løsning var af langt større Betydning for den nationale end for Kirkens Historie. — Se f. Eks. Nordisk Maanedsskrift for folkelig og kristelig Oplysning 1874, Side 396—99.

sine egne Tanker og sin egen Gud. Munkelivet er tilvisse udsprunget af et dybt Tungvind, der ikke bør være Livets højeste Stemning, men det har sine store Forbilleder i Kristi Ophold i Ørken under Faste og Bøn og mange Anfægtelser og i Pauli Ophold i Arabien efter at have modtaget det forløsende Ord i sin Sjæl. Munkenes Fejl var ikke den, at de gik ud i Ødemarken for at fordybe sig i Selvbetrægtninger og Studiet af de hellige Skrifter, men Fejlen var, at saa mange af dem blev derude og ikke kom tilbage, lutrede i Ensomheden og dens Kampe.“

Den, der har Øren at høre med i dybere Betydning, vil gennem disse Ord fornemme Klangene af noget selvgennemlevet. Det er mere end iagttagende Spekulationer, det er Vibrationer af en alvorfuld og gudgrebet Sjæls Selvbekendelse. Det samme gælder, naar han siger om Pave Gregor den Store:

„Men den romerske Kirke havde ikke saadan nogen Overflod paa fremragende Mænd, at den kunde lade hans Evner fortæres i Eneboets Anfægtelser. Biskoppen drog ham frem af Klostret og viede ham til Diakon ved en af Roms syv Hovedkirker. Fra dette Øjeblik lyder det som en Klage gennem hele hans Liv, at han er udrevet af Klostrets stille Fred, at han længes tilbage til dets sorgløse Fordybelse i gudelige Betragtninger, mens den kirkelige Embedsbane frembyder saa tungt et Ansvar og saa liden Tilfredsstillelse. Disse Klager maa ikke tages for andet end det de er: det oprigtige Udbrud af en bekymret Sjæl, der føler sig stillet overfor et vanskeligt Kald i Livet uden at kunne finde Tilfredsstillelse for hele sin Personlighed i dets Opfyldelse. Den dybere Natur vil jo altid være tilbøjelig til at foretrække sin indre Udvikling for den ydre Gerning. Livets Vilkaar fører det imidlertid med sig, at hin vanskeligt i Længden kan fremmes uden denne ... En Natur som Gregors maatte da næsten med Nødvendighed hele sit Liv igennem komme til at vakle mellem Trangen til Virksomhed i denne Verdens manglehaande Forhold og den lige saa stærke Trang til at leve et Liv i Stilhed for Gud, ubekymret om Tidernes Gang og uden at ville andet eller mere end at søge sin Sjæls Frelse i uafsladelig Angst og Bøn. Denne dybe kristelige Aand er Baggrunden i Gregors Liv, den lyser gennem hans Skrifter, hans

Breve, og hvad mere er, gennem hans Handlinger: det er den gode Aand i Kirken, der i Aarhundredernes Løb saa ofte brød frem, naar den syntes mest formørket, for at aflægge Vidnesbyrd om, at dette Hus var bygget paa en Klippe.“

Overhovedet er det ikke let at tænke sig, at A. D. Jørgensen uden sit religiøse Gennembrud kunde have fremstillet den nordiske Kirkes Grundlæggelse saa mægtigt og gribende. Fordi han havde vundet den sikre Forvisning om Kristendommens rejsende Magt kunde han med Kraft og Varme fortælle om dens Sejrs gang blandt vore Forfædre og skildre den saadan, at vi føler den som Hovedpulsaaeren i Verdensudviklingen, Saften i Verdenstræets Stamme, hvorfra den ustandseligt strømmer ud i alle Grene og Kviste til det mindste Blad. Og ligesaa er det med mange andre af hans Arbejder, der er besjælede og livsfyldte af hans eget religiøse Indre som modne Frugter paa hans egen Udviklings kraftige og grønne Træ.

Derfor glimter det rundt i alle A. D. Jørgensens Værker med smukke og lødige Udbrud af en ædel Aands faste Hengivelse i Troen og sikre Erkendelse af dens Væsen. Enhver fintmærkende Sjæl vil i Bogen om Niels Stensen og Skildringen af dennes religiøse Udvikling fornemme en ualmindelig dybtgaaende og rammende Kristendomsbedømmelse, hvor noget genialt og hjertevarmt er lige fremtrædende, naar han siger om den berømte hollandske Filosof Spinoza, at Hovedtanken i hans Filosofi, den absolutte Nødvendighedslære, hvorefter alt paa Jorden i sig selv er fuldkomment, efterhaanden viger Pladsen for Forestillingen om en Udvikling og det en Udvikling gennem Kærlighedens oplysende og opvarmende Magt over Aanderne. „Det er — hævder A. D. Jørgensen — dette Træk, som giver Spinozas Filosofi sin ejendommelige Romantik, det, som har gjort den saa fortryllende for saa mange alvorlige Tænkere. Den geometriske Form er bevaret, Tankerne forener sig som Krystallet, alt er haardt, glat og ulasteligt, koldt og gennemsigtigt, men over det hele spiller der et Skær fra en anden Verden, og det er som gemte Krystallerne en Musik, der bringer Hjertet til at bæve. Der er saa meget rent og saa meget velgørende sandt i Spinozas Skrifter, at de tilfulde fortjener den Plads de indtager i Dannelsens og Aandslivets Udvikling i den nyere Tid, og de vil

bestandig gøre den Mand, som undfangede dem, til Genstand for den dybeste Sympati, men de indeholder den Fare, at de bringer Læseren til at glemme, at hvad der her er størst og i Sandhed guddommeligt, det er en Genlyd af Kristendommens Ideer, deres Genlyd i en ædel Sjæl, men dog kun en Genlyd.“ I Niels Stensen, denne forunderlige Yngling med en Tankeflugt som et skarptslebent Sværd og med et Følelsesvæld som det dybe Hav, denne rene sandheds-søgende Sjæl, som ad de sælsomste Veje blev ført til en inderlig og urokkelig Kristentro, har A. D. Jørgensen fundet saa meget af det bedste i sig selv.

Senere fremhæver han stærkt i sin Bog om Johannes Ewald dennes kristelig-lyriske Digtning, disse dybe kristelige Grundtoner, som griber med en saa uimodstaaelig Magt, naar man først har faaet Øjet opladt derfor, men ingen kan gribes saa dybt af den Slags Toner uden den, som selv har lært at finde Livets Grundkræfter og Rigdomsvæld i den kristne Tro. Det maa tilføjes, at dette ingenlunde behøver at betyde nogen snever Tilslutning til en bestemt dogmatisk Lærebygning. Her stod A. D. Jørgensen frit.

Det dybeste hos A. D. Jørgensen er det kristelige, der gennem hans Ungdoms religiøse Brydninger nedfældede sig som det grundlæggende i hans Personlighed. Paa dette Punkt har mange af hans historiske Elever og Meningsfæller aldrig helt forstaaet ham eller fuldtud følt med ham. Det maa betragtes som et Vidnesbyrd herom, naar man fra enkelte Sider har søgt at stille ham sammen med Georg Brandes og gøre deres Livsgerning parallelle, et Virke paa helt forskellig Kant, men alligevel i samme Retning, idet man holder sig stærkt til følgende Brev, som A. D. Jørgensen i 1896 mod sit Livs Slutning sendte Georg Brandes med Tak for dennes Bog om Shakespeare, som — det bør huskes — havde hørt til den interessanteste Læsning for A. D. Jørgensen i hans modnere Ungdom:

„Højtærede Hr. Dr. Brandes! Idet jeg slutter Læsningen af Deres Værk om Shakespeare — det er læst uno tenore i faa Dage — føler jeg Trang til at sende Dem en hjertelig Tak for dette udmærkede Arbejde, baade for den store Nydelse det har beredt mig personlig som Læser og for den varige Berigelse det vil være for vor Litteratur. Jeg har i Deres Bog ikke blot beundret den rige

Aand, men ogsaa følt den mest levende Sympati for det varme Hjertelag og den dybe Harme, hele den omfattende og usammen-
satte Medfølelse for Menneskelivets Kaar, som er nedlagt i den.

Maaske vil De hertil bemærke, at dette og meget andet og bedre alt er sagt Dem fra mange Sider. At jeg udtaler det er da ogsaa mere for min egen Skyld end for Deres. Jeg vil nødigt regnes for de helt utaknemlige, hvor noget betydeligt bydes, og den Personlighed, som udtaler sig i Deres Værk, kan næppe være helt ligegyldig for den intellektuelle Glæde at vide sig forstaaet ogsaa af fjernerestaaende Samtidige. Med udmærket Højagtelse A. D. J.“

Dog kan A. D. Jørgensens Beundring for sin Modparts Evner og Indsigt, hvilket han deler med mange andre Modstandere af Brandes, umulig bygge Bro over den Afgrund, der skilte dem i Syn og Livsmaal. Han betegner sig jo ogsaa udtrykkelig som en af de fjernerestaaende Samtidige. Tilsyneladende lignede de hinanden i den kritiske Betragtning overfor det overleverede, men det var paa saa vidt forskelligt Grundlag, at deres Resultater virkede fuldstændig modsat. Georg Brandes vilde omstyrte den kristne Tro og Moral som forældede og indskrænkede Begreber, mens A. D. Jørgensen netop fremhævede dem som Historiens og Menneskelivets stærke Kræfter til at løfte og omdanne til det gode. Og begge vilde virke paa deres Samtid som Folkeopdragere og Agitatorer, de var begge Mestre i Fremstilling og Sprogkunst, men i Formaalet modvirkede de hinanden. Georg Brandes vilde opløse de Livsværdier, hvorpaa A. D. Jørgensen grundede Udviklingen.

Tolv Aar før Brevet til Georg Brandes selv skrev A. D. Jørgensen om ham til sin nære Ven Religionshistorikeren H. S. Vodskov: „Hvorledes kan det imidlertid gaa til, højstærede, at De ser Brandes som en saa stor og lys Gestalt? De maa naturligvis fremstille ham som De ser ham, men det forekommer mig, at De overfor ham gør Dem selv Uret. Han er efter min Erfaring — d. e. hvor jeg kan kontrollere ham — oprørende, overfladisk og usandfærdig. Og hvad er det store i hans Mission? Jeg mindes at have kendt det alt væsentlig fra den tyske Litteratur i min Skolegang. Havde han ikke villet andet end humant fremstille andre Livsanskuelsers Berettigelse samt givet sine tildels udmærkede Studier af Forfattere og Aandsretninger saaledes som han begyndte paa det,

saa vilde han have gjort langt mere Gavn og ingen Skade. Nu har han kastet os en fremmed Aandsretning ind, i en højst unational Skikkelse, til en Ungdom, som ligeledes lider af svag Fordøjelse netop i denne Retning. Uden Følelse for vore nationale Tab, snarere hoverende over os som en lavere Race, der af sine Nationalitetsfordomme føres til Ydmygelsen og Nederlag, har han stillet sig udenfor det Folk han efter sin Fødsel var bestemt til at slutte sig til og som han ikke forsømmer nogen Lejlighed til at reklamere for sig. Lad hans Indflydelse have været betydelig indenfor det rent intellektuelle, stilistisk o. s. v. — som Menneske vil han sikkert, hvis vi skal beholde den Maalestok, som hidtil har haft den højeste Hjemmel for os, staa som en lille nervøs og usandfærdig Herre.“

Disse aabenhjertigt privat intime Udtalelser viser tydeligt nok, hvor langt de to Aandshøvdinges Livsgrundlag og Formaal laa fra hinanden, men samtidig lyser Ordene af den stærke Selvfølelse og til Tider ret hvasse Intolerance, som ved Siden af Livsanskuelsen var et udpræget Islæt i A. D. Jørgensens kraftige og ildfulde Personlighed. Hans vældige Styrke i Livsindstillingen i Forbindelse med hans urokkelige Sandhedsdrift gjorde ham ofte mere ubøjelig og haard overfor Modsætninger end Nødvendigheden krævede. Hans Kraft hvilede altid bedst i sig selv uden Støtte fra anden Side. Han hørte unægtelig ikke til dem, der svækkes i Standpunktet, fordi de maa anerkende det rigtige i Modpartens Argumenter, skønt han var højsindet nok til at anerkende det værdifulde indenfor hver enkelts egen Ramme — ogsaa fordi hans intellektuelle Længsel favnede vidt. Det maa indrømmes, at han f. Eks. tog ganske fejl i de forannævnte Udtalelser om Georg Brandes som værende uden Følelse for vore nationale Tab eller stillende sig udenfor vort Folk, idet den senere præjssiske Udvisningspolitik i Sønderjylland og sidenhen visse Forhold under den første Verdenskrig gav Georg Brandes Anledning til ved sin Protest at bevise det modsatte.

Og netop overfor en saa evnerig Mand som Georg Brandes skelnede A. D. Jørgensen skarpt mellem den rent aandelige Dygtighed og i Modsætning dertil Livsanskuelsens Udslag. Derfor kunde

han, da der i Oktober 1890 blev rettet Henvendelse til Regering og Rigsdag fra en Række Videnskabsmænd, Kunstnere og Forfattere om at yde Georg Brandes en aarlig Statsunderstøttelse, sammen med flere andre tiltræde følgende Tillæg til Andragendet: „Skønt vi undertegnede ikke kan tiltræde forskellige af de i det foregaaende indeholdte Betragtninger ligesom der ved Bedømmelsen af Dr. G. Brandes's Virksomhed for dem gives Synspunkter af nok saa stor Betydning som de her fremhævede, maa de dog slutte sig til selve det fremsatte Andragende. Naar en Mand som Dr. Brandes i en lang Aarrække har sat ualmindelige Evner og en utvivlsom personlig Overbevisning ind paa sin Virksomhed i Litteraturen og naar denne efter saa mange Forfatteres Vidnesbyrd har haft en vidtrækkende Indflydelse baade ved at vække og udvikle og ved at ægge modsatte Retninger til nyt Arbejde, saa forekommer det dem smaaligt at gaa i Rette med de Mangler, som man finder hos ham, eller hvad der har kunnet støde i hans litterære Optræden, saa snart Spørgsmaalet bliver om Statens Ret og Pligt til at yde ethvert alvorligt og betydningsfuldt Arbejde af denne Art sin Anerkendelse. Naar man derfor nu henvender sig til Lovgivningsmagten med et Andragende som ovenstaaende, anser de det for deres Pligt at slutte sig hertil og at udtale det levende Ønske, at det maatte kunne lykkes paa en værdig Maade at føre denne Sag igennem.“

Ifølge et Brev til Professor Vilh. Thomsen har A. D. Jørgensen efter eget Udsagn ved en Ændring i den oprindelige Ordlyd været med til at udforme Ordene om ikke i et saadant Tilfælde at gaa i Rette med de Mangler, som man finder hos Georg Brandes, eller hvad der har kunnet støde i dennes litterære Optræden. Hovedandragendet havde 49 Underskrifter, Tillæget 16, men Forslaget faldt i Landstinget og i den følgende Samling ogsaa i Folketinget. Deltagelsen fra A. D. Jørgensens Side betød absolut ikke nogen Sindsforandring overfor Georg Brandes — „for hvem jeg personlig har saa ringe Sympati“ skriver han samtidig til H. S. Vodskov.

Derimod har A. D. Jørgensen ved sin Historieskrivnings Art paa en egen klagende Maade fortsat Grundtvigs historiske Folke-

opdragelse, men dertil bør føjes, at dette kun lykkedes, fordi begge byggede paa samme kristne Livsgrund. Georg Brandes led Nederlag som Folkereformator, fordi han vilde borttrydde det nedarvede kristne Livsfundament, men paa dette Grundlag sejrede A. D. Jørgensen som Folkeopdrager, hvad der viste sig ved Grænseløsningen mellem Danmark og Tyskland efter den første Verdenskrig.

„Der er de Mennesker, hvis Livsgerning og indre Liv bestemmes af store religiøse Kriser,“ siger Professor Aage Friis i en paa mange Maader ganske fortrinlig Afhandling om A. D. Jørgensen i det svenske Nordisk Tidsskrift for 1900 og fortsætter: „For A. D. Jørgensen blev den nationale Krise afgørende.“ Denne Paastand er — som baade det foregaaende og det efterfølgende viser — dog kun rigtig med Hensyn til hans Livsgernings Art, men det bærende i hans aandelige Liv var fra første Færd og alle Dage religiøst bestemt.

Men konfessionelt eller dogmatisk afgrænset var A. D. Jørgensen absolut ikke, hvilket besynderlig nok har givet Anledning til saa diametralt modsatte Paastande, at han en Gang¹⁾ er blevet kaldt Katolik og ved en anden Lejlighed²⁾ Fritænkter — det første skyldes aabenbart hans Sympati for det nedarvede fællesgrundlæggende i Kirken³⁾ og det sidste (saafremt dette Ord ikke skal opfattes i en helt anden Betydning end den almindelige) modbevises af f. Eks. blot en Bekendelse som denne fra hans næstsidste Livsaar, hvor han — i Redegørelsen — kommer ind paa Darwins Udviklingsteorier og siger, at „da jeg lærte Grundtrækkene i dem at kende kunde jeg ikke lade være at holde for, at ikke blot Kampen for Tilværelsen, men ogsaa medfødte Evner og Tilbøjeligheder, en af Skaberen i Dyret tænkt Sjælsretning, har sin store Del i Slægternes Omdannelse og Udvikling“.⁴⁾

1) Harald Høffding: Erindringer, S. 288.

2) Troels-Lund: Ill. Tidende 15. September 1901.

3) Muligvis tillige hans Beundring for Oldtidens Romerkirke i Værket om den nordiske Kirkes Grundlæggelse, men Beundringen er dog blandet med ikke ringe Kritik af mangt og meget i den følgende Udvikling.

4) Ved hans Jordefærd — Frederiksberg Kirke 11. Oktober 1897 — talte Pastor J. H. Monrad og Højskoleforstander Ludvig Schrøder, der begge gav stærke Understregninger af A. D. Jørgensens personlige kristne Tro. Den første sluttede: „Til Frelseren, som han troede paa, vil vi da overgive hans Sjæl.“

III

UNGDOM OG NATIONAL UDVIKLING

A. D. Jørgensens nationale Udvikling fuldbyrdes senere end hans religiøse, fordi hans menneskelige Interesser og aandelige Trang var saa omfattende, at han havde vanskeligt ved at finde noget tilfredsstillende Udgangspunkt for sin Stræben og ikke kunde falde til Ro i et bestemt Studium. Han anede jo ikke forud, at han var udkaaret til en Gerning, hvis Forudsætninger endnu ikke var til Stede, men først fremkom med 1864. Selve Skolelivet i Flensborg havde givet ham nye og stærke Indtryk af Brydningen mellem Dansk og Tysk. Det blandede Skolesprog delte Lærere og Elever i to modsatte Kredse. Og i Stænderforsamlingen, hvor som nævnt hans Moders Broder Martin Bahnsen havde Sæde, fulgte han de stadige Stridigheder om Sprogreskripterne, hvorom han senere skrev, at han fra sin tidligste Ungdom havde været en Modstander af denne Sprogtvang. Efter hans Mening havde den danske Regering efter Trearskrigens Sejrsrus ansat unge uheldige Embedsmænd, som i Mellemslesvig ved deres Optræden til Tider saarede Befolkningens Retfærdighedsfølelse, og indført en Sprogordning, som var et Overgreb imod Beboerne og en politisk Uklogskab. Denne den sønderjydske Bondebefolknings krænkede Retsfølelse, som rejste sig til Værn under det senere Fremmedherredømme i Nordslesvig, fandt han ogsaa paa anden Vis langt tilbage i Tiden, og i sit Skrift „Om Kampen for den danske Nationalitets Bevarelse i Nordslesvig“, uddelt 1890 Landet over gennem de sønderjydske Foreninger, udtalte han: „Endog forud for den nationale Opvækkelse henimod Midten af Aarhundredet rejste der sig en levende Harme mod den fremmede hovmodige Dannelses, dengang baaret af den danske Konges Embedsmænd.“ Han tænker paa den sønderjydske Almues Uvilje mod det tyskorienterede Embedsmandsvælde.

„Men — siger han i Livsredegeørelsen om sine første Flensborgoplevelser — da Napoleon ved Nytaarskuren 1859 kastede den Brand ind i Politiken, der førte til Krigene i Italien og derefter

til det tyske Riges Genoprettelse, vækkedes jeg i en heldig Stund til Deltagelse for det virkelige Livs Tildragelser... Nu skete der noget i Retning af en folkelig Genfødsel og da Matzen fra den Tid af fik Berlingske Tidende sendt fra sin Broder, rigtignok for en hel Uge ad Gangen, læste vi her med Begejstring de Artikler, som V. Rimestad ved den Tid skrev om Kejseren og Italiens Forventninger. Fra nu af fulgte jeg uafbrudt de store Begivenheder, som vi har oplevet, og kom efterhaanden ind i baade den indre og den ydre Politik's talrige Spørgsmaal. Fra den Tid maa jeg vel da ogsaa regne den fyldigere Interesse for Historien, som jeg hidtil i Grunden havde været helt fremmed for.“

Gennem Skoleundervisningen havde han faaet Sans for Naturvidenskabernes Betydning og begyndte derfor paa den polytekniske Lærestanstalt, da han i Efteraaret 1859 kom til København¹⁾ for at fortsætte sin Uddannelse paa Grundlag af sin Realeksamen, men Matematikken greb ham ikke tilstrækkeligt og Tegning var ham imod, saa han blev hurtigt klar over sin Fejltagelse og afbrød dette første og eneste Forsøg paa et regelmæssigt Studium. Han tænkte nu paa at blive Student og gøre et af Naturfagene til Genstand for særligt Studium med en Magisterkonferens som Maal, men det blev aldrig fuldført, heller ikke — hvilket han ogsaa overvejede — med Historie som Grundlag for Magisterkonferensen. Det er vist vanskeligt at sige, hvorfor han i hvert Fald ingen sinde fik taget nogen Studentereksamen. Forskellige Aarsager synes medvirkende, dels hans springende Planer og Mangfoldighed af Interesser, som ikke lod ham bestemme sig, og dels en stigende Lyst eller Trods til helt at gaa sine egne Veje udenfor de akademisk afstukne Baner.

Han fulgte en Mængde Universitetsforelæsninger i forskellig Retning, hvorefter særlig to saa vidt adskilte Linier som Naturfor-

¹⁾ Paa Rejsen, der foregik over Korsør, indtraf et betegnende Ordskifte. Da de nærmede sig Sjælland sagde Kollaborator Monrad til ham: „Nu kommer De snart til Danmarks Hjerter,“ hvortil han svarede: „Nej, det kommer vi fra.“ „Det er Hælen vi kommer fra,“ bemærkede Monrad, men hans unge Elev udbrød: „Da gjorde Kong Valdemar ilde i at gemme Rigets Banner under Hælen.“ Han troede dengang, at Dannebrog bestandig havde haft sin Plads i Slesvig Domkirke.

skeren Forchhammers Krystallografi og Geologi samt Digteren Carsten Hauchs Litteraturskildring betog ham mægtigt ved Foredragets Aand og Glød, ligesom Professor L. Oppermanns Fremstilling af tysk Aandsliv for første Gang gav ham en Anelse om, hvad der egentlig kræves af en ædruelig Betragtning af Fortidens Personer og Forhold. Hans Oldtidsstudier bragte ham i Forbindelse med Sprogmanden Niels Mathias Petersen, der lærte ham Islandsk. Overhovedet havde A. D. Jørgensen et stort Sprogkennende og var efterhaanden hjemme i en Række Sprog, han lærte f. Eks. senere blandt andet Hollandsk og Italiensk blot for at kunne følge Naturgranskeren Niels Stensens Færd i Udlandet og skrive hans Livshistorie.

Den unge A. D. Jørgensens vidtbølgende Tilegnelsestrang og hans Virkelyst havde vanskeligt ved at flyde sammen i et fælles Flodleje. Da han ikke var bundet til noget fast Studium, kunde han følge sin Tilbøjelighed til alsidig Uddannelse, og han læste en forbausende Mængde i mange Retninger, Poesi, Filosofi, Biografier, Historie og Naturvidenskab. Han søgte i 1860 at løse Universitetets Prisopgave om Stærkoddersagnet, dets Oprindelse, Udvikling og Udbredelse i de nordiske Lande, men vandt ikke Prisen. Der indkom kun to Besvarelser, hvoraf den anden, skrevet af F. E. Bojsen, den senere kendte Venstrepolitiker, blev tilkendt Guldmedalje. Bedømmelsesudvalget (deriblandt Professorerne F. Schiern og C. F. Allen, men ikke — som A. D. Jørgensen havde haabet — N. M. Petersen) skrev om A. D. Jørgensens Afhandling, at den „vidner vistnok i visse Henseender om en poetisk Opfattelse af vore Oldtidssagn og har adskillige aandrige Sammenstillinger, men lader derimod savne ikke blot et nøjere Kildestudium, men ogsaa i det hele en klar og sindig historisk Behandling af Emnet.“ Efter Censorerens Opfattelse havde det digteriske været det overvejende i den unge Polyhistor's Fremstilling.

Han syslede i de følgende Aar igen med forskellige Digterplener og større Tankeværker. Søren Kierkegaards Skrifter fik en ganske overordentlig Betydning for ham, og han fængsledes stærkt af Shakespeare og Sokrates. I Kierkegaards gaadefulde Skrifter med den bedaarende Tale fandt han dog efterhaanden noget af en

vis livsmæssig Negativitet, der hos Sokrates — som for A. D. Jørgensen alle Dage blev Mesteren i den Kunst at leve — gik over i en mangesidig Livsfylde og hos Shakespeare til en ophøjet Ligevægt mellem Livets modsatte Stemninger ¹⁾).

For at skaffe sig en fremtidig Eksistensbetingelse var han ved Kollaborator Monrads Hjælp i Foraaret 1860 blevet Lærer ved Schneekloths Skole. „Den 1. November 1861 — fortæller han — flyttede jeg ind i et Pensionat i Bianco Lunos Alle hos en ældre Frøken Ida Pedersen. Maanedsdagen efter begyndte jeg efter hendes Ønske at læse med en fjortenaarig Broderdatter af samme Navn, der samtidig toges ud af Skolen... Det Aar jeg tilbragte i Bianco Lunos Alle var et af de lykkeligste i mit Liv. Min lille Lærling og jeg blev snart gode Venner og hun har nu i mange Aar været min Hustru ²⁾).

Fra næsten alle Sider har man stadig haft en Tilbøjelighed til at paastaa, at A. D. Jørgensen i Livsredegørelsen stærkt overbetoner sin Ungdoms Betydning, og i Indledningen til hans udgivne Breve skriver Harald Jørgensen: „Som det er Tilfældet i de fleste Memoireværker er en uforholdsmæssig Del af Fremstillingen helliget Ungdomstiden med dens mange betagende Syner og stolte Drømme. Da A. D. Jørgensen som en moden Mand fortalte om sin Ungdoms indre og ydre Oplevelser kunde han saa lidt som de fleste andre Memoireforfattere undgaa at lade Ungdomsaarene fremtræde som Paradistiden i sit Liv eller at tilskrive dem en Betydning for sin Udvikling, der i høj Grad var egnet til at sætte de følgende Aar i Skygge. I den Henseende vil den foreliggende Brevsamling give de nødvendige Korrektiver.“

Saa smukt dette end er skrevet synes det dog et Fejlsyn og næppe berettiget. Udgiveren har tilsyneladende ubevidst ladet sig lede af den gamle Indvending og ikke opdaget i hvor høj Grad Brevene heltigennem stadfæster og uddyber Ungdomstidens grundlæggende Værdi — her er de ikke Korrektiver, men Bekræftel-

¹⁾ I den ældre Alder sendte A. D. Jørgensen til Carl Plougs 80 Aars Fødselsdag en Tak for, hvad denne Mand — baade som Digter og Redaktør — havde givet ham af gode og stærkt paavirkende Indtryk i de unge Aar.

²⁾ Hun overlevede ham i 40 Aar og døde først 1937, da hun var omtrent 90 Aar. De blev gift 24. Marts 1869.

ser. Bølgegangen fra det drømmende og higende Ungdomsliv, der er opfyldt af Tilegnelse af det største og tungeste i tysk og nordisk Litteratur og gennemrislet af hastigt skiftende Stemninger, strømmer virkningsfuldt videre gennem Brevenes Livsudbrud som deres oprindelige Kraftkilde. Kun er alt dette nu lagt ind under et fast og afgjort Livsvalg, en ubønhørlig Selvtugt i Livskaldet, hvilket er noget ganske andet, og til en virkelig Forstaaelse af A. D. Jørgensen er en saadan Erkendelse utvivlsomt nødvendig. Hans Storhed som Historiker ligger blandt andet deri, at hans vulkanglødende Sjæl fra Ungdommen aldrig blev dæmpet i Dybet, men dens ildflammende Styrke tvunget ind under Livsopgaven, hans Personlighed var Herre over sig selv. Lyset fra hans Ungdoms Land kastede Glans over hans Liv lige til Døden og farver alle hans Breve indefra. Derfra stammer deres jordskælvsagtige Karakter ved flere Lejligheder. Netop A. D. Jørgensens stærke Fordybelse i Ungdomstidens Enkeltheder har givet et væsentligt Grundlag for Forstaaelsen af senere Stadier i hans Udvikling og Opfattelse. Det er ret mærkeligt, at de fleste har saa vanskeligt ved at se det.

Han var kommen til Hovedstaden under stærk Indflydelse af den Opfattelse, at „det danske Aandsliv kun var en Afglans af det tyske og at det ingen ret Fremtid havde... Jeg fandt — bemærker han — en vis Nydelse deri at tilhøre en hendøende Stamme ligesom Friserne paa vor Vestkyst,“ men nu opdagede han Livet „gaa sin egen stærke Gang“, og paa en Vandring i Frederiksberg Have 27. Oktober 1859 kom han paa det rene med sig selv om „ikke blot at vort Folk havde en Fremtid, men at de nordiske Folk tilsammen havde en stor og herlig Opgave i den almindelige Kulturudvikling. Jeg fandt denne i, at vi igen skulde udjævne og forsone den Kløft, som var kommen ind i det tyske Aandsliv og den Ufred, hvori det var endt.“

Efterhaanden traadte Historien i Forgrunden hos ham, først Verdensudviklingens store Gang og de gennemgribende Modsætninger, derefter blev Enkelthederne levende Linier i Billedet og tilsidst samlede hans Hjertes Længsel sig om Nordens Aandsliv og Fædrelandets Betydning.

Sammen med en Del sønderjydske Studenter indskrev han sig 1861 som frivillig Soldat, hvis det skulde komme til Krig med det tyske Forbund, men Faren drev over dengang. Skæbnen havde mærket ham og drog ham Begivenhederne i Møde, da han paa sin gamle Lærer Monrads Tilskyndelse i Marts 1863 tiltraadte en Plads som Hjælpelærer ved Latinskolen i Flensborg med Udsigt til at blive Adjunkt og Leder af et paatænkt større offentligt Bibliotek for Hertugdømmet. Her fandt han en Gerning, hvor han kunde virke for Danskheden uden at staa i de stærkeste Brydninger eller som egentlig Embedsmand forsvare, hvad han i Forvaltningen ikke kunde billige — som før nævnt var han en Modstander af de Sprogreskripter, som Tillisch indførte efter Trearskrigen.

Monrad havde anbefalet ham i et Brev¹⁾ til den daværende Leder af Undervisningsvæsenet Departementschef Regenburg, den senere Stiftamtmand, og skrev bl. a.: „Først vil jeg henlede din Opmærksomhed paa et ungt Menneske . . . opvokset under en vistnok ædel Faders Kamp for det tilsidesatte og undertrykte. Indtrykkene, han fra Barnsben af har indsuet, har opfostret hos ham en brændende Fædrelandskærlighed, der har parret sig med en ligesaa dyb og levende som fri og selvstændig religiøs Tro, lutret og styrket gennem indre Kampe som kun faa gennemgaar dem. Han er derhos i Besiddelse af en Rigdom, en Dybde og en Klarhed i Tanken, der er forbavsende, og han har udviklet sine herlige Anlæg ved ivrigt og grundigt Studium i flere Retninger . . . Jeg betragter det som en Naade fra Gud, at det er bleven forundt mig at komme dette unge Menneske saa usigelig nær.“ For Regenburg gjaldt det om at faa saa mange brugbare Sønderjyder som muligt over til det nationale Arbejde i Slesvig og han antog ham med Glæde.

Den unge Lærer blev noget ensom ved Skolen. Han var for ung og ejendommelig i Forholdet til de øvrige Lærere, og der var nogen Forhaandsvilje imod ham blandt Eleverne, hvoraf mange ikke var meget yngre end han selv og nu skulde undervises af en tidligere Elev, der ikke engang var bleven Student, men med

¹⁾ Se „Grønsevagten“ 1926, Side 358.

jævne og gode Ord vandt han snart deres Hengivenhed og Fortrolighed. Han blev deres Ven uden at Disciplinen led derunder.

Den senere Skribent Th. Graae var blandt Eleverne og fortæller i sine Erindringer: „Saa traadte A. D. Jørgensen ind ad Døren og gik hen til Katedret. Han var smuk, af en egen slank blond Finhed, der uvilkaarlig maatte betage selv dumme Skoledrengene... Stilfærdigt og jævnt udtalte han sin Glæde over at træffe sammen med gamle Skolekammerater. Trods det forandrede Forhold haabede han, at vi altid vilde betragte ham som en Ven. I samme Nu var vi vundne for ham. Og hvad Respekten angaar; da laa der gemt bag hans fordringsløse, næsten kammeratlige Væsen en fast Vilje, der ikke taalte Uorden af nogen som helst Art.“

Da kom 1864 med det vældige Brud i alle Forhold. Med hele sin Interesse havde A. D. Jørgensen været med i den nationalliberale Bevægelse og betragtede det som et Livsspørgsmaal, at Novemberforfatningen blev stadfæstet af den nye Konge¹⁾. Endnu var han ikke modnet til klart at se Forholdenes Sammenhæng, skønt dansk Administration i Sønderjylland ligesom Sprogtvængen i det saakaldte blandede Bælte syntes ham — som før berørt — uklog og forkastelig. Han saa sin Fader græde, da Frederik den Syvende var død, og var Vidne til den gribende Ligfærd i Flensborg²⁾ samt Hærens tunge og sørgelige Tilbagetog fra Da-

¹⁾ Den af Rigsraadet 13. November og af Christian IX den 18. November 1863 stadfæstede Grundlov for Kongeriget og Slesvigs Fællesanliggender. Den afløste Helstatsforfatningen af 2. Oktober 1855 og var en Mellemting mellem den og Junigrundloven. I tre Dage modstod Kongen den vildledte Folkestemning inden den tvang ham til at underskrive.

²⁾ Ved den Lejlighed skrev han et Digt, som han først 30 Aar efter offentliggjorde i Sønderjydske Aarbøger 1893. Det hedder deri:

Hil være dig, Frederik Folkekære,
vi Sønderjyder til Graven dig bære.
Som Skjold vi føre dit Lig af Land,
du var os en Frelsens Konge for sand.

— — —
Den djærveste Daad,³⁾ vi Dannemænd sang,
af Kongens danske Hjerte udsprang.

³⁾ Udtrykket hentyder til de tyske Fordringer 24. Marts 1848 og bele Digtet viser, hvorledes han endnu dengang ubevidst var inde under Stemninger og Opfattelser, som han snart maatte bryde med.

nevirke. Paa Afstand fulgte han Træfningen ved Sankelmark. Selv græd han ved Dybbøls Fald. Han vilde igen melde sig som Soldat ved Krigens Udbrud, men Regenburg, der var hans øverste Foresatte, vilde ikke høre Tale derom.

Efter Sønderjyllands Besættelse af de fjendtlige Tropper blev alle i Kongeriget fødte Embedsmænd uden videre afskediget, mens de, der var født i Hertugdømmerne, fik Valget mellem Afsked eller at gaa i de nye Magthaveres Tjeneste. En Dag blev A. D. Jørgensen kaldt op til den prøjsiske Civilkommissær v. Zedlitz, der stod for Styret dernede og nu opfordrede ham til at vedblive under de ændrede Forhold, men fik et bestemt Afslag, hvortil v. Zedlitz svarede: „Det gør mig ondt, thi saa vil De heller ikke faa en Gerning i Deres Folk.“

Sjældent er et Ord blevet mere usandt end dette, men det drev ham i Landflygtighed. „De har aldrig ædt Landflygtighedens bitre Brød,“ skrev han engang til Frederik Barfod, „De er aldrig kommen hjem og har fundet Deres Barndoms minder ødte og alt, hvad der var Dem kært, skændet og tabt. De har aldrig tænkt Dem, at man kan forbande sin Barndoms Træer, fordi de smykkede sig troløst for et fremmed Folk, eller føle en Brand i sit Hjerte, fordi Søen er lige frisk og lige skøn omkring en tysk Orlogsmand som den var før.“

Paa Grund af Forholdene maatte A. D. Jørgensen rejse over Hamborg til København og blev igen Timelærer ved Schneekloths Skole indtil han nogle Aar senere gik over til Arkivvæsenet.

Nu begyndte en vanskelig Tid, hvor dybe Overvejelser gik gennem hans Sind. „Jeg fik — erklærer han — en overvældende Følelse af, at store Brøst i vort Folk kun havde været dækkede for mig af de lykkelige Aar, i hvilke min Ungdom faldt, men jeg kunde ikke gøre Rede for, hvori det laa.“ Det skulde blive hans Livsopgave at løse dette Forhold — først for ham selv og dernæst for Slægten.

Vi er i Stand til ret nøje at følge hans Udvikling, der blev saa gennemgribende, fordi den ikke først og fremmest blev til en letkøbt udadgaaende Kritik, men en Erkendelse i hans egen Sjæl. Han siger selv, at det vilde Stormløb imod det nationalliberale

Parti, hvis Mænd efter deres redeligste Overbevisning havde styret os saaledes som det var sket, kunde han ikke deltage i. Endnu tre Uger efter den ydmygende Fred synes han at tro paa en ydre nationalliberal Fornyse og skriver til Kollaborator Monrad: „Der er meget at gøre i en saadan Tid, meget at udvikle, meget at samle, mange Betragtninger at anstille. En god, særdeles god Virkning af Reaktionen har vi alt set, det nationale Partis større Enhed, særlig Bladenes Enstemmighed og ganske usædvanlig klassiske Artikler. Jeg anser vor Presse som den holder sig i denne tunge Tid for det mest iøjnefaldende og mest straalende Bevis paa vor nationale Berettigelse til at være et selvstændigt Folk, anset i Europa, maaske inden en Menneskealder beundret. Det er velgørende at se dette efter en saa forfærdelig Ydmygelsens Periode.“

Men de følgende Uger og Maaneder lod ham trænge dybere ind. Da groede Virkelighedssansen frem hos ham og lutrede hans Tanke. Han maatte igennem et vist Tungesind. „En Tid stillede Fremtiden sig for mig i det mørkeste Lys,“ siger han. „Jeg antog, at vi vilde faa nye Kampe og nye Nederlag, eller at vor Folkelighed vilde blive ompændt af den fremmede og gaa til Grunde i dens Favntag uden endog blot at kunne bære en saadan Kamp. Det forekom mig da, at jeg vilde blive Danmarks Historieskriver som den, der holdt Gravtalen over det. Efterhaanden overvandt jeg dog dette Syn. Dersom vi har en Fremtid, tænkte jeg da, saa maa den bygges paa en ædruelig Forstaaelse af vore Kaar som Folk. Vi maa ikke leve i Indbildningen om en stor Fremtid eller en glimrende Nutid og vi bør derfor ogsaa komme til en sanddru Opfattelse af vor Fortid. Dette er da mit Kald. Ingen Fantasier, ingen Belysning enten af Haabets og Forventningens Straaleglans eller af Mistvivilens blege Rædsler, men den simple jævne Sandhed. Disse Tanker blev især nærværende, da jeg Nytaarsnat (1865) kørte ene i Postvogn gennem Fyn... Aaret 1864 havde modnet mig i flere Henseender. Det viste sig straks efter, da jeg lagde alle Samlinger og Udkast til Side for at begynde et Kildestudium i dansk Historie. I den stærkeste Modsætning til alt det tidligere begyndte jeg i Januar 1865 ved Aar 800 for i samtlige

Kildeskrifter at komme til Bunds i, hvad der kunde vides om vort Lands Historie. Jeg var nu fast bestemt paa at være dansk Historiker.“

Hin mørke Nytaarsnat paa den enlige Tur gennem Fyn er øjenlygt det Tidspunkt, da han traf sin afgørende Beslutning, og det blev for saa vidt symbolsk som dermed i Danmarks sorteste Ulykkesnat tændtes det første svage Nytaarsskær ud mod den Genforeningsdag, som først oprandt over et halvt Aarhundrede senere.

Og Studierne begyndte at nedfælde sine Virkninger. „Ellers er jeg beskæftiget med Hertugdømmernes statsretslige Historie,“ skriver han i Maj 1865 til Monrad. „Jeg har af selve Aktstykkerne ganske vist faaet en ikke lidet modificeret Anskuelse af den ældre Udvikling og de store Knudepunkter 1460, 1720. Fremstillingen fra dansk Side er ofte saare hildet og et betydningsfuldt Led i vore Skuffelser og Lidelser.“

Denne ændrede Opfattelse blev ikke en gold og bagklog Dom, en smaalig afstandtagende Kritik, men paa en smuk Maade føler han sin Medskyld og bøjer sig i angerfuld Smerte ind under det lidende Folks Fællesskab. „Jeg har den Fordel frem for saa mange andre,“ udtaler han til Monrad, „at jeg ikke mere skammer mig ved at have alle de Illusioner Folket har haft og har, noget der nu saa hyppigt fornægtes. Ikke en, men mange har nu indset, at det var en gal Vej, vi fulgte før o. s. v., de tav kun, fordi man ikke var moden til at høre deres Røst o. s. v., stærblinde Karle, der næppe ser deres egen Skygge og vil have set gennem Tidens Mørke. Der er efter min Mening intet, slet intet andet tilovers end at ydmyge sig og vedgaa netop sine Fejl og sin Brøde, thi enhver vil dog finde noget af den hos sig og altid mere, jo oftere han ser. Jeg kommer ikke ud over og haaber ikke at komme ud over min Betragtning af det danske Folk (og da enig med i et og alt) som en Job, der er slagen af Ulykken og Sygdom. Jeg kan forstaa, at han ikke fatter Prøvelsen, at han forklarer den af Satans Ondskab, jeg kan forstaa, at han ikke vil modtage sine Venners Bebrejdelse, at det dog vel er hans egen Skyld, og at han bliver hovmodig midt i sit Selvforsvar og siger: jeg vil anklage den levende Gud, thi jeg var retfær-

dig, og han har tugtet mig, da jeg ikke forskyldte det. Men hvad vil denne Job sige, naar Herren taler selv, Aand til Aand, og byder ham staa frem og forklare Verdens Gaade? Skulde denne Røst ikke lyde engang? Som Faderen for Sønnerne, som en livlig Tone for andre, som Guds levende Stemme for alle? Mig har den lydt til og lyder daglig til mig som den har lydt siden vor ulykkelige Krig. Hvo der er Aarsag til Krigen, til Nederlaget hist og Tabet her, derom kan der disputeres længe og langt og omsider udgranskes det nok, men det er noget, der tilhører Videnskaben, Historien. For mig er det fyldestgørende og nok, at jeg er skyldig, at jeg er som en Del af det danske Folk, og at dette er en Prøvelse, der tilvisse vil medføre rig Velsignelse. Fremtidens Træ udtørres og bliver blad- og frugtløst, naar det alene beskinnes af Lykkens Sol, det skal ogsaa vædes af Ulykkens Taarer for at blive ved Billedet. Og det sker vistnok nu tilfulde. Mig forekommer Danmarks Ungdom (og da ogsaa jeg) at ligne hin lille Nattergal, som Eros mader — jeg tror i et græsk Digt. Han rækker den nemlig Føden paa Odden af sin Pil og forgifter derved dens Sjæl med al Kærlighedens Lyst og Smerte, saa dens Liv er for kort og dens Stemme for svag til at udslynge dem alle. Hvilken Kærlighedens Gift lader vor Moder, det gamle Danmark, os ikke indsuge! Hvilken Smerte, hvilken Harme og hvilken Lyst i denne Kærlighedens Vished!“

Der er en forbavsende Klaring og Modning i Gang hos denne Yngling, han bærer allerede Storhedens Mærke og i hans Udtalelse ligger allerede nu alt det gemt, som blev hans Livsgernings Udspring og Indhold. Guds levende Stemme har kaldt ham gennem Tidens Tildragelser og lagt sine Ord i hans Mund ligesom hos den unge Bodsprofet, til hvem det lød: Før du blev født, har jeg udvalgt dig til en Seer for Folket, gaa uden Frygt og forkynd den tunge Sandhed, hvori dets Frelse ligger skjult. Og som Jeremias fulgte han lydigt sit Kald. Han tilføjer i det ovennævnte Brev: „Jeg tror ikke De eller nogen kongerisk kan fatte den positivt aarvaagne Kærlighed en Slesviger, der først blev udviklet ved tysk Aandsføde, kan eje, hvor levende den Lidenskab er, der aldrig trættes, men higer efter at tilegne sig og vinde dette Sprog, dette Folk, dette Land, dette Hav, denne Historie.“ Disse gribende Ord

viser, hvorledes der i hans særligt slesvigske Oprindelse laa noget af den Inspirationens Alterglød, som tændte hans Sjæl i Brand.

1864 gav ham saaledes den egentlige Indvielse. Da greb Folkesorgen hans unge Sjæl, saa den blev mærket for Livet, og han følte sin Udvælgelse til Vejleder paa Folkets Fremtidsfærd. I Henrik Ibsens Drama „Kongs-Emnerne“ retter Kong Skule det Spørgsmaal til Digteren Jatgejr: „Tror du, at Sorgens Gave er saa meget god?“ Jatgejr svarer: „Ja, Herre.“ Og da Skule yderligere spørger: „Hvem lærte du Skjaldskab af?“ — siger Jatgejr: „Jeg fik Sorgens Gave, og saa var jeg Skjald.“ Næsten ordret det samme udtaler A. D. Jørgensen om sit historiske Forfatterskab. „Hvorledes er jeg da bleven Historiker?“ spørger han i Redegørelsen. „Fordi jeg oplevede 1864, fordi jeg følte Trang til for mit eget Vedkommende at foretage en Revision af vor Fortid og fordi jeg derefter følte Kald til at gentage den for alle mine Landsmænd.“

De førnævnte spinkle Reaktionsbetragtninger med Forhaabning om en nationalliberal Fornyelse maatte hurtigt briste overfor Kendsgerningerne. Sammen med den senere Generalauditør H. C. Steffensen gjorde han i Januar 1865 (efter Opfordring af Regensburg, Carl Ploug m. fl.) en Rejse til Sønderjylland for at skaffe Underskrifter paa et Bønskrift fra de danske Nordslesvigere til den franske Kejser Napoleon den Tredie. „Denne Rejse med alt, hvad der gik forud og fulgte efter, gav mig et godt Indblik i de politiske Forholds haabløse Forvirring,“ fortæller han. „Ingen følte noget Ansvar, ingen vidste fuld Besked, den ene skød Sagen fra sig over paa den anden o. s. v., at paaføre en politisk Modstander eller en personlig Uven et Nederlag interesserede nok saa meget som at faa noget godt og gavnligt udrettet. De mørke Indtryk fra selve Rejsen, Gravene paa Dybbøl, Forsagtheden hos fremragende Danske, den tydeligt fremtrædende Demoralisation hos forhen gode danske Folk overfor Magthavernes Fristelser, forøgede i høj Grad Vægten af disse Erfaringer. I de mange ensomme Timer havde jeg haft rig Lejlighed til at tænke over alt dette. Det forekom mig, at vi alle tilhobe var en Slægt af blødagtige Drømmere, uden Kraft og Marv, og at vi først og fremmest trængte til at hærdes. Jeg tænkte paa Fortællingen om den blødagtige Landgreve, der lod

sine Hoffolk raade, indtil han paa Jagten forvildede sig ind i Skovsmedien i Bukla og her blev hærdet til Staal. Smeden, fortæller der, hamrede paa sit Jern, saa Gnisterne fæg Landgreven om Ørerne, idet han uafbrudt sang: Bliv haard, Landgreve, bliv haard som dette Jern. Dette gentog jeg for mig nu og i den følgende Tid ved mange Lejligheder: Bliv haard i din Gerning, haard som Jern, fast og udholdende ... Ud paa Foraaret blev disse Tanker mig saa mægtige, at jeg begyndte at skrive paa en Afhandling om *Grunden* til Danmarks Ulykke i Modsætning til Orla Lehmanns bekendte og beundrede Skrift om *Aarsagerne* til den ... For mig stod det som en stor Opgave at bringe Lys i dette Mørke. Jeg magtede dog selvfølgelig ikke nu at give det mindste Bidrag til det. Men idet jeg nu gik over til at studere dansk Historie, kritisk efter Kilderne, blev det mit Maal ad denne Vej langsomt, men sikkert, at modnes til denne Opgave ... min første Udvikling var afsluttet, min Manddoms Gerning indledet.“

Den opmærksomme Overvejer af dette Stykke Livsoplevelse vil forstaa, hvorfor A. D. Jørgensen ved mange Lejligheder maatte blive haard og intolerant selv overfor det tilsyneladende velmente. Kærlighedens dybere Troskab i Kaldet drev ham og han turde — eller rettere kunde — ikke gaa paa Akkord med det halvgjorte.

Den Revanchekamp ved fremmed Hjælp under en eller anden Form, som mange dengang haabede paa som Vejen til at tilbagevinde det tabte, stod efter hans Opfattelse af Livskaldet og Folkets Tarv ikke som noget egentlig ønsket. „Om netop den ydre Kamp mod vor Fjende er at attraa betvivler jeg,“ skriver han til Monrad. „Det kan være og ofte forekommer det mig saare rimeligt, at nogle Aars Trængsler i videste Betydning kunde være det bedste for os, men jeg vil dog endnu bede: Herre, lad denne Kalk gaa forbi! ... Lad os dog haabe, at en gunstig Tilskikkelse vil bære os op over Bjerget ... ved Anvendelsen af den Kraft vi har, Flugtens og Opløftelsens, den aandelige Kamp i Europas Samfund, støttet af et Folk, der vel er svagt og ringe og overvundet og traadt i Støvet, men hvis Navn er en Borgen for, at det atter kan hæve sig i Sky, og hvis aandelige Selvstændighed er et Krav til den dannede Verden, der ikke helt lader sig overhøre ... Jeg haaber

til Gud, at det, vi har lidt, ogsaa da vil virke til Velsignelse for os. Sker det ikke, nuvel, da maa Stridens Dag oprinde igen ... men jeg kan dog kun tænke paa den med Gysen, det er at stole paa sig selv og paa Kanonernes Magt mere end paa Rettens og Sandhedens.“

Endnu dæmrrer Fremtidslinierne selvfølgelig kun uklart for ham, men forbavsende tydeligt staar det allerede, at Genrejsningen mest af alt er et Spørgsmaal indad i Folket og det ydre en Følge deraf. Paa dette Grundlag skred hans Gerning frem gennem Aarene „for — som han udtrykker det — at berede en sundere Fremtid ... Min utrættelige Drivfjeder var den lidenskabelige Kærlighed til Folk og Fædreland, som jeg fik i Arv fra mit Hjem, ikke den Kærlighed, som er en Ild, men den, som er et Instinkt, en Længsel og en dyb Lykke.“

Aaret før sin Død skrev han i et Forord til Redegørelsen: „En Fremstilling af den Menneskealder, som afsluttede sin Virksomhed med 1864, er jo min Adkomst som Historiker. Det var Følelsen af de dybe Brøst i vor Udvikling, den store Brøde i vort nationale Liv, som rev mig bort fra min Ungdoms rige Sysler og lod mig følge Kaldet til at granske og fremstille vort Folks Udvikling. Det var mig først og fremmest om at gøre selv at faa Klarhed heri, men jeg følte dybt min Mangel paa Evne og Modenhed til dengang at magte Opgaven. Saa gik jeg paa Langfærd i Fortiden, langt tilbage til lykkelige Tider, derpaa søgte jeg vidt omkring til aandsbeslægtede Naturer og stræbte at virke ogsaa for deres Gransking. Imidlertid modnedes jeg langsomt til at kunne fremstille vor Fortid i sin store Sammenhæng mod Syd og mod Nord. Nu staar jeg dog først foran den egentlige Opgave: fuldt ud og paa første Haand at fortælle, hvad vore Fædre og vi selv har oplevet. Hvor forunderlig er jeg ikke udrustet til netop denne Opgave, ved min Byrd, mine Oplevelser, mit Kendskab til nu længst forsvundne Forhold, min Sympati for det tyske Aandsliv ikke mindre end for den nationale danske Bevægelse i vort Aarhundrede ... og endelig min enestaaende Adgang til Kilderne, min Delagtighed i en rig aandelig Tradition. Overfor dette er det af ringe Betydning, at man modtager mine Meddelelser med Mistillid eller Uvilje. Jeg appel-

lerer fra det Danmark, der er, til det Danmark, der kommer ... Faar jeg dette Skrift fra Haanden, da har jeg sluttet et Kredsløb, som begyndte i det Aar, der nu ender min Fremstilling, og indfriet det Løfte jeg dengang gjorde mig selv: at oprede Aarsagerne til Danmarks Ulykke, der dengang var Dagens Emne. Der er hengaaet en Menneskealder om det, men det kunde ikke gøres i mindre.“

Og i selve Dødsaaet skrev han til Højskoleforstander Rasmus Hansen, Forfatteren til Fortællingen „Niels Arnam“: „Sokrates siger om en stor aandelig Smerte, at den er som et Slangebids. Det er saa forfærdeligt, at ingen, som har følt det, taler derom uden til dem der selv har erfaret det, andre vilde ikke tro det. Man kan ofte tænke det samme om vore Oplevelser fra 1864: hvad nytter det at tale derom til dem, der ikke selv levede med. Men det gælder ikke, vor Erfaring skulde jo ikke være spildt for Slægten.“

Med fuld Føje kan det anvendes paa A. D. Jørgensen selv, hvad han i sin Afhandling om Saxo har udtrykt saadan: „Til at blive Historieskriver er det ikke nok at have Evne og Lyst til boglige Sysler, at være udrustet med Skarpsindighed og Flid, dertil kræves først og fornemmelig en Indvielse af Historiens Aand.¹⁾ Kun den, der har været grebet af Folkesjælens Dødsangst og henrevet af dens mægtige Attraa efter Liv og Udvikling, vil kunne vinde dens Fortrolighed og formaa at tolke dens Fortid med Myndighed.“ Han begærede kun dette ene, at „danske Mænd og Kvinder vil genkende mig som en af deres egne, at jeg af og til vil blive nævnt blandt dem, som i tunge Tider aldrig tvivlede om vor Frelse.“

„Mit Livs Tilskikkelse er blevet den,“ skrev han 1883 til Norges Rigsarkivar M. Birkeland, „hver Dag i det mindste én Gang at føle Braadden, mine særlige Landsmænds tunge Lod. I alle andre Forhold har jeg hidtil følt mig lykkelig, kun dette ene er for mig

¹⁾ Udtrykket: Historiens Aand (som ogsaa er brugt i Citatet paa Soklen til hans Buste udenfor Landsarkivet i København) retter han, da Afhandlingen senere blev indføjet i Bogen „Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen“ til: Historien selv. Meningen er ganske den samme, men maaske — for at undgaa Misforstaaelse — har han med Ændringen villet betegne, at Historiens Aand er noget kongruent med selve Historien i dens hele Forløb og ikke en Stemningstilknytning til særlige Dele af den.

et ulægeligt Saar, som jeg nødes til atter og atter at betragte. Jeg har derfor taget dette at skrive Sønderjyllands Historie som en uundgaaelig Skæbne eller jeg vil hellere sige en kær Pligt. I Grunden er dette og kun dette Historie for mig. Det var min Plan, da jeg var 16 Aar, og bliver den engang udført, da er jeg med det samme færdig med Historien.“

Paa tværs af en sædvanlig Forberedelse og Studiemaaade var den unge Historiker traadt ind i sit Kald som et Særsyn, der bestandig vedblev at være noget af et Fænomen mellem Fagfæller og i sin Selvhævdelse var sig det bevidst. Han havde dygtiggjort sig med en uhyre Energi, støttet af sin rige Begavelse og baaret af sin Sjæls impulsive Trang, dens dybe Kærlighedslængsel efter at bringe Folket Sandheden om dets Tilværelse i Tidernes Gang. Han vilde se med friske Øjne og trænge tilbunds i Førstehaandskilderne efter sin egen Drift. Hans Mistillid var vakt overfor Traditionen og han vilde træde sine egne Spor uafhængig af andet. Han vilde ind til en dybere Danskhed.

Af han Udvikling — som den er belyst med hans egne Udsagn — fremgaar det ganske utvetydigt, at selve hans historiske Interesse ligger langt forud for 1864 og i sine Begyndelser kan spores helt tilbage til hans allertidligste Ungdom, hvor den i hans romantiske Drømme og Stemninger var indslunget mellem forskellige andre Tilskyndelser, men Begivenhederne i dette for Danmark saa ulykkelige Aar gav hans historiske Trang en særlig Kaldelse, der lod hans Tilbøjeligheder i andre Retninger vige, og vakte ham til at blive dansk Historiker med et bestemt Livsformaal vedrørende Sønderjylland i videste Betydning. For denne Opgave tvang han ikke blot hver af de øvrige Længsler i sin rigt udrustede Personlighed tilbage, men lagde dem i sin stærke sjælelige Spændkraft ind under selve Livsmaalet som en forøgende Styrke i Gerningen. Der ved sammensmeltede han alle sit Væsens Evner og sin Naturs Egenskaber til en karakterfast Hengivelse i Værket med en ophøjet og handledygtig Følelse af Arbejdets særegne Betydning for Fædrelandet, dets ansvarsfulde og forpligtende Art, og under denne frugtbart skabende Livsproces dannedes og fuldbyrdedes hans nationalthaarne profetiske Indsats ud fra hans medfødte Aandsrig-

dom og de strømmende indre Kræfter, som besjælede ham paa ganske usædvanlig Maade. I Tiden Fylde svigtede han ikke det forudbestemte, som nu anende og forpligtende løftede sig for ham gennem Tidens Taager, men tog det ind under Viljens Herredømme.

Der ligger noget ligefrem sindbilledligt i dette, at han i disse Brydningstider, hvor saa meget i ham selv kom til fuldere Bevidsthed, omskiftede Slægtsnavnets tyske Form Jürgensen med det danske Jørgensen. Til Kollaborator Monrad har han underskrevet sig med det første Gang i et Brev af 25. Maj 1865. Ogsaa denne Ændring af Navnet — eller rettere den bagvedliggende Tilskyndelse — betegner i den videre Sammenhæng, at han havde lagt hele sin Tilværelse og sin Personlighed med det lyrisk betonedede og etisk kvalitative Temperament ind under det historiske Livskalds Selvtugt i alle Enkeltheder. Denne Selvtugt forklarer psykologisk meget af det afvisende og ubøjelige hos ham overfor dem, hos hvem han ikke fandt den rette fædrelandske Aand — saadan som han opfattede den. Fra nu af og til sit Livs sidste Time blev han drevet af sit historiske Livskalds altovervældende og selvoptugtende Styrke. Med en Omskrivning af Grev Zinzendorfs kendte Ord kunde han her efter sige: Jeg har kun én Lidenskab, det er dét, det er dét — nemlig Danmark og dets Skæbne. Hos ham sluttede Lidenskab og Videnskab en uløselig Pagt som hos ingen anden Historiker, men derfor kunde der ogsaa i hans Liv komme lidenskabelige Øjeblikke, hvor hans altfor utilnærmelige Holdning og Ulyst til at taale andres Kritik trængte til at ses i Lyset af det gamle Ord, at den, der elsker meget, ham skal meget tilgives. Han, der følte Trang til Ørneflugt over Fjeldets Tinder, maatte vandre Vejen mod Maalet gennem Livets Dale, mens hans Væsen ejede den vilde Fugls Natur. Derom bar Livsredegørelsen Vidnesbyrd og det er Nøglen til dens Forstaaelse.

Han følte sig ikke kaldet til Historiker alene for Gerningens Skyld, men for i denne Gerning at være en Vækker og Vejleder for det Folk han elskede og vilde det bedste, snart til Trøst og snart til Tugt, snart til Styrke og Inderliggørelse, alt efter hans Hjertes Trang ud fra Historiens Vidnesbyrd. Han havde et Budskab

at bringe, og for denne Forkyndelse maatte alt andet træde tilbage. Her stod han i en højere Magts Tjeneste, her blev han en Profet. Deri ligger hans store og blivende Betydning. Hans Historieskrivnings Resultater kan som hos andre Forskere i mangt og meget ændres og i Enkeltheder forældes efter nyere og bedre Kilder, men aldrig dens Aand og levende Sjæl. Han har lyttet til Folkehjertets Pulsslag og følt sit eget banke i Pagt med det, han har vundet dets Fortrolighed, Historiens Aand har indviet ham til Fortidens Tolk og grebet ham med profetisk Kraft, han taler med Myndighed ikke blot i Kraft af sin Videnskab og Indsigt, men ud fra Kærlighedens Fællesskab med Historien selv. Han og Danmark er ét under alle Forhold, han føler sig som dets Budbringer, dets Røst, dets udvalgte Redskab overfor sin egen Slægt.

En Profet var født og hans historiske Tale skulde gennem en Menneskealder lyde kaldende og oplysende, vækkende og styrkende, advarende og sanddru til det danske Folk. Men som banebrydende Videnskabsmand skulde han tillige blive en Profettype af en meget ejenommelig Form.

IV

FØRSTE HISTORIESKRIVNING

Det ihærdige og strenge Kilstudium af Danmarks ældste Historie, hvor han kom til selvstændige Resultater med mange nye Iagttagelser baade i Enkeltheder og i Opfattelsen af Personer og Forhold, blev blandet med et praktisk Element, der brød hans stille Stueliv.

Som tidligere berørt var A. D. Jørgensen allerede i 1865 Deltager i Arbejdet for de danske Sønderjyder, da han og H. C. Steffensen var paa en Rejse dernede for at skaffe Underskrifter paa en Henvendelse til den franske Kejser om at lægge sin Indflydelse i Vægtskaalen til Gunst for en statsretlig Afgørelse i Sønderjylland efter et Folkeafstemningsresultat, hvad der senere førte til den bekendte Paragraf 5 i Pragfreden 1866 efter Kampen mellem Prøjsen og Østrig. Efter denne Paragrafs Vedtagelse fik A. D. Jørgensen og Steffensen (atter opfordret af Regenburg) organiseret

en Deputation af 47 Sønderjyder, der rejste til Berlin for at takke Kong Wilhelm for Bestemmelsen og bede om dens snarlige Udførelse, men Deputationen blev afvist.

I Foraaret 1866 dannede en Mængde unge Sønderjyder i København et „Sønderjydsk Samfund“, for hvilket A. D. Jørgensen efter en Tids Forløb blev Sekretær og derpaa Formand. Han glædede sig ved Sammenholdet mellem disse nationaltsindede unge Mænd af alle Stænder og lærte mange af de senere Førere og Ledere at kende. Der blev holdt Foredrag og Oplæsning af Mænd som Frederik Barfod, Regenburg, Carl Rosenberg, Skuespiller Mantzius, Vilhelm Birkedal, Professor Kristian Flor, Sønderjyden Peter Kristian Koch, Bjørnstjerne Bjørnson og flere, men den flittigste og vægtigste Taler var A. D. Jørgensen selv. Han talte om de samme Emner, som senere behandlede i hans Værker. Samfundet opløstes efter fire Aars Forløb, men det blev en Slags Mellemlid i A. D. Jørgensens Udvikling, idet han her — „under Frygt og Bæven“, siger han — holdt sine første Foredrag ud fra sine gennemgribende Studier og maatte forsvare sine nye Anskuelser, der vakte Opsigt og Uro i Kredsen hvad enten det gjaldt Erik af Pommern, Christian I. eller Christian VI. I en Mindeartikel i Højskolebladet 1897 fortæller Pastor Ludvig Hertel morsomt, hvordan nogle Stykker af dem rustede sig og mødte op med Udtalelser af Frederik Barfod, Hammerich o. s. v. indtil A. D. Jørgensen stoppede dem med at sige: „Tror De ikke jeg kender alt det, men hvad kender *De* til den historiske Kritik?“ Forbløffede saa de paa ham. Den historiske — hvad for noget? Den havde de aldrig hørt Tale om. Han forklarede den og sluttede med de Ord, mens han slog i Bordet: „Den Videnskab vil jeg søge at faa indført i Danmark, thi vor Historie trænger til at skrives om.“

Han følte det som en indre Nødvendighed til det yderste at gaa i Rette med hver Overlevering og undersøge dens Værd og Betydning. Rent praktisk maatte han lære sig selv Fremgangsmaaden og de nye kildekritiske Principper ved at gaa ud fra de Metoder, han fandt anvendt i visse tyske historiske Arbejder, som særligt tiltrak ham, men iøvrigt eksperimenterede han sig frem.

Hans første dybe Arbejdsglæde ved at opdage, hvor udbytterigt

Studiet blev for en Autodidakt som ham — den udenforstaaende, der ikke tilhørte de akademiske Kredse — og mærke dets levende Resultater for Fremtidsopgaven, lyser gennem en Optegnelse i Livsredegørelsen fra disse Begynderaar: „Jeg er som hin lykkelige Prins i Eventyret, hin tredie, den oversete Daare. De andre drog ud med kongelig Pragt og red ad de korteste Veje fra Hovedstad til Hovedstad indtil Tiden var gaaet hen for dem. Mig ler de ud, fordi jeg satte mig paa den lille graa Hest bag Stalddøren. De vidste ikke, at en Gud havde vist mig den. Nu løber den med mig gennem Mark og Skov, den svømmer over Elve og Sunde, gaar over de øde Fjelde og gennem livlige Dale, vi ser ingen Milepæle og betaler ikke ved Bommen. Men engang naar vi frem til den ensomme Skovborg, hvor alt ligger i Dødens Blund og venter paa den, der skal give det hensunkne Liv Aande.“ Men bag Autodidaktens overstrømmende Glæde mærkes hans underliggende spændte Spørgen i Forholdet til de universitetsskolede Fagbrødre.

Indenfor Fagmændenes Kreds begyndte man snart at lægge Mærke til den maalbevidste og ivrige unge Forsker, der saa flittigt var paa Færde i Arkiverne. Monrad og Regenburg opfordrede ham til at offentliggøre nogle af sine Studier, som det ellers var hans Hensigt at gemme til en større samlet Fremstilling af den ældre Middelalders Historie, og nu fulgte hurtigt efter hinanden en stadig fortsat Række af større og mindre Afhandlinger, idet Emnerne ligefrem vældede ud af hans Samlinger. Hans Forsøg, der fremsattes uden noget egentligt lærd Apparat, men med en skarp og indtrængende Viden, virkede til flere Sider som en Slags Kætterier, som dog greb og fængslede ved den klangfulde fædrelandske Tone. Her var noget udenfor det almindelige, noget højbaaret, der tvang til at lytte.¹⁾

¹⁾ Der var selvfølgelig ogsaa Skeptikere. Den noget yngre C. F. Bricka skrev ²⁾ dengang om ham til J. A. Fridericia, at han „dristigt begiver sig ud i Gisningernes uendelige Ørken, hvor Selvbedrags Fata Morgana lokker den ledende videre og videre indtil han begravnes i Sandet“, men det var samme ironiske Bricka, som efter A. D. Jørgensens Død overtog det som et Æreshverv at udsende hans samlede historiske Afhandlinger — en usædvanlig Hyldest til den afdøde — og nu roste ham for „hans friske Originalitet, aandfulde Syn, sjeldne Skarpsindighed, fængslende Fremstillingskunst“ o.s.v.

²⁾ Historisk Tidsskrift, 10 Række V, Side 397.

Som Historieskriver blev A. D. Jørgensen vor Tids Saxo. Maaske har han — her spiller de vidt adskilte Tidsaldre ind — et lille Plus i Retning af Personlighedens altid gennemførte humane Ret-sindighed, hvor A. D. Jørgensen staar meget højt. Han fik samme Betydning for Nutiden som Saxo for Middelalderen. Hans senere Folkebog „Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie“ bæ-res af samme Aand og Formaal som Saxos Danmarkskrønike. Ef-ter sit eget Udsagn vilde Saxo med Aandens Idrætter stride under det danske Banner, og netop dette ildnede A. D. Jørgensens Histo-rieskrivning. Samme sproglige Veltalenhed og digteriske Begavelse præger deres Værker. Ogsaa det stemningsbaarne og lyriske er fæl-les for dem begge. De glæder sig paa en egen storladen Maade over det ædle som Eksempel til Efterfølgelse og forarges over det uværdige, der skal staa til lærerig Advarsel og mane Slægten til Selvtugt. Det gælder om A. D. Jørgensen selv, hvad han har sagt om Saxos Historieskrivning, at den havde ikke sit Maal i Videnska-ben eller i Kunsten, men med Fodfæste i dem begge sigtede den paa Læsernes Personlighed. Alt hos ham skal først og fremmest tjene Folket, vække og opdrage det til Selvforstaaelse og Selv-udfoldelse.

Men A. D. Jørgensens Arbejdsmaade blev fundamentalt forskel-lig fra Saxos, og det gav en gennemgribende Betydning med Hen-syn til Resultaterne. Saxo nedskrev i Hovedsagen uden videre alt, hvad han havde hørt eller læst, og i det væsentlige vedblev vor Historieskrivning i de følgende Aarhundreder at bære sig ad paa lignende Vis. Derimod gik A. D. Jørgensen helt anderledes frem. Han blev ikke blot en fremragende Enkeltmand blandt det bane-brydende Kuld af dygtige Historikere, som fra den sidste Fjerdedel af det nittende Aarhundrede — jævnsides med ham og altid i Skyggen af 1864 — gennemførte moderne dansk Historieskrivning, men han blev her i Landet den første egentlige Grundlægger af denne saakaldte kildekritiske Historieforskning, fordi han tidligst og rigtigst begyndte at gennemføre den efter de nye Principper med deres tilsidst helt planmæssige Metode indenfor Universitets-studiet. Den var ikke ukendt før ham, men først han satte konse-kvent og fuldtud det kritiske Kilstudium i System og nu er Frem-

gangsmåden almindelig gennemført. Den skulde efter A. D. Jørgensens eget Udtryk afbøde „tidligere Tiders Forsyndelser paa vor Historie af den kritikløse Lærdom.“ I de senest forudgaaende Slægtled havde der ganske vist — begyndende med Historikeren Hans Gram — gjort sig en mere prøvende og undersøgende Fremgangsmaade gældende, men den blev ikke gennemført og for svagt udnyttet.

Den kildekritiske Metode er den samme, som tænkende Mennesker anvender i private Forhold overfor Livets smaa Hændelser og forskellige Rygter. Man spørger, om Meddelelsen er troværdig og uhildet i sin Betragtning, om han har sin Viden af Selvsyn eller fra andre, om hans Kilde er paalidelig, og saaledes søger man at fjerne det muligt overdrevne eller forvanskede for at faa fat i det rette og virkelige. Saaledes ogsaa overfor historiske Overleveringer og Bedømmelser, som A. D. Jørgensen ikke vilde anerkende blot paa Grund af det tilvante og fastslaaede, men han prøvede at trænge ind til den egentlige Sandhed.

Den væsentligste Tilskyndelse til disse revolutionerende Grundsatningers Benyttelse modtog han — som antydet — gennem tyske Værker, hvoraf han særlig fremhæver „Noten zu einigen Geschichtsschreiben“ af Wedekind samt det store Hovedværk „Griechische Geschichte“ af Ernst Curtius. Den første kalder han et Mønster paa historisk Kritik og den sidste et Mønster paa historisk Fremstilling, som han efter eget Udsagn læste med et usigeligt Velbehag, fordi det vidtskuende og overlegne i Tilstandes og Tildragelsers Forklaring, den inderlige Sympati med Emnet og det beherskede i Udtrykket, der dobbelt griber Læserens Sind og ligesom gør ham delagtig i Forfatterskabets Glæde, forekom ham at være Udtryk for det højeste Mesterskab i historisk Kunst. Med Hensyn til Arbejdsmaaden har han dog aabenbart i hele sin nyvakte historiske Virketrang været paavirket fra flere Sider — ogsaa danske som Sprogmanden Edwin Jessens Doktordisputats 1862 „Undersøgelser til Nordens Oldtidshistorie“ med skarpe Domme om Sagaens Troværdighed, hele den norrøne Traditions historiske Værdi, — og i en anonym Artikel i Dagbladet 11. Februar 1871 (en Anmeldelse af Københavns Diplomatarium, udgivet af Oluf Nielsen) afdækker

han uvilkaarligt sin egen Indstillings forskellige Ansporinger, naar det hedder:

„Der er vel intet vor Tids Litteratur i højere Grad trænger til end gode Fremstillinger af Fædrelandets Historie. Herved maa der da ikke tænkes paa de Forsøg, der jævnlig gøres for at opfriske Resultatet af ældre Tiders Granskninger i moderne Tilsnit eller at udvande de forlængst bekendte Kilder i fantasirige Skildringer, men paa en virkelig Historieskrivning, der fæster Rod i et omfattende selvstændigt Studium. Men denne Vej er lang og møjsommelig og derfor lidet befærdet. Det er nu næsten en Menneskalder siden Professor Schiern i sin bekendte Afhandling om Historieskrivningens Udvikling ytrede, at da Folket vilde til at gøre sig bekendt med sin Historie fandt det, at denne endnu ikke var skrevet. I vore Dage vil man ikke blot kunne gentage det samme, men endog tilføje, at da vore Historikere vilde til at skrive den efter at Arkiverne var aabnede og Ordet givet frit fandt de, at den endnu ikke *kunde* skrives, men at en alvorlig Undersøgelse af Stoffets Omfang i alle Retninger og af en Række tvivlsomme Enkeltheder maatte bane Vej for den samlede Fremstilling. Af denne Erkendelse er der da ogsaa fremgaaet en lang Række af Arbejder, som vistnok mere end én Gang har faaet mangen Ven af historisk Læsning til at ryste paa Hovedet og mistvivle om, at der deraf skulde kunne fremgaa en virkelig Historieskrivning, men i saa Hensende kan det være nok at minde om, hvad (F.C.) Dahlmann, der havde god Adkomst til at tale med, etsteds har sagt: kun af Historieforskere fremgaaer Historieskrivere, Historiemalere er en Afart og sjelden ærlige Folk.“

Et af disse sjeldne Tilfælde var imidlertid A. D. Jørgensen selv, hvis Arbejdsydelse efter den gamle Rimkrønikes Ord netop blev stærk som den Snor, der lægges af Strenge tre, fordi den paa ganske usædvanlig Vis var sammenslynget i Værket som ubetinget sandhedssøgende Historieforsker, aandfuld Historieskriver og følelsesrig Historiemaler.

Hans Begynderafhandlinger kom med ligesom et Foraars friske Styrke og i en saa talrig Frodighed, tyve i Løbet af tre Aar, at han maatte forsyne ikke mindre end tre forskellige Tidsskrifter,

et Vidnesbyrd baade om en forbavsende Arbejdskraft og om hvordan hans Undersøgelser af vor ældste Historie rejste den ene reviderende Opgave efter den anden. Disse mangfoldige Arbejder omhandlede de forskelligste Emner og historiske Hovedbegivenheder. Det først udarbejdede lod han forøvrigt aldrig komme frem, skønt han syslede med det gennem Aarene 1866—67. Det var en større nordisk Mytologi i tre Afsnit „Tor“, „Odin“ og „Loke“, hvor han efterviste, at Tor oprindeligt havde været Nordens Hovedgud og at der om ham var samlet en stor Mytekreds, deriblandt ogsaa Guderne Odin og Frej. Derpaa var i Vikingetiden Odin traadt stærkere i Forgrunden, dels med Kampens Myter, dels ved det med Berørelsen med den romerske Kultur vakte højere Aandsliv, og dels fremstilledes nu denne Gud med Heltelivet, dels Loke med alle de Myter, hvis Slutsten er Ragnarok.

Den først trykte Afhandling var „De sønderjydske Strandfrisers foregivne Selvstændighed i Middelalderen“, der fremkom 1868 i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, udgivet af Oldskriftsselskabet, hvis Sekretær Arkæologen Engelhardt havde været hans Lærer og Kollega i Flensborg. Dens Indledning er karakteristisk for den unge historiske Dommer, ogsaa som hans første trykte Ord: „Intet er saa vanskeligt og intet maa man i Historien være varsommere med end Slutninger efter Analogi fra ét Forhold til et andet lignende. Mens det vistnok netop er igennem dem det geniale Blik paa Historien viser sig, saa er heller intet mere vildledende og al historisk Sikkerhed mere opløsende end slige Slutninger, naar de ikke er forenede med en Kritik, der med samme Skarpsindighed opdager den væsentlige Forskel, som altid vil være tilstede ved Siden af en større eller mindre Lighed. Det er uden al Tvivl slige falske Analogier, der har skabt den historiske Doktrin om et i Middelalderen selvstændigt Friserfolk i Sønderjylland.“ Overfor dette godtgør han nu ved en helt ny skarpsindig Benyttelse af Kilderne, at Frisernes Indlemmelse i det danske Rige falder forud for al Historie ligesom selve Rigets Samling og at Forbindelsen mellem dem og Rigets andre Dele ikke paa noget Punkt i hele Middelalderen har været brudt anderledes end den for en kort Tid kunde være det for enhver anden Del.

Samme Sted optoges „De historiske Efterretninger om Danevirke“, der ogsaa lod en fordomsfri Kritik komme til sin Ret ligeoverfor det man kunde kalde Danevirkes traditionelle Historie. Det var et vanskeligt Emne at berøre saa faa Aar efter Krigen, hvor den knugende Smerte over Tilbageslaget fra Danevirke endnu sved i dansk Hjerterod, men modigt og hjerteligt gennemførte han sin Opgave med Sandhed og Dygtighed uden at saare.

„Intet af den nordiske Oldtids talrige Mindesmærker kan i historisk Betydning eller i umiddelbar Storhed maale sig med Danevirke.“ skrev han. „I Aarhundreder dannede det en fast Mur mod Saxernes og Vendernes Angreb og i over et Aartusind var det Grænseskel mellem den danske og tyske Tunge. Vidt adskilte og højst forskellige Tidsrum anvendte deres bedste Kraft paa at rejse dets Kæmpevolde, at tømre dets Pæleværker og at bygge dets Mure, og alle Danmarks Egne, siger Sagnet, sendte deres Mænd til at opføre dets fælles Værn. Alligevel blev det brudt lige saa ofte som det rejstes. Saxerne brændte det, Venderne traadte det under Fod, og det Blandingsfolk af dem begge, der har arvet de sidstes Troløshed tillige med de førstes raa Vælde, fravristede os det i vore Dage. Vel er den Tid nu forbi, da de levende Folk følte deres Tilværelse knyttet til Fortidens ydre Mindesmærker, men i vor Historie vil Danevirkes Navn staa uudsletteligt med sine store og smertelige Minder, thi det er et uforkasteligt Vidnesbyrd om vort Folks trofaste Kamp gennem lange Tider mod fremmed Herredømme, fremmed Sprog og fremmed Udvikling. Derved har dette Navn faaet en Betydning i vort Sprog og i vor Bevidsthed, der ganske vist ikke er afhængig af historiske Tildragelser i deres Enkeltheder, men dog netop maa vække Lyst til saa meget som muligt at kende dem i deres mest uforvanskede Skikkelse . . . selv om derved en eller anden Fortælling, der har faaet en Slags Hævd, ikke skulde kunne forsvare sin Plads.“

I Oldskriftsselskabets Aarbøger fremkom ogsaa „Svolderslaget og Tidsregningen i den norske Kongerække“, hvor han forskylder Slagets Tidspunkt fra det sædvanlig anførte Aar 1000 til to Aar senere, og endvidere Undersøgelsen „Om Kristenforfølgelser i Danmark“, hvori han modbeviser de i Adam af Bremens Ærke-

bispekrønike nævnte tre Kristenforfølgelser i Danmark som aldeles uhjemlede og en Misforstaaelse af visse historiske Begivenheder. Kristendommen trængte kun langsomt igennem hos os, men efterhaanden dybt og omfattende uden Forfølgelser i større Maal, den traf ikke blot Formen og det ydre, men ogsaa Sindet og de Tanker, der styrer Handlingen og føder Bedrifterne.

Den lærde Kirkehistoriker H. F. Rørdam udgav „Ny kirkehistoriske Samlinger“ og her offentliggjorde A. D. Jørgensen først „De hamborgske Ærkebispers Forsøg paa at generhverve Primatet over den nordiske Kirke“ med en Henviisning til en ny betydningsfuld Kilde til Opklaring af vor Urkirkes egen frie Udviklingsgang og i Tilslutning dertil „Ærkebispeskiftet i Lund 1177 og den skaanske Kirkelov“, hvor han vover den Udtalelse om Absalon: „Naar der ses hen til det skaanske Folks Tilstand i Midten af det tolvte Aarhundrede, da Almuen var træg og ofte hellere forraadte Landet end frelste det, da Adelen kun pønsede paa Omvæltninger og Kongefejder, saa maa vi takke Gud for den Biskop, der grundfæstede Kirkens Magt og derved skabte en stærk patriotisk Stand, selv om han derved maatte bøje den Bondefrihed, der havde tabt sin højere Berettigelse ved at svigte sit Kald.“ Absalon blev alle Dage A. D. Jørgensens Helt.

Adskillige værdifulde Bidrag til et nyt Tidsskrift „For Ide og Virkelighed“, der netop blev paabegyndt dengang under Redaktion af Forfatteren Rudolf Schmidt sammen med Professor Rasmus Nielsen og lidt senere den norske Digter Bjørnstjerne Bjørnson, og det unge Foretagende satte Pris paa den opdukkende talentfulde Videnskabsmand som Medarbejder.

Her fremkom Afhandlingen „Niels Ebbesen“, hvor A. D. Jørgensen med uforsagt Dristighed paa afgørende Vis omformede den danske Folkehelts historiske Forhold. „Det er altid til en vis Grad misligt,“ siger han, „at give sig i Lag med en kritisk Undersøgelse af Tildragelser, der som Grev Gerts Drab med Rette i Aarhundreder har været Genstand for et helt Folks Beundring og Taknemmelighed. Thi det Folk, der frembragte Helten, og nød Frugten af hans Daad, vil altid vaage over hans Minde med en vis Nidkærhed, ikke blot overfor ethvert Forsøg paa at plette dets Glans, men endog

blot paa at forandre dets tilvante Form.“ Han bestemmer Folkevisen om ham som et upaalideligt Aktstykke overfor en omhyggelig og fordomsfri Overvejelse af Kildernes Udsagn, efter hvilke Grev Gerts Drab ikke var en Ridderfærd af en enkelt Mand, der for sin Æres Skyld kom i personlig Strid med den hovmodige Holstener, men det udførtes under Niels Ebbesens Ledelse som en politisk Handling af et Forbund af trofaste danske Mænd til det betrængte Fædrelands Befrielse fra det fremmede Aag. Set paa den Maade løftes Tildragelsen op i et højere Plan til Ihukommelse af fælles Folketroskab i en tung Tid.

Endvidere behandlede A. D. Jørgensen her det gamle Folkesagn om „Tovelille“, hvis Forhold forlængst før ham havde maattet flyttes fra Valdemar Atterdag og Gurre til Valdemar den Store, men ogsaa Enkelthederne i Folkevisen trængte til at revideres. „Tør da Historien træde til med sin Adskillelse af Sandhed og Digtning — vil det ikke blive som en Adskillelse mellem Legeme og Sjæl, der jo kun kan hidføres ved at dræbe Livet,“ spurgte han og svarede: „Den tør ikke blot, den bør træde til, thi Videnskaben dræber vel, idet den adskiller og skelner, men kun for at lade det udødelige genopstaa, mens det forkrænelige vender tilbage til Jorden... Et Sagns Rigdom ligger i Tankens Oprindelighed og Billedets levende Kraft, ikke i de enkelte Træks Mangfoldighed.“ Her og altid blev hans Behandling af Folkeviser til smaa Skønhedsværker i dansk Historiekunst ved en Blanding af dyb Skarpsindighed og fin poetisk Forstaaelse, mens man føler hans Hjerteranke i Pagt med Fædrelandets Aand fra hine Tider.

Og navnlig skrev han i dette Tidsskrift om „Saxo, Absalons Klerk“, der i sin Danmarkskrønike — siger han — har skildret sin Samtids Historie med et Mesterskab og et Liv, som kan stilles ved Siden af det bedste i saa Henseende, har opbevaret en Rigdom af Sagn fra Folkets ældste Tider og tillige ved sin Forfatterpersonlighed indtager en ejendommelig fremragende Plads saavel ved sit sjeldne Herredømme over Sproget som ved sin høje Dannelse, sin rene mod det store og uforgængelige rettede Tankegang og sin brændende Fædrelandskærlighed. Man mærker, hvordan A. D. Jørgensen ved at skildre en Sjæl som Saxo uvilkaarligt afspejler

sig selv. Blodets Røst taler gennem Ordene, Vurderingen passer paa hans egen Personlighed, naar man læser følgende Bedømmelse:

„Han vilde ogsaa overfor sine egne Landsmænd, Samtid og Eftertid, stride under Rigets Banner, kæmpe for det, som er vort bedste Eje: det fri og store Blik paa Livet, Tanken om det fælles Fædreland, dets Ære og dets Lykke. Derom drejer hans Tanker sig først og sidst. Paa Fædrelandets Vegne glæder han sig over det store og forarges han over det uværdige, over dets Sløvhed og dets Nedværdigelse. Mandens Heltmod og Kvindens Blufærdighed, den Troskab, som varer ud over Døden, og det Mod, som holdes oppe til det sidste, er ikke noget, han fortæller om blot fordi det findes i Overleveringen. Han fremdrager det stærkt og peger derpaa som lysende Eksempler, som Røster til sin Samtid, der kræver Efterfølgelse og Selvtugt til det store.“

Det er selvsagt, at A. D. Jørgensens Afhandlinger vakte meget stor Opmærksomhed ved deres uhæmmede og selvsikre dristigt dragne Slutninger, som i skarpsindig Bevisførelse aldrig forlod Kildernes faste Udgangspunkter og paa flere Maader blev en overraskende Kritik af den tilvante Overlevering, men stedse realistisk begrundet i en aandfuld Form med et herligt nyklingende baade mandigt og lyrisk betonet Sprog af stor Kraft og Skønhed. Og i Klangens hørtes en Myndighed, som varslede den kommende Høveding. Som Pallas Athene i sin gyldne Rustning sprang fuldtbevæbnet ud af Tankens Dyb bag Guddommens Pande, mens Omgivelserne undrende saa til, brød han straks Vej med denne Fylde af sagligt vægtige og usædvanligt aandsmodne Arbejder, der vældede frem i en overraskende Rigdom af Kundskab og sjælelig Dømmekraft, men her var det Nordens Skytsaander, som stod Vagt i Fødselsstunden. Baade fagligt og instinktmæssigt forstod man, at her var alle Tegn paa en Historiker af det store Format, en videnskabelig Dygtighed under Aandens Flugt, en ubestikkelig Sandhedslængsel og et brændende dansk Sind, skønt alt dette gik helt paa egen Haand uden traditionelle Ledebaand.

Og der fandtes tillige noget mere, noget dybere og stærkere, et Udspring og en Kraft i Sjælen, der blev hans Kendemærke som Historiker. I Afhandlingen om Saxo fremhæver han Forskellen mellem denne og den norsk-islandske Sagafortælling:

„Skønt hans Fortælling overalt er flydende og let, hans Stil levende og afvekslende og hans Karakterskildringer mesterlige, saa naar han dog ikke Sagaen i dens episke Simpelt og dramatiske Højhed, i Fremstillingens rolige Bredde og Helhedens storartede Anlæg. Han selv overgaar til Gengæld Sagamanden i det personlige Indtryk, man overalt modtager af ham, i den Frihed, hvormed han ytrer sig, den Myndighed, hvormed han træder til som Dommer over det forkastelige, og den Varme, hvormed han hylder det op-højede eller griber af det menneskelige. Sagaen har sit Tyngdepunkt i sig selv, den udvikler Enkelthederne efter sine egne Love, og dens højeste Lov er Fortællingens indre Sammenhæng og Begivenhedernes selvstændige Interesse. Den udvikler Skæbnens Gang gennem Tiderne, det store fødes og falder. Lidenskaberne vækkes, de kæmper og besejrer hinanden indtil Tæppet falder som for et Skuespil... Saxos Historie derimod har sit Tyngdepunkt udenfor sig selv, i Fortællerens Personlighed... Det, der kalder den tillive, er en personlig Grund og et bestemt Maal: Kærligheden til Fædrelandet — ikke blot det forsvundne, men det nærværende — og Tanken om at sprede Glans over dets Navn. Deri ligger Saxos Fortrin for Sagamanden, at han skriver sit *Fædrelands Historie*, derom drejer hans Tanker sig først og sidst.“

Men disse to Sider var netop paa en inderlig og ophøjet Maade forenet hos A. D. Jørgensen, deri overgik han Saxo, deri var han uden Lige og Læserne mærkede det. Ogsaa hos ham taler Historien selv, den udfolder sig i sin vældige Skæbnegang og griber ved sin egen Kraft, men tillige taler han selv, denne Historie er hans Fædrelands og dermed hans egen, han er dens Søn og dens Herold, den har betroet ham et Kald og en Opgave. Og her kom et tredje til, thi Gerningen skulde røgtes ikke blot i Kærlighed og Folketro-skab, men i fuld Sandhed, urokkelig Selvtugt, og derfor blev han fremfor nogen den strenge Kildekritiker.

Der var nemlig stor Forskel paa den Maade, hvorpaa det historiske Revisionsarbejdes Resultater benyttedes af de enkelte Granskere. En noget ældre Skole holdt sig strengt til Aktstykkerne, indlod sig nødigt paa Hypoteser og søgte at give en saa objektiv Fremstilling som muligt, en Metode, ved hvilken det historiske Billede tabte Liv og Varme, hvorimod en nyere Repræsentant som

A. D. Jørgensen skrev malende og livligt og hans Varme meddelte sig til Læserne. I det biografiske fik Personerne ligefrem Kød og Blod, han gav Indtrykket af en virkelig psykologisk Kunst og en ualmindelig Kombinationsevne. Han havde nyt Blik paa gamle Sager og var ikke bange for at slaa ind paa helt nye Veje, som førte langt bort fra de tidligere gængse Opfattelser, eller for at fremsætte Hypoteser. Her blev det ham en Fordel, at han var en selvlærd Mand, som ikke var bundet af nogen tilvant videnskabelig Metode, men dannede sin egen, der besjæledes i høj Grad af Intuition. Hans historiske Indfølgelse viste ham straks, hvor Problemerne laa, ligesom han ret umiddelbart mærkede de svage Punkter i Fortidens Opfattelse. I nogle senere Bemærkninger (fra 1881) om „Det ældste København“ skrev han:

„En Historiegranskning støttet til Fordringen om positive Beviser er højst en Hjælpevidenskab. Dens Opgave vilde kun være at fremdrage Kilder, bevise deres Ægthed og sammenstille deres Udsagn. Det er kun den ene Side af Granskningen. Ligesom det fysiske Liv kræver et Aandedræt, en skiftevis Optagelse og Udskillelse af Elementet, saaledes maa Historien for at blive en levende Videnskab skiftevis undersøge, hvor meget og hvor lidt der ligger i Kildernes Udsagn: hvor lidt der til syvende og sidst med fuld Sikkerhed kan vides og hvor meget der dog med overvejende Sandsynlighed deraf kan sluttes. Lad os se, om ikke Kunst og Digtning stadig vil vende tilbage til det tilsvarende: realistisk at fjerne alt subjektivt fra det givne og poetisk at udfolde det med hele den Rigdom, der er nedlagt i Kunstneren selv.“

Der er senere hævdet, at han med sin store Fantasirigdom, sin Intuition og Kombinationsevne dog ikke var metodisk Kritiker i mest moderne Forstand. Dertil vilde han utvivlsomt selv have svaret med oprigtig Indignation, at en saadan smaalig og pedantisk Vurdering var ham ligegyldig, men et historisk Arbejde uden Aandens levendegørende Magt vilde trods den største saglige Dygtighed mangle noget væsentligt i sin Tilblivelse og sin Virkning.

Ogsaa selve Tidspunktet begunstigede A. D. Jørgensens Fremtræden. Der var dengang en vis Overgangsstilhed i dansk Historieforskning. De ældre var ved at gaa bort og den fremrykkende Ung-

dom endnu ikke rede. Allen var nu svag og Schiern indolent, siger A. D. Jørgensen selv paa sin respektløst drastige Maade i Redegørelsen — Fridericia, Erslev og Marcus Rubin var yngre end A. D. Jørgensen, Troels-Lund og Johannes Steenstrup jævnaldrende, Edvard Holm ikke meget ældre, kun Paludan-Müller stod trods sin Alder i fuldt Virke. Paa denne Tidsbaggrund virkede A. D. Jørgensen endnu stærkere som en særpræget fornyende Kraft, mærkeligt fængslende og vægtig, baade æggende og imponerende, og skønt Slesviger fra Grænseegnene dog med et sjelden rent og purt Dansk. Som Nornernes Vuggegave havde han faaet Evnen til legende og let at forme de skønneste Følelser og vægtigste Tanker i sit betagende Sprog.

Derfor henvendte Historisk Forening sig til ham gennem Professor Edvard Holm med en for en saa ung Mand ærefuld Opfordring til at anmelde flere fra tysk Side fremkomne Bidrag til nordisk Historie (ved hvilken Lejlighed han lærte at kende Foreningens Formand Statsmanden A. F. Krieger, som han senere i Livet fik saa megen Berøring med) og som Følge af denne Anmodning fremkom da i Historisk Tidsskrift 1870 hans Omtale af seks tyske historiske Fremstillinger „Nyere tyske Bidrag til den danske Middelalders Historie“. Disse Bidrag vedrørte Emner, som han allerede havde vist sig godt hjemme i ved Ærkebispeskildringerne, og hans Anmeldelse svulmede op til en omfangsrig og overlegen Afhandling, hvor han ud fra Bedømmelsen af baade ægte og forfalskede Oldbreve paaviser den nordiske Kirkes Selvstændighed i Forholdet til det hamborgske Ærkebispedømmes Overhøjhedsret, skønt der gennem lange Tider herskede en umiddelbar personlig Forbindelse med Ærkebiskopperne, som viede vore af de danske Konger selv valgte Biskopper indtil den nordiske Kirke fik sin egen Ærkebiskop i Lund. Desuden behandler han Kristendommens Grundfæstelse i de vendiske Lande, hvor der er en bestemt Modsætning mellem dens Udbredelse og Grundfæstelse hos os og hos Venderne og Sakserne. Mens den her skred frem ved sin egen Styrke, langsomt men sikkert, gennem flere Slægtled, ogsaa i det ydre fremtrædende med den Frihed, der er dens Læres Særkende, blev den paatvunget vore sydlige Naboer med Vaabenmagt.

Der var en mægtig Slagkraft i hans Fremstillingsmaade, man hørte Skræp klinge, han havde en særlig Evne til baade at overbevise og at angribe paa samme Tid, man undgik i hvert Fald vanskeligt at blive betaget af det ejendommeligt fængslende hos ham. Man anede det særegne Temperament, som skulde udfolde sig stadigt stærkere og dybere i hans Virke gennem Aarene, man mærkede Stridsmanden og Kunstnerpersonligheden ved Siden af Videnskabsmanden og saa Profetskikkelsens begyndende Linier tegne sig for Forventningen, løfte sine Konturer mod Haabets Himmel. Her som altid var der skjult eller aabenlyst noget fortrøstningsfuldt i hans Fremstilling, ikke blot fordi han søgte det, men fordi det virkelig laa gemt i Begivenhedernes Drama for det rette vaagne Blik. Han føltes som noget uden for det almindelige, noget fortøttet og genialt i Fremspringet, noget løftende og forjættende i Udtrykket, ikke blot kæmpende for Historiens Sandhed, men for sit Fædrelands Ære og Ret.

En historisk Granskning i det Omfang, der var hans Maal, var naturligvis i Længden vanskelig paa Grundlag af en Timelærer-virksomhed som Livserhverv, og derfor var det en lykkelig Forandring i hans Forhold, da han blev opfordret til at søge en ledig Plads som Assistent i Kongerigets Arkiv (det saakaldte Ministeriernes Arkiv) og tiltraadte Stillingen fra Nytaar 1869. Nu syntes Tiden ham ogsaa inde til Ægteskab og ved Paasketid stod Brylluppet. Videnskabelig set fik det pligtmæssige Arkivarbejde ogsaa den Betydning for ham, at han her blev umiddelbart fortrolig med den nyere Historie. Han sattes først til at registrere Kristian den Femtes Resolutioner gennem Rentekammeret, ordnede senere hele Rentekammerarkivet og tog af egen Drift fat snart hist og snart her for at indsamle Stof eller gøre sig bekendt med et eller andet historisk Omraade. Gennem hans ihærdige Undersøgelser af de hengemte Dokumenter blev Fortiden levende og lukkede sig op. Det blev en uvurderlig Baggrund for hans senere Studier, men indtil videre bortdrog det ikke hans Opmærksomhed fra det han for Tiden var særlig optaget af i den ældste Historie.

Efter Tilskyndelse udefra (en Opfordring fra Frederik Barfod til Gyldendals Forlag) udsendte han i Efteraaret 1871 som sin

første Bog et Bind af „Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen“, der indeholdt de fem Afhandlinger om Danevirke, Friserne, Tovelille, Niels Ebbesen og Saxo samt fire hidtil utrykte: „Ejderen“, som modbeviser, at der nogensinde har været en Nørreejder, som satte en nordligere liggende Sydgrænse for Danmark, Paastanden skyldes en Forveksling med Vandløbet Trejaa — „Marsk Stig“, hvor han søger at udrede det historiske af Folkevisens Tildigtninger — „Middelalderens Folkeviser om historiske Personer“ bedømt som historiske Bevisligheder i Forhold til de virkelige Tildragelser — og „Den historiske Litteratur i Danmark før Saxo“. Disse Arbejder maa han formentlig selv have regnet for sine hidtil mest betydelige. Prisen bærer utvivlsomt hans Behandling af den ældste danske Historieskrivning og de historiske Folkeviser, og Bogen var i sit beskedne Udstyr en løfterig Vaarbeduder i nyere dansk Historieforskning med en mærkelig etisk Beaaandelse midt i Undersøgelsens urokkelige Fasthed, heltigennem ejendommelig original og udpræget. Bogformen vakte en større Offentligheds Opmærksomhed.

Et Halvaarstid efter brød han paa afgørende Vis Samarbejdet med „For Ide og Virkelighed“ og Tildragelsen belyser paa interessant Maade baade hans nationale Grundsyns Præg og Dybde saavel som hans lidenskabelige Haardnakkethed, der ikke vilde lade sig sige.

Aarsagen var en længere Artikel af Bjørnstjerne Bjørnson i Martsheftet 1872 „Nogle Ord til Ungdommen“. Under Form af et ret haanende og hadsk Angreb paa Carl Plougs skandinaviske Metoder, hans Ejderpolitik og hans Stilling som Intelligensens Fører fraraader Bjørnson de Unge at vise Pietet overfor deres aandelige Fædre, som man hædrer bedst, naar man først har fældet dem, laster de ældre Grundtvigianere, der ikke vil slutte sig til det forenede Venstre omkring Politikeren J. A. Hansen, kritiserer de saakaldte hele Standpunkter, som kræver alt eller intet, forkaster Intelligensens Historieskrivning, fordømmer dens Artiumsopdragelse til Eksaminer og ender med at paakalde Folkeaaanden som Kilde til demokratisk og religiøs betonet Fornyelse indenfor Norden.

Der var selvfølgelig meget i dette, som delvis kunde finde nogen Genklang hos A. D. Jørgensen, Henvisningen til de sønderjydske Fejlgreb og historiske Brøst, Revision af Fortiden og Udfald mod Universitetsforgudelsen, men alligevel stred Artiklen i sin Aand og Form saa afgørende mod den dybe Sammenhæng, hvorunder han trods de bristende Enkeltheder opfattede vor hele historiske Udvikling og sin egen Samhørighed med den baade gennem Glæde og Smerte, at han blev harmfuld ved Læsningen og ikke betænkte sig paa at tage Følgerne, men straks skrev til Rudolf Schmidt:

„Midt i mine Forberedelser til en større historisk Afhandling til Deres Tidsskrift overraskes jeg ved dets sidste Hefte, som jeg desværre først i Dag har modtaget. Jeg skal ikke nærmere udtale mig om den deri optagne Artikel af Bjørnstjerne Bjørnson. Der er ganske vist ogsaa for mig Berøringspunkter i den, men den er tillige efter min Mening i sin Helhed fremgaaet af et saa kolossalt Fejlsyn paa Forfatterens egen Person og Gerning saavel som paa hele Samtiden — og i sine Enkeltheder saa opfyldt af Raaheder og Taabeligheder, at jeg ikke noget Øjeblik mere kan give den Tanke Rum vedblivende at være hans Medarbejder. Det gør mig ondt paa den Maade at skulle skilles fra et litterært Foretagende, som jeg til sin Tid har hilst med Forventninger og paa mange Maader fulgt med Sympati, men jeg mindes ikke tidligere at have læst noget af en ikke-tysk Forfatter, der har oprørt mig saa meget som dette.“

Det ser ud som om Rudolf Schmidt forstummede i Øjeblikket over sin paaskønnede Medarbejders voldsomme Reaktion og ventede med at komme tilbage til Sagen før Efteraaret bød ham en Lejlighed. Bjørnson udtraadte da af Redaktionen som Følge af den saakaldte Signalfejde, den mægtige Storm af Angreb og Modvilje, som han fremkaldte ved sin Tale 12. September paa Vennemødet i København efter Grundtvigs Begravelse, hvor han opfordrede Grundtvigianerne til at forandre Signaler overfor Tyskland, melde sig ud af Hadets Forening og hejse Vennesignaler i Stedet for Hadets Signaler. Grundtvigs rummelige og kærlighedsrige Aand maatte ogsaa vises overfor det tyske Folk, ikke mindst ved at se med Sympati paa dets nye Enhed. Nordens Fremtid laa i en fælles

germansk Folkeaaend med de tyske Stammefrænder i Modsætning til den slaviske og romanske. Derved forraadtes ikke den sønderjydske Sag, men man tjente den netop. Ikke gennem Krig, men gennem den gensidige Velviljes Magt burde Kristenfolket i Norden søge at vinde Nordlesvig tilbage. Jeg tror, sagde han, at vi af Vennehaand kan faa, hvad vi aldrig kan faa af Fjendehaand.

Paa Rudolf Schmidts Henvendelse efter Bjørnsons Fratræden svarede A. D. Jørgensen: „Det, der fjernede mig fra Deres Tidsskrift, var ikke Bjørnsons sidste Angreb paa vort Folk og særlig paa mine nærmeste Landsmænd Sønderjyderne, som har fremkaldt *Deres* Brud med ham. Hvad det angaar, da har det kun gjort ham fuldstændig foragtelig for mig og saa meget mere som jeg har været Vidne til hans stærke og begejstrede Udtalelser i modsat Retning (særlig i daværende Sønderjydske Samfund) — det derimod, som fjernede mig og som bestandig vil holde mig fjern, var en Udtalelse, der efter min Mening alt indebar Spiren til den vanvittige Holdning han nu indtager, og den blev dengang baade offentlig og privat dækket af hele Redaktionen Ansvar¹⁾ ligesom De jo stadig fastholder denne Solidaritet i Deres sidste Brev. Jeg vil nu hverken angribe Dem i denne Sag eller underkende Deres Medarbejderes Patriotisme, men paa den anden Side er jeg heller ikke tilsinds at opgive min egen Dom om, hvad jeg kan være med til, hvad efter min Mening en dansk Mand skylder sig selv og sit Fædreland baade i Henseende til dets Fortid og Fremtid. Jeg kan være med til at drøfte mange endog vidtgaaende Fremtidstanker, men det strider mod min Respekt for den historiske Sandhed at forvanske den Grund vi staar paa, den Fortid, der ligger bagved os og bærer Nutiden. Men intet borger mig for, at jeg ikke i Morgen igen i *Deres* Tidsskrift finder Udtalelser som den De stadig erklærer Dem enig med. Som Læser kan jeg nu se paa det med største Sindsro, ikke derimod som Forfatter.“

Nu søgte Rudolf Schmidt at tale A. D. Jørgensen til Rette, men stødte mod en Mur og fik omgaaende følgende skarpe Svar: „Skønt De finder mine Udtalelser dunkle og min Tankegang uklar kan jeg

¹⁾ Dette er i hvert Fald ikke formelt rigtigt, idet de to øvrige Udgivere i en Fodnote havde taget et vist Forbehold.

dog forsikre Dem, at det for lang Tid siden har været mig aldeles klart, at Ordene Fædrelandskærlighed, danske Mænd o. s. v. for Dem vel er en Mønt, som De ved har Kurs mellem Mand og Mand, men hvis sande Vægtfylde De ingen Begreb har om, maaske fordi De efter Deres Forestillinger hører med til Folkebundens Instinkter. Jeg for mit Vedkommende opfatter det anderledes. Min Fædrelandskærlighed, der er bleven rodfæstet under store Begivenheder og blandt Mænd, der efter mine Begreber ikke savnede Karakterens Storhed, har udviklet sig til alle Sider under stadig Næring fra begge de Litteraturer og Folkeaaender, der nu staar i en tilsyneladende uforligelig Modsætning. Det, der er denne Kærligheds Genstand, staar selvfølgelig for mig i en vis Idealitet, men det er tillige en bred og mægtig Virkelighed. Jeg er ikke forelsket i et indbildt Fædreland, en abstrakt Folkeaaend med selvavede Fremtidsmuligheder, men jeg elsker det virkelige nærværende Folk og Land, dets Nutid og dets Fortid, der har frembragt den, ligesom jeg er overbevist om, at jeg vil vedblive at elske det i sin Fremtid, hvad enten det bliver som jeg ønsker og haaber eller ikke. Derfor er der for mig god Mening i at kunne være med til at tænke paa Fremtiden og dens mulige Udvikling og at dadle Nutiden, ja at revse den haardt, hvor den synes at fejle, men tillige at op-røres, naar nogen, han være fremmed eller indfødt, vil sparke til det, der er et væsentligt Led i den nationale Udvikling, en væsentlig Del af det bedste og ejendommeligste i vor Nutid. Og derfor var der ogsaa god Mening i at kunne læse og arbejde jævnsides med Betragtninger som dem De anstillede forrige Sommer, selv om meget deri kunde forekomme mig overdrevet, ja forfejlet — og at træde tilbage med en alvorlig Indsigelse, naar De troede at kunne og burde bryde Staven over noget jeg anser for godt og hæderligt og uundværligt i vor nuværende Udvikling og allermindst til at erstatte ved Bjørnsons frillefødte Fantasier.“

Indledningen synes unødigt haard, men A. D. Jørgensen var stejl, naar det gjaldt noget fundamentalt betydende i det nationalt historiske og her veg han aldrig, hvad der vedblev at præge ham Livet igennem. Udviklingen i Folkets Historie kunde bevæge sig uregelmæssigt, derunder desværre ogsaa i Fejl og Fald, og maatte efter

alle indre Love altid blive mangfoldig i sine forskellige Udslag, men den er dog under alle Omstændigheder en stadig organisk Vækst, som ingen af dens Børn tør eller maa løsrive sig fra i Fornægtelse og Spot, den omfatter os alle, hver Slægt og hvert Livs-udtryk er sin Tids Led i dens fortsatte Udfoldelse. For at fatte ham rigtigt maa man forstaa denne Grundfølelse i hans Patriotisme, dette Blodets Fællesskab med Folket i selve Hjerteslaget. Derfor var han inde under sin egen Dom, naar han i sit historiske Kald og deraf følgende Særgerning blev en opmuntrende Vejleder og en revsende Opdrager.

Men samtidig med denne Jobs Hovedbøjning under Guds Raadslutninger med det danske Folk — saadan som han havde berørt det i Brevet til Kollaborator Monrad 1865 — var han som før antydet til Tider altfor intolerant overfor andres nationale Indstilling i Samtiden og gjorde tilsyneladende hyppigt ikke noget virkeligt Forsøg paa at forstaa dem. I hans Personligheds mægtige Dybder forbandt den stærke Sandhedstrang sig i Kraft af hans Kald med en Art af suveræn Selvfølelse, der brød sig meget lidt om at sætte sig ind i andres Meninger og derfor ofte altfor brat afviste dem som i det foreliggende Tilfælde, hvor han trods det langt dybere i hans egen nationale Indfølelse og sin Mandighed i Standpunktet dog er urimelig voldsom og uretfærdig baade overfor Bjørnson og navnlig en saa god dansk Mand som Rudolf Schmidt, der ganske vist ogsaa var en stærk selvfølelse Natur, men netop af den Grund ikke burde saares saa ubarmhertigt i sin egen Form for Fædrelandskærlighed. Og dog — hvor skulde vel en Aand som A. D. Jørgensens sætte Eftergivenhedens Grænse uden at miste sin egen Frugtbarhed? Styrke og Svaghed hænger gerne sammen. Spændingen mellem Digtning og Historie, mellem Fantasi og Virkelighed, mellem Drøm og Daad, mellem Følelse og Livsrealitet kunde true med at sprænge Personlighedens Enhed i A. D. Jørgensens rige og komplicerede, urolige og kraftfulde Temperament, mens hans Pligtfølelse og hans Karakters Vilje og Disciplin holdt det almindeligvis i nogenlunde faste Tøjler og udløste det i en aldrig svækket Stræben mod stadig højere personlig Udvikling. Og her havde man Indtryk af, at han paa en

Maade nærede sig selv gennem en stedse rindende aandelig Kilde i hans eget Indre. Sikkert bidrog ogsaa dette til hans iøjnefaldende Mangel paa Overbærenhed overfor anderledes tænkende og troende, han havde Rigdom nok paa sit eget Felt og det udenforliggende kunde synes ham fejlt eller fattigt. Han følte sig staaende i den højere Opgaves Tjeneste.

Haard var han i sin patriotiske Gerning og helsebringende Fortidsrevision, men han taalte imidlertid daarligt, at andre ogsaa her var haarde, og man forstaar det godt, naar man betænker hans Lignelse om Danmark som en Job, der tilsidst maa erklære sig skyldig overfor Gud selv trods den stolte Afvisning af Vennernes Bebrejdelser om egen Skyld. Det var jo ikke i den Aand hans Samtid var med til at foretage Revisionen af Danmarks Fortid, men hvor mange formaade at fatte Forskellen mellem den prøvede Job, som hævde sig overfor Vennerne dog i Tilskikkelsen ydmyger sig overfor Guds Tugtelse, og den smerteramte Slægt, som i Verdensgaaden ikke hører Guds Røst og kun søger at finde Lykkens Sol over Dagen og Vejen? Nej — hans Samtid begyndte ganske vist ogsaa at revidere, men i en fornuftkølig og undervurderende Aand, der ikke var hans og kunde gøre ham harmfuld i visse Øjeblikke, men derfor behøvede han dog ikke at blive helt saa bitter og ufølsom overfor andres ærlige Opfattelse saadan som det skete under Episoden med Bjørnson og Rudolf Schmidt, skønt han bundede langt dybere end de forstod. Men naturligvis — Profeter virker aldrig behageligt, de skrider deres tunge Gang uden Hensyn til Krænkelser overfor baade Venner og Fjender og her var A. D. Jørgensen ingen Undtagelse. Mulig fandt han ikke deres Standpunkter ærlige uden i mere overfladisk Forstand, derimod ikke i fædrelandsk Eftertanke, men alligevel synes han for streng.

Historikeren Troels-Lund har i en Mindeartikel (Illustreret Tidende 15. September 1901) skildret sit Indtryk af A. D. Jørgensen og hans Opræden som Arkivmand netop i disse yngre Aar:

„Første Gang jeg saa A. D. Jørgensen var i Begyndelsen af Halvfjerdserne i det saakaldte Rentekammerarkiv, hvor han for ikke længe siden var bleven ansat som Assistent og hvor jeg kom for at gennemlæse nogle Regnskaber fra det 16. Aarhundrede. Som

jeg sad og ventede paa, at disse skulde blive mig bragt, kom jeg tilfældig til at lægge Mærke til den forskellige Maade, hvorpaa sligt lader sig udføre: hastigt, med langsom Værdighed, overlegent, velvilligt, mut, interesseret o. s. v. I det samme aabnedes Døren og ind traadte en mig ubekendt ung Mand, slank og dog kraftig bygget, lyshaaret, blaaøjet, med en usædvanlig rank Holdning, Hovedet ligesom standset i at bøje sig. Under hver Arm bar han en Stabel Arkivsager paa en egen nænsom kyndig Maade som en Gartnerelev et Par store Urtepotter med Blomster han er opsat paa at sørge for. Uvilkaarligt blev jeg opmærksom paa den unge Mand og fulgte ham med Øjnene. Da han kom mig nær saa jeg et Ansigt, hvori det intelligente halvvejs traadte tilbage for noget drømmende, bly, næsten blufærdigt, men tillige en Mund med smalle Læber, der med ét kunde strammes og forme det hele Udtryk, naar han talte, til klar anspændt Interesse. Mit Totalindtryk var: paa lidt Stivhed og noget anstrengt nær en blond Baldurfigur, som Constantin Hansen vilde kunne have benyttet. Særlig kom *det* til sin Ret, som Øhlenschläger har udtrykt saaledes: „Han ligner den, som gemmer en Hemmelighed stor — hvortil ej Støvet har Øje saa lidt som Verden Ord.“ Først senere fik jeg Indtryk af, at ogsaa de følgende Linier kunde passe: „Slig sælsom ydmyg Styrke har ingen Asa haft — forborgen i hans Blidhed der var en Herskerkraft.“

Denne Herskerkraft havde mange andre imidlertid forlængst opdaget. Fra flere Sider (deriblandt Krieger) havde man efter Arkivansættelsen udtalt Ønsket om at se ham knyttet til en historisk Lærerpost ved Universitetet og derfor opfordret ham til at læse til Artium for dog i det mindste at have en Studentereksamen som akademisk Grundlag. Han slog det hen og Grunden var — som tidligere antydet — utvivlsomt den, at han kun vilde vinde frem som en heltigennem selvhjulpet Mand, der udelukkende støttede sig til sin egen Dygtighed. En Færd som Prinsens i Eventyret tiltalte noget i hans Væsen.¹⁾ Ret hurtigt blev en Professorplads

¹⁾ Ved et almindeligt Studentermøde 8. Maj 1883, der senere omtales, blev han udnævnt til Student som ekstraordinært Medlem og under de politiske Kampe i Studenterforeningen først i Halvfemsjerne blev det ham tilbudt

ledig ved Allens Død kort før Nytaar 1872 og adskillige af Universitetets Mænd satte sig i Bevægelse for at faa A. D. Jørgensen frem til Stillingen, men fra andre Hold rejste sig en tilsvarende Modstand overfor Tanken om at ansætte en Mand, der ikke havde akademisk Uddannelse. Selv hans personlige Velynder Krieger kaldte ham til sig og erklærede, at det var ligefrem at gøre Nar af Universitetet at ville være Professor uden at være Student.¹⁾ Modstanden sejrede, skønt Hall som Kultusminister i og for sig gerne vilde have ham, og Caspar Paludan-Müller, Rektor i Nykøbing Falster, en Broder til Digteren, udnævntes.

Det var det første ydre Resultat af den tidligere berørte Spænding, som aldrig helt forlod A. D. Jørgensens Liv, dette mærkelige Forhold med en selvudviklet fremragende Videnskabsmand udenfor alle akademiske Regler i Modsætning til Universitetets høj lærde Kundskabssystemer. Han har selv erklæret, at det var et stort Held for ham, at han ikke dengang kom til Universitetet, dels kunde han foreløbig vanskeligt have fyldt Pladsen helt efter sin egen Tanke og dels havde det tvunget ham ind i mere bundne Livs-linier. Som en Slags Efterslæt af hele Professorrøret, hvorunder han over et halvt Aar læste Verdenshistorie for at dygtiggøre sig til en mulig Konkurrence, lod han sig af Omstændighederne forlede til at indlevere en Besvarelse af en af Videnskabernes Selskab udsat Prisopgave om den rejsende Oldtidsgræker Pytheas, men den blev forkastet — efter A. D. Jørgensens egen Mening ikke ganske uden Hensyn til, at han betragtedes som den grimme Ælling i den lærde Verdens Andedam, og i alt Fald mildnede det ikke Spændingen i Forholdet. Han siger selv, at Forkastelsen skyldtes Professorerne Japetus Steenstrup og Schiern, men i Bedømmelsesudvalget sad dog endvidere Arkæologen og Filologen J. L. Ussing samt Astronomen H. L. d'Arrest og deres Erklæring var enstemmig. Det

at blive ledende Senior som den, der kunde samle alle Partier om sig. Dette Tilbud glædede ham meget, men han mente dog ikke at kunne modtage det. Han er den eneste, som uden Studentereksamen er blevet Æresmedlem af Studenterforeningen.

¹⁾ Nogle Aar senere, da han skulde være Censor til Artium i Historie, skrev han halvt spøgende og halvt ironisk til Højskoleforstander Ernst Trier, at „de gode Herrer synes at have glemt, at jeg ikke selv er censureret.“

hedder i Kritiken: „... Forfatterens Fremstilling er livlig, hans varme Interesse for Emnet gør ham undertiden veltalende, men hans dristige Bygninger kan ikke bestaa for en ædruelig Kritik ... Forfatteren har vel med umiskendelig Flid søgt at samle det betydelige litterære Stof, Opgaven krævede, men det er ikke lidet, der er undgaaget ham, og han synes ikke at besidde hverken saadant Talent eller saadanne Kundskaber, at han kunde undvære sine Forgængere ... Større Betydning har dog Manglen med Hensyn til den astronomiske Litteratur ... Til alt dette kommer, at vi heltigennem savner den tilbørlige Indtrængen og Fordybelse i Opgaven, Forfatteren synes i visse Afsnit snarere at berøre end udtømme Spørgsmaalene ...“¹⁾ Det kan tilføjes, at de astronomiske Indvendinger var ret omfattende.

Efter Udsendelsen af den første Bog offentliggjorde han i de nærmeste Aar kun faa og smaa Bidrag, men ogsaa disse mindre Arbejder har hans særlige Tone.

Saa skete det, at H. F. Rørdam opfordrede ham til at udarbejde en større Fremstilling til Udgivelse af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie og de enedes om Absalons Tidsalder, der stod i en særlig Glans for A. D. Jørgensen, men Vanskeligheden ved at sætte en passende Indledningsgrænse førte stadig længere tilbage og endte med, at han først skulde behandle Kirkens ældste Tidsrum med Kristendommens Indførelse for senere engang i et følgende Bind at vende tilbage til Absalon. Det sidste naaede han ikke, men Resultatet af Opgaven blev det omfangsrige og betydelige Værk „Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling“, som han arbejdede paa i flere Aar. Det udkom i fire Hefter fra 1874—78 og tilegnedes hans Fader²⁾ under Mottoet: „Et Folk kan blive gammelt, men det ældes ikke, saa længe det hævder sin Plads i Verdens Udvikling, og det kan ikke dø, saa længe det bliver sig selv tro“ — et Citat fra selve Værket. Disse Ord og det Arbejde, de kroner, danner Resultatet af hans første samlede Studier. Det

¹⁾ Videnskabernes Selskabs Arkiv — utrykt.

²⁾ „Han vilde, at den skulde være et Vidnesbyrd om Sønderjydernes Danskhed og Danskhedens Levedygtighed blandt dem“, siger Ellen Jørgensen i sit Værk „Historiens Studium i det 19. Aarhundrede“.

er baade en Betingelse og en Fortrøstning overfor Fædrelandets Fremtid, det er baade en Advarsel og et Haab. Han havde fundet Styrke i Fortiden, men kun paa Selverkendelsens Grund.

Dette Hovedværk i vor historiske Litteratur, præget af det samme ejendommelige og værdifulde som Afhandlingerne, kaster forøget Klarhed over hine fjerne Tider ved en Mangfoldighed af nye Oplysninger og nye Synspunkter i Forbindelse med en skarpsindig og aandfuld Betragtning. En mægtig Samlerflid ligger bag den overlegne Behandling. Det hæver sig monumentalt som en Domkirke med mægtige Hvælvinger og store Søjler, vidt ses de høje Taarne, og Sindet stemmes andægtigt i det højtidsfulde Kirkerum. Værket vil bestandig være afgørende for Betragtningen af Kirkens første tre Aarhundreder i Norden, der ved deres Slutning dannede en fælles Kirkeprovins fra Ejderen til Jæmteland og Grønland og fra nu af var en selvstændig Vækst med sin egen Rod og sine egne Grene og med Evnen til at udfolde sine egne Blomster og bære sin egen Frugt. Kirkens Grundlæggelse var tillige Verdenskulturens Sejr over det nationale hedenske Barbari, og skønt det ikke skal overses, siger han, at den nyere Tids Granskning har givet os et smukt Billede saavel af den ydre Kultur, hvormed hin Tid fremtræder, som det Maal af aandelig Dygtighed og Dannelse, der finder sit Udtryk i dens dybsindige eller lyrisk bevægede Digtning, var det dog først Kristendommen og den europæiske Civilisation, der bragte vore Fædre nye Muligheder, nye Udgangspunkter og et helt nyt Liv.¹⁾ Med Vikingetogene paavirkede Nordboerne Europa og tilførte med deres nationale Traditioner og ubrudte Naturkraft Kulturlandene nye Spirer til en frugtbar Udvikling. Af denne Folkeblending og Kulturfornyelsen fik Middelalderen sin Vækst under Kirkens sejrende Indflydelse. Her var en Dobbeltvirkning mellem vore Forfædres nationale Livsfylde og Kristendommens udtømmelige Dybde i Livsopfattelsen.

Han hævder derfor, at Kristendommen og Fastlandets Kultur ikke stod for de Danske som noget vildfremmed og at Nordens Omvendelse stod i dyb Forbindelse med en kristelig Inderliggørelse i tyske Benediktinerklostre, men fremhæver gennem sin fængslende

¹⁾ Se Fodnoten Side 39.

og indgaaende Undersøgelse, at Norden havde en selvstændig og høj Kultur, et Tankeliv og en aandelig Modenhed, hvor den gamle Gudetro havde undergravet sig selv, saa „for saa vidt er Nordens Omvendelse til Kristendommen et enestaaende Fænomen i Verdenshistorien, thi saa vidt vi ved har det ellers ingensteds været Tilfældet, at Kirkens langsomme og dog uhindrede Fremgang blandt et Folk faldt sammen med dets nationale Aandslivs højeste Blomstring og selvstændige Fuldendelse. Andensteds traf Kirken enten paa Folk, hvis ejendommelige Udvikling forlængst var afblomstret og havde givet Plads for en allerede nedarvet Blaserthed, eller Folk, hvis Hedenskab endnu bar Raahedens og Afgudsdyrkelsens barbariske Præg. Begge Dele findes ogsaa i Norden, men de findes jævnsides, og mellem staaer en sund og kraftig Befolkning, hvis Tro er mere eller mindre undergravet, men hvis Trang til at tro er levende og stærk og hvis Hengivelse til Troens Genstand derfor bliver inderlig og dyb, fordi den ikke blot er ny i sit Indhold, men ny som Tro, som aandelig Magt.“ Derfor blev den nordiske Kirke nationalpræget. „Sproget er — siger han — Nationalitetens ypperste Mærke, for saa vidt som det danner Tankernes Klædebon eller rettere deres Ben og Blod, og Tankernes Retning og ejendommelige Tone er jo selve Folkeligheden. Sproget rejste et Skel mellem Dansk og Tysk.“ Stærkt understreger han Ebos og Ansgars Fællesskab i det nordiske Missionsarbejde, skønt den sidste var langt den fineste og frommeste Personlighed. „Saa lad da disse to Mænd staa ved Siden af hinanden i den nordiske Kirkes Daggry, den rene ved Siden af den urene, den lidenskabeligt hensynsløse Aand ved Siden af den jomfruelige drømmerige Sjæl. Det Værk, som de grundlagde, kom til at bære Præg af dem begge: saa hvile da ogsaa over det den Velsignelse, hvori de mødtes.“ I Modsætningen til tidligere Opfattelser viser han Ansgars Genialitet ved Siden af hans Fromhed og tilføjer: „Den eneste Løn han attraaede for sin Møje, Martyriets Palme, blev ham ikke til Del, men hvad der var Apostlens Sorg, det skal være Nordens Hæder: at det ikke plettede sig med denne Mand's Blod.“

Arbejdet var fuldført ud fra hans nye kildekritiske Vurdering af det omfattende og vidtforgrene Stof, mange traditionelle En-

keltheder i Overleveringen maatte vige og andre omformes, ofte paa overraskende Vis. I et Tillæg giver han interessante Eksempler paa sin Arbejdsmaade og Problemerkens Art. Vi kaster et Blik ind i Værkstedet. Stærkt viser han — og det er et af hans Hovedmaal — alle Nordboernes Fællespræg midt i Enkelthedernes Mangfoldighed, en Enhed midt i Modsætningernes Rigdom, hele Nordens Kirkevæsen fremvoksende som en Enhed paa Folkenes fælles Frihedsgrund og Selvbestemmelse. I denne Enhed og denne rige Mangfoldighed laa den nordiske Kirkes Skønhed og Styrke. Deri afspejler han noget af sig selv, sin egen Ungdoms strømmende Kræfter, sit Væsens Higen og sin Udviklingsgang mod det samlende Livsmaal. Alle de tre før fremhævede Bestanddele i hans Historieskrivning er her forenede paa fremragende Vis. Historiens vældige Styrke og Optrin, den grebne Budbringers manende Røst gennem Begivenhedernes Vækst og hans videnskabelige Stræben efter den utilslørede Sandhed. Paa denne Maade faar Historien et Tyngdepunkt i sig selv, men Skildringen faar tillige et andet Tyngdepunkt i Forskerens hjertevarme Fædrelandssind under Aandens Kald. Fra dette Sammenspil udstraaler det profetiske i hans Forkyndelse. Hans Analyse af det smaa løfter det til noget betydningsfuldt som Led i det store og derved indflettet i den vide Sammenhæng, som han yndede. Alt det, han rører ved, bliver til Guld under hans Behandling, det faar Vægt og Værdighed, Højhed i Formen, Tyngde i Indtrykket, Aanden svæver altid over Vandene og lod ham med umiddelbar Genialitet gribe det rette.

Dette Storværk med dets mægtige intuitive Opbygning paa Grundlag af en indtrængende Viden lod ham overfor Offentligheden rykke stærkt frem i Forgrunden.

Man lyttede. Her lød for første Gang efter Ulykken og Nederlaget en fuldtonende profetisk Røst, en Mand talte med Myndighed som den, der har et stort Budskab at bringe, og Budskabet tændte haabefulde Blik og fortrøstningsfulde Sind. Det var ikke Revseren, der talte, skønt man forstod, at han kunde blive det engang, men det var den salvede Forkynder, som følte sig kaldet til paa dette Omraade at skabe det haardt hjemsogte Folk et lysere Syn paa dets Fortid og dermed ogsaa paa dets Fremtid, som

havde sin Rod i det henfarne. Den omfangsrige Skildring blev for mange det rette Ord i det rette Øjeblik, aandeligt rankede de Rygen og løftede Hovedet, og fra den Stund spredtes i vide Kredse Forventningen til den unge nationale Forsker. Med sine nye Toner havde han vundet Øre som fra en kaldende Lur. Nogle følte bevidst og flere ubevidst, at her kom den ventede Dagens og Tidernes Tolk, mens andre mødte hinanden med det gamle tusindaarige Spørgsmaal hos et Folk i Nød: er han virkelig den, som kommer, og behøver vi ikke længere at vente en anden? Og man begyndte fra forskellige Sider at søge Tilknytning til ham, deriblandt den folkevækkende Højskolebevægelse.

Ved Midsommertid 1875 foretog A. D. Jørgensen en Fodtur i Vestsjælland, hvor han fra en Bakke ved Jyderup saa Sankt Hansblussene omkring Højene. Paa Turen gæstede han Vallekilde Højskole, hvis Forstander Ernst Trier han var kommen i Forbindelse med, og derved fik han sit første Indblik i Højskolelivet, som betog ham stærkt. „Jeg tilstaar,“ skrev han til en svensk Historiker Friherre G. Djurklou, „at mange Ting, som jeg her saa og hørte, forbavsede mig højlig, og skønt jeg villig indrømmer, at ogsaa jeg vilde lægge endog langt mere Vægt paa Kundskabs Meddelelse, saa var det dog en saare stor og betydningsfuld Gerning, der her udrettedes, og jeg gjorde Bekendtskab med Bønder, som for flere Aar siden havde gennemgaaet Skolen og som nu i Sandhed stod paa et Trin, der gjorde dem selv og deres Stand Ære.“ Og i et Brev til Trier med Lovprisning af Rejsen derude i Naturen lader han sig henrive til den Ytring, at „den Bøgeskov af Unge og den Ordets Kilde, der ses og høres i Deres Sale, er livligere end Naturens — skønt Gud skal vide, at jeg i høj Grad skønner paa den.“

Et Halvaarstid senere gjorde han Bekendtskab med Rigsdagsmanden Niels Jokum Termansen, der er blevet kaldt for Danmarks lærdeste Bonde, denne ejendommelige Mand med den aandfulde Veltalenhed og mærkelige historiske Indsigt — A. D. Jørgensen kalder ham en sand Adelsmand i Bondekofte. De to kom derefter jævnlig sammen og havde mange indholdsrige Samtaler med hinanden baade om Øjeblikkets og den folkelige Oplysnings Kaar. Gennem Trier og Termansen lærte han at kende andre fremtræ-

dende Højskoleledere som Christoffer Bågå og Jens Nørregaard, senere Askovfolkene med Ludvig Schrøder i Spidsen, og han øvede stor Indflydelse paa det næste Slægtled af opvoksende yngre Højskolemænd som Povl Hansen og Poul Bjerge. Ogsaa Hostrup traf han sammen med. Paa den Maade kom han i stadig stærkere Tilknnytning til Højskolekredse og vaagne Befolkningsdele ude i Landet, hvor han efterhaanden udfoldede en ikke ringe Virksomhed som Foredragsholder. Paa dette Omraade blev han enestaaende blandt vore Historikere, men her kunde han udrette sin Gerning i den folkelige Plan, som hans Hu ogsaa stod til, og han befæstede herved sin Betydning saavel for læge som lærde. Efter sin Natur og sit Aandspræg var han som Taler ikke egentlig stemningsbetagende, hverken mægtigt glimrende eller vældigt gribende, men klar og fængslende, grundig og storsynet med smukke Billeder og mandige Tanker, i sin afdæmpede Form kaldte han paa de dybe og ægte Følelser.¹⁾ Troels-Lund, der selv har hørt ham, siger i den tidligere nævnte Mindeartikel, at „som Foredragsholder søgte han sin Lige i den stilfærdige betagende Maade, hvorpaa han vidste at rive sine Tilhørere med.“

Ved Siden af den folkelige Foredragsvirksomhed sendte han nu tillige en Del af sine Arbejder til Blade og Tidsskrifter, der stod Højskolebevægelsen nær. I sin Gerning følte han noget af et aandeligt Fællesskab med Højskolen paa Baggrund af 1864, hvorfor det var ham kært her paa dette Felt at sprede sin Kundskabs Lys i Fædrelandets Aand. „Der var et udtalt aandeligt Fællesskab hos alle os, som oplevede 1864 i vor bedste Ungdomstid og aabnede vort Hjerte for det Kald, der da lød til os om at tage fat, hver paa sit, for at rejse Folket og bevare Fremtiden,“ skrev han til Povl Hansen. Her virkede han som den nye Tids historiske Profet. Med Rette har Professor Aage Friis (i sin tidligere nævnte Afhandling i Nordisk Tidsskrift) fremhævet, at A. D. Jørgensen har øvet en Kulturmission i det danske Folk ved at lede den historiske Opdragelse, som Grundtvig havde overdraget den danske Folkehøjskole,

¹⁾ I sine „Erindringer“ omtaler Professor Harald Høffding A. D. Jørgensen som „denne fine Historiker, hvis indre Glød ikke ofte brød igennem en vis Stivhed og Kølighed udadtil.“ Utvivlsomt gælder efter Sammenhængen Ordet *fine* om A. D. Jørgensen ikke mindst hans Personlighed.

ud af de gamle Baner ind paa de nye, som Tiden krævede. Naar han tilføjer, at Højskolens Mænd af A. D. Jørgensen har lært en kritisk-realistisk Fortidsbetragtning i Stedet for de mere taagede kristelig-idealistiske historiske Syner, som Grundtvig havde forkyndt, maa dertil udtrykkelig siges, at A. D. Jørgense dybest set fortsatte i Grundtvigs Aand. Den nøgne Kundskab var ingen af dem nok.

I Foredrag som i Samtaler havde A. D. Jørgensen en Tilbøjelighed til at sætte sine nye Synsmaader paa Spidsen for at fremkalde en Kritik, der kunde lutre hans egne Betragtninger for ham selv inden de fra den mundtlige Fremstilling gik over til den skriftlige — mærkeligt nok forøvrigt, da han havde vanskeligt ved at taale Kritik af sine Arbejder i den endelige Form, men det kan maaske forklares derved, at han ikke fastslog Resultatet før han følte sig helt sikker. Paa den Maade havde Foredragene en personlig Betydning for ham, men for Tilhørerne var de et af hans Midler til at løfte det jævne Folk op til mere bevidst Deltagelse i Aandsliv og Samfundsudvikling med større Selvførstaaelse af den historiske og nationale Sammenhæng. Med Kendskab til Fortiden skulde Folket bære Nutidens og Fremtidens Krav paa fuldeste Vis

Han saa det som den første grundlæggende Folkeopgave at lære sit eget Slægtled at se dets Betydning som en Del af Historiens levende Strøm og dermed ogsaa dets Ansvar. Han understreger kraftigt den enkeltes Værdi i Folkeudviklingen. Enhver maa føle sig som et levende Led i denne aldrig hvilende Livsbevægelse, hvorfra han selv er udsprunget og skal være med til at fortsætte til Gavn for Efterslægten. „Kun da har den enkelte Ret til at føle sig fuldt delagtig i Folkets fælles Eje, naar han ved med sig selv, at han har gjort sin Del af det fælles Arbejde,“ slutter han en (anonym) Indledningsartikel i Bladet „Sønderjylland“ for 1. April 1895. Han betragtede historisk Oplysning som det sidste Maal for sin Videnskab og satte her et stort og smukt Haab til Højskolen, hvorigennem Historieskrivningen kunde vise sin mægtige folkeopdragende Værdi.

Den lærde og den folkelige Oplysning skulde formes i den fælles Kærlighed til Fædrelandet. „Patriotismen,“ skrev han til Carl Rosenberg, „dette fremmede Ord, der for mig fra Barndommen af

har haft en næsten bedaarende Lyd, bør være det første, det afgørende, altsaa det i dybeste Mening partidelende. Dette holder jeg urokkelig fast, jeg har aldrig kunnet fravige dette Synspunkt et Haarsbred, jeg forfølger det i sine sidste Følgeslutninger og vaager over det hos alle Partier. Det er det eneste, som har Gyldighed i alle Forhold, det eneste, der har Ret til at kræve Livet af os. Ved Siden af det blegner alle andre Spørgsmaal, intet Forlig er muligt mellem Patrioter og farveløse.“ Gennem denne glødende Kærlighedserklæring, der griber stærkt, vil den opmærksomme Læser dog tillige føle et Pust af den næsten fanatiske Indstilling i Standpunktet, som kunde gøre ham stejl overfor andre, og det er da ogsaa karakteristisk, at Brevudtalelsen fremkom i Sammenhæng med stærke Bebrejdelser til Modtageren for hans Stilling i den indre Politik.

Det kendte profetiske Syn hos Ezekiel, hvor de tørre Ben paa Marken bliver levende igen under Aandens Vingesus, er et Billede af A. D. Jørgensens Syn paa Folkesjælen og Historiens Aand og Forholdet imellem dem. Dertil hørte dette meget vigtige, at for ham betyder Fædrelandskærligheden, Historiens Aand, selvsagt ikke en Slags opblussende Stemning, der stiger frem under patriotiske Sammenkomster og bevæget Samvær. Den Art Begejstring kan selvfølgelig have en vis Betydning og hænger ofte sammen med den ubevidste Følelse, der gemmes dybere i Sindene end mange selv tror, men til fuldt og virkeligt Gavn er for ham kun den bevidste Erkendelse, den Fædrelandskærlighed, der maaske bedst kan betegnes som Fædrelandsvilje. Den nationale Følelse skal for ham være saa stærk, at den faar Tag i Viljen og ligesom bliver et bevidst Led i vor Personlighed. Først naar den sænker sig saa dybt og derved bliver medbestemmende i vort Livs Færd og Handlinger erfarer et Menneske dens vidunderlige Magt og Fylde. For A. D. Jørgensen frembringer Tidsaldrene ikke sig selv ved en eller anden ukendt Kraft uden al menneskelig Medvirken. Vi er selv med til at skabe dem, vi maa føle vort Ansvar og handle som om kommende Slægters Vel ene og alene beroede paa os. For ham skulde Folkesjælen vækkes under Historiens levendegørende Aandepust, det nationale Fællesskabs Rigdom lyse for Sjælen og føles befriende under Skæbnens Tryk.

„For at kunne vinde med i den store Verdensudvikling,“ hedder det i en af hans Bøger, „er det nødvendigt for et lille Folk at fyldestgøre tvende modsatte Krav. Det ejendommelige, det nedarvede og medfødte maa bevares og udvikles, det maa være den Foryngelsens Kilde, til hvilken Folket stadig vender tilbage. Men det maa heller ikke tabe den øvrige Verden af Syne. Hvad stort der udrettes blandt fremmede Folk maa finde villige Øren og de fælles store Opgaver maa finde ihærdige Medarbejdere i dets Midte. Kun saaledes kan den enkelte og kun saaledes kan det hele Folk bevare sin Sundhed og sit selvstændige Aandsliv.“

Frem gennem Halvfjerdserne udfoldede han atter sin omfattende Forfattervirksomhed i en Række Afhandlinger med vidt forskellige Emner, som afspejler hans dybe Indtrængen i vor Sagas Enkeltheder paa en rig og alsidig Baggrund af indgaaende Kildestudier bagved alt. Alle falske Overleveringer skulde skaaanselsløst borttrykkes til Fordel for Sandhedens æggende og ansporende Virkelighed, dermed ogsaa enhver urigtig Selvforherligelse fjernes.

Som et Resultat af Fodturen og dens Løfter til Ernst Trier skrev han i Nordisk Maanedsskrift for folkelig og kristelig Oplysning 1875 en Række Afhandlinger om „Folkeviser om historiske Personer“, deriblandt Valdemar Sejr og hans Dronninger, Liden Kirsten samt de Fredløse fra Finderup Lade, og Aaret efter i samme Tidsskrift om „Kristian den Femtes formentlige Tyskhed“, hvor han ved særdeles interessante Uddrag af Kongens egenhændige Resolutioner paa Rentekammerkollegiets Indstillinger fuldstændig afkræfter den traditionelle Beskyldning mod denne Konge for manglende Kendskab til det danske Sprog og for bestandig slaar al Tale om hans Tyskhed ned, idet Kongen bevægede sig let og utvunget i Sproget som sit Modersmaal og brugte det officielt. Derudfra slaar A. D. Jørgensen til Lyd for en mere fordomfri Fremstilling af Enevoldskongernes Regering og ikke ud fra Trangen til ny Udvikling underkende den tidligere og ikke uden videre bryde Staven over alt, hvad der har staaet i Forbindelse med den og fremmet dens Tarv. Det er som om den ene Slægt ikke kunde staa paa den andens Skuldre uden tillige at træde paa dens Nakke og Hjerte.

Mest typisk for A. D. Jørgensen baade hvad Emne og Behandling angaar er saadanne Arbejder som „Om Danebrogens Oprindelse“ i Historisk Tidsskrift 1876, en fyldig og fængslende Undersøgelse, der udleder Flagets Oprindelse fra Johanniterordenens Korsbanner, og den opsigtsvækkende Begrundelse, som han 1879 fremsatte i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie om „Det gamle danske Kongevaaben“, hvor han kom til det Resultat, at Hjerterne skulde opfattes som Søblade — det vil efter hans Mening sige Aakandeblade som Betegnelse for de lave svømmende Øer, og de blaa Løver skulde da betyde Rigets tre Hovedstrømme, Øresund og de to Bælter.¹⁾

Som Følge af en større tysk Monografi fremkom 1879 i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie hans udførlige Gemæle „Striden mellem Biskop Tyge og Øm Kloster“ og et Aarstid efter en ny omfattende Indsigelse mod en tysk historisk Studie „Slesvigs gamle Stadsret“. Han hævder, at saadanne retledende Paavisninger af den nordiske Udviklings Ejendommelighed er nødvendig

¹⁾ Senere Granskere har bestridt denne Opfattelse, som Carl Ploug af Følelsesgrunde ironiserede over i en Sang til 25 Aars Mindefesten paa Grundtvigs Højskole den 3. November 1881:

Om Hjerterne i Danmarks Skjold
var kun Aakandeblade

— — —

hvad tog vi deraf Skade?

— — —

Men lad os rette al vor Agt
derpaa: at faa af Dvale vakt
og rejst til enevældig Magt
det varme danske Hjerte.

Samme Aar maatte A. D. Jørgensen korrigere Frederik Barfod, som i Dansk Folkeblad rejste Spørgsmaalet om den oprindelige Danebrogens fanes Endeligt og kom til den triste Slutning, at den hellige Dug blev en Kar-klud i et Køkken i Kiel, men A. D. Jørgensen viste i sin Undersøgelse, at vort sagnomspundne og som himmelfaldne betegnede Flag hensmuldrede af Ælde i Slesvig Domkirke. Sønderjylland beholder den tunge Ære at være vore Graves Land — ogsaa Danebrog har fyldt sine Dages Tal, omgivet af store Minder. Nogle Aar efter (1887) fremkom A. D. Jørgensen i Historisk Tidsskrift med fornyede „Undersøgelser vedrørende Danebroe og det danske Kongevaaben“, hvor han i begge Retninger overfor fremsat Kritik fastholdt det væsentlige i sine tidligere Paastande.

overfor de vedvarende tyske Bidrag til Oplysning af vor Middelalder Historie for at hindre en altfor hurtig og tankeløs Tilsegnelse af de nye Lærdomme, som truer med at berøve os alt Fodfæste i hine Tidens Historie, lægge vor Historieskrivning i Fremmedes Hænder og forvandle vore Fædres stolte Minder til en daarlig Kopi af Hansestædernes Herlighed. I saadanne Gendrivelser tumlede hans danske Stræben sig ret af Hjertets Lyst og Skræp klang i hans Haand. Her kom det udfordrende og selvbevidste hos ham til sin fulde Udfoldelse i den gode Sags Tjeneste, i en Ledingsfærd til Fædrelandets Tarv, men dog stadig bundet af Selvundersøgelsens og den videnskabelige Selvbeherskelses stærke Tømme. Heri laa hans Seergave gemt, hans Ganger tog aldrig Magten fra ham, men han naaede Maalet for sit dristige Ridt.

Efter Opfordring af Rektor H. H. Lefolii udarbejdede A. D. Jørgensen sin Bog „Valdemar Sejr“, en udvalgt Samling af samtlige Kildeskrifter og Oldbreve i dansk Oversættelse, der 1879 udsendtes af Selskabet til historiske Kildeskrifters Overførelse paa Modersmaalet. Det var hans Hensigt dermed at give en Prøve paa, hvad Opmærksomheden maa fæstes paa ved den historiske Undervisning for ikke at miste det rette Fodfæste i Virkelighedens Verden. „Den historiske Oplysning kan selv i den mest forvanskede Skikkelse virke opløftende og opildnende“, siger han i Indledningen, „den kan berige den aandelige Erfaring og udvide Blikket til mangfoldige Omraader, men det hører til dens betydningsfuldeste Opgaver tillige at øve dens kritiske Sans, at vænne den til en ædruelig Prøvelse af alle en Sags forskellige Sider, alle en Personligheds modstridende Egenskaber, alle en Udviklings mangehaande Traade, før en endelig Dom fældes.“

Det er disse Grundsætninger — altsaa en umiddelbar Anskuelse fastholdt ved Kildernes Ankertove — og deres Tilskyndelser, der tydeligt spores som en Linie gennem hans egne Værker, som hidtil særlig havde drejet sig om vor ældste Fortid. Fra Folkets gamle Levnedsløb havde han hentet Styrke og Opmuntring til sit eget Slægtled.

V

STØRRE BIOGRAFISKE OG HISTORISKE
VÆRKER

Med sit 35. Aar — samtidig med den vestsjællandske Fodtur og den indtraadte Højskoleforbindelse — satte A. D. Jørgensen selv et Skel i sin historiske Indsats. „Jeg var mæt,“ siger han, „af Syselsættelse med Nordens Oldtid, som havde fyldt mig med mægtige Billeder og Tanker gennem en Aarrække. Andre og rigere Livsformer kaldte mig tilbage fra denne Verden, der engang havde fængslet mig med en saa uimodstaaelig Magt. Det varede et Par Aar før jeg helt kunde afslutte mit Arbejde med den, men Vendepunktet var indtraadt.“

Spredte Udtalelser i hans Erindringer og Breve synes at antyde noget af en indre Krise paa dette Tidspunkt af hans Liv. Interessen for den ældste Middelalder var tilfredsstillet og han havde nu naaet den fulde Modenhed til at søge sin egen Plads i den fælles Udvikling, der kunde bringe hans personlige Ejendommelighed ud i Folkets nationale Arbejde, men hans sjælelige Udviklingstrang var stadig levende og gjorde sig gældende, han kunde ikke nøjes med Lærdommen alene, gamle og aldrig helt glemte Længsler og Drømme om en dybere Hengivelse i Aandslivet og en stille Livsførelse uden anstrengte Samfundsopgaver brød frem med ny Styrke. Det var den dybe Drift mod aandelige Interesser, som prægede ham helt fra de tidligste Ungdomsaar. Han fordybede sig i den tyske Diger Wielands omstridte filosofiske Romaner, der lærte ham Grækerlivets ejendommelige Trylleri, og han blev stærkt grebet af Dantes guddommelige Komedie med dens høje Syner og mægtige Tankebygning. Med et Suk — siger han selv — løsrev han sig dog atter fra alt det, der paa den Maade udsprang af Aandens særlige Drift. Dette Hjertesuk genlyder i Bogen om Zoega, naar han vemodigt skriver, at det saa sjældent falder i den fortrinligt begavedes Lod at kunne hengive sig til sine Indskydelser og kun at arbejde for dette fritfødte Arbejdes egen Skyld. Han skulde vedblive at fordybe sig i den Fortid, hvis Minde for hele vort Folk

havde været Vejen til Frigørelse fra tysk Paavirkning. Her havde han sit historiske Kald at løse og det turde han ikke svigte, men han modtog en befrugtende Fornylse gennem disse Dragelser og lod dem gennemsyre de krævende historiske Opgaver ligesom han efterhaanden gav dem Udtryk i flere større Levnedsskildringer af betydelige Mænd, der paa en eller anden Maade havde tiltrukket sig hans Opmærksomhed. Med stor Forkærlighed fremdrog han Mindet om halvglemte Personligheder, der havde gjort Danmark Ære ude i den store Verden. Disse Livsskildringer viser ham som en ualmindelig klar og indtrængende Psykolog.

Biografien er i selvstændig Form ikke dyrket videre af danske Historikere. Ogsaa her er A. D. Jørgensen en Foregangsmand, som ikke har fundet nogen tilsvarende Efterfølger, og det skyldes ganske simpelt, at han havde de bedste indre Betingelser. Biografi er Historie, men Historie udtrykt gennem en Menneskesjæl og en Menneskeskæbne. Derfor kræver den særlige Forudsætninger, der tiltrækkes af andres indre Erfaringer under store Kræfters Magt og kan vurdere Dybden i deres aandelige Selvudfoldelse. Han siger selv, at det som oftest var tilfældigt, at han fandt Emnet til sine Levnedsskildringer, men det gælder kun den nærmeste Aarsag. Det dybere var, at han følte sig i Slægt med disse Mænd af det store Livsformat, Sider af hans Væsen kom frem i disse Skikkelser med den brændende Sjæl. Der var en indre Udløsning gemt i disse Bøger.

Den første udkom 1881 og omhandlede hans fjerne Frænde Oldgranskeren Georg Zoega, som han i Sommeren 1879 gennem Slægtspapirer var blevet opmærksom paa og fængslet af, saa han helt fordybede sig i hans ægyptiske og græske Studier. Zoega var Sønderjyde og A. D. Jørgensen havde særlige Betingelser for at forstaa ham. Begge havde de haft en Ungdom rig paa krydsende Ideer, skiftende Stemninger og indre Kampe, begge oplærtes med tysk Skolesprog og berigedes gennem tysk Aandsliv, men lærte ud af deres Sjæles indre Søgen i begge Retninger at elske det danske som Hjertets egentlige Udtryk. Zoega blev Katolik, giftede sig med en Italienerinde og slog sig for Livstid ned i Rom, hvis Samlinger og Oldtidsminder gav det rette Virkested for hans Videnskab, men

altid levede han i en dybt vemodig Længsel efter Danmark. Der var i dette tragiske Moment noget gribende for A. D. Jørgensen, der tillige havde samme Baggrund for sin Forskning som Zoega, om hvem han siger: „Alle disse Mønter og Obelisker og Skindblade og Marmorbilleder, som han beskriver saa nøjagtigt og gransker Dag efter Dag i Fjerdedelen af et Aarhundrede, er for ham kun det Legeme, i hvilket han søger den u dødelige Aand,“ og hvor passer det godt paa A. D. Jørgensens egen Livsindstilling som den lyser frem af hans Skrifter og Bøger, naar han skriver om Zoegas sjælelige Livsline: „Og saaledes skulde det blive ved hele hans Liv igennem. Dag og Nat, Sommer og Vinter skulde aldrig aflade i hans Sind. Det var Vilkaaret for, at han kunde blive, hvad han blev, at Livets Strøm aldrig stivnede eller udtørredes for ham i sit trælssomme Løb gennem Kendsgerningernes Riger.“ En saadan Skæbne, der maatte stride sig frem gennem et uroligt Sind og mærke Forhold mod et stort Enhedsmaal, tiltrak A. D. Jørgensens hele umiddelbare og indtrængende Forstaaelse. Tillige var det et tiltalende Moment for ham, at Zoega havde haft en overvældende Indflydelse paa Thorvaldsens Kunstnerudvikling mod Antikens højeste Renhed og Skønhed. Bogen om Zoega blev udgivet af Samfundet til den danske Litteraturs Fremme med Carl Ploug som Formand.

Allerede halvandet Aar før A. D. Jørgensen blev opmærksom paa Zoega havde han været sysselsat med den ejendommelige og højtbegavede Videnskabsmand Niels Stensen og skrev i Juni 1877 til Ernst Trier: „Hvorledes skal man overhovedet faa Tid til alt det i Verden, som man gerne vil udrette eller være med ved? Jeg sidder nu her og døjer Fransk, Latin, Hollandsk, Italiensk og Engelsk for at følge min Ven Niels Stensen gennem hans brogede Liv, jeg maa studere Anatomi, Geologi, Kunsthistorie, Kirkehistorie o. s. v. o. s. v.“ Om Anledningen fortæller han i Livsredegørelsen: „Efter Nytaar 1877 traf jeg i Arkivet tilfældig paa et Kongebrev til Naturgranskeren Niels Stensen og førtes derved ind paa en nærmere Undersøgelse af denne mærkelige Mands Forfatterskab og Aandsliv.“ Det blev et meget langvarigt Arbejde, idet Mindeskriftet om Niels Stensen — ogsaa udgivet af samme Litteratur-

selskab — ikke udkom før 1884, men det gav sin Forfatter rigelig Løn for hans Møje i Beskæftigelsen med den elskelige Personlighed og dens rige og dybe Udfoldelse, og den jævnsides Sysselsættelse med de to fremragende Mænd og deres vidtsprede Studier var en sand Vederkvælgelse midt i det ofte brydsomme historiske Virke. Niels Stensens Skæbne havde i ydre Henseende saa megen Lighed med Zoegas. Ogsaa Stensen forlod Fædrelandet, der ikke tilstrækkeligt tog hans Evner i Brug, og knyttede sin Livsgerning til Italien, hvor ligeledes han blev Katolik efter en alvorstung Omvendelse, der gav A. D. Jørgensen en ypperlig Tilskyndelse til at udfolde sine indgaaende filosofiske og beaandede psykologiske Betragtninger med en ualmindelig og ligefrem legende Lethed i Behandlingen. Ingensinde har han formaaet at trænge saa dybt ind i det menneskelige Sjæleliv som her. Med sit sædvanlige Storsyn siger han: „Hvor ganske anderledes vilde det ikke have stillet sig, om disse sjælelige Kriser havde truffet ham under andre Omgivelser, i Fædrelandet. Ogsaa her var der jo Spirer til et dybere kristeligt Liv, hans jævnaldrende Thomas Kingo var jo et Bevis fremfor mange andre. Hvad kunde der da ikke være udrettet, hvis Niels Stensen var kommen til at staa ved hans Side for at føje Tankens Klarhed til Digtningens Beaandelse? Hvad kunde han ikke være bleven for den danske Kirke som en protestantisk Pascal, som en Genopvækker af det oldkristelige Menighedsliv, der efter Luthers Reformation var svundet ind til Dogmatik og Teologi? Han skulde lige saa lidt komme til at staa ved Siden af Kingo i Kirken som han kom til at staa ved Siden af Griffenfeld i Staten og i Videnskaben.“ Fra Danmarks Trængselstid under den svenske Konge Karl Gustav slog Niels Stensens Fædrelandskærlighed mægtige Rødder i hans Ungdom og her fandt A. D. Jørgensen et Tilknypningspunkt med sig selv efter 1864. Ligeledes lignede de hinanden i Granskningens Art, den urokkelige Selvundersøgelse og Tankens Arbejde med egne Iagttagelser, om end Emnet for deres Videnskab var saare forskelligt. Forøvrigt skinner A. D. Jørgensens Ungdomssans for Naturvidenskaberne stadig gennem Bogen.

Han opgav den tidligere — som en Fortsættelse af Værket om den nordiske Kirkes Grundlæggelse — paatænkte større Monografi

af Absalon og Danmarks dertil knyttede Stormagtstid, men vendte sig nu mere mod nyere Emner og dygtiggjorde sig til i fuldt Omfang at vurdere og klarlægge den os nærmest foregaaende Tid, der danner det umiddelbare Grundlag for vort eget Nutidsvirke som Folk. Nu besluttede han at skrive selve Sønderjyllands Historie og til Grunden fremstille dens særlige Udviklingsgang. Det var ikke noget nyt Maal, det havde bestandig ligget bagved alle Fremtidstanker og givet sig forskellige Udslag i hans litterære Arbejder, men først nu følte han sig for Alvor drevet til Løsningen — ogsaa fordi han var overbevist om, at ingen gjorde det, hvis han lod det ligge, han var den nærmeste dertil.

Men han havde vanskeligt ved at finde Formene. Først lagde han Planen om en Række paa 5—6 forskellige Skrifter, der enkeltvis skulde imødegaa fremsatte tyske Paastande, og det første om „Sønderjyderne i den danske Hær“, som han skrev i Løbet af fem Uger, udkom allerede 1876. Det skulde efter hans Optegnelser vise, at den Paastand var falsk, at Sønderjyderne Vaabenhæder tog sin Begyndelse med Toget til Frankrig 1870. Denne Plan om en mere delvis Behandling af Landsdelens Historie i Hefter under Fællestitlen „Fra Sønderjyllands Fortid“ forlod han dog ret hurtigt til Fordel for Tanken om en udførlig og fuldstændig Sønderjyllands Historie i fire Bind, hvoraf det første skulde ende med Aaret 1544, det andet omfatte Delingstiden fra 1544 til 1721 og de to sidste behandle Tidsrummet fra 1721 til 1864. I den Anledning kastede han sig ind i nye omfattende Studier, særlig i Gehejmearkivet, og i Halvfjerdsernes Slutning nedskrev han efterhaanden betydelige Afsnit baade i politisk og kulturhistorisk Henseende.

Imidlertid krydsedes Planerne om den store Sønderjyllands Historie af en Opfordring fra den kendte Mæcen og gavmilde Fædrelandsven Kaptajn Brygger J. C. Jacobsen, hvis Opmærksomhed var bleven henledt paa ham af Arkitekt F. Meldahl¹⁾ og A. F. Krieger, om at skrive en folkelig Danmarkshistorie, der som den røde Traad i Fremstillingen særlig fremhævede Forholdet mellem Kongeriget og Hertugdømmerne gennem Tiderne og fortrinsvis egnede sig til Brug i nordslesvigske Hjem, hvor der var almindelig Klage over,

¹⁾ Se Helga Stemann: F. Meldahl og hans Venner V, Side 118—19.

at Forældrene stod værgeløse overfor Børnenes Historielærere. Med stor Glæde paatog A. D. Jørgensen sig Opgaven, hvortil han nu i kortere Form anvendte sit indsamlede Materiale, men han maatte tilstaa baade overfor sig selv og andre, at det kunde blive skæbnesvangert for Fuldførelsen af den større sammenhængende Fremstilling om Sønderjylland. Og det blev sørgelig nok Tilfældet. „Men naar kommer den,“ siger han otte Aar senere i Spørgeform i et Brev til H. F. Rørdam, „jeg tvivler om nogensinde. Aarene gaar og stadig melder der sig nye Opgaver og Krav ... Ved at sprede sig kommer man til at skrive i Sand, men det har ogsaa sin Betydning at arbejde for Nutiden og dens Behov.“ Den blev aldrig færdiggjort, skønt han i og for sig til det sidste holdt selve Tanken om den fast. Vi maa nøjes med hans forskellige sammentrængte og brudstykkeagtige Skildringer rundt i hans Frembringelser. Hans Plan for det nye Værk blev da at fortælle Fædrelandets Historie i en Række indbyrdes uafhængige Stykker, der til den ene Side skulde gøre fuldt Rede for Hertugdømmets politiske og nationale Udvikling og til den anden fremdrage de bedste og rigeste Minder fra Rigets samlede Historie. Under denne Dobbeltlinie var det Hensigten at give den opvoksende Slægt baade i Kongeriget og i Nord-slesvig en klar Fremstilling af Sønderjydernes Historie, og Formaalet er naaet paa en simpelthen vidunderlig Maade. Værket blev det berømte „Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie“, hvor paa en ægte dansk tilforladelig Maade Ærlighed og Begejstring, Sandhedstrang og Hjerteglød præger de snildt sammensatte Mosaikafhandlinger. Det er altsaa ikke en egentlig sammenhængende Danmarkshistorie, hvortil der efter A. D. Jørgensens eget Skøn vilde kræves yderligere en Snes Fortællinger, men den særegne Form gør dem til en meget livlig Læsning og giver den noget eget fortryllende og tiltrækkende. Derfor blev den ogsaa udsendt af Udvalget for Folkeoplysningens Fremme. Hans Arbejdsevne var her — som alle Dage — forbavsende. Han fortæller selv, at Bogen blev skrevet i Løbet af et Fjerdingsaar, selvfølgelig efter de skete Forarbejder, men alligevel er det en mægtig og usædvanlig Præstation. Den er det sammentrængte og afklarede Udtryk for en stor historisk Videnskabsmands førstehaands Mening i en folkelig Frem-

stilling skrevet ud fra hans historiske Grundsyn, at alt dybest set har sin langtrækkende Sammenhæng og derfor ogsaa et Formaal, et Brud er ofte stærkest i det udadvendte, ogsaa i Historien gælder det, at Plantens Rod og Blade fremgaar af samme Frø. Med beundringsværdigt Maadehold har han neddæmpet sine Særanskuelser i en fælles Helhedsbetragtning. Og sin særlige Følelsesrigdom faar den gennem hans fædrelandske Aands profetiske Præg med det levende Haab.

„Det er efter min Mening nødvendigt at skelne mellem forskellige Læsergrupper,“ skrev A. D. Jørgensen til Udvalgets Sekretær. „Fra den ene Side lægger man Vægt paa det gribende, det løftende, det begejstrende. Saaledes gjorde Junggreen i en Samtale jeg havde med ham i Sommer. Altsaa Fortællingen om Tordenskjold, Valdemar Sejrs o. s. v. Fra en anden Side siger man: lad os faa fuldt Rede paa, hvorledes de sidste Ulykker er kommen over os. Hvor langt gik vor Ret — hvor ligger vor Skyld? Eller kan det ikke siges? Som Læsere maa jeg i Sønderjylland tænke mig Folk fra 14 Aar og uden Forkundskaber op til Mænd, der har læst meget, men intetsteds har faaet fuld Sammenhæng i Landets Historie, Forældre, som gerne vilde meddele deres Børn det, men ikke formaar at holde Skolelæreren Stangen, ja selv de mange dansksindede Skolelærere, som udsættes for den stærke Paavirkning. Her i Kongeriget er det jo en Trang fra de højeste til de laveste (paa Landet) og jeg har i de sidste Aar ikke været udenfor København uden at blive opfordret med en paafaldende Enstemmighed til at forsøge at give en saadan Ledetraad. Nu var det min Mening, at Bogen skulde indeholde Fortællinger, som saa at sige hvert Barn kunde læse, og at der skulde være noget for de følgende Trin i Udviklingen opad til de enkelte Ting, som maaske kun Folkets Lærere kunde læse for saa at meddele det alt efter Omstændigheden og Tilhørernes Evne. Man viger jo ikke tilbage for at beskrive Telegrafens og Dampmaskinens for Lægfolk, skønt det ikke er let, og Sønderjyllands Historie lader sig ikke forstaa uden en Redegørelse for Arveforhold og Lensformer.“

Og i et Brev til Gustav Johannsen udtalte han: „Nu er det jo vistnok saa, at adskillige Fortællinger er kun for en mindre Læse-

kreds, men de burde efter min Mening ikke savnes for de faa eller flere, som dog kan nyde godt af dem og som føler Trang til Forklaring ogsaa af det mere udviklede. Nogle Læsere vil da maaske til Gengæld finde et eller andet overflødigt og alt for bekendt. Hvad der jo særlig har glædet mig, og efter mit Standpunkt er det glædeligste, er dette, at Folk af den højeste Dannelse og med den rigeste Kundskab har haft Interesse af at læse Bogen samtidig med, at den særlig søger Almuesmænd og halvvoxne Dreng. At De imidlertid i meget høj Grad overdriver dens Betydning er mig jo klart nok. De er jo selv en begejstret Sjæl og gribes derfor stærkt af de Følelser, som jeg hverken har kunnet eller villet lægge Skjul paa. Maatte det nu kun lykkes at lade noget af det rige patriotiske Liv, som vi i vor Barndom har faaet nedlagt i os, gaa over til vore mere lunkne Samtidige og vor mindre heldigt stillede Ungdom.“

Derom behøvede han imidlertid ikke at tvivle. Hans gode Ven N. J. Termansen, der var Medlem af Udvalget, skrev i sin Hjertensglæde til Sekretæren: „Efter disse Prøver at dømme vil det blive en Folkebog, til hvilken vi hidtil ikke har haft Sidestykke. Det vil blive en Fædrelandshistorie for Folket, der paa én Gang vil være let læselig og tillige give en lige saa klar som grundig Oversigt over Folkets Liv og Udvikling gennem Tiderne. Hver enkelt Fortælling er valgt saa heldig og udført med saa megen historisk Kunst, at den danner et Middelpunkt, ud fra hvilket hele Omkredsen bliver belyst, og Traaden er fastholdt saaledes, at der paa intet Punkt i Historien bliver noget væsentligt Hul. Fortællingen bærer fra først til sidst Præg af et alsidigt og grundigt Kildestudium og ikke mindre af et selvstændigt Blik paa Begivenhederne, der ikke lader sig vildlede af nedarvede Opfattelser, som ikke kan staa Prøve for en indgaaende Undersøgelse af alle derhen hørende Kilder. Vi kan ønske os til Lykke med, at Udgivelsen af et Folkeskrift som dette bliver Udvalget til Del.“¹⁾)

Bogens Hovedsynspunkt er dette, at naar det danske Folk i forskellige Tidsrum af sin Historie netop paa det aandelige Omraade har ydet fremragende Ting, skyldes det den Omstændighed, at vi paa en lykkelig Maade forenede Vesterlandenes Kultur med Til-

1) Citeret efter Harald Jørgensen: A. D. Jørgensens Breve.

egnelsen af noget af det bedste i den tyske Udvikling i Forening med en dyb Sammenhæng med vor egen Fortid. Han skjuler ikke, at mange af vort Folks bedste Rørelser har deres Kilde i Tyskland, men fordi vort Folk har været livskraftigt har det omplantet Spirerne i vor egen Jord og den har baaet ægte nationale Frugter. Problemet Dansk-Tysk er aabent eller dulgt til Stede i det meste af, hvad han overhovedet har skrevet — ikke mindst her. Det tør trygt siges, at intet Værk har som dette bidraget til at vække og styrke dansk Fædrelandskærlighed. Han tegner Udviklingen i kraftige Linier og giver en Skildring af Tiderne og Folket, ikke blot en Kongehistorie. „Intet andet Rige i vor Verdensdel kan i Alder maale sig med det danske,“ begynder han med en vis stolt Glæde sin Bog og tillægger, at kun det gamle Grækenland overgaar Danmark i Sagnrigdom efter gamle Sange fra selve Oldtiden. Med Vægt og Styrke i Overbevisningen siger han om Vikingetogenes Tidsalder, hvor vore Forfædre vel brød sig Vej gennem krigerske Rædsler, men dog i Længden, naar de tog varigt Bo i fremmede Lande, bidrog til Folkenes Opsving og aandelige Trivsel, at „hele denne Bevægelse er enestaaende i Verdenshistorien og et uforgængeligt Minde om den nordiske Aands Styrke og Rigdom. Selv om vi intet andet havde at vise tilbage til i vor Fortid end dette, vilde ingen kunne nægte vort Folk en fremragende Plads mellem de Nationer, der har givet Verdenshistorien sit Præg. Med festlig Fryd understreger han, at i uafbrudt Følge gaar vor Kongerække tilbage gennem et Tusindaar og alt længe før den Tid hører vi Tale om et samlet og mægtigt Kongerige i Danmark. Selvfølgelig vil forskellige Enkeltheder i Indholdet efterhaanden paa flere Maader forældes i den Betydning, at Forskningen paa mange Punkter stadig graver dybere netop ifølge hans egen historiske Arbejdslinie, men som Helhed er Værket fremdeles levedygtigt og berigende som faa andre. Ved J. C. Jacobsens storstiledede og her som altid rundhaandede Hjælp blev Bogen, der var rigt illustreret, straks ved Udgivelsen i Efteraaret 1882 fremstillet i 15,000 Eksemplarer, hvoraf 10,000 blev gratis uddelt i Nordslesvig gennem Skoleforeningen, og i Aarenes Løb er der nu ialt trykt over et halvhundrede Tusinde. Dens Udbredelse er enestaaende. Og som Fortæller naaede

A. D. Jørgensen det sublime. Bogen blev efterhaanden en Afløser af C. F. Allens ypperlige „Haandbog i Fædrelandets Historie“, der havde været den nationalliberale Tidsalders historiske Ledetraad, og Frederik Barfods „Fortællinger af Fædrelandets Historie“, som læstes meget i det brede Lag og i grundtvigske Kredse, men savnede historisk Objektivitet. Værket blev en Folkebog som ingen Danmarkshistorie før eller siden. I Sønderjylland fik det en Betydning i Lighed med Ingemanns Romaner og „Den blaa Sangbog“.

For A. D. Jørgensen, der forøvrigt 1874 var rykket op til Arkivfuldmægtig, blev Spørgsmaalet om en Professorplads atter aktuelt ved Paludan-Müllers Død midt under Afslutningsarbejdet med de 40 Fortællinger og af et Brev, som han tilsendte Stiftamtmand Regenborg sammen med et Eksemplar af Bogen, syntes det at fremgaa, at han kunde have tænkt sig at søge Stillingen, hvis ikke netop en anden Plads var stillet ham i Udsigt fra ministeriel Side. Han siger i Livsredegørelsen: „Jeg havde nu været ansat i Ministeriernes Arkiv i 14 Aar og kendte den store Rentekammerafdeling tilbunds. De fleste Dele af den havde jeg omordnet fra Roden af ligesom jeg havde samlet og offentliggjort et Par Hundrede Aktstykker, hvorved der først blev givet et Grundlag for Oversigten over de herhen hørende Institutioners Udviklingshistorie under Enevælden. Forskellige Forhold gjorde, at jeg mere og mere blev den eneste, som der kunde være Tale om at vælge til Wegeners Efterfølger, hvis man vilde blive indenfor Arkivmændenes Kreds. Alligevel stod det for mig som tvivlsomt, om jeg ikke burde foretrække at komme til Universitetet, hvis der frembød sig en Lejlighed dertil, da Undervisningen i Historie havde saa megen Tilløkkelse for mig. Det var dog ikke ubekendt for nogen, i hvilken Grad man fra anden Side gjorde sig Umage for at spærre denne Vej for mig.“ Han tænker paa den gamle Modstand paa Grund af hans manglende akademiske Uddannelse.

Særlig ivrig efter at søge som almindelig Supplikant har han næppe været og det er vist sandsynligt, at han følte det som manglende Hensyn, naar Pladsen ikke uden videre blev ham tilbudt, men tildeltes Johannes Steenstrup, der samme Aar havde taget Doktorgraden med sin Bog „Danelag“ som Disputats og efter alle sine

Forudsætninger fulgte den akademiske Karrieres slagne Landevej. Imidlertid blev A. D. Jørgensen 22. December 1882 efter den ministerielle Bebudelse udnævnt til Gehejmearkivar efter den gamle Historiker C. F. Wegener, der havde varetaget Gerningen helt siden 1848, og fra Nytaar 1883 blev det samlede Arkivvæsen underlagt ham. Faa Dage før Udnævnelsen døde ogsaa Frederik Schiern, den anden Professor i Historie, men A. D. Jørgensens nye Embede maatte selvfølgelig denne Gang neutralisere Aktualiteten i det akademiske Ansættelsesspørgsmaal. Det blev Kr. Erslev, som fik Posten, og A. D. Jørgensen sendte ham en hjertelig Lykønskning.

Hans Afhandlinger fra Firsernes Begyndelse er ikke mange og flere af dem kom direkte de 40 Fortællinger tilgode — saaledes „Absalon og Venderne“, der i sin oprindelige Form blev udsendt som et Slags Agitationsskrift af Foreningen i Fyns Stift til Forsvarssagens Fremme, „Tyge Brahe og Arild Hvidtfeld“ samt Nekrologen om Sønderjyden Peter Kristian Koch. Der kan være Anledning til at nævne, at ogsaa Frederik Barfod¹⁾ fik — i Ugebladet Dansk Folkeblad — en Mindeartikel til sin 70 Aars Fødselsdag 7. April 1881, fordi dette Mesterstykke af en Hyldest viser, hvordan den i faglig Henseende skarpt indstillede A. D. Jørgensen dog ogsaa, naar han mødte det rette fædrelandske Sind, kunde vise sin Fællesfølelse med Aanden i det skrevne, skønt han maatte for-dømme det mangelfulde i Indsigt og Evne. Han yder den aldrende Historiker den smukkeste Anerkendelse for hans varme Fædrelandssind og patriotiske Indsats, men udreder samtidig paa den elskeligste Maade hans Historieskrivnings ensidige og ufyldestgørende Grundlag i det enkelte, fordi Slægternes følelsesfulde Eftermæle er gaaet forud for Hensynet til Efterretningernes Sikkerhed. Gerne vilde A. D. Jørgensen glæde den gamle Fædrelandsven og dog samtidig uden at saare sige Sandheden om hans vidtudbredte historiske Fortællinger. „Det er jo Historiens Herlighed, at den er rig nok til alle,“ skrev han nogle Aar senere til Barfod, „og Nordens Fortid er saa stor og skøn, at den kan og skal prises af mange Tunger.“ Han sympatiserede med Barfods Sindelag, kun ikke med hans Historieskrivnings kritisk mangelfulde Art, men overfor flere

¹⁾ Se om ham min Bog: *Frederik Barfod*. Danske Mænd VI.

af den nye Slægts dygtige Historikere stod A. D. Jørgensen modsat. Hos dem fandt han ikke tilstrækkeligt af Aandens Varme.

I 1882 udsendte den unge fremragende Historiker Kr. Erslev sit Hovedarbejde „Dronning Margrete og Kalmarunionens Grundlæggelse“, der regnes for et af de vægtigste Skrifter, som dansk Historieskrivning har frembragt, banebrydende med Hensyn til Forstaaelsen af den store Dronnings Politik og Personlighed, og da A. D. Jørgensen gav Værket en større Omtale, der belyser Forholdet mellem de to Historikeres hele Indstilling i deres Gerning, vil der her være Lejlighed til at drage Sammenligning mellem ham og en anden af de ypperste i den Kreds af betydelige og nyskabende danske Historikere, hver med sit skarpt udprægede Personlighedsanlæg, som i de sidste Slægtled under en revolutionerende Fremdragen af nyt Kildestof gennemførte en rigere og dybere Udgransning af vor Historie. Derved vil A. D. Jørgensens Egenart og dens Konturer træde praktisk skarpere frem. Mandjævningen gælder ikke selve den kildekritiske Metode, men dens forskelligartede Tilknytning til deres Personligheder og derudfra atter deres Personligheders Forbindelse med det historiske Stof. Den kritiske Arbejdsmaade i sig selv var ens for dem begge, de var hver for sig dens Foregangsmand, A. D. Jørgensen i Danmark og Kr. Erslev ved Universitetet,¹⁾ men den havde langtfra den samme Værdi i deres historiske Livsbelysning. For A. D. Jørgensen var Videnskaben kun en Tjener for Personligheden og Livskaldet, mens den for Kr. Erslev og det øvrige Historikerkuld var den Herskermagt, hvor-

1) Kr. Erslev har selv i forskellige Udtalelser godkendt Foregangsretten som A. D. Jørgensens. I Historisk Tidsskrift: „Denne udmærkede Gransker, der staar som den egentlige Banebryder for den moderne Kildekritik i Danmark“, 6. Række II, Side 428 — „Gennembrudsmændene er Gustav Storm (fra Norge) og A. D. Jørgensen“, 8. Række III, Side 297 — „Den ny Kildekritik ... anvendt ... af A. D. Jørgensen i Den nordiske Kirkes Grundlæggelse“, 9. Række VI, Side 250 — „A. D. Jørgensen maa staa som Hovedmanden, jeg kan højst faa en underordnet Plads som den, der har tiltraadt hans Mening“, 10. Række, Side 398. Og i „Valdemarernes Storhedstid“, Side 207: „... A. D. Jørgensens banebrydende Arbejde. I talrige Undersøgelser af enkelte Spørgsmaal har denne Forfatter vist, hvor vildledende denne (tidligere) Fremgangsmaade var, og hvorledes man netop omvendt i første Række maa bygge paa en ældre Kilde og derefter vælge og vrage blandt Oplysningerne fra Valdemarstiden.“

til deres Livsgerning blev indviet. En nærmere Jævnføring som nævnt vil vise det.

Aaret efter Fremkomsten af Kr. Erslevs Arbejde skrev A. D. Jørgensen i det svenske Nordisk Tidsskrift (under Form af en længere fælles Anmeldelse af Bogen og af C. E. F. Reinhardts tidligere udkomne „Valdemar Atterdag og hans Kongegerning“ samt af Kr. Erslevs Anmeldelse deraf) udførligt om Synspunkter for Opfattelsen af Valdemar Atterdags og Dronning Margretes Historie¹⁾.

Indledningsvis er det interessant at mærke sig Kr. Erslevs Sprog og Fremstillingstone i Forhold til A. D. Jørgensens. Ogsaa Kr. Erslev er afgjort en Sprogets Mester, han skriver livligt og tiltrækkende, Skildringen er virkelig levende og anskuelig, han har Herredømme over sit Emne. Alligevel er der en mærkbar Forskel. Den er saa utvetydig, at selv den jævreste Læser ubevidst vil fornemme den og føle sig langt dybere paavirket af A. D. Jørgensens Klangfarve i Udtrykket. Grunden har A. D. Jørgensen selv nævnt i Anmeldelsen i en anden Forbindelse, naar han efter at have ydet Kr. Erslevs Skrifter en meget udpræget Hyldest dog siger om deres organiske Opbygning, at den mangler Fylde, man mærker for lidt til den historiske Udviklings Dialektik, Sammenspillet af de mangfoldige Impulser. Dette Begreb om Fylde er ogsaa rammende i sproglig Henseende. Der findes en Fylde i A. D. Jørgensens Sprog, som fattes hos Kr. Erslev og de andre samtidige Historikere uden at dette betyder noget nedsættende eller dadlende, det frembæver kun andre sjælelige Incitamenter hos A. D. Jørgensen, hans Stil ejer noget mættet og blodrigt uden Sidestykke fra anden historisk Side — den forborgne Herskerkraft. Og dette staar i Forbindelse med noget inderligere bagved. Ved Kr. Erslevs 70 Aars Fødselsdag mange Aar senere takkede gamle Elever ham i en Adresse, fordi han maalt bevidst skabte Orden i Universitetets hidtil saa tilfældige Historieundervisning, tilvejebragte Læremidler, der skaffede alsidig Indsigt i den historiske Videnskab, og fordi han

¹⁾ Det var forøvrigt i denne Anmeldelse, at han indflettede sin karakteristiske Opfattelse af de gamle Haandfæstninger som en Slags Forfatningslove, der ikke saa meget har til Formaal at binde Kongemagten som at værne Folkefriheden, sikre Danehoffet, afgrænse Skatter og Byrder samt beskytte den enkelte mod Magtens Misbrug.

aabnede Blikket for Fortiden i hele dens Fylde. Her brugtes Ordet i en anden Betydning end i A. D. Jørgensens Kritik, her gælder det Omfanget og Udtrækningen med klart og vidt Overblik i Stedet for den indadgaaende Udtydning, hvor det ikke alene gælder det faktiske lagt blot i bestemte Træk, men de underliggende bølgende Tanker og Strømninger som tilskyndende Livskræfter. Han rydder Grund og skaffer Klarhed, mens A. D. Jørgensen tillige bygger op.

For ham har nemlig ogsaa Intuitionen sin berettigede og nødvendige Plads i selv den strengeste historiske Videnskab. Paa dette Felt er han paa sin Vis et Særsyn. Og ved det umiddelbart anskuende maa man vel at mærke ikke blot tænke paa det forherligende, det vilde være at misforstaa ham, hans Intuition er under Sandhedens Erkendelseslov. Historien har ofte en ejendommelig Dialektik, siger han i Anmeldelsen, og Blikket for denne skærpes ikke altid i Kildernes Lys. Han advarer mod at lukke Øjet for den Bølgegang, som paa saa mange Maader er et Særkende for den historiske Udvikling, og saa sent som i sit sidste Leveaar udtalte han i en Polemik med Kr. Erslev, at en altfor stringent Benyttelse af Videnskabens Metoder af og til kan føre til at glemme det gamle Husraad om først og fremmest at bruge sine Øjne. Derfor er det, at han under denne Polemik i et Brev til Kr. Erslev direkte vender sig mod det, som han kalder „de Ensidigheder og Mangler, der saa vidt jeg kan skønne klæber ved Deres videnskabelige Metode eller den Brug De gør af den.“ Den moderne Opfattelse, som ogsaa var Kr. Erslevs, at Historiens egentlige Maal hverken er at begejstre eller underholde, men at forstaa, var ham ikke tilstrækkelig. Det er ingenlunde blot den kunstneriske Fantasi — skønt ogsaa den — eller det kun belærende og opdragende Moment alene han vil knytte til den videnskabelige Historieskrivning, men noget langt rigere, en Hjertets Samfølelse og en Sindets Medskyld under Folkets Skæbne i Lyst og Nød. For ham maatte Videnskabens aldrig savne den rette indre Forstaaelse og dybe Sympati, ogsaa i Videnskabens skulde der være et bankende Hjerte. Med dyb intuitiv Konstruktion formede A. D. Jørgensen den store historiske Skildring, hvorimod Kr. Erslev løste Spørgsmaalene saa vidt Intelligens og Skarpsindighed kan naa.

Overhovedet krævede A. D. Jørgensen trods al Videnskab eller rettere lige midt i den ubetinget etisk Sans og Dømmeevne hos Historieskriveren, hvorom han i Anmeldelsen gav et levende Eksempel overfor sin mere skolerette Kollega. Overfor Reinhardt havde Kr. Erslev anket over dennes Tilbøjelighed til at forsvare Valdemar Atterdags politiske Handlinger uanset deres Karakter og tilsvarende dadle Kongens Modstandere, I denne Kritik var A. D. Jørgensen enig, men naar Kr. Erslev overhovedet fandt det uforment at prøve Valdemars Handlinger overfor en moralsk Bedømmelse og fremhævede, at han ikke indsaa, hvorfor Historikeren skulde optræde som Moralist, drog A. D. Jørgensen til Felts mod en saadan Betragtning. Kun at se paa Fortidens politiske Tildragelser som Skuespil, som intelligente Naturmagters Kamp for Livet, er endnu ikke Historie, hævdede han. Som der i denne er et Element af den menneskelige Frihed, saaledes er der ogsaa et personligt Ansvar og en personlig Dom. Det er efter hans Mening en Fejl enten med Reinhardt at ville retfærdiggøre, hvad der ikke bør retfærdiggøres i Kong Valdemars Politik, eller med Kr. Erslev at ville udelukke den moralske Dom over hans Færd. En sanddru og alsidig Fremstilling af en historisk Personlighed udelukker ikke en Udtalelse om, hvad der i hans Liv var af det onde, og denne Udtalelse ikke en dyb Taknemmelighed mod den Mands Minde, som til Trods for al sin Forkrænkelse var vort Fædrelands Redningsmand og utrættelige Forkæmper. Heller ikke Historieskriveren har Ret til at fritage sig selv for Kristenhedens almindelige moralske Baand.

Der er sagt, at man aldrig blev klog paa A. D. Jørgensens Metode, at der for andre at se var og blev noget vilkaarligt ved hans Fremgangsmaade og at hans opryddende Forskerarbejde tit forfærdede dem, som egentlig skulde være hans Meningsfæller. Meget i dette skyldes selvfølgelig kun almindelig aandelig Træghed og indskrænket Bedreviden, men i interesserede Kredse drøftedes hans Skrifter i sin Tid med en lignende Hede som Henrik Ibsens Dramaer. Bag hans aandelige og videnskabelige Struktur som Historiker laa i hans af Folkeulykken salvede danske Sind en egen følsom Evne til gennem Studierne at modtage impulsive Indtryk, der da

gav sig Udslag i hans Stilling som Kildekritiker og historisk Rydningsmand. Derfor havde han ikke nogen egentlig skoleret Metode, men en Impuls. De lærde og fagkyndige maa afgøre, hvor følge-strengt han — f. Eks. i Sammenligning med Kr. Erslev — videnskabeligt førte sin Kritik igennem, men han savnede i sin Indstilling ikke europæisk Baggrund for sin Vurdering af Traditionen.

Han var ubetinget Kildekritiker, men det skal huskes, at Kildestudiet interesserede ham kun som Middel til at forstaa Historiens Sjæl, og han havde en sjelden Forstaaelse saavel for det enkelte Menneskes som for hele Slægtens indre Rørelser, han fattede klart baade forskelligartede Mennesker og forskelligartede Tidsrum. Bestandig betragtede han Historieforskning som noget andet og mere end at læse Kildeskrifter og gøre heldige Fund, men vel netop ogsaa derfor blev hans Forskerarbejde rigere og mere mangesidigt end nogen af Samtidens betydelige Historieskrivere. Trods sine strenge kritiske Krav kan han derfor godt tale om „videnskabelig Sygelighed“ med Hensyn til en overdrevet minutøs Behandling af ligegyldige Enkeltheder i Kildestoffet. Studiet var for ham ikke noget abstrakt, men baaret af den dybeste Tænkning over Folkets og Landets Skæbne gennem Tiderne. Han hævder, at „ligesom den største Digterbegavelse synker sammen, naar den savner Grundlaget af et stadigt Aandsarbejde, saaledes farer den mest beaandede videnskabelige Granskning vild, naar den fornægter Sjælens dybeste Trang“.

Marcus Rubin, der paa sit Felt ogsaa var en dygtig Historiker, har hævdet, at A. D. Jørgensen, hvis Gerning han iøvrigt yder den største Anerkendelse, ud fra sin særlige Livsindstilling halvt ubevidst kom til at lægge Historiens enkelte Kendsgerninger noget tilrette og trods alle mørke Tildragelser dog gør Grundstemningen for lys, fordi han fra første Færd gennem alt havde den Hensigt at fremkalde en bestemt og højnende Virkning i Læsernes Sind. Han ligner A. D. Jørgensen ved en Kunstner, der skal smykke Borgens Sale med Billeder af Ættens lange Liv, hvor lyse og mørke Minder er sammenblandet. Brogede er Billederne, da Kunstneren er færdig. Han har ikke forbigaaet de vilde Scener eller Borgens Forfaldsperioder med sammensunkne Taarne, tværtimod, men de bliver

alligevel kun Baggrund for de pragtfulde eller yndefulde Motiver, der virker forjættende for Fremtiden.¹⁾

Som Helhed er denne Lignelse ikke rigtig, skønt den har sine Sandhedsglimt og derfor kan virke besnærende, hvad den har gjort paa Marcus Rubin selv, saa han i Øjeblikket har overset, hvordan Viljen til Sandhed helt fra Begyndelsen var A. D. Jørgensens Ariadnetraad ind i Historiens Gange og bestemte hans Resultater og Vidnesbyrd, men noget ganske andet er det tilkæmpede Livssyn, hvorunder han lod Historien tale baade til Læserne og ham selv. Den lærte ham aldrig at fortvivle, men vel at mærke kun paa den fuldeste Selverkendelses sikre Klippegrund, da Haabet ellers byggede paa Sand. Paa den Maade fandt han Vej frem fra Sagnenes Nat gennem Historiens Morgengry til Nutidens Dagslys baade i Statsforholdenes indviklede Mangfoldighed og i Aandslivets Dyder.

Til Højskoleforstander Povl Hansen skrev han retledende: „Efter min egen Erfaring maa jeg antage, at dette er Vejen til at blive i Stand til historisk Forfatterarbejde: først at finde en Kerne, en ledende eller en forklarende Tanke i den fremragende Mands Livsgerning, i en Tidsalder, i en Række af Tildragelser o. s. v. Uden en saadan Tanke er det hele Forvirring, Skuet af det overleverede er tomt og trættende, Sysselsættelsen med det sløvende ... Naar derfor det første Skridt til at blive Historiker ... er det at kunne finde en samlende forklarende Tanke i Emnet, saa er det andet det at overveje denne Tankes Berettigelse efter en omhyggelig Undersøgelse af det overleverede. Dertil kræves megen Selvovervindelse og megen Taalmodighed.“²⁾

¹⁾ Det samme siger J. A. Fridericia („Politiken“ 17. September 1892) i en Anmeldelse af de 40 Fortællinger: „Det ligger i hele Forfatterens Aandspræg, at hvad der bedst lykkes for ham er Skildring af Danmarks gode Aar. Naar vor Historie har Medbør, hvor en bred Bølge af Harmoni og Enighed bærer Folket oppe, der er hans Fremstilling bedst rammende og mest betagende, der kan han ogsaa, saaledes som han siger det om Saxo, fremdrage lysende Eksempler paa Heltemod og Troskab som Røster til sin Samtid. Men Folkejemmelighedens og vor Udviklings stolte Sider træder mere i Forgrunden end hvad der er svagt og trist.“

²⁾ Overfor dette har cand. mag. Erik Møller i sin i en tidligere Fodnote nævnte Artikel i Berlingske Tidende 14. Februar 1939 betegnet A. D. Jør-

De kritiske Undersøgelser var derfor i og for sig kun det mindre væsentlige for ham og han følte Historieskrivningen som en Kunst lige saa fuldt som en Videnskab, fordi den fremfor alle andre Videnskaber havde en særlig folkeopdragende Betydning og Kendskabet til Fortiden var medvirkende til at bære Folket gennem Nutidens og Fremtidens Trængsler og Modgang.

Det var utvivlsomt i Tilknytning til denne Tendens hos ham, at Studenterforeningens ledende Senior Religionshistorikeren A. C. Larsen opfordrede ham til ved et almindeligt Studentermøde at indlede en Forhandling om den danske Regerings Politik overfor Slesvig i Kong Frederik VII's Tid. Mødet holdtes 8. Maj 1883 og blev meget opsigtsvækkende, fordi Meningerne tørnede haardt sammen om Sprogreskripterne og Delingstanken som de to brændende Spørgsmaal.¹⁾ I Diskussionen deltog bl. a. vor lærde Statsmand Gehejmeraad J. N. Madvig, Svend Grundtvig, Carl Rosenberg, Politikerne Chr. Rimestad og Octavius Hansen samt de unge historiske Professorer Kr. Erslev og J. A. Fridericia. Trods Deltagernes skarpe Modsætninger blev A. D. Jørgensen fra alle Sider mødt med største Respekt for sin dybe Indsigt og overlegne Bedømmelse, hvor han myndigt og ansvarsbevidst ikke uden videre kunde bryde Staven over den nationalliberale Fortid og haane den Slægt, som dengang kæmpede for hvad den ansaa for dansk Ret, men dog maatte erkende dens sproglige Overgreb og politiske Uklogskab i Slesvigs Forhold.²⁾ Det mundtlige Ordskifte blev efterfulgt af en stærk Avispolemik, hvori ogsaa Carl Ploug deltog.

gensen som Digter i Historieskrivning, fordi „han saa pludselig Aarsager og Sammenhæng som i en Aabenbaring, og saa gik hans Studier egentlig ud paa at underbygge dette, der ikke var en Arbejdshypothese, men en Overbevisning“.

¹⁾ Referat i Morgenbladet, Nationaltidende og Berlingske Tidende 9. Maj 1883.

²⁾ Nogle Aar senere skrev han til Etatsraad P. A. Schleisner, der havde udgivet et Skrift om Datiden: „Jeg kan ikke komme bort fra, at Sprogreskriptet var et politisk Misgreb ligesom det for enkelte Sognes Vedkommende var uretfærdigt. Jeg har nemlig forlængst kunnet gøre mig fortrolig med det Materiale, som forelaa for Regenbug, Indberetninger fra Gendarmeriet o. l., og jeg ved jo altfor godt, at denne brave Mand i sin Iver for Danskheden vilde have ført vort Sprog lige ned til Slien. Det var Tillisch, som ved sit bestemte Veto forhindrede dette.“

Mødet¹⁾ gav Anledning til, at A. D. Jørgensen nu traadte i nærmere Forhold til Studenterforeningen, hvor han var med til at give Livet derinde et nyt og rigt Indhold, nye Tankerækker og Overvejelser, og i Aarenes Løb havde Lejlighed til at holde flere af sine vægtige Foredrag.

Det næste holdt han allerede 16. Februar 1884 — trykt i Dagbladet 24. Februar — om den historiske Udvikling i Danmark i Henseende til Magtens Tyngdepunkt. Det var et Forsøg paa at kaste et mæglende og advarende Ord ind i den daværende politiske Strid. Han gentog her efter at have begrundet Bispemagtens Fald 1536 sin Bedømmelse fra de 40 Fortællinger om Lys og Skygger ved Omvæltningen med Enevældens Indførelse 1660. Adelen havde svigtet og de ufrie Stænder var ude af Stand til ene eller i Fællesskab med andre at løse Tidens Opgaver, kun Kongemagten evnede det ved at udfylde Aarhundreders Kløft mellem fri og ufri og aabne en Vej for Dygtigheden, Fliden og den udmærkede Personlighed, men Folket som saadant blev efterhaanden umyndigt og uselvstændigt, dets Selvfølelse blev undergravet og Ansvarsbevidstheden brudt. Derfor slog Statsformerne i Længden alligevel ikke mere til overfor Udviklingen, og Enevælden kørte tilsidst fuldstændig fast, men det var en Lykke, at en rig aandelig Bevægelse da var brudt frem igennem Folkeumyndigheden og havde i Forbindelse med Enevældens egen Frigørelse af Bondestanden skabt en ny Slægt, der i 1848 stod rede til at overtage Ansvarer ved at flytte Magtens Tyngdepunkt over til en friere Forfatning, hvorfra Arbejdet for Folkets Opgaver som Folk skal udføres, ikke et enkelt Samfundslag eller enkelt Parti, idet Folkets Opgaver er mangehaande, baade materielle, nationale, humane og moralske. Foredraget søgte at vise, hvorledes Magtens Tyngdepunkt skiftevis har ligget saa det ene, saa det andet Sted, men altid der, hvor der blev udrettet det bedste Arbejde for Rige og Folk. Det er optimistisk set, men træffer dog sikkert Sandheden saa nogenlunde.

Ogsaa Studentersamfundet ønskede ham som Foredragsholder og her talte han 18. Oktober samme Aar om Udviklingen i Dan-

¹⁾ Det var her A. D. Jørgensen — som før nævnt — blev udnævnt til Foreningens Æresmedlem.

mark i Menneskealderen forud for Struensee. I Diskussionen bag efter deltog Georg Brandes, Kr. Erslev og J. A. Fridericia.

I de forskellige Tidsskrifter vedblev der at fremkomme anselige Bidrag fra hans Haand, det var som om hans Arbejdskraft voksede gennem Omfanget af Opgavernes Mængde og rent instinktivt lagde han under sin Behandling noget storladent over hvert eneste Emne. Ligeledes var han en flittig Medarbejder ved Dansk biografisk Leksikon.

I Nordisk Tidsskrift 1885 behandlede han udførligt (som Følge af Kr. Erslevs Udtalelser under Forhandlingerne paa Studentermødet 1883) Sønderjyllands Indlemmelse under den danske Krone 1721 og Rækkevidden af de dengang stedfundne Begivenheder, som han i Overensstemmelse med den ældre danske Opfattelse betegner som en afgjort statsretlig Inddragelse,¹⁾ men Statsretten blev desværre ikke omsat i en levende Ret for den genvundne Befolkning, og Aarhundreders Udvikling tyngede her paa en Tidsalder, der manglede Øje for Folkets Sprog og nationale Liv.

Hans tredie biografiske Skildring i Bogform, der udkom 1887 blandt Smaaskrifter til Oplysning for Kristne efter at den et Par Aar i Forvejen havde været trykt i Nordslesvigsk Søndagsblad, omhandlede vor store Salmedigter Hans Adolf Brorson, med hvis Livsenkeltheder hans egne havde adskillig Lighed. De var begge opfostrede paa Grænsen mellem Dansk og Tysk og kendte den samme oprindelige Fristelse til at bevæge sig i det sidste Sprog, skønt den aldrig fik nogen som helst Magt over deres naturlige Danskhed, de havde religiøse Ungdomskampe af fælles Art og

¹⁾ Efter A. D. Jørgensens Død kom Kr. Erslev i „Frederik IV og Slesvig“ (1901) til en afvigende Opfattelse ved sine indgaaende Undersøgelser af Arvehyldningsakterne 1721. Han mener, at A. D. Jørgensens Tilbøjelighed til at løfte ethvert Forhold op i den store Sammenhæng har ført ham udenfor den simple og skarpe Fortolkning af de paagældende Punkter ud fra Datidens Indstilling. Dette at fortolke et Par enkelte Akter i sig selv laa A. D. Jørgensens rige Evner som Historieforsker fjernest, hvorimod netop den Slags passede Kr. Erslev. Senest har Arkivar Holger Hjelholt 1945 i „Inkorporationen af den gottorpske Del af Sønderjylland i Kronen 1721“ forkastet Erslevs Opfattelse og givet A. D. Jørgensen mere Ret uden dog at tiltræde hans Grundbetragtning. De nulevende Historikeres Stilling maa nærmest betegnes som delt overfor Spørgsmaalet.

deres Kærlighedshistorie var forbavsende ens, idet hver af dem blev forelsket i en Elev, mens hun endnu var næppe voksen, og netop derved grundlagde et meget lykkeligt Ægteskab. Forstaaende og vejledende skrev A. D. Jørgensen om Brorsons Salmer og fremhæver stærkt den vidunderlige „Her vil ties, her vil bies“ med det haabefulde i Tanken. Det gav Aarsag til, at den ogsaa blev benyttet nationalt af de danske Sønderjyder, hvorfor Prøjerne snart efter forbød dens Brug dernede.

I 1888, da Hundredeaaret for Stavnsbaandets Løsning fejredes over det ganske Land, holdt A. D. Jørgensen 20. Juni ved Mindefesten i Odense et Foredrag om Bondestandens Stilling og Udvikling helt fra Oldtid til Nutid. Talen blev offentliggjort i Tidsskriftet Tilskueren. Den kan siges at være en praktisk Udformning af det skønne Billede fra 40 Fortællinger om Asken Ygdrasil anvendt paa den danske Bondes Liv i Stavnsbaandstiden. Passede Oldtidens Forestilling om en Verdensask, der lider og ødes fra alle Sider, paa Datidens danske Bondestand, saa gjaldt det ikke mindre Digterens frimodige Udbrud: dog staar den evig grøn over Nornernes Kilde. Trods Aarhundreders Fornedrelse, trods Trældomsmærket, som først Slægtled kunde udslette, havde Bonden bevaret en indre Livskraft, som ikke undlod at give sig Vidnesbyrd. Desuden udsendte han en Samling Dokumenter „Regeringsskiftet 1784“, Fremstillinger og Aktstykker til Minde om den Regering, som løste Bondens Stavnsbaand, og skrev en Artikel om Emnet i Bladet Tidens Strøm.

Samme Aar udsendte han en ny Levnedsskildring omhandlende en anden tungsindig Digter fra samme Egn som Brorson og betalte dermed en Taknemlighedsgæld fra de unge Dage, da han havde læst denne Mands Værker med rigt Udbytte.¹⁾ Det var Jo-

¹⁾ Han skrev dengang:

O, Ewald, du mit Hjertes Frænde,
se tusind varme Hjerter brænde,
hvergang de tænker paa din Ve,
hvergang de lytter til din Klage
og Sorgens store Højtids Dage
igennem dine Taarer se.

Og 1863 hedder det i et Brev til C. F. Monrad: „For mig staar Ewald ved Siden af Holberg og Øhlenschläger som Litteraturens Konger. Dersom jeg

hannes Ewald, som han vurderede paa helt ny Maade og satte overordentlig højt. Han ser i ham vort Lands første store Digterpersonlighed, der blev Banebryder for et nyt Tidsrum i Aandslivet og til alle Tider vil være en af de ypperste Arbejdere for den nationale Aands Genfødsel. ¹⁾ „Han staar her — udbryder A. D. Jørgensen — ved Begyndelsen, i Morgengryet til en ny Dag. Himlen rødmer omkring ham, Livet begynder at vaagne og kølige Vinde staar ind fra det tunge Hav. Da dages det mere og mere, Solen bryder frem og en tusindstemmig Lovsang toner den i Møde.“ Men han burde noget stærkere have understreget Ewalds Svaghed som Mand og selvopdragende Karakter. Han hævder, at Ewalds Digting er ikke fortrinsvis melankolsk som den almindeligvis opfattes. „Den er — siger han — alvorlig, mandig og klædt i Højtidsskrud, men naar den som Verdenstræet strækker sin ene Rod ned i Dødsriget, saa naar den anden op i Gudernes Hjem og Glædens Boliger.“ I Bogen mærkes A. D. Jørgensen selv som et stort Stykke af en Digter og tillige en Sjælekender som faa.

Fra 1889 blev A. D. Jørgensen en flittig Bidragyder til det ved hans egen ihærdige Tilskyndelse da paabegyndte udmærkede Aarskrift Sønderjydske Aarbøger. Her skrev han i Aaret 1892 en dybt skelsættende Afhandling om det af ham selv tidligere andetsteds — Dansk Magazin 1887 — berørte Emne Kong Kristian II paa Sønderborg Slot, idet han udførligt og indgaaende fastslog gennem gamle Regnskaber og Breve, som han havde fremdraget, at Fangenskabet havde været langt mildere end forhen antaget og at særlig Forestillingen om en Indmuring helt maatte opgives. Det gamle Minde faar nyt Liv under hans Behandling. Ældre Fore-

vilde tale mystisk, da vilde jeg sige: Holberg er Forstanden, Øhlenschläger Fantasien, Ewald Hjertet, men Hjertelaget er dog det højeste, om end det er skjult, og kun den elskende hører det og mærker de varme Kilder bruse. Holberg har man forstaaet bedst, Øhlenschläger har man sværmet med og givet en fantastisk Hæder, der næppe vil skinne saa klart gennem Tiderne — Ewald vil det danske Folk altid vende tilbage til og varme sig ved og føle med og for.“

¹⁾ Naar A. D. Jørgensen siger, at Ewalds „Kong Kristian“ er blevet vor Folkesang fremfor nogen anden, er Udtrykket ikke rigtigt, hvad han mærkelig nok ikke har fattet. Den er med sin storladne Melodi blevet vor Nationalsang, men til Folkesang har dens Indhold aldrig været egnet — ogsaa selv om man vil fortolke Folkesang som Folkets Sang.

stillinger maa opgives, men vore Forfædres Adfærd højnes. De herhenhørende Akter fandt han overraskende ved at gennemgaa visse Partier af den paagældende Arkivafdeling og spurgte forbauset Lederen, hvorfor Mænd som Allen og Paludan-Müller ikke havde kendt dem. Svaret lød, at det havde været ham forbudt at henlede nogens Opmærksomhed paa, hvad der fandtes i Arkivet. Intet Under, at A. D. Jørgensen lovede sig selv, at den Slags skulde blive anderledes.

Efter flere Aars forberedende Arbejde udsendte han i 1892—94 hele to vægtige og betydelige Værker.

Med det Formaal at styrke den nordiske Fællesfølelse som Baggrund for vor nationale Kamp og Selvudvikling fremkom i to Bind „Fortællinger af Nordens Historie“. De danner efter hans eget Forord en vis nødvendig Udfyldning af de 40 Fortællingers noget brudstykkeagtige Form, fordi der efter hans Betragtning til fuld Forstaaelse af vor egen Fortid og til en nogenlunde tydelig Forestilling om Mulighederne for vor nationale Fremtid ogsaa hører Kendskab til disse Frændefolks egen selvstændige Historie og aandelige Udviklingsgang.

Derudfra satte han som den anden store grundlæggende Folkeopgave Arbejdet for en inderligere Forbindelse mellem de nordiske Folk for derigennem at naa større og fyldigere Forhold med rigere Muligheder for Fremtidens Udvikling. Allerede i sin Skoletid var han kommen til at betragte dansk Historie som et Led i Nordens samlede Udvikling og skrev: „Det blev mig en Fornødenhed at have denne store Baggrund som Modvægt mod den tyske Storhed.“ Han har stærkt og vemodigt fremhævet, at vore Landetab gennem Tiderne ikke blot gjorde os mindre i Omraade, men fattigere i Indhold og Fylde. Det var Strenge, der brast i et rigt Instrument.

Karakteristisk er hans Udtalelser om Tabet af Skaane. „Da de gammeldanske Lande hinsides Øresund tilligemed Østersøens frugtbare Øer laa under Kronen grupperedes de rige Provinser ligeligt omkring Hovedstaden,“ siger han i et Foredrag — holdt i Studenterforeningen 1886 — om Sønderjyllands særlige Plads i vor historiske Udvikling. „Som Øernes frugtbare og milde Natur jævnt gaar over i Jyllands alvorligere og tildels vilde og barske Vestkyst saa-

ledes fortsættes den i Øst gennem Skaane til Bleking, Øland og Gulland og i Nord til Halland for jævnt at gaa over i de rige svenske Bygder i Vestergötland og de vidtstrakte Smaalände. Den Del af det danske Folk, som boede her, havde et mere malmfuldt Maal og var en mere haardfør Slægt end Øboerne. Skaaninger og Jyder lignede hinanden i mangt og meget og dannede i Forening en stærkere Modvægt mod de mere letbevægelige Sjællændere og Fynboere. Vor fælles Historie skyldte Skaaningerne mangt et umisteligt Bidrag. Ærkebispedømmet i Lund, Reformationen i Malmø og den skaanske Adelsmand Tyge Brahe vil straks falde enhver i Tanke. Hvad har vi da ikke mistet ved at tabe disse Lande! Hovedstaden kom til at ligge i en Udkant af Riget, saa godt som udelukkende under Indflydelse af Øernes Beboere. Jydernes selvstændige Bidrag til dens Udvikling blev saa godt som brudt, idet Treklangen i den gammeldanske Folkekarakter afløstes af en ensidig Modsætning. Hvad vi har tabt kan endnu skønnes af, hvad der er bevaret, det lille Bornholm. Hvem kan have gæstet denne Ø eller gjort noget Bekendtskab med dens Befolkning uden at være bleven slaaet af den Betydning, det vilde have haft, om vi havde ejet det ti- og tyvedobbelte af den, saa den kunde have gjort sig gældende med en selvstændig Styrke . . . Her er der i Sandhed bristet en Streng i vort Sprog og vort Folkeliv.“

Der er fortrinlige Enkeltheder i hans nordiske Skildringer. Han dvæler lovprisende ved det ældgamle Slægtskab, der nu atter er levende i Norden. „Rigdommen og Mangfoldigheden i de ældgamle Overleveringer har da sit tilsvarende i den rige og mangfoldigt skiftende Natur og de forskellige Vilkaar, under hvilke den samme Folkestamme kom til at leve. Men Slægtskabet og Enheden har ogsaa sit tilsvarende i den store Lighed midt i Naturens Forskellighed. Overalt, hvor Nordboerne dannede større Bygder, fandtes der rige og frugtbare Landstrækninger, omgivne af Ødemarker, hvad enten det nu var Fjeldstrækninger som i Norge eller dybe Skove med Heder og Kær som i Danmark og Sverige. Og overalt fandtes det samme levende, omskiftelige, snart rige og snart smilende, snart vilde og ugæstmilde Hav, der ruller omkring vore Kyster i Dag som for Aartusinder siden. De store Fastlande har intet tilsvarende til at paavirke Folkene, til at samle og adskille, til at

ægge deres Mod og Manddom, til at lokke dem ud i Foretagender og udvide deres Synskreds. Selv de største Floder giver intet af dette. Deres ensformige Løb bringes snart ind under en ensformig Benyttelse, mens Havet spotter enhver Lov og Regel og udæsker Mennesker til en uophørlig Strid. Det er fremfor alt Havet, som Nordens Folk skylder deres tidlige og selvstændige Udvikling, deres rige Folkeliv og Bevarelsen af deres Slægtskab under alle Omskiftelser. Det er næppe tilfældigt, at saa mange anselige Gravhøje er rejst nær Stranden med Udsigt over det store Hav. Paa det havde Høvdingerne færdedes i Fred og Fejde, det havde lokket dem ud fra Hjemmet i deres Ungdom og dets fjerne Veje havde været Vidne til deres Mandoms Bedrifter.“

Ikke mindst skulde Sønderjyderne hente Styrke gennem de nordiske Fortællinger. Han skrev til en svensk Professor, at Nordens Fælleshistorie og Interesse har nemlig ingen varmere Venner end den danske Befolkning i Nordslesvig og dens Venskab er uegenyttigt, da den jo intet venter af gode Resultater. Det er ligesom en Fornødenhed for den at tænke sig et rigere og fyldigere Fædreland i Modsætning til det store Tyskland. Og netop med Henblik paa disse nordiske Historiefremstillinger udtalte han i et andet Brev til den norske Rigsarkivar, at „hvor kan vi andet end kaste Sæden ud i Mørket, Gud raader for Grøden,“ men han sluttede dem med den fortrøstningsfulde Opfattelse, at „Udviklingen i Norden tiltrods for alt, hvad der kunde tale for det modsatte. i Stilhed bærer henimod et stadigt voksende Fællesskab. Hvilke Former dette til sin Tid vil antage, om og naar det vil føre til politiske Forbindelser, og hvilke Tilskyndelser det vil have at bestaa, før Enheden kan fuldbyrdes til varig Velsignelse for de trende¹⁾ Folk, derom er det vel umuligt nu at have nogen Mening. Men med et Blik paa vor tusindaarige Historie, dens Modsætninger og dens storlaaede Fællespræg, kan vi frejdigt hengive os til det Haab, at Nordens Folk i et lykkeligt Samliv vil kunne hente Styrke til at føre de Kampe, som Fremtiden maatte have forbeholdt dem hvert især.“

Dog vidner hans Breve i andre private Udtalelser til norske og

¹⁾ Da var Island og Finland ikke selvstændige Stater.

svenske Venner, at hans Opfattelse af Nordens Forhold og nordisk Samarbejde ikke havde forvundet en Skuffelse over Sverige-Norges Holdning i 1864. Han skriver, at Unionsrigernes Politik fra hin Tid er bleven lyst i Kuld og Køn som den eneste rette og forsvarlige, hvilket vi danske maa bøje os for, men vi vil aldrig kunne forsones os med den. Vi maa se bort fra Illusionen og smukke Ord og knytte vort Haab til nyere Slægter, der vil føle anderledes. Følgen af det skete er, at i kritiske Tider vil Hensynet til Brødrefolkene ikke blive taget under Overvejelse med den fornødne Betydning, Mistilliden til deres Evne og Vilje er bleven for stærk. Han opgiver dog ingenlunde Troen paa Fremtiden, skønt vore Stater desværre flyder mere og mere fra hinanden, og han udkaster endogsaa et ligefremt Program for en Løsning af de daværende svensk-norske Unionsvanskeligheder.¹⁾

Det andet Værk fra disse Aar, et af hans mægtigste og fyldigste, modent og vægtigt, der ogsaa udkom i to Bind, er Skildringen af Peter Schumacher Griffenfeld og maa betragtes som ganske revolutionerende med Hensyn til Opfattelsen af den berømte og begavede Statsmand med den tragiske Skæbne. Det har sat dybe Spor i den historiske Overvejelse. Ogsaa her var det — ydre set — noget tilfældigt, som bragte ham ind paa disse Studier, idet han ved at undersøge Griffenfelds Virksomhed som Arkivar faldt over hans Proces og fordybede sig i den. Under Fremlæggelse af et stort og righoldigt Stof hævder A. D. Jørgensen, at Griffenfelds Fald var stærkt selvforskyldt, hans Embedsførelse vilde til enhver Tid og under alle Forhold have retfærdiggjort ikke blot hans Afskedigelse, men ogsaa en Straffedom over hans egenmægtige og i mange Henseender forargelige Færd. Landsforræder var han ganske vist ikke, men det skyldtes dog de af ham selv forviklede Forhold, at han maatte gaa til Retterstedet, fordi det var umuligt dengang at skelne det rette. Det var ingenlunde samvittighedsløse Misundere, som nedstyrede ham fra Magtens Tinde, eller uværdige og uduelige Mænd, som afløste ham i Rigets Styrelse. Griffenfeld var en fremragende Aand og en overlegen Personlighed, men hverken som Menneske eller Statsmand var han helstøbt og banebry-

¹⁾ Se Harald Jørgensen: A. D. Jørgensens Breve, Side 306—7.

dende. „Det maa i det hele siges,“ hævder A. D. Jørgensen, „at Schumacher kun i ringe Grad var produktiv, ogsaa som Statsmand. Han kunde ordne og lede, mægle og tilskynde, men selv var han ligesom uden fødende Evne. Reformernes Historie under Enevælden vilde kunne skrives i alle sine væsentlige Hovedtræk uden at Schumachers Navn behøvede at nævnes.“ Han var født til Hersker over Menneskers Sind, men ikke aandsstor nok til at styre sine egne rige Evner. Han blev svimmel i Højheden og en retfærdig Nemesis ramte ham. „Gerrighed og Ærgerrighed har ødelagt dette Menneske“ udbrød Kongen, der i Forvejen indtrængende havde advaret ham og forøvrigt af A. D. Jørgensen renses fuldstændigt for Beskyldningen for Uduelighed. Statsretligt tillægger A. D. Jørgensen Griffenfeld Skylden for Bruddet i vore Forhold efter Enevælden i 1660, hvorved mange Muligheder for en lykkeligere og mere harmonisk Udvikling af vort Forfatningsliv og Folkeliv i de følgende Tider forspildtes. Nationalt arbejdede Griffenfeld efter hans Mening for en større Enevælde end Kongen selv. Værket slutter med den gamle Fortælling om en Spaakvinde, der i Griffenfelds Barndom studsede ved hans Ansigt og forskende saa ham i Haanden med de Ord, at han bar et Guldæble, men skulde se vel til ikke at tabe det. „Vel sandt,“ siger A. D. Jørgensen, „at han i sin sorgløse Selvforglemmelse lod det falde fra sig til Tab og Skade ikke blot for sig selv, men for Fædreland og Folk — men lykkelig priser vi dog den Mand, som engang har haft Guldæblet i sin Haand! Det laa ikke blot i de store Evner, de heldige Kaar og den vidtrækkende Gerning, men Lykkens sjældne Gave var Sammentræffet af den ejendommelige Personlighed med de ejendommelige Tidsforhold, Sammentræffet af en rig og fængslende Aand med den betydningsfulde Opgave, der helt kunde optage og fylde den. Derved har Griffenfeld sin Plads i Rækken af de udvalgte, blandt de fribaarne Naturer, hvis Personlighed er som sammenvokset med deres historiske Gerning og hvis Gerning staar i lønlig Sammenhæng med deres Skæbne.“

Efter vigtige Fund i fremmede Arkiver udgav Professor Knud Fabricius i 1910 en ny Bog om Griffenfeld, hvori han paa flere

Maader uddybede og omformede Betragtningen af den i Folkebevidstheden nu næsten sagnagtige Skikkelse baade som Menneske og Statsmand. Det hedder deri:

„A. D. Jørgensens store Arbejde ... kan vel opfattes som hans Livs Hovedværk, men man lærer nok saa godt Forfatteren som Hovedpersonen at kende af dette Arbejde. Endnu da Jørgensen skrev sin smukke lille Bog om Niels Stensen bankede hans Hjerte af Kærlighed til vor anden store Borgersøn fra det 17de Aarhundrede. De skønne Slutningsord, hvormed han ender sin Bog om Griffenfeld, peger i samme Retning, men de staar rigtignok i den mest skærende Modsætning til selve Bogens Indhold, saa at man ledes til at tro, at Slutningen er skrevet før Begyndelsen. Det var ... det ulyksalige Vrangsyn paa Griffenfelds sønderjydske Politik, der hos Jørgensen medførte en skæv Opfattelse af hele hans Statsmandsgerning.¹⁾ Jørgensens Bog er hverken skrevet med den upartiske Ro, som er nødvendig hos den, der sidder til Doms, heller ikke er den bygget paa saa nøjagtige Undersøgelser, at man i alle Tilfælde tør stole paa hans Opgivelser. Men trods alt hvad der er sagt imod den, ikke mindst i denne Bog, bør man ikke blive træt af at pege paa, at den staar himmelhøjt over alt, hvad der før hans Tid var skrevet om det samme Emne, at den er sprungen ud af et Genis Hoved og rummer mangen en aandfuld Betragtning og meget hidtil ukendt Stof. Her er for første Gang gjort et Forsøg paa systematisk at sammenfatte alle tænkelige Kilder til Danmarks Historie i de første seksten Aar efter Enevældens Indførelse. Derfor er det næsten vanskeligt at faa fat i Griffenfeld i det Mylder af Personer, som omgiver ham. Der gives i Virkeligheden en fyldigere Karakteristik af ham i den lille 16sidige Skildring, som J. A. Fridericia har skrevet i Biografisk Leksikon, end paa A. D. Jørgensens ca. 1100 Sider. Fridericias Biografi er ret beset den første Karakteristik af Griffenfeld, som vor Litteratur ejer, og den stammer fra en Mesterhaand, men den er noget haard i Konturerne og der fattes først og fremmest i den den Sympati for Genstanden, uden hvilken man aldrig bliver klog paa det man først ej havde kær.“

Overfor denne Bedømmelse af Fridericias summariske Monografi

¹⁾ Se nærværende Bog Side 129 og 158.

som vel klar og skarp, men noget kold og ufølsom, staar Fabricius's egen Fremstilling som ganske vist baade meget livlig og fængslende i Formen samt grebet af Emnet, men — ingen af dem ejer hverken den Aandens betagende Højhed eller det historisk blodrige Liv, som fylder A. D. Jørgensens Værk. Og deres Dom falder til syvende og sidst i Hovedsagen sammen med hans.

Fridericia skriver: „Trods al senere Forskning er der endnu adskillige og betydningsfulde Gaader i Griffenfelds Liv. Saa meget tør dog vel siges, at han ikke hører til de store og fribaarne Naturer, hvis Minde en Nation bør sætte i det ypperste og mest ubestridte Højsæde, end ikke til dem, hos hvem det meget store kan lade glemme det svage. Men til hans Navn bør være knyttet Forestillingen om beundringsværdig Arbejdsomhed og omfattende Kundskaber, om sjældent Organisationstalent og overlegent diplomatisk Snille, om en spændstig, smidig, verdensklog og fantasifuld Intelligens, mest dog om en betagende Herskerekvne — ogsaa om den Magtens Uret, der ramte ham, thi tungt, ubarmhjertig tungt, har han bødet for sine Forseelser.“

Og Fabricius siger: „Han hører vel ikke til de Mænd, som har givet en Indsats i Menneskehedens Liv, hvad der heller ikke var nogen let Sag for en Statsmand fra et lille Land, men levet for Ideer har han, selv om nogle af disse er blegnede i Aarhundredernes Løb. Hans Væsen er dog ikke udtømt med en enkelt Formel, han er et moderne Menneske, hvis Aand spiller i en Række Nuancer og ikke kan males med simple rene Farver. Netop dette gør ham saa tillokkende for os at dvæle ved, og naar han fejler, tilgiver vi ham saa meget lettere, fordi vi indser, at dette er Kød af vort Kød. Hvem tør sætte sig til Doms over denne rige Aand? Størst var han vel som Udenrigspolitiker ... Det Program, han havde kæmpet for, blev dog aldrig fuldbyrdet helt. Griffenfeld vilde genvinde Danmark dets Magtstilling i Nordeuropa som den havde været i Kristian IV's første Aar ... Længere vil derimod Virkningerne af hans Gerning i Landets Indre vedvare ... Hans Forstaaelse af Naturen og Mennesket var saa omfattende, at hans Styre fik et vidtspændende Præg ... Først og sidst gribes vi af den tragiske og dog ufortjente Skæbne, der blev hans Lod, dobbelt

sørgelig, fordi den berøvede Danmark en af de faa Statsmænd vi har ejet.“

I Sammenhæng med A. D. Jørgensens fremadskridende Studier af vor nyere og Nutiden nærmere liggende Historie blev det gennem Halvfemserne ogsaa ganske overvejende de dertil knyttede Emner og Overvejelser, som han fremdrog offentligt i Afhandlinger og Foredrag. Ved Danmarks Lærerforenings 4. almindelige Skolemøde i København 1893 talte han om det meget betydningsfulde Spørgsmaal „Historieundervisningens Forhold til den videnskabelige Granskning“, ved det danske 50 Aars Højskolejubilæum i Skibelund 8. September 1894 om „Kong Kristian VIII og den danske Sag i Nordslesvig“, gentagne Gange¹⁾ om „Vore nationale Opgaver“ og ved et Folkemøde paa Testrup Højskole 17. Juni 1897 om „Femhundredaarsmindet om Kalmarrunionen“. Navnlig hans Betragtninger vedrørende Kristian VIII's nationale Stilling vakte vældigt Røre og gav Anledning til forskellige undrende Indsigelser og han maatte gentagne Gange frem med Gensvar, der formedes til nye omstændelige Begrundelser. Det oprindelige Foredrag blev 1894 trykt i Sønderjydske Aarbøger, hvor han det følgende Aar i en udførlig Afhandling „Kristian VIII og Nordslesvig“ fremførte et mægtigt nyt Stof fra Kongens efterlattede Breve og Optegnelser, som han havde faaet Tilladelse til at benytte.

Den nedarvede nationalliberale Bedømmelse af Kristian VIII som en altfor svag og vankelmodig Regent, der var uden dybere Sans og Hjertelag for den sønderjydske Danskhed og derfor i Virkeligheden svigtede den ved sine holdningsløse Bestemmelser, er efter A. D. Jørgensens Opfattelse et stort Fejlsyn, der skyldes Mangel paa dybtliggende politisk Sans. Kongen var efter A. D. Jørgensens Paavisninger aldeles ikke „den kronede Komediant“, som Peter Hjort Lorenzen havde kaldt ham, men tværtimod en god

¹⁾ Han skrev til den norske Professor Ludvig Aubert: „Da jeg . . . holdt et Foredrag om vore nationale Opgaver i den herværende (væsentlig konservative) Studenterforening, optraadte under den paafølgende Diskussion to Studenter med et fuldstændig antinationalt Program uden at de vovede at modsige min Paastand om, at sikkert vore Bønder, sandsynligvis ogsaa Arbejderne, i paakommende Tilfælde vilde vise sig som gode danske Mænd.“ Udviklingen har ikke gjort hans Ord til Skamme.

dansk Mand, højtbevaget og en fremragende Styrer med baade Evne og Vilje til det rette. Med den overlegne Personligheds Syn paa Forholdene stræbte han gennem Forstaaelse af begge de stridende Parter at gøre Ret og Skel gennem en langsom og forsonende Udvikling. Han søgte alvorligt Sandheden til hver af Siderne for om muligt at forene dem. Paa den Maade var han den eneste danske Statsmand, som indtil da havde haft en klar Opfattelse af den danske Nationalitets Ret i Sønderjylland og dens politiske Betydning for Riget med fuld Tillid til dens egen indre Kraft og Selvhjælp, Blik for Nødvendigheden af dens gradvise Befrielse og Mod til at gennemføre den baade overfor Fjender og Venner. Den historiske Udvikling er i det hele taget — hævdede A. D. Jørgensen — ikke slet saa simpel og usammensat som man ofte og især dengang i det offentlige Livs Barndom antog. „Det var ikke blot Svaghed og Ynkelihood, der bragte ham til at vakle i mangt et Øjeblik,“ hedder det i et Brev fra A. D. Jørgensen til Pastor Ludvig Hertel, „men det var Følelsen af, at der var Ret og Uret paa begge Sider. Hjertet drog ham ubetinget til de Danske, men Retfærdighedsfølelsen sagde ham, at der var mange Hensyn at tage ogsaa til andre berettigede Interesser.“

Et af de vægtigste Indlæg mod A. D. Jørgensens ændrede Betragtning¹⁾ fremsatte J. A. Fridericia (i „Politiken“ 11. og 13. November 1895) og kaldte den et Udtryk for den store aandelige Smidighed hos denne vor mest revolutionerende danske Historiker, der „ser Modsætningerne i Udviklingen, han forstaaer de stærke Yderpunkters naturlige Berettigelse, men han forstaaer ogsaa de Mænd, som vil tage Mellemliddene op. Og han sympatiserer stærkest med disse, fordi han er Tilhænger af den historiske Kontinuitet og derfor føler sig mest i Slægt med, mest kaldet til at være Talsmand for dem, som har søgt at opretholde denne. Der er ikke Gnist af Modsigelse imellem hans stærke nationale Følelse og saa hans Protest mod de efter hans Mening nationale Fordomme, ud

1) Andre Indsigelser kom bl. a. fra Aage Friis — under Mærket D — i Bladet Dannebrog 31. December 1894 og 2. Januar 1895, P. Munch i Tilskueren 1895, L. Koch i Historisk Tidsskrift 6. Række VI, Side 279, og J. Nissen i Højskolebladet 1895, Side 545.

fra hvilke man har bedømt de af ham omhandlede Forhold, thi i Yderpunkternes Lejr ser han Faren for den nationale Udvikling, baade — kan man sige — direkte hvad Slesvig angaar og indirekte hvad angaar Bruddet med Kontinuiteten. Hovedspørgsmaalet ved Kritiken af A. D. Jørgensens sidste Arbejder er, om Glæden ved Kontinuiteten ikke har spillet ham et Puds, har faaet ham til at øjne *den* dybere end den *laa*, de Mænd og særligt da den Mand, der staar for ham som dens Bærer, mere ensartet, mere helstøbt (for at bruge hans egne Ord) end Sandsynligheden taler for. Og søger vi efter den psykologiske Grund til, at Forfatteren er kommen videre end det maaske kan videnskabeligt forsvares, da beror den vel derpaa, at hans aandelige Smidighed har en Grænse i den Magt, hvormed de nye Synspunkter betager hans Sind.“¹⁾

Det er rigtigt, at A. D. Jørgensens almindelige historiske Syn var Troen paa den stille skjulte Vækst og Forstaaelsen af den lange Sammenhæng, men det er ikke rigtigt, at dette kun er et Udtryk for en aandelig Smidighed, det er derimod et Samliv med Historiens Aand. Derfor drejer det sig — uanset hvilket Syn paa Kristian VIII der er det rette — ikke om en Grænse for aandelig Smidighed, men om en national Livsvirkning i en danskgrebet Sjæl, en Reaktion fra skjulte Hjerterødder, der higer op mod Vaarens Fornyelse, dens Lys og Luft. Det gælder noget irrationelt uafhængigt af hvilket som helst videnskabeligt Resultat. Ligesom et Menneske beholder sin religiøse Tro — naar den vel at mærke er bleven hans Sjæls dybeste Ankergrund — uanset hvormange fornuftsmæssige Hindringer der end rent reflektivt overfor andre synes at tale imod den i Forhold til hans intellektuelle Præg iøvrigt, saadan er der her noget urokkeligt hos A. D. Jørgensen i den historiske Livsindstilling, en Pagt med Folkesjælen, en nationalt be-

¹⁾ Ud fra lignende Tanker udtalte J. A. Fridericia i en Anmeldelse (i Nordisk Tidsskrift 1894) af Værket om Griffenfeld, at den i mange Henseender saa berettigede Harme over Griffenfelds moralske Brøst er vokset Forfatteren over Hovedet og har ladet Lyset over de Samtidige blive for stærkt, og Anmelderen viger ikke tilbage for at paastaa, at Harmen over Griffenfelds sønderjydske Politik, som A. D. Jørgensen fordømmer som et ufornuftigt Brud med en paabegyndt forstandig og fremadskuende Holdning, for en væsentlig Del bestemmer den nationale Forfatters hele Syn paa Statsmanden Griffenfeld.

stemmende Drift i hans Sinds Dybder, Indvielsens profetiske Aand. Hvis man ud fra disse forskellige Anklager og Angreb mod hans Resultater vilde spørge, om der da virkelig var en indre Strid og et skjult Brud gemt i hans Standpunkt, en Modsigelse mellem hans videnskabelige og sjælelige Indstilling, saa den sidste traadte i Vejen for den første, da maa Svaret blive et blankt Nej, men noget andet er, at de to Sider naturligvis gav en frugtbar Spænding i hans Sind mellem Videnskabens udadvendte Sans, Undersøgelsen i Forhold til det overleverede, og dens indadvendte Tankearbejde med Granskningens Iagttagelser. Han siger i Bogen om Niels Stensen, at ingen Videnskabsmand med nogen Genialitet vil give Afkald paa at søge det til Grund liggende Tyngdepunkt i sin Forskning enten det stemmer med det traditionelle eller ej og kun ad denne Vej kan det lykkes at føre vor Kundskab frem til bestandig nye Vendepunkter, men disse Forklaringsforsøg og denne overskuende Teoris Natur vil staa i nøjeste Sammenhæng med hans egen aandelige Livsgrund. Derfor vedblev A. D. Jørgensen Gang paa Gang i Bøger, Afhandlinger, Foredrag og Breve med lidenskabelig Indignation at føre sit Forsvar overfor den Uret, som han mener der er tilføjet Kristian VIII af en uforstaaende Samtid.

Den samlede og udførlige Oversigt over vor Historie i de to Menneskealdre før vor sidste ulykkelige Krig nedlagde han i den Del af Fællesværket „Danmarks Riges Historie“, som omhandler 1814—64. „At gøre Rede for denne Tid opfatter jeg som et personligt Kald,“ skrev han til Højskoleforstander Christoffer Bågå, „man vil engang faa bedre Betingelser til at løse denne Opgave, men de Betingelser, jeg har, vil aldrig mere forenes paa én Haand ... derfor er Løsningen af denne Opgave mit sidste Hverv i dansk Histories Tjeneste.“ Døden bortrev ham under Udarbejdelsen, saa kun Skildringen til 1852 blev helt færdig, men i Tilslutning til hans Udkast og Optegnelser blev Fremstillingen ført videre af N. Neergaard, som i alt væsentligt delte hans Syn. Dog foreligger A. D. Jørgensens egen Betragtning tydeligt og klart spredt i hans andre Arbejder, den blev kun ikke indført i den store Helhedsskildring, som imidlertid indeholder et Overblik over hele Perioden. Det hedder deri:

„De halv Hundrede Aar mellem Fredsslutningerne i Kiel og Wien falder i to omtrent lige store Halvdele. Den første ... bærer Præg af en haard økonomisk Kamp med en jævn om end langsom Fremgang. Paa Baggrund af tarvelige Livsvilkaar viser den dog Billedet af en Række humane og nationale Bestræbelser, af et alvorligt, rigt og dybt bevæget Aandsliv, hvis Frembringelser i Kunst og Litteratur og hvis Virkninger i selve Samfundet er af gennemgribende og varig Betydning. Dertil kommer Vækkelsen af det offentlige Liv, først kun i Holsten, derpaa i hele Monarkiet, lige til Frembrudet af de Modsætninger, der hidtil havde været holdt nede under andre Interessers Herredømme.

Den anden Halvdel af vort Tidsrum har en helt forskellig, til Dels modsat Karakter, om end det paa mangfoldige Maader mærkes, at den er en Affødning af den første, at denne ved sit ihærdige Arbejde i alle Retninger har tilvejebragt Betingelserne for dens betydningsfulde Udvikling. Det er en Menneskealder med dramatisk Spænding som faa andre i vor Historie, den højeste Intelligens tages i det offentlige Livs Tjeneste, de stærkeste Lidenskaber vokser op og brydes mod hinanden, og uberegnelige Tilskikkelser griber ind i Folkets Skæbne. Bagved ligger en stadig og voksende Fremgang i materielt Velvære og en rig Udfoldelse af alle Nationens Kræfter i den politiske Friheds første lykkelige Alder ... Danskheden i Nordslesvig og den nordiske Enhedsfølelse har vel haft Forløbere, men kommer først nu op med den Kraft, som gør dem til vigtige Faktorer i Folkets Historie.

Tiden fra 1838 til 1864 har i visse Henseender sit Præg af Kongerne Kristian VIII og Frederik VII, mens den foregaaende Alder er uadskillelig knyttet til Frederik VI's Navn. Der er tiltrods for al Modsætning en umiskendelig Lighed mellem de to, Fader og Søn. Det er først og fremmest danske Mænd, i højere Grad og i en rigere Betydning end Flertallet af deres Slægt. Det er let nok at se, at de ualmindelige Vanskeligheder, som mødte dem paa deres Vej, oversteg deres Kræfter og omsider sønderbrød det Rige, de havde modtaget i Arv, men det skal altid mindes med Tak, at hvad der end skete, saa blev dog i deres Tid det danske Folk bevaret uskadt og dets Selvstændighed ukrænket, mens det danske Nord-

slesvig skylder dem, og kun dem blandt Danmarks Konger, sin Redning fra den visse Folkedød. Langt anderledes og langt værre kunde det være gaaet under andre Konger.“

Og dog: „... mens Lykken synes at tilsmile os, altid blidere, har den i Virkeligheden vendt os Ryggen og forraadt os til vore Fjender ved at gøre os trygge. Efter at Spændingen mellem Landsdelene atter, som i hint første Tidsrum, er traadt frem ved Danskhedens Befæstelse, afløses de mislykkede Forsøg paa at danne en Helstat af dem med at danne en Ejderstat ... Tyskheden rejser sig paany, støttet til to Stormagter, for at fremkalde en ny Katastrofe.“

Det er interessant at foretage en Sammenligning mellem A. D. Jørgensens temperamentsfulde Virkelighedssans og N. Neergaards nøgterne Ædruelighed i Fremstillingsmaaden. De bevæger sig begge paa samme Realitetsgrundlag, men man modtager et overvældende Indtryk af A. D. Jørgensens sjælsgrebne Syn og aandrige Sprogklang overfor enhver nok saa dygtig og indsigtfuld historisk Skildring. Uden at der overhovedet er Anledning til at sige et eneste nedsættende Ord om den udmærkede Historiker N. Neergaard, der var en fortrinlig og klar Skribent, rækker han dog næppe sin Forgænger til Skulderen. Ubestridt var A. D. Jørgensen sit Hoved højere end sin Tids Mænd. Det viser sig ogsaa i dette Fællesværk, hvor vore største Historikere delte Riget imellem sig, men A. D. Jørgensen ejer dette udsigelige, som spores overalt hos ham.

Ved Siden af de to førnævnte store Folkeopgaver: at løfte hele det menige Folk op til historisk forstaaende Deltagelse i alle Ytringsformer for Aandslivet og Samfundslivet og at styrke en nordisk Fællesstræben i Broderskabets Aand — satte han som vor tredie og største Opgave at hævde vort Folks nationale Grænse mod Syd som Grundlag for en inderlig og fuld Forstaaelse med vore nærbeslægtede Naboer paa Fastlandet. Han udtaler, at intet af disse tre Formaal maa tabes af Syne, det ene uden det andet er halvgjort Gerning uden Fremtids Haab, men i det trofaste og ihærdige Arbejde for disse Opgaver har vort Folk en rig og skøn Ungdomstid. Sønderjylland med alle dets Forudsætninger og Tilknytninger blev hans Hovedadkomst som Historiker. Han løftede

det — som senere skal ses — op i en større Sammenhæng end almindeligt og gjorde derved Fremtidsmaalet rigere. Her er han med Rette kaldt for Oversønderjyden, der er frigjort fra enhver indsnevrende Fordom og Begrænsning.

Efter at være grebet af Folkesjælens Dødsangst og samtidig henrevet af dens mægtige Attraa efter Liv og Udvikling gik han til Historien for ved dens Hjælp at faa Svar paa det ængstende Spørgsmaal, som efter Ulykken 1864 hvilede tungt paa alle Fædrelands-sind, om det danske Folk har en Fremtid i de selvstændige Nationers Række, og han fandt Trøst i den Overbevisning, at Danmarks ældgamle Rige gennem en mere end tusindaarig Tilværelse havde levet et rigt Liv i national Selvhævdelse og rejst sig efter alle Tilskikkelser, men han maatte tillige erkende, at vi havde store Fejl paa mange Maader, og derved var ofte bitre Hjem søgelser bleven selvforskyldte. Hans Undersøgelser ned slog Tvivlen i hans Indre og fyldte ham med nyt Haab, men spændte ogsaa hans Energi til at vække Folket og lære det Selvopdragelsens vanskelige Kunst.¹⁾ Paa dette dobbelte Grundlag vendte han sig mod det sønderjydske Spørgsmaal som Hovednerven i vort Folkeliv og blev derved vor største Historiker, fordi ingen gik til Gerningen saa dybt grebet og i den Retning saa rigt udrustet som han, der havde sin egen Rod i begge de brydende Kulturer. Med Sandhed kunde han sige, at Historiegranskning er andet og mere end at læse noget i Kildeskrifter og gøre et heldigt Fund. Det var ogsaa for ham en Folkeopdragelse og en Livsforkyndelse.

Han manede Folket til at blive det bedste i sin Fortid tro og derigennem hævde sin Plads i Verdensudviklingen, men med en

¹⁾ Betegnende for den Maade, hvorpaa han skrev Historie og — trods alt — fandt en dybere Sammenhæng bag dens ydre Brud og Perioder, er det lille Træk, at han ikke bruger Ordet Statsbankerot om Forordningen af 5. Januar 1813, der frigjorde Staten for sine Forpligtelser ved at nedskrive Pengesedlernes Værdi, men han nævner Tidens *Fattigdom* efter alle foregaaende Ulykker og stiller den i Forhold til en ejendommelig voksende *Lykkefølelse* over Samfundet, som senere i store Dele af Folket veg Pladsen for Misnøje, Kamp og Splittelse. „Dette sidste er,“ siger han, „Vejen til Fremgang og Udvikling, men det er ikke altid Vejen til Lykke og Livsglæde. Hine Forhold havde deres stærke Lyssider, som alt Samtiden ofte skønnede paa og den nærmeste Eftertid stærkt fremhævede.“

alvorsfuld Advarsel om ikke at gøre sig skyldig i Fortidens Brøde. Han har varmt paapeget gode Minders Værdi og det ædle Eftermæles Herlighed.

Med alvorfuld Opmuntring dvæler A. D. Jørgensen gerne ved de Perioder, da vort Folk har rejst sig efter tunge Nederlag og bygget et bedre Danmark op trods Modgang og Trængsler. Valdemarernes Tid, den straalende Storhedstid, der fulgte paa Ydmygelsens tunge Aar, skildrer han ypperligt. Den Indsats Absalon og Valdemar den Store gjorde paa en Tid, da alt tilsyneladende var haabløst, stiller han op som et Eksempel til Efterfølgelse for senere Slægter. Det første Vendertog, som Absalon trods Folkets Ligeegyldighed og skjulte Modvilje faar gennemtvunget, beskriver han saaledes:

„Det var ikke store Ting de Danske fik udrettet paa dette Togt. Tværtimod, kun det opnaaedes, at de første Gang angreb Venderne i deres eget Land og forkyndte dem Fejdebud med Ild og Sværd. Men ved at følge Fortællingen fra dette første Vendertog saaledes som Saxo har opbevaret Mindet om det efter Absalons egen Beretning føler man ret med hvilken Glæde den berømmelige Helt dvælede ved Mindet om hvert enkelt lille Træk fra denne første farefulde Tid. Og saaledes gaar det jo med enhver stor Sag, som ved trofast Arbejde og lange Tidens Anstrengelser er ført til en god Ende, at man gerne, ja helst, dvæler ved Mindet om den første vanskelige Tid, da der var faa, der ret for Alvor troede paa Sagens Fremgang, da Midlerne var smaa og Hindringerne store, da de mindste Uheld kunde true med at kuldkaaste det hele og det mindste Smil af Lykken toges for et godt Varsel og yderligere knyttede de trofaste til hinanden.“

Han fremhæver, hvorledes Danmark efter Grev Gerts Herredømme, efter Tabet af Skaane, af Norge, men ikke mindst af Sønderjylland stadig har haft Evne til at forny sig og til Trods for alle Tvivlere og modløse at bevare sin Selvstændighed. I Skyggen af det tunge Aar 1864 lærte han det danske Folk at vandre i Fædrenes Spor gennem en dybere Selvransagelse og en inderligere Kærlighed til Fædrelandet. Det er hans baade mandigt og stolte Svar til dem, der talte om haabløse Slægter.

I et Indlæg ved et Studentermøde 1887 om vor Fremtid som Nation — refereret i Bladet Vort Forsvar 18. September — har han givet en alvorsfuld og gribende Skildring af, hvordan det vil gaa os, hvis vi mister vor nationale Selvstændighed under en Overmagts haarde og ubarmhjertige Tryk. Da vil vor Folkelighed staa i en frygtelig Fare. Ikke „at Denationaliseringen først vil gribe de højere Stænder og de dannede og snart staa Ansigt til Ansigt med Almuen. Erfaringen fra andre Steder taler afgjort derimod. Den nationale Dannelse har i et saa gammel-civiliseret Folk som det danske sine uudtømmelige Hjælpekilder, som altid vil flyde paany. Men forfærdelige Lidelser vil blive forbeholdt de Slægter, som skal opleve Frihedens Undergang. Hvad vil der nemlig ske, naar andre Herrer holder deres Indtog iblandt os? Allerede Dagen efter, om ikke Dagen før, vil Rotterne forlade det synkende Skib. Talrige Individuer af alle Stænder, for hvem det er det højeste at have sit paa det tørre, vil opgive Fortiden og tjene det nye. Det er noget vi gentagne Gange har oplevet i Slesvig, det traadte frem i de mest kyniske Former efter Tilbagetoget fra Danevirke. Efter nogen Tid bøjer saa de trykkede Eksistenser sig for Forholdenes Magt, Følelserne tages til Fange af Nødvendigheden, den enkelte kan dog ikke sætte sig op imod Ulykken, for sin Families og for sine borgerlige Forpligtelsers Skyld tier den ene efter den anden. Saa kommer de jævnt forstandig anlagte Naturer. De er rede til at tage Kendsgerningerne som de er og for at berolige mulige Tvivl lytter de gerne til den Syndflod af Bebrejdelser, som nu bryder frem fra alle Sider over de besejredes Fortid, deres Forsømmelser og Udygtighed. Saa endelig alle de unge og gamle Ærgerrigheder, som for enhver Pris vil gøre Karriere og have den fulde Løn af deres Evner og Arbejde. Imod alt dette rejser sig nu den nationale Aand med en hidtil ukendt Kraft. Indignationen over Undertrykkelsen, der kun er mulig paa Grund af den stærkeres Ret, gaar Haand i Haand med den krænkede Kærlighed til det tabte. Efter nogle Aars Gæring og frugtesløse Anstrengelser indtræder saa rolligere Tider. Man vænner sig til det nye, der ikke synes at kunne forandres og hvis Fordele i enkelte Retninger ikke kan bestrides. De Mænd, der var unge, da Friheden gik tabt, ældes tidlig, de

bliver køligere og gaar paa Akkord med deres Følelser, de haaber paa, at det skal blive lettere for den følgende Slægt at finde sig tilrette, de søger at paavirke den henimod dette Maal. Hvem vil ikke gerne skærme sine Børn mod de Lidelser, som har kuet ens eget Liv?

Men en Dag falder det hele. Der rejser sig en af disse Storme, som periodisk gaar gennem Folkenes Liv. Hvorfra den kommer er ikke let at sige: udefra, hvor de mange Lidelsesfæller blandt Nationerne begynder at røre sig, nede fra Almuen, fra nye Begavelse, som har naaet deres Modenhed og er bleven sig bevidste som Danske, fra Fortidens Minder, som pludselig vaagner. Kort — Stormen kommer og den griber Ungdommen med sin uimodstaaelige Magt. De ældre advarer, de frygter for at se Frugten af Aaringers Selvovertindelse gaa tabt i ørkesløse Rivninger og Kampe, som de mente var udkæmpede. Men de Unge, som har samlet sig og ikke vil høre Fornuft, men vil kæmpe Fædrenes Kampe om igen, svarer dem kort og skarpt, som jo Ungdommen er vant til at dømme: „I! I har jo forraadt vort Folk!“ Hvilke Brydninger og hvilke Sindslidelser vil der ikke gaa henover de Slægter, der skal opleve dette, og som vil være dømt til Gang paa Gang at begynde forfra uden at det staar i deres Magt at faa Ende paa det. Saaledes er det gaet andre Steder og saaledes vil det gaa hos os.“¹⁾

1) Men der gives — som den tyske Nazisme viste det under Adolf Hitler — uhyggelige og frygtelige Kræfter af en Art, som han alligevel ikke havde tænkt sig, naar han forsatte: „Nutidens Civilisation vil ikke tillade Erobreren at gribe ind i Privatlivet og Nationens indre Udvikling. Han kan berøve den sine ydre Holdepunkter, sine synlige Minder i Kunst og Historie og derved gøre vore Kaar fattige og ringe, vi kan blive nødt til at begynde paa bar Bund igen, men han kan ikke forhindre os i at begynde og skabe noget nyt.“ Han fremdrager et Eksempel fra den nyere Historie om et Folk, der strider sig frem efter Aarhundreders Fornedelse, og tilføjer: „Alt er nyt, næppe en Menneskealder, tildels kun faa Aar gammelt, men man maa forbavnes ved at se, hvorledes Fortiden ligesom vokser frem af Jorden og bortvejrer, hvad der har lagt sig over den. Hvad der kommer op er det gamle, den berømmelige Historie og det længe krænkedes Modersmaal, men det kommer tillige op med en Haardhed og en vild Lyst til at øve Gengæld mod Undertrykkerne, som ikke kan have ligget i det bløde Folks oprindelige Karakter. Ogsaa dette er Trældommens Forbandelse! Folkets Sind bliver haardt gennem Lidelsen og taber ogsaa derved i Rigdom og Lykke.“

Man har fra flere Sider stærkt fremhævet A. D. Jørgensen som Sønderjyden, der paa Bunden af sit Sind under hele sin Virksomhed blev baaret af det særligt slesvigske i Følelsen. Det beror — som før berørt — utvivlsomt paa en mangelfuld Forstaaelse af hans Udvikling. Som ung talte han om sin slesvigske Særfølelse, men aldrig senere. Det var noget af det storslaaede hos ham, at han efterhaanden hævdede sig helt fra det afgrænsede i sin Danskhed til en fuldtonende Udfoldelse af den ubetingede Folkefølelse. Han har sagt, at man i en vis Forstand kunde kalde Biskop Martensen den sidste Slesviger i vor Litteratur. Ikke blot ligger deri, at han betragter sig selv som noget mere, men han var det ogsaa i Virkeligheden. Det slesvigske i Oprindelsen var ham ikke en Egenskab, som trods sin særegne Fylde dog indskrænker ved at danne Mod-sætning til Helheden, men et fuldkommengørende Moment, der gennemsyrede hans Danskhed. Derfor har H. P. Hanssen med Rette sagt i en Nekrolog i Sprogforeningens Almanak for 1899, at „er det gamle Slesvig, som det før Treaarskrigen fremtraadte i sine bedste Repræsentanter, gaaet i Graven med Hans Lassen Martensen, saa har det genfødte Sønderjylland for første Gang gjort sig stærkt gældende og sat varige Spor i den danske Litteratur med Adolf Ditlev Jørgensen, thi han var i al sin Gerning dansk Sønderjyde.“

Tidligere Tidens Historikere havde overvejende beskæftiget sig med den ydre Statshistorie og selve Kongehistorien, men med A. D. Jørgensen og efterhaanden hele den nyere Historikertype gik Granskningen langt dybere tilværks og behandlede i stigende Grad Folkelivets indre Tilstand og dets forskellige Livsudtryk. Her aabnede sig vide Felter, som gjorde Historieskrivningen indholdsrigere og tillige mere tiltrækkende for den jævne Menigmand. Ogsaa den historiske Sammenhæng som saadan var — som før sagt — et stærkt virkende Moment for A. D. Jørgensen. Som Profet maatte han skimte, hvad der vilde følge efter. Derved forøgedes Betydningen af det historiske Forløb.

Hans vægtigste Afhandlinger og Artikler — og det vil sige de allerfleste — findes nu samlede i fire fyldige Bind under Titlen

„Historiske Afhandlinger“, der rent videnskabeligt selvfølgelig ikke kan bedømmes af den ulærde eller fagligt ukyndige, men med rigt Udbytte kan følges og fattes af enhver begavet Læser. Uden at kunne kontrollere faar man den velgørende Fornemmelse, at man i Grunden er medforstaaende helt igennem, hvilket er det indre Kendetegn paa Mødet med den fødte Behersker. Det er en forunderlig gribende og løftende Læsning. Næsten altid begynder eller slutter han uvilkaarlig selv det strengeste videnskabelige Arbejde med en national Følelse eller Appel, som viser hans Hjerteslag bag alle Erkendelsesbestræbelser.

Man kan f. Eks. læse hans Afslutning paa Udredningen af Ærkebiskopkiftet i Lund 1177: „Scenen i St. Laurentiuskirkens Kor, da Eskil forgæves bønfalder Absalon om at overtage den højeste Værdighed i den nordiske Kirke, er da ingen hul Komædie og endnu mindre et forargeligt Skalkeskjul for lave Beregninger mellem to Slægter, der vil vriste Magten af hinandens Hænder. Det er tværtimod et af de største Øjeblikke i vor Historie. Den mægtigste Personlighed, vort Fædreland har frembragt, er stedt for en Afgørelse, der bringer hans Sjæl til at dirre, mens den storslaaede Olding, der ligesom med den ene Fod staar i Fortidens Minder som den eneste tilbageblevne af dens mange eventyrlige Skikkelser og med den anden i Sydens stille Klostercelle, udtaler Kaldets Ord og bønfalder ham om at modtage det, og den ridderlige Konge giver sit Bifald og sin Fortrøstning til Vennens ubegrænsede Evner tilkænde. Det er et af de store Øjeblikke, der virker opløftende gennem Tiderne, fordi de aabenbarer uforgængelige Tanker og lader det komme til fuldt og fyldigt Gennembrud i ydre Handling og ligesom dramatisk Situation, hvad der bevæger sig i enhver, der skal følge et stort og afgørende Kald. I Sandhed, dette Billede bør staa i vor Historie, uanfægtet af nogen Tvivl og af noget Forsøg paa at formindske dets Træk, thi vi har ikke Raad til at ødsle med Fortidens Storhed, men maa holde den frem og se op til den med Ydmyghed og med Fortrøstning!“

Eller Indledningen til Beretningen om Kong Kristian II paa Sønderborg Slot: „Blandt de historiske Minder fra Als og Sundevad forud for vor egen Tid kan sikkert intet andet i Betydning og

ejendommeligt Præg maale sig med det om Kong Kristians Fængsel paa Sønderborg Slot. Alle, der som Forfatteren af denne Fremstilling er opvokset her, vil have modtaget dybe Barndomsindtryk af Fortællingerne om den ulykkelige Mand, der sad indemuret i sin snevre Taarnstue, ene med Bevidstheden om sin Blodskyld og de Forbandelser han havde paadraget sig ved sin grusomme og troløse Fremfærd mod Hundreder af sagesløse Mænd og Kvinder. For mig knyttede disse Indtryk sig uadskillelig til Mindet om Kong Frederik VII's Modtagelse i Sønderborg i Efteraaret 1848, Gensynet af danske Soldater efter de mellemliggende Maaneder med deres Kampe paa Dybbølbjerg, og den bevægede Stemning paa Sønderborg Gade ... Hvad jeg den Dag for første Gang hørte om den fangne Konge forekom mig ingeniende som et fjernt og løstrevet Sagn, men som et Led i Begivenheder, der syntes at strække sig langt tilbage i Tiden i uafbrudt broget Rækkefølge, som en stadig fornyet Kamp mellem Konger og Hertuger, danske og tyske Hære. Og mere eller mindre er det vel gaaet alle jævnaldrende og yngre saaledes, idet Billedet af den faldne Konge er smeltet sammen med, hvad vor Slægt har oplevet af store og bratte Omvæltninger, af Tilskikkelser, der saa uforstaaeligt har grebet ind i vort Liv som for at friste vor Tro paa Rettens og Sandhedens Magt. Og dog kan intet føre os det tydeligere for Øje, at Sandheden og Retten før eller senere vinder Sejr, end netop dette mørke Blad i vor Kongeslægts Historie, der er mærket med Sønderborgs Navn.“

Overhovedet gælder det for A. D. Jørgensen med Hensyn til Værdien af historiske Arbejder, at det, som — efter hans egne Ord — havde „varigst Betydning, er den simple vederhæftige Fortælling af Granskningens Resultater saaledes som de interesserer én selv og derfor maa forudsættes ogsaa at interessere andre.“

Efter eget Udsagn slog han ind paa en folkelig Tone for at samle høje og lave om den samme Kærlighed til Fædrenes Minde, og Opgaven lykkedes fuldkomment, fordi han midt i sin Lærdom regnede sig selv for Folkets Mand udenfor de rigtige akademiske Lag. Hans Sprog er mandigt og rent, det former de største Sandheder og de indsigtfuldste Betragtninger i beherskede og virkeligheds skarpe Sætninger, det gennemglødes med en sjælfuld Undergrund

af personlighedsfyldt Varme, et enkelt Udbrud blinker undertiden igennem med et Lynglimts Glans og Styrke. Han ligner ikke nogen anden, der er noget kongeligt over ham, ikke det blændende og pragtfulde, men en Aandens Myndighed, hvis Kald og Opgave føles langt udover det almindelige. Han magtede som faa andre „den gennem Aarhundreder øvede og dog saa sjeldent opnaaede Kunst at sige det simple simpelt og det store med Værdighed“ — som det hedder i hans Afhandling om Saxo. Den profetiske Klangfarve, som Læseren bevidst eller ubevidst fornemmer, er med til at bevare hans Bøgers Tiltrækningskraft og holder dem stadig nye og levende i deres Virkninger. Derfor vil han — ganske som Grundtvig — blive læst fremdeles, naar andre samtidige Historieværker kun staaar henstøvede paa Bibliotekerne, ikke fordi hans Forskningsresultater i sig selv har større Livskraft, men paa Grund af hans fængende Sprog og tændende Syn, hans dybe fædrelandske Aand og vækkende Evne, hans Sjæls profetiske Aandepust over Læserens Sind.

Han skrev ikke sit smukke Sprog for at glimre med Ordene og tænkte næppe paa den Side af Sagen, der var ham for aandløs, men Formens ophøjede Klarhed og Sætningernes betagende Vellyd, der lokker til bestandig at citere ham, ligger dels i noget medfødt sjæleligt og dels i noget tilført behersket, der tilsammen skabte dette skønne Klædebon for Tankens Mod og Aandens Drift, for Kundskabens Fylde og Sandhedens Trang.¹⁾ Som Skribent var han en virkelig og magtfuld Kunstner.

Han har hævdet, at vor store litterære Guldalder kun bar ringe Frugt for Udviklingen af en historisk Stil, fordi Mestrene i den danske Prosa lagde Hovedvægten paa et rent Sprog, en let og logisk Tankegang og en vis farveløs upersonlig Korrekthed, som ikke er gunstig for en levende Skildring af Fortidens mangeartede Forhold

¹⁾ Han elskede at slynge den gamle Folkevises Strofer ind i sine Afhandlinger — f. Eks. i en Artikel om vort Flag dette Vers fra Folkevisen om Kong Hans's Frieri:

De vunde op de Silkesøj
saa højt i forgyldene Raa,
Danebrog i Fremmerstavn!
De lode til Misern staa.

og Tildragelser, men det var unægtelig en helt ny Sprogtone, naar han i en af sine første Afhandlinger siger i en Betragtning om den norske Historieskrivnings Gang i Middelalderen, at den udvikledes „Haand i Haand med den islandske Slægtssaga indtil den i Snorre ligesom aabner sit Blomsterbæger helt, badet i Dug, ombølget af den lifligste Duft.“

Hans Afslag (1888) til Sprogmanden Pastor Hans Dahl, der søgte at hverve ham som Medarbejder i sit sproglige Udrensningsarbejde, er særdeles karakteristisk: „Her maa jeg da sige, at Gennemlæsningen af Deres Afhandling helt igennem har styrket mit Indtryk af, at vort Modersmaal er i en glædelig Fremgang og rig Vækst. Deres modsatte Opfattelse forekommer mig pessimistisk. De har forset Dem paa det fremmede i Enkeltordene og bliver her uretfærdig mod Nutid og Fortid. Alt i Hedendommen optog vore Fædre jo fremmede Ord ... ved Kristendommens Indførelse kom et helt nyt Sprogstof ind og saaledes fremad i Tiden indtil vore Dage, hver ny stor Berigelse i Kultur gav nye Ord med de nye Tanker. Jeg er jo fuldt enig med Dem i, at Modersmaalet maa kæmpe imod at overvældes, men det gør det paa en meget hæderlig Maade. Deres Fordringer undergraver det nuværende Ordforraad, man føler sig usikker i sin Tale, famler efter Ord og bliver dog ikke tilfreds med sig selv, hvor grundig man end gaar tilværks. Saaledes kan man ikke behandle et levende Sprog, intet Folk finder sig i at blive taget i Skole paa den Maade. Jeg for mit Vedkommende er alt for meget Historiker til saaledes at kunne eller ville bryde Staven over et helt Tidsrum i vor Folkeudvikling, forrige Aarhundredes uhyre Opsving i national Dannelse og Selvbevidsthed. Ogsaa jeg foretrækker svenske Ord for tyske, men begge Dele er jo dog udanske ligesom de begge tilhører vort Grundsprog. Det som gør Dansk til Dansk er jo i det hele vor Ordstilling, vort Tonefald og vor Sprogaand langt mere end de enkelte Ord. At f. Eks. mærksom er et bedre Ord end opmærksom ligger mig for fjernt for slet ikke at tale om, at man spilder sin Iver paa et haabløst Foretagende, at faa Folk til at forkaste det ene for det andet ... Det maa jo forekomme mig forunderligt, at det af en Mand som Dem kan siges om mig, at jeg lader det skorte paa Sans for Norden og Nord-

sagen, naar jeg mindes, at mit mest omfattende Arbejde har været et Forsøg paa at give et samlet Billede af Nordens Fællesudvikling ved Overgangen til den historiske Tid. Men dette viser da ogsaa tilfulde, hvor forskelligt vi opfatter, hvad der er det væsentlige i nordisk Fortids- og altsaa ogsaa Fremtidsliv. Deres store indholdsrige og velordnede Samling giver mig jo et uimodsigeligt Bevis paa, i hvilken Grad Deres Arbejde er alvorligt. At det i samme Grad er fortjenstfuldt tvivler jeg ikke om. At Frugterne af det bør komme Almenheden tilgode vil vi ligeledes let kunne blive enige om. Men saa snart vi kommer ind paa Udførelsen bliver jeg usikker. Jeg er selv alt for meget Dilettant paa det sproglige Omraade til at turde afgøre Ordenes Oprindelse, Rod og Historie, men jeg faar heller ikke i Deres Behandling den ubetingede Tryghedsfølelse, som man i vor Tid kan naa til. Ej heller tiltaler Deres eget Ordvalg mig personlig, det støder min Sprogsans. Om sligt er det vanskeligt at disputere og umuligt at blive enige. Jeg stiller ikke den mindste Fordring for mit Vedkommende til min Samtid end sige til Fremtiden. Mit Forsvar er kun dette: hver Fugl synger med sit Næb — og ikke blot det, ogsaa med sit Øre, saaledes som den synes det lyder godt. Dermed vil jeg ikke have sagt, at jeg kun tager Hensyn til Lyd og Tonefald. Jeg er mig bevidst, at jeg i hvert enkelt Tilfælde vilde kunne gøre Rede for Grunden til mit Ordvalg m. m., men jeg vilde ikke driste mig til at opstille disse Grunde som Regler. Det Dansk, vi taler og skriver, er jo ikke blot vort nedarvede Eje, men vi bruger det saa længe det er os forundt som vor frie umistelige Ejendom. Saa gaar det videre til næste Led.“

Den, der som Heimdal har noget af Evnen til at høre Græsset gro og Ulden vokse, vil let bag disse Udtalelser fornemme den selvstændigt virkende Kraft, som gav sig Udslag i Livsredegørelsens forargende Udbrud. Man kan roligt paastaa, at A. D. Jørgensen uden at miskende Formaalet ikke vilde være nogen særlig ivrig Deltager i de nutidige Puristers ihærdige Bestræbelser for at udglatte den nordiske Sprogforskell og reformere vort Ordforraad ved at ændre det enkelte Udtryk og gøre det mere fællesforstaaeligt. Overfor dem vilde han — deres gode Hensigt ufortalt —

atter raabe sit Varsko og bede dem agte nøje paa Modersmaalets Aand og ikke krænke dets Sjæl, men elske dets Fortræffelighed og Skønhed netop som det er, dets gudbenaadede Evne til i alle mulige rige Afskygninger at udtrykke sig i Skrift og Tale med rammende Klarhed og fine Forskelle, med Værdighed og Fortrolighed, med bedaarende Omskrivninger og tavse Antydninger. En saadan Rigdom havde A. D. Jørgensens eget Sprog. For ham var vort Modersmaal netop for de Danske og ikke for de Fremmede. Ved at læse ham føles vort Sprog som en Helligdom, hvor man færdes med Fryd og Ærefrygt, og det vilde være en Brøde at søge en Forbedring af dens gamle Skønhed. Noget andet er Ret-skrivningen — her var han særdeles praktisk og moderne.

Den sidste nationale Afhandling fra A. D. Jørgensens Haand kom forøvrigt først frem efter hans Død. Det var et Gensvar i det engelske Tidsskrift „The nineteenth Century“, hvor han glimrende imødegik de slesvigholstenske Professorer Karl Jansens og Max Müllers urigtige historiske Betragtninger. Og ligeledes efter hans Død offentliggjordes i Dansk Tidsskrift 1898 en færdigliggende Levnedsskildring af Digteren Ambrosius Stub.

VI

KILDEKRITIK OG VIDENSKABELIG SÆRSTILLING

Indenfor Lærerstanden og Højskoleverdenen, hvor man skulde undervise Børnene og Ungdommen i vor Historie, vakte hans undertiden næsten helt omvæltende Ændringer i Betragtningen af Fortidens Mænd og Forhold den største Bevægelse — ogsaa eller maaske netop i de Kredse, hvor man ellers følte sig grebet af hans Aand og Varme — og han maatte tit rykke frem til Forsvar for sit Forskerstandpunkt, hvis Resultater til Tider kunde føles smerteligt af patriotiske Sind.

I Foredraget fra Skolemødet i København 1893 siger han, at „den dybeste Grund til, at Granskningen har taget saa stærkt og saa skarpt fat paa vor Historie, er den, at vi trængte til mere Luft og

Lys i Opfattelsen af vore Forfædres Levnedsløb. Der var ikke Næring nok i den evindelige Gentagelse af Fortidens Domme, vi maatte trænge dybere ind med vor Kundskab, vi maatte overalt se med egne Øjne og dømme efter vor egen uhildede Erkendelse.“ Ud fra dette Grundsyn skred han til sin Opgave, som blev yderligere vanskelig, naar ogsaa selve Kilderne var usikre og ikke til at stole paa. Saa maatte de belyses fra anden Side for at skaffe fuld Klarhed. Han fortæller et Sted, at Oldbrevene fra den tidligste Middelalder ofte er forfalskede enten ved senere Rettelser og Tilføjelser eller ligefrem lavet længe efter Udstedelsesdagen, og man faar unægtelig Respekt for det Arbejde, der efter de mange Aarhundreder er i Stand til med Sikkerhed at udrede saadanne Enkeltheder eller f. Eks. paavise rene Fejltagelser hos Saxo fra dennes egen Tid.

I det nævnte Foredrag fra 1893 har han gjort udførlig Rede for Arten af sin historiske Granskning. Han forstaaer godt Indvendingerne. „Det, som gør Modstand mod Granskningens Resultater, er fremfor alt Frygten for, at vor Historie skal tabe sin Glans og at dens store Navne skal fordunkles, at vi med ét Ord skal miste Glæden ved Forfædrenes Ihukommelse . . . Den Anvisning, man ofte giver, at lade de lærde og dem, der læser meget andet, beholde Granskningen og dens Frugter — de kan paa andre Omraader faa Vederlag for, hvad de mister — mens det jævne Folk faar Lov til at beholde sine Idealer, den kan ikke bruges. Vor Historie er det, som trods alt knytter os sammen som Folk, det, som knytter os til Fortiden midt i en Tid, der med al Magt drager os ud i nye Baner og aabner altid nye Veje til andre Nationer. Vor Historie maa ikke blive dobbelt lige saa lidt som vort Sprog, en for de Lærde og oplyste og en for det menige Folk. Den maa lyde i den ringeste Skole som den læres af Kongehusets Børn.“

Han hævder, at „enhver Tid skal ses i sit Lys, enhver Personlighed opfattes ud fra sin egen Tid og sine egne Forudsætninger. Om dette altid lykkes er et andet Spørgsmaal, men at det opstilles som Formaal og at det efterstræbes, er det, som giver vor Tids Videnskab sit Præg. Vi søger altsaa at forstaa den katolske Kirke ud fra dens egen Lære og Gerning uden forudfattede Fordomme for eller imod den, vi søger at vise Adel og Almue, Enevældens og Frihedens Talsmænd samme Retfærdighed og samme Forstaaelse. Vi

gaar ikke ud fra, at vore Landsmænd altid har haft Retten paa deres Side eller at enhver Indflydelse udefra har været fordærvelig for vort Folk, og vi søger at bedømme de historiske Personligheder uden Hensyn til, om deres Virkninger behager os eller ikke. Men for at bane Vej for en saadan Historieskrivning er det fremfor alt nødvendigt at klare det rent faktiske, at faa en Opgørelse af, hvad vi ved og ikke ved. Deraf denne rastløse Iver efter at finde nye Kilder, nye Oplysninger, som betegner vor historiske Litteratur, deraf den skarpe Kritik, som Fortidens Overleveringer underkastes. Man søger fra alle Sider at trænge ind til en rigtig Vurdering af dens Betydning. Der er en ubønhørlig Nødvendighedsgang i dette. Udgangspunktet er det ligefremme: vi vilde gerne vide noget mere om denne Begivenhed, denne Person, dette historiske Forhold. Vi gaar da til de rige Kilder, som nu staar til vor Raadighed og ikke tidligere var kendte, Arkiverne og de mange trykte Bilag fra Indlandet og Udlandet. Herved forøges da vor Viden til det mangedobbelte, men det nye staar ikke i Overensstemmelse med det ældre, vi kommer ind paa en nærmere Undersøgelse, og umærkeligt forandres det Billede vi forhen havde dannet os.“

Han betoner, at om vi i Selvtilfredshed skød denne kritiske Historieskrivning fra os vilde vi opleve den Ulykke, at den i Stedet for blev udført af vore Fjender, hvorved vi udelukkede os selv fra at paavirke Vurderingen, og han kalder det et optisk Bedrag, at den kritiske Granskning formindsker de store Navnes Glans uden at give os Vederlag i noget andet og bedre. „Historien, som den lever i Overleveringen, samler alt om enkelte Personer og faa Navne. Jo længere vi gaar tilbage, des mere er dette Tilfældet. I Oldtidens Sagn er der næsten kun Tale om Konger, efterhaanden kommer enkelte Mænd op ved Siden af dem, først senere bliver Skuepladsen rigere og de historiske Navne mere mangeartede. Det er som et Landskab ved Dagens Frembrud. Solens Straaler falder først paa Bjergenes Top, derefter gaar de nedad indtil Dagen fylder hele Landet. Det er en barnlig Opfattelse, at de verdenskendte Bjerge hæver sig lodret fra Sletten i hele deres Højde. Kun mens Lyset dvæler paa deres mægtige Top, mens de lavere Bjergtoppe ligger omkring deres Fod som ubetydelige Tuer, kan Forestillin-

gen om dette ensomme fastholdes. Efterhaanden som Lyset trænger nedad vil det blive aabenbart, at de højeste Tinder omsluttes af andre, der ogsaa er høje og mægtige, og at det fra dem gaar gradvis nedad mod Dalen. De højeste bliver derfor ikke lavere, de taber kun det falske Skin af at hæve sig umiddelbart op over Sletten. Vil vi undersøge det nærmere, hvad der har gjort, at enkelte ensomme Storheder i vor Fortid ligesom er bleven mindre, da er det langt mere dette, at andre er bleven hævede ved deres Side end at de selv skulde have mistet det, som udgjorde deres historiske Hæder. Men dette er jo en Berigelse af vor Fortid, ikke noget Tab.“

Men der kan komme Øjeblikke, hvor der skal vælges. „Beundringen for det store og ualmindelige drager til den ene Side, Retfærdighedsfølelsen til den anden. Valget bør dog ikke være tvivlsomt. Det er tilvisse smukt at kunne hengive sig til denne Beundring, men det er en Blødagtighed at ville fastholde den paa Retfærdighedens Bekostning. Vi bør optugte os selv til at se paa de historiske Personer uden Vild og Venskab, og naar der er blevet rettet Angreb paa Historikerne for deres formentlige Mangel paa Pietet overfor saadanne, da kan de med større Føje klage over Mangel paa Sans for Ret og Sandhed, for Billighed og Maadehold i hele vort Samfund. Mange glemte og mange tilsideskudte Navne i vor Historie kan takke den nyere Granskning for at være fremdraget paany, at være kommen til Agt og Ære og at have faaet en om end sen Oprejsning for lange Tidens Miskendelse eller vel endog forsmædeligt Eftermæle... Den Granskning, som vor Historie er bleven Genstand for, har ikke gjort den fattigere, men rigere. Oplysningen af de mange Enkeltheder har kastet Lys over Helheden, der er opnaaet en dybere Forstaaelse af dens Udviklingsgang, af Folkets hele Levnedsløb, dets skiftende Kaar og Tilskikkelser. Vor egen Tids Oplevelser har lettet dette, idet den har givet os rigere Forudsætninger til at forstaa tidligere Tidens offentlige Liv og nationale Modsætninger.“

Derfor har Fortidens Sagn og Mystik alligevel en egen dybt virkende Værdi. „Den Klage, som opløftes om Sagn og Folkeviser, hvis Beretninger har vist sig uholdbare, skal jeg ikke dvæle længe ved. Intet af dette er tabt, fordi det skydes udenfor Historiens

faste Bygning, det vedbliver at være Folkets Eje og kan kun ned-sættes i Værd ved at paanødes Historien. Hvem vil f. Eks ikke hellere opfatte Fortællingen om, hvorledes Danebrog i Slaget ved Reval faldt ned fra Himlen, som et skønt Sagn end tænke sig en Begivenhed som den Ingemann skildrer, saa vore Fædre i hint Slag havde været Genstand for et saakaldt fromt Bedrageri? Ethvert Folks Historie er ombølget af Sagnets skønne eller dybsindige eller grufulde Skikkelser. At ville drage dem ind i Virkelighedens Verden er kun at berøve dem deres rette Betydning.“

I Afhandlingen om Valdemar Sejr og hans Dronninger sammenligner han Sagnene med det „samme forunderligt tillokkende, som kan ligge i vore Barndoms minder og som den senere Eftertanke ikke kan magte, men dog saa ofte søger en Vederkvælgelse i at sysle med. Hvad vilde der blive tilbage, om vi til Punkt og Prikke fik gjort Rede for, hvad der laa til Grund for disse forunderlige Forestillinger? Alt vilde fremstille sig som det, det var, noget ubetydeligt og hverdagsagtigt, intet Minde og ingen Tanke værd... Hidrører det skønne og dybsindige da ikke fra det, som ihukommes, maa det vel være en Tilgift af dem, som bevarede det, af det Sjæleliv, som engang modtog Indtrykket udefra og nu har omdannet det og gjort det til noget andet, fra noget ringe til noget stort, fra en Tilfældighed til en dyb Tanke... Enhver af os sidder i uskiftet Bo med sin Fortid. Hvor meget vi end anstrenger os for at opgøre Regnskabet og give hver sit, saa bliver der altid noget tilbage, som ikke kan opgøres, men som er Fælleseje for hele vort Liv, fordi det bestandig lever og blomstrer med os, fordi vi fra først af har Del i det. Og vort Folk sidder i et lignende uskiftet Bo. Det er den uforgængelige „Rigens Dressel“, der ikke bestaar i Adkomstbreve og gyldne Smykker, ej heller gemmes i Borge og faste Taarne, men lever i den umistelige Medejendomsret til alle Fortidens Overlevninger.“

Som Baggrund for denne hans samlede Historieopfattelse ligger den Betragtning, at „Historien standser ikke og lader sig ikke skille paa noget enkelt Punkt, det foregaaende griber overalt over i det følgende, det senere slutter sig fuldstændiggørende og forklarende til det tidligere“ — som han udtrykker det i Værket om den

nordiske Kirkes Grundlæggelse. Han var enig med Søren Kierkegaard i den Betragtning, at en naturlig Udvikling gaar ikke i Spring og Livets Alvor vil ironisere ethvert saadant Forsøg om end det lykkes for Øjeblikket. Noget af det dybt betydningsfulde for ham i Historiens Sammenhæng var dette, at den mangfoldiggjorde baade Slægtens Arv og Ansvar.

Hans fortsatte Undersøgelser kunde ogsaa i egne Arbejder bringe ham selv til nye Resultater, der ændrede hans tidligere Udtalelser, og han kunde i den Anledning blive Genstand for stærke Angreb. Dette gjaldt særlig i visse Punkter hans 40 Fortællinger og hans senere Erkendelse af Kristian VIII's Tidsalder. Hans Forsvar var ret karakteristisk. „Man klager af og til over,“ skrev han 1895 i Højskolebladet, „at historiske Videnskabsmænd ikke oftere henvender sig til den større Almenhed og giver sammenhængende Fremstillinger af Fædrelandets Historie saaledes som Naturgranskerne skriver Lærebøger og Haandbøger i deres Fag. Men hvorledes skal nogen faa eller beholde Lyst til sligt, naar han bliver Vidne til saadanne Angreb? Mon nogen vilde vælte sig ind paa en Forfatter, fordi han i et førstehaands Arbejde kom til nye Resultater i Naturvidenskaberne, som var i Strid med hans egne tidligere Lærebøger? Intet dannet Menneske vilde jo falde paa sligt. Derimod synes de, der er uenige med mig i Opfattelsen af Kristian VIII, at ville se en Slags Frafald, en Strømkæntring deri, at den er i Strid med 40 Fortællinger, det er noget som en Overgang fra et Parti til et andet... jeg skal se bort fra, at min Fremstilling af Kristian VIII alt her er ikke uvæsentlig forskelligt fra tidligere. Hvad vedkommer 40 Fortællinger og deres Forfatters Opfattelse mig, naar jeg faar Tid og Lejlighed til paa første Haand at fordybe mig i Kristian VIII's Historie? Skriver jeg Fortællinger eller Historie for min egen Æres Skyld og skulde jeg lade et vigtigt Emne ligge for ikke at aabenbare Manglerne ved mit Arbejde? Jeg har aldrig vejet tilbage for at rette andre Forfatteres Fremstillinger, skulde jeg da vise mine egne større Hensyn? Vi er til Hobe kun Tjenere for noget større.“

Som en udvalgt Tjener for dette større, Sandheden om Folkets Fortid som Grundlag for dets Fremtid, traadte han dristigt helt nye

Veje. Ikke alle Enkeltheder i hans Arbejde vil blive staaende saa vist som intet Menneskeværk er fuldkomment og heller ikke Forskningen saa lidt som Historien selv staar stille, men som Helhed er det med til at danne en fast Grundvold for vort Folks Selvbedømmelse og et sikkert Udgangspunkt for vore Fremtidsbestræbelser.

Den indre Arbejdsglæde kunde intet tage fra ham. „Dersom ikke Videnskaben selv ved hvert Skridt belønnede sine Dyrkeres Møje, hvor ringe vilde da ikke deres Kaar være,“ skrev han i Bogen om Zoega. „Hvor vanskeligt er det ikke ofte for dem at vinde Samtidens Opmærksomhed og hvor kort er ikke Afstanden mellem det Øjeblik, som bringer Anerkendelsen, og det, som gaar videre og glemmer, hvad der ligger bagved. Lønnen er dog større end mange aner. Den ligger ikke blot i selve Arbejdet og Glæden over dets Frugter, men i den Rigdom af aandelige Erfaringer, som det fører med sig, og den Tankefylde, som det avler.“

Som enhver selfmade Mand havde han stærk Drift til at fastholde, hvad han engang havde optaget som Erfaring eller Selvtænkning, og derudfra maa man sikkert søge Grunden til, at han baade som Menneske og Historiker tit gav Udtryk for en stærk Selvoptagethed eller Selvbeskuelse, der som før nævnt kunde gøre ham unødigt haard — lige til det ofte misvisende og uberettigede — i Bedømmelsen af andre og tilsvarende vanskelig i Evnen til selv at taale Kritik. Paa den anden Side har man fra visse Hold, hvor man stod uforstaaende overfor hans storladne Egenart, ogsaa været tilbøjelig til for meget at overdrive alt dette, idet adskilligt for en opmærksom Gennemlæsning af det foreliggende Stof alligevel forekommer mere tilsyneladende end virkeligt, ofte noget ydre i Formen fremfor noget indre, i flere Tilfælde mere en Betonning end en Indstilling og i hvert Fald ikke i Tendensen gaaende udenfor det absolut saglige. Men det skal indrømmes, at selv indenfor den Ramme var han i sin udprægede Selvstændighedsfølelse ret ømtaalig overfor enhver dødlende Indstilling til hans egne Arbejder. En Vrangside af Rethaveri kan her vanskeligt frakendes ham.

For en Del maa det sikkert forklares psykologisk ud fra den

et Par Gange paapegede Tveklang i hans Sind ved en Gerning, der efter hans Studiers hele grundlæggende Art fuldtud tilhørte Videnskaben uden at han dog selv personlig var Akademiker¹⁾ eller havde nogen dertil svarende Tilknytning til Universitetet, som først 1894 udnævnte ham til Æresdoktor.²⁾ Han havde med andre Ord stadig noget af den Baggrundsfølelse, at den lærde Verden trods alt ikke ansaa ham for rigtig fundamenteret som videnskabelig Historiker, og derfor kom han til Tider til at lægge en dybere Betydning i Kritiken end den virkelig indeholdt. Han anede eller følte noget mere bag den og det paavirkede hans Svar. „Tak for, at De har villet bryde den lærde Verdens Tavshed om denne tilvisse meget personlige Bog,“ skrev han virkelig dybt taknemlig til J. A. Fridericia om de 40 Fortællinger saa sent som 1892 og Aaret efter til sin gode Ven den norske Rigsarkivar M. Birkeland om de nordiske Fortællinger: „Gid De nu vil være skaansommere i Deres Dom end vistnok de fleste lærde Folk vil være, jeg har ikke stor Tiltro til Udfaldet.“ Undertiden kunde dette Incitament hos ham faa et Anstrøg af Galgenhumør som da han i Egenskab af Rigsarkivar indstillede en ustuderet, men til historisk Sysselsættelse særdeles velkvalificeret Privatlærer til en Assistentplads ved et af Provinsarkiverne og i den Anledning skrev i et Brev: „Der var 25 Ansøgere, mest fra danske Jurister, der er Fuldmægtige hos Herredsfødder eller Sagførere, saa der vil jo nok vanke megen Vrede

¹⁾ I Bogen om Zoega fremhæver han fra den Tid Tysklands mange Universiteter, hvor „det videnskabelige Liv bevægede sig frit mellem de forskellige Højskoler, at der kunde vedligeholde sig en stadig Kappelstrid mellem dem,“ men de nordiske Universiteter havde „overvejende Karakter af Statsanstalter, mens Lærersamfundenes Selvstyre dog var stort nok til at danne Oligarkier, der mere end én Gang har tilføjet vor nationale Videnskab store Tab. Denne Modsætning maa der ogsaa tillægges en stor og skæbnsvanger Betydning for de nationale Tab i Sønderjylland, især i forrige Aarhundrede . . . Det var saa langt fra, at Københavns Universitet med den haandværksmæssige Uddannelse, som det saa ofte slog sig til Ro med, kunde sammenmelte Holsten med Monarkiets andre Dele, at det end ikke magtede at bevare de danske Sønderjyder for deres nationale Udvikling.“

²⁾ Netop dette Aar skriver han til J. A. Fridericia: „Jeg maa altid i en vis Forstand anse mig selv for Dilettant i Historien, kastet ind i den af Omstændighederne, som det forekommer mig, kun for en Tid. De har store Fortrin — de mange Aar, den uden Sammenligning fuldstændigere Forberedelse, den beundringsværdige Udholdenhed.“

eller Forargelse.“ Ministeriet forbigik imidlertid Manden og tog en anden, der var cand. mag. — Tilfældet A. D. Jørgensen selv maatte ikke danne Skole i nogen Retning. Det kan her tilføjes, at han allerede 1882 blev Medlem af det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog og 1883 af Videnskabernes Selskab i København.

Det livslange og ofte bittertfulte Modsætningforhold, hvori han stod til sin Kaldsfælle Professor Johannes Steenstrup, havde utvivlsomt sin inderste Rod i en saadan uforlignelig Kontrast mellem den selvhjulpne Mand og den fødte Akademiker, der var Søn af Naturforskeren Japetus Steenstrup, Universitetets Professor i Zoologi. En medvirkende Aarsag laa ogsaa i Johannes Steenstrups mere skeptiske Stilling overfor den skarpe Kildesondring.

Til den norske Professor Gustav Storm skrev A. D. Jørgensen allerede 1878: „I Johs. Steenstrup har De fundet en Modstander, som heller ikke er mig helt ukendt, og jeg ser, at De med megen Føje beklager Dem over hans Mangel paa Evne til at forstaa sin Modstander eller i alle Tilfælde til klart at fastholde, hvad det er han har sagt og de formentlige Konsekvenser deraf. Jeg har forgæves søgt at oplyse ham om saadanne Fejltagelser (ofte af den groveste Slags) m. H. t. mine Udtalelser, han lader sig ikke anfægte deraf. Af Normannerhistorien har jeg kun læst første Del, der efter mit Skøn indeholder adskilligt godt, Resultatet af megen Flid, men paa den anden Side en Række særdeles hasarderede Paastande og ikke faa grove Forsyndelser mod den historiske Kritiks Begyndelsesgrunde.“ Og i Livsredegørelsen fra 1896 hedder det: „Johs. Steenstrup udgav næppe et Hæfte af sine Skrifter uden at drage mig ind i sine Anmærkninger, ofte med de vildeste Misforstaaelser, og hans Fader havde til sin Tid i en Bog om Limfjordsaabningen erklæret mig for ualmindelig uheldig i at udtrykke min Mening. Jeg havde vel et Par Gange givet Svar paa Tiltale, men følte dog meget vel, hvor vanskelig jeg var stillet overfor denne Universitetets Søn. Da han i Sommeren 1882 disputerede for Doktorgraden og i sin Disputats som sædvanlig havde angrebet mig 5-6 Steder, bad jeg om Tilladelse til at optræde ved denne Lejlighed og efterviste, at han i alle disse Tilfælde enten havde citeret mig galt

eller havde Uret i sin Kritik. Dermed haabede jeg at være færdig med denne Mand, som én Gang for alle havde set sig forarget paa mig og til Gengæld havde vakt min mest levende Antipati.“ Dette Haab gik ikke i Opfyldelse, men „i første Linie — siger han — mødte jeg atter min gamle Modstander Johs. Steenstrup. Jeg udgav i Slutningen af Aaret 1890 en lille Afhandling om Kampen mellem Kongerne Svend og Valdemar 1157, som jeg alt for mange Aar siden, da jeg i Forlovelsesdagene vandrede i disse Egne, havde søgt nær Randers. Den Polemik, som førtes herom fra Steenstrups Side, maatte forekomme mig baade overfladisk og hensynsløs og den øndte med et Misbrug af hans Stilling som Medlem af Historisk Forenings Bestyrelse, der fordrev mig fra dens Tidsskrift. Paa lignende Maade gik det med Biografisk Leksikon. Ogsaa i en Bog om Folkeviserne fremkom denne stadig æggende Kritik og maatte vises tilbage.“

I en Mindeartikel i Berlingske Tidendes Aftenavis 11. Juni 1940 paa Hundredaarsdagen for A. D. Jørgensens Fødsel oplyste hans Søn Højesteretspræsident Troels Jørgensen, at man i sin Tid ved Udgivelse af Livsredegørelsen har udeladt et enkelt Ord indenfor det ene af foranstaaende Citater, idet Faderen havde brugt Udtrykket: at være færdig med denne „lidenskabelige“ Mand. Dette Tillægsord synes dog ikke særlig graverende, men bidrager ret træffende til at kendetegne A. D. Jørgensens Betragtning af sin Modpart. I Citatet bør man endvidere lægge Mærke til Betegnelsen: denne Universitetets Søn. Der er en Forbindelse mellem dette og det strøgne Tillægsord, som næppe var blevet anvendt af A. D. Jørgensen uden netop i en særlig Følelsesopfattelse overfor Universitetssønnen med de lærde akademiske Traditioner. Profeten, Jordens og Folkets Søn, der var bleven kaldet fra Ploven og mærket med Gløden fra Altret, følte sig forfulgt og uden tilstrækkelig saglig Grund angrebet af det gamle Dynastis Arvtager med de fødte Rettigheder, men Billigheden byder at sige, at derfor er det ikke sikkert han havde Ret til uden videre at finde disse formodede Forfølgelsesmotivens Udspring i en Slags halvmisundelig og halvarrogant videnskabelig Patricierindbildning. Imidlertid værgede A. D. Jørgensen sig i sin — som han selv maatte føle det —

retfærdige Harme med hele sin Urkrafts naturrunde Styrke og man tør ikke nægte, at her var det ham, som i sine haarde og overlegne Slag kunde komme ind under det lidenskabelige, f. Eks. naar han et Sted i sin saglige Begrundelse indskyder: „Jeg nødes til paa dette Sted at rette en alvorlig Anke mod Professor Steenstrups Indlæg. Det er langtfra første Gang, men det bliver derfor ikke mere undskyldeligt, at denne Forfatter polemiserer mod Paastande, som kun han selv tillægger sin Modstander. En saadan polemisk Hidsighed forekommer mig at være en Plet paa enhver videnskabelig Diskussion... Jeg finder denne Polemik utilbørlig.“ Haardere kan det ikke godt siges selv om det skulde være fuldt begrundet. I selve Sprogføringens og Argumentationens Slagkraft — om det reelle kan kun Videnskaben dømme — var A. D. Jørgensen selvfølgelig langt den overlegne. Hans medfødte Evne og Sindets Ildhu ved at føle sig som den krænkede Sagas kaarne Ridder hvæssede hans Stil og sleb de Pile, som han sendte fra Modersmaalets spændte Buestreng. Det var som om hans Bevisers Magt voksede gennem enhver Polemiks uddybende Gang.

I de anførte Udbrud fra Livsredegørelsen rører A. D. Jørgensen ved Stridens oprindelige Udgangspunkt og mulig har hele Forholdet fra først af sin Forklaring i en akademisk Søns krænkede Følelser ved at se sin universitetsuddannede Fader kritiseret af en — i hans Øjne — ustuderet Opkomling, som syntes at driste sig til at gribe efter Sceptret. I en Afhandling fra 1870 „Harald Haardraade i Limfjorden“ havde A. D. Jørgensen nemlig tilbagevist en af Japetus Steenstrup tidligere fremsat Paastand om, at det Sted, hvor den hærgende norske Konge — indelukket af Svend Estridsens Overmagt — slap de Danske af Hænde ved at trække sine Skibe over en smal Landtange og flygte vesterud af Fjorden, var Løgstør Grunde, hvorimod A. D. Jørgensen bestemte Skuepladsen for den eventyrlige Begivenhed som Harboøre med Adgangen til selve Vesterhavet.

Et Par Aar efter Limfjordsafhandlingen fulgte Begivenhederne med Professorposten, som A. D. Jørgensen ikke fik, og hans af Japetus Steenstrup m. fl. forkastede Prisopgave samt — et Tilfælde, som A. D. Jørgensen betragtede som en tendentiøs Tanke — Jo-

hannes Steenstrups første litterære Bidrag, der netop var et Angreb paa A. D. Jørgensen vedrørende Bestemmelsen af Stedet, hvor Kong Erik Emune blev dræbt. Naar A. D. Jørgensen ikke straks imødegik disse Indvendinger var det, siger han, blandt andet „fordi de forekom mig at være saa svage og at røbe en saa stor Mangel paa Kendskab til Middelalderens Samfundsforhold i det hele, at det næppe kunde være ønskeligt at underkaste dem en sammenhængende Kritik.“ Aaret efter udkom Johannes Steenstrups første Arbejde i selvstændig Bogform „Studier over Kong Valdemars Jordebog“, som han (ret loyalt synes det) tilsendte A. D. Jørgensen, der ogsaa var angrebet i det.

„Jeg tvivler ikke om,“ svarede A. D. Jørgensen, „at de (disse Studier) vil blive en værdifuld Forøgelse af vor historiske Litteratur, der jo i den Retning ikke kan kaldes rig. Om vi skal komme til at bryde en Lanse i Anledning af de forskellige Resultater, hvortil vi er kommen i Opfattelsen af Middelalderens Samfundsforhold, kan jeg selvfølgelig ikke endnu hverken bekræfte eller benægte. Det vil i alle Tilfælde komme til at afhænge af, om jeg mener at kunne give noget Bidrag til en yderligere Drøftelse af disse Ting. Da De har ledsaget Deres Bog med en venlig Omtale af vort Forhold, mener jeg at skylde Dem eller i alle Tilfælde at have Ret til en ligefrem Udtalelse om den rent personlige Side af Sagen. Naar jeg da ved at gennemblade Bogen har set paa det De udtaler om mig og mine Forsøg skal jeg ikke nægte, at den Kulde, hvormed alt dette er tænkt, og den Uskaansomhed, hvormed det er udtalt, har smertet mig, skønt den ikke mere har kunnet overraske efter hvad De forhen har udtalt og skrevet om mig. Men da jeg ved, at vore Anskuelse ogsaa i den Hensende gaar langt fra hinanden, og da jeg af Forsynet er udstyret med megen Sindsro og gerne indrømmer enhver sin Dom over mig og mine Arbejder, saa kan jeg forsikre Dem om, at den Aabenhed, hvormed De stadig har baaret denne Deres Anskuelse frem, ikke mangler min Sympati ligesom den med Guds Hjælp ikke skal vildlede mig i Opfattelsen af, hvad De nu har ydet eller i Fremtiden vil kunne yde. Lad os mødes i det Haab, at vi begge endnu har et langt Liv med frugtbart Arbejde for os. Hvis saa er, da stoler jeg tillige paa, hvad

jeg ikke kan nægte mig den Oprejsning her at udtale, at adskilligt efterhaanden vil fortone sig for Dem i et mildere og varmere Lys.“

Rent umiddelbart synes Bogens Udtalelser ikke at berettigge til disse skarpe Ord, da dens Udfald her ikke forekommer stærkere end dens Imødegaaelser overfor andre som Professor Paludan-Müller og Dr. Oluf Nielsen, og det er desværre sandsynligt, at Brevet selv har været med til at hindre den haabede Forsoning. Venligt kan det ikke kaldes.

To Aar senere udgav Japetus Steenstrup en Afhandling, hvor han fastholdt sine Anskuelse om Harald Haardraades Tog til Limfjorden, og det følgende Aar 1876 imødegik A. D. Jørgensen særdeles myndigt baade Faderen med Hensyn til den norske Konge og Sønnen angaaende Erik Emunes Drab. De større Holmgange fulgte med visse Aars Mellemlum. I 1882 foregik det nævnte Oprin ved Doktordisputatsen og 1891 udsendte Johannes Steenstrup Bogen „Vore Folkeviser fra Middelalderen“ med Angreb paa en Række Enkeltheder i A. D. Jørgensens tidligere Arbejder om Folkeviserne, hvorefter den angrebne gennem et Par udførlige Indlæg i Historisk Tidsskrift tog kraftigt til Orde mod Kritiken. I Opfattelsen af Folkeviserne stillede Kr. Erslev sig paa A. D. Jørgensens Side.

Det er næppe muligt og maa tillige betragtes som upaakrævet i nærværende Levnedsskildring at fælde nogen afgørende Dom i dette utilfredsstillende Forhold mellem to betydelige og vidt forskellige Historikere, men retfærdigvis er det af Hensyn til begge Parter nødvendigt at belyse det. Forøvrigt kunde en Mand af A. D. Jørgensens ejendommelige og store Format ikke undgaa at møde de banebrydende Sjæles sædvanlige Lod.¹⁾

Men det skal siges, at da Johannes Steenstrup efter A. D. Jørgensens Død maatte sænke sin Kaarde, var det med en ridderlig Anerkendelse af sin Modstanders Betydning, og det er baade smukt

¹⁾ Naar Johs. Steenstrup 1889 i sit Værk om vor Historieskrivning i det nittende Aarhundrede fremsatte den ret besynderlige Paastand, at „den Tid, som er fulgt efter 1863, ligner i væsentlig Grad den nærmest foregaaende . . . der er ikke foregaaet nogen gennemgribende Forandring i Studiemaal eller Forskningsmaade,“ skyldes det højst sandsynligt hans Uvilje mod A. D. Jørgensen. Det er næppe rigtigt — som man har ment — at finde Tendensen rettet mod Kr. Erslev.

og rammende, naar han skriver¹⁾ om ham: „Det ejendommelige ved hans Forskning laa i hans skarpe Blik for den enkelte Kildes sjælelige Art og dens Forfatters personlige Standpunkt.“

Noget vist køligt kom forøvrigt let ind i A. D. Jørgensens Bedømmelse af Mennesker, de var for ham afgrænsede i Livstilknytningen og derfor sluttede han kun faa virkelige Venskaber, ikke fordi han manglede Trofasthed, men noget i hans aandelige Væsen bestemte Forholdet. Den, der er født til at lede andre, vil vanskeligt føle sig som deres Ligemand i det daglige, men han havde dog gerne et skarpt Blik til at skelne det ægte og værdifulde fra det mindre betydende. Hans delvis medfødte og delvis selvop-tugtede faste Sindsligevægt tillod ham at staa alene, heller ikke blev han svimmel paa Højsædet. Gløden i hans Sind og hans sanddrue Saglighedsvirke drev ham frem som Bannerfører i hans eget Slægtled. Der er sagt, at havde Mennesker under Omgangen med ham givet, hvad de formaaede, og lært ham, hvad de var i Stand til at yde ham, tabte han Interessen for dem. Maaske — men det betød vel at mærke ingeniunde Utaknemlighed, kun noget utilfredsstillende med Krav paa mere positivt Livsindhold i S sammenspillet.

Trods dette kan det ikke nægtes, at hans afvisende Holdning, som ud fra Omstændighederne syntes ham selv retfærdiggjort i hans egne Øjne, kunde dog i visse Tilfælde noget ufordrageligt tage Overhaand og stige indtil det næsten uforsonlige. Det gælder saaledes Forholdet til Rethistorikeren V. A. Secher, der som Arkivmand var Elev af A. D. Jørgensen og i hele sin Udvikling modtog væsentlige Impulser fra ham ligesom han udøvede et meget værdifuldt Arbejde under ham og sammen med ham. Alligevel kom det — efter en Række Konflikter — kort før A. D. Jørgensens Død til et beklageligt Brud mellem disse to gensidig stærkt selvstændighedsprægede Mænd.²⁾ Det medførte, at V. A. Secher, der 1892 var blevet Provinsarkivar i København, udelukkende paa Grund af disse Uoverensstemmelser udtraadte af Arkivtjenesten og

1) P. Hansen: Illustreret dansk Litteraturhistorie III, 2. Udg. 1902, Side 966.

2) Forholdet er blevet træffende karakteriseret med Carl Plougs bekendte Linier: „Thi de var haarde Halse — de Drotter begge to.“

udnævntes til Herredsfoged paa Lolland. Han fik sin Oprejsning, da ogsaa han senere blev Rigsarkivar.

Saa vidt det skønnes havde A. D. Jørgensen ikke noget nærmere Forhold til sine Fagfæller og kunde vel næppe have det efter hele sit Naturanlæg og sin særegne Livsindfatning. „Min Embedsstilling lader mig blive i den Isolation, som naturligt følger af den Omstændighed, at jeg ikke er akademisk Borger,“ skrev han som Rigsarkivar i et Privatbrev. De andre var overvejende Fagfolk alene, mens han med sine varigt vidtspændende aandelige Interesser var langt mere og skabt som den storladne Ener, der helst stod udenfor den fagdannede Kreds. Dertil kom, at han ifølge sin egen dybt skabende Trang ikke brød sig om Fællesarbejde, men ønskede helt at være sig selv. Han blev nærmest tvunget til at medvirke ved Fællesværket Danmarks Riges Historie, fordi man truede med ellers at lade Planen falde. Den var udgaaet fra en lille Historikerkreds bestaaende af de tre jævnaldrende Erslev, Fridericia og Marcus Rubin, som ud fra et vist radikalt Livssyn alle Dage stod hinanden særlig nær i Venskab og Raadslagning, og de ønskede ubetinget at faa ham med som Deltager trods det forskelligartede hos ham. Netop det særegne tiltrak dem og æggede til anerkendende Respekt, som A. D. Jørgensen faglig set gengældte, skønt de var ham aandeligt fjerne. Det profetiske hos ham tiltrak sig stadigt Opmærksomheden og farvede hans Værker, det kunde begejstre de modtagelige eller undertiden forarge de genstridige, det kunde henrive de følsomme eller til Tider opirre de negative, men det gav altid Indtrykket af noget vist ubetinget og betydningsfuldt af ukongruent Art, der hvilede i sig selv udenfor den sædvanlige Maalestok.

Derfor lader der sig heller ikke foretage nogen helt naturlig eller parallel afstukket Jævnføring mellem ham og andre af vore betydelige Historikere¹⁾ fra de sidste Menneskealdre, han er et Unicum og der mangler for meget af de egentlige Sammenligningspunkter. Hver af disse Forskere har sit særlige Omraade, som de har udgransket og klarlagt under deres videnskabelige Søgelys,

¹⁾ Se dog nærværende Bog Side 110.

men som ingen anden dansk Sagagranser har han gennemtrængt Historien i fuld Udstrækning fra Sagntiden til sin egen Slægt, udredet de ydre Begivenheder og fulgt Folkesjælens dybe Udfoldelse i Aand og Livsudvikling. Ganske vist havde ogsaa han som Sønderjyllands Historiker sit eget Virkefelt, men det er paa en anden Maade, idet den videnskabelige Udforskning, som for andre er et Formaal, derimod for ham er et Udgangspunkt for en folkelig Paa-virkning. Der er altid noget originalt over ham. Sønderjylland er Nerven i hans Granskning udelukkende for derigennem at lede Folkets nationale Følelse og Vilje ind i den rette Livsform. Af den Grund forenedes i hans Forskergerning den skarpe kritiske Sans med en rig Fantasi og dyb psykologisk Evne. Det bør altid huskes som noget af hans Livsopgaves Hemmelighed, at naar han stod ved Bredden af Historiens Flod og saa ned i dens glidende Vande mødte han sig selv, sit eget Ansigt i Dybets Spejl. Eller vil man hellere bruge et helt andet Billede og sige, at de nye Historikere er som dygtige Operatører, der med skarpe Knive rensrer ud i vort Folkelegeme, saa læser man næsten ikke en Linie af A. D. Jørgensen uden at mærke, hvorledes han skærer i sit eget Kød. Som den nationale Profet følte han sig paa en egen Maade i hele sit Væsens Kød og Blod inde under sit eget Budskabs Krav og Magt i alle dets Følger. Hans Sjæl og hans Gerning gik op i en højere Enhed, hvor han dreves af Instinktet, ikke Refleksionen, uden af den Grund at slappes i sin historiske Opgaves Virkelighedstrang, sit Kalds Sandhedsforkyndelse. Tværtimod — den hærdedes i Ilden fra denne hans indre Værkstedes Esse.

Baade han selv og hans Kaldsfæller følte Forskellen. Han skrev til M. Birkeland: „I nationale Spørgsmaal vil vore antinationale Historikere (Fridericia, Erslev) jo gerne fremstille mig som partisk. Saaledes udtaler Fridericia i sin Anmeldelse af Griffenfeld i det Letterstedtske Tidsskrift, at en Antipati mod ham — Griffenfeld — paa Grund af den Plønske Sag skulde være punctum saliens i det hele Arbejde. Heldigvis kan det bevises, at det ikke er saa, thi alt 1. November 1889 holdt jeg Foredrag i Videnskabernes Selskab ud af hele min Grundopfattelse af Griffenfeld, og endnu 1892 var jeg ikke bleven opmærksom paa Modsætningen Gabel-

Griffenfeld i det sønderjydske Spørgsmaal, hvad der fremgaar af 3. Oplag af mine 40 Fortællinger, hvor den modificerede Opfattelse af Griffenfeld iøvrigt er benyttet. Men alt, hvad der smager af „dansk“ eller „skandinavisk“ er jo for visse Folk som rød Klud for Tyren. Iøvrigt paaskønner jeg jo i høj Grad Fridericias smukke og humane Anmeldelse som overhovedet hans venskabelige Sidelag. Der er kun noget mistrøstigt i at vide, at de yngste og efter Naturens Orden længst levende af os samtidige som Historikere mangler Øje for en hel Side af Nationens Liv eller rettere føler sig forpligtede til overalt kritisk at opspore en formentlig chauvinistisk Tankegang. Dog, det er vel en fortjent Reaktion mod en tidligere overdreven Retning. Fridericia kan man iøvrigt mindre forarges over, da han er Jøde¹⁾ og saaledes født Kosmopolit, Erslev derimod kunde man med større Føje vente mere aaben for nationale Synspunkter. Hans Fremstilling af Dronning Margrete viser dog en bedrøvelig Negativitet.“

Det vil altid være ørkesløst at fastsætte Rangforordningen eller drøfte, hvem der rent faglig set er størst af det sidste halve Aarhundredes betydelige Historikere indenfor moderne dansk Historieforskning — foruden A. D. Jørgensen er det Mænd som Edvard Holm, Johs. Steenstrup, Kr. Erslev, J. A. Fridericia, Troels-Lund, Marcus Rubin og Niels Neergaard, hvortil paa værdig Vis slutter sig andre og yngre Navne af ligestillet Betydning. Flere af dem har grundfæstet deres Ry ved fremragende Værker til Belysning af enkelte Tidsrum eller Forhold, Edvard Holm saaledes Danmark-Norges Historie under Enevælden, Kr. Erslev Middelalderens Historie, J. A. Fridericia Tiden før Enevælden, Troels-Lund Nordens daglige Liv i det sejstende Aarhundrede, Marcus Rubin Tiden under Frederik VI o. s. v. For dem alle var den historiske Forskning en stadig Søgen efter at naa frem til en stedse større Udbygning

¹⁾ A. D. Jørgensen var med sin retsindige og humane Aand absolut ikke Antisemit, hvilket ikke blot fremgaar af hans Stilling til Johanne Luise Heiberg, men ogsaa af hans stærkt anerkendende Omtale af Politikeren N. David samt Digterne Henrik Hertz og M. Goldschmidt. Han paaskønnede altid med Taknemlighed det gode jødiske Indskud i dansk Aandsliv og at Jøderne i en ualmindelig Grad havde sluttet sig til Nationen i alle dens Bestræbelser.

af Sandheden, deres Retningslinie var den videnskabelige Sandhedsstræben, det var dem baade en Pligt og en Ære at holde det videnskabelige Sandhedsbegreb højt. De kom fra forskellig Kant, hver med sine egne Forudsætninger og sin særlige Udvikling.

Spørger man i en saadan Sammenhæng om A. D. Jørgensens Indsats, hans Gransknings Kronsud, forekommer det ejendommeligt, at han uden at have skabt noget enkelt Værk, som maalt med en videnskabelig Alen rager op over de andres Gerning, dog alligevel staar som den, der fik de videste Kredse i Tale og har øvet den varigste Indflydelse paa Opfattelsen af vor hele nationale Udvikling. For det historiske Syn paa det dansk-tyske Mellemværende, som blev bestemmende for Løsningen af det nordslesvigske Spørgsmaal, er han den Enkeltmand, som har haft den største Betydning og dermed paa afgørende Vis udfra sin historiske Gerning har paavirket Danmarks nyere Udvikling baade i ydre og indre Retning. Svaret er derfor dette, at han ikke alene som Historiker var en fremragende Videnskabsmand, men udøvede sit historiske Virke som en udvalgt Sandhedsforkynder med profetisk Kraft. Dette S sammenspil er helt uden nutidigt Sidestykke. Det mislykkedes for Grundtvig, hos hvem Videnskabsmanden maatte vige for Digteren og Profeten, men det fuldbyrdedes hos A. D. Jørgensen.

VII

RIGSARKIVAR. KRIEGER OG FRU HEIBERG. POLITISK STILLING

Men A. D. Jørgensen var ikke blot Historiker, han var ogsaa Embedsmand og maatte lægge en stor Del af sin Arbejdskraft ind i Administrationen.

I sit Værk om Griffenfeld har han søgt at skildre dennes Sindsbevægelse ved Overtagelsen af Gerningen som kongelig Arkivar og giver derigennem et Billede af sine egne Følelser, da han over to Aarhundreder senere gik ind til samme Virksomhed mellem alle de hengemte Haandfæstninger og Overenskomster, Skøder og Skrivelser, Pantdokumenter og Jordbøger, Breve og meget andet. „Dog kan det ikke være andet — siger han med Tanken paa Griffenfelds

svage historiske Sans — end at jo Sysselsættelsen med disse gamle Breve og Aktstykker maa have gjort et mægtigt Indtryk paa ham. Ingen Mand med aaben Sans for aandelige Forhold i Livet, lærd eller læg, kan stilles overfor denne Rigets dyrebare Skat uden at betages af det umiddelbare Indtryk fra svundne Dage, som her træder ham i Møde. Og i endnu højere Grad vil det være Tilfældet med den, der som Schumacher har set meget og tænkt meget, den, som har læst og tilegnet sig, hvad stort og mægtigt der er frembragt af Menneskeaaften i hensvundne Tider. Disse Breve og disse Segl bærer Bud fra Fortiden saa haandgribelig og saa vederhæftigt som intet andet. Lad være, at det kun er lidet og ringe, uanseligt i sig selv og et Minde fra langt rigere Forhold end dem vi kender fra andre Tider og Steder, saa har det dog dette ene forud, dette uforlignelige: det tilhører vor egen Slægt, det er Arvegods fra vore Fædre.“

Han sagde engang til Højskolelærer Poul Bjerger, der besøgte ham i Rigsarkivet: „Naar jeg gaar herinde er det som jeg hører Raab om Retfærdighed fra alle de mange Slægter, der Aarhundrede efter Aarhundrede er gaaet til Hvile og hvis Historie ligger her i de gamle støvede Papirer: giv os vor Ret, den Ret Samtid og Eftertid har nægtet os, men som vi har Krav paa og som du kan give os.“ Og efter Branden paa Christiansborg Slot 3. Oktober 1884 skrev han til ham: „De kan tro, at jeg hin Brandnat levende følte det store Ansvar, som Tilskikkelsen havde lagt paa mig. Kun saare faa tænkte paa Arkiverne, alle paa Kunstsattene. Hvad vilde vi nu have været, om Ulykken havde ramt os? Tusinder og atter Tusinder af ukendte Billeder fra vor Fortid vilde være gaaet til Grunde for bestandig. Som Michel Angelo paastod, at alle hans store Billeder hvilede i Marmoret, han havde kun den Opgave at befri dem fra Stenens Tyngde, saaledes ligger disse talløse Fortællinger i det gamle grimme Papir og venter kun paa, at danske Øjne skal se dem, danske Øren lytte til dem. Heldigvis var jeg koldsindig nok til kun at gøre mig ringe Tanker om alt dette, saalænge Faren truede, da jeg var helt optaget af alle de ydre Foranstaltninger og det travle Arbejde. Men da Slottet sank sammen og Luerne blev trætte, saa det var øjensynligt, at Mennesket igen var Herre,

da hørte jeg ligesom en mangetunget Takkesang fra de mange, mange ufødte Slægter, der skal drage Næring af disse Minder.“¹⁾

Som Gehejmearkivar foretog A. D. Jørgensen en grundig Omordning med samlet Organisation og centraliseret Ledelse af Rigets Arkivsager og lettede Adgangen til dem ved at gøre Arkivalierne tilgængelige for Offentligheden paa en hidtil ukendt Maade, men hans Reformbestræbelser havde været i Gang længe forud. Han viste sig her som den store Organisator, der i Kraft af sin Intuition trak Hovedlinierne op og sammen med dygtige Medarbejdere gennemførte Omdannelsen ved praktisk betydelig Indsats. I ældre Tider var der megen Splittethed i Statens Arkivvæsen og Akterne delt i mange Hold, der opbevaredes forskellige spredte Steder (oprindeligt flere kongelige Slotte, Domkirker og Klostre, efterhaanden mere og mere i København) uden indbyrdes Sammenhæng eller Oversigt, men efter 1850 samledes de Tid efter anden indenfor Gehejmearkivet og Kongerigets Arkiv — det sidste dog stadig i de to selvstændige Hovedafdelinger Kancelliarkivet og Rentekammerarkivet. Desuden fandtes Landet rundt de lokale Embedsarkiver. Allerede 1880 lykkedes det A. D. Jørgensen gennem Kontorchefen i Kongerigets Arkiv Johan Grundtvig at faa gennemført et Eftersyn af disse lokale Samlinger som Grundlag for en Ordning af Provinsarkivspørgsmaalet og han gjorde selv Begyndelsen med disse Undersøgelserrejser, der viste, at Embedsakterne paa de fleste Steder opbevaredes under meget slette Forhold og stedse var udsatte for Tilintetgørelse, hvorfor Bestræbelserne maatte rettes paa at faa dem samlet i tilfredsstillende Lokaler og bragt under sagkyndigt Tilsyn. Han blev opfordret til at gøre Udkast til en Ordning af de ret brogede Tilstande, hvor der baade med Hensyn til Provins og Hovedstad var meget at gøre og meget at overveje. Arkivalierne skulde omfordeles, Lokalerne tildels omdannes, Personalet efterhaanden fornyes og indøves efter en anden Arbejdsmetode, en endelig Ordning tilsidst tilvejebringes og et Rigsarkiv med Provinsarkiver oprettes. Desuden var det nødvendigt at vække den fornødne Interesse for Sagen.

Under Kriegers Forsæde afgav den saakaldte Bygningskommis-

¹⁾ Aarboeg for dansk Kulturhistorie 1898.

sion, hvor A. D. Jørgensen først var Sekretær og siden Medlem, en Betænkning 24. September 1883 og heri fandtes bl. a. som et fortrinligt Forarbejde til Reformerne en af A. D. Jørgensen udarbejdet Udsigt over Centraladministrationens, Domstolenes og de offentlige Samlingers Bygningshistorie fra 1660 til Nutiden samt Oplysninger fra det kgl. Gehejmearkiv og Kongerigets Arkiv om de Fordringer, som maa stilles til deres Lokaler. Aaret efter udgav han fra Arkivet en „Udsigt over de danske Rigsarkivers Historie“ og bragte derved yderligere Spørgsmaalet om deres Reorganisation paa Dagsordenen i de politisk og videnskabeligt interesserede Kredse.¹⁾ Det følgende Aar 1885 foretog han en Rejse til Tyskland for at se paa de derværende — særlig bayerske — Provinsarkiver og tillige erfare, hvorledes man dernede klarede det foruroligende Spørgsmaal om Papirets stadig synkende Godhed, der truede med at umuliggøre en fremtidig Opbevaring af Administrationens Frembringelser. Det var nødvendigt at fremstille Papir, der kunde gemmes gennem Tiderne uden at opløses af Ælde. Papiret har i denne Forbindelse en aldeles enestaaende Betydning for Bevarelsen af Mindet om Folkets aandelige og materielle Liv. Den nærmeste Følge deraf var Nedsættelsen af en Kommission vedrørende Papirspørgsmaalet med ham selv som Formand og V. A. Secher som Sekretær. Den afgav Betænkning 13. December 1887 og Forslagene blev gennemført med en grundig Forbedring af de paagældende Forhold. Ved den store Udstilling i København 1888 blev A. D. Jørgensen Formand for Dommerudvalget i Papirafdelingen og udstillede samtidig fra Arkivet et stort Antal Papirprøver fra de sidste fire Aarhundreder.

Det var en vanskelig politisk Tid, men det lykkedes at gennemføre en Lov af 30. Marts 1889 om Oprettelsen af et Rigsarkiv

¹⁾ Hele Omordningen syntes at have medført visse stærke Brydninger indenfor Arkivembedsmændenes Kreds. I hvert Fald skriver Sofus Høgsbro (i „Brevveksling og Dagbøger“) efter at have læst A. D. Jørgensens Livsredegørelse og nævnt forskellige Forhold, som denne ikke havde omtalt: „Heller ikke Striden om at fortrænge Johan Grundtvig fra Arkivet omtaler han.“ Johan Grundtvig, der som Kontorchef havde været A. D. Jørgensens Overordnede og nu saa denne rykke frem i første Linie, tog sin Afsked 1884. Han havde forøvrigt allerede 1867 udkastet Tanken om at samle alle ministerielle Arkiver under en Rigsarkivar.

med dertil hørende tre Provinsarkiver, hvis Benævnelse senere er ændret til Landsarkiver, og samtidig blev A. D. Jørgensen fra Gehejmearkivar som Følge af de ændrede Forhold udnævnt til Rigsarkivar — Danmarks første. Til C. F. Monrad skrev han: „Blandt de Ting, som i Aar har knebet sig igennem, er, som De maaske har set, Oprettelsen af et Rigsarkiv. Det er et Maal jeg har arbejdet henimod i adskillige Aar og som bringer den Organisation, som er et Udtryk for *min* Forstaaelse af, hvad der paa dette Omraade kan og bør gøres. Det er jo altid en stor Lykke at kunne naa dette i en Alder, da man endnu kan haabe at føre det tænkte ud i Livet. For mig personlig har det tillige været en stor Tilfredsstillelse i denne Sag at kunne vinde begge de stridende Parters Tillid. Jeg har kunnet gaa over Valpladsen som en Mand af det røde Kors, vis paa at alle vilde forstaa, at det jeg attraaede var til Gavn og Hæder for det hele Folk.“

Samme Aar foretog han en Rejse til Norge for at se de norske Stiftsarkivers Indretning og besøge Rigsarkivaren M. Birkeland, som han stod i stedse nærmere Forhold til og vedligeholdt en stadig Brevveksling med. Betegnende nok var A. D. Jørgensen næsten ikke udenfor Danmark — kun denne Norgesrejse og det tidligere nævnte Tysklandsbesøg fire Aar forud tilligemed en Rekreationstur til Smaaland samt Ferieophold paa Kullen var hans faa Fraværelser fra Landet.

Efterhaanden skred den nye Ordnings Iværksættelse frem under A. D. Jørgensens dygtige og energiske Ledelse, som kom til at sætte dybe Spor i Arkivernes Historie, store Mængder af ældre værdifuldt lokalt historisk Materiale reddedes fra Tilintetgørelse og bevares med det fremtidigt tilkomne som tilgængeligt og brugbart for Forskningen, mens helt nye Principper blev lagt til Grund for de omfattende Ordningsarbejder. Ved Ordningen af Rentekammerets Arkiv havde Johan Grundtvig paabegyndt et nyt Princip med Akterne samlet efter vedkommende Sags Oprindelse og det skulde nu gennemføres i sin fulde Udstrækning. Den forældede Metode med at registrere hvert enkelt Aktstykke paa en Seddel for sig blev opgivet som fuldstændig uigennemførlig og upraktisk. Det var ikke tilstrækkeligt som hidtil at ordne Arkivalierne i store

Samlinger efter Indholdet eller kronologisk eller mekanisk holde sig til de rent tilfældige Afleveringer og betragte dem som et selvstændigt Hele, men den indre Sammenhæng og Tilhørsforholdet blev Fremgangslinien. Naar man i Forbindelse med det hele mægtige Reformarbejde tænker paa hans omfattende historiske og videnskabelige Virksomhed samt hans praktiske sønderjydske Indsats, som senere bliver omtalt, er det ikke underligt, at han i Sommeren 1892 udbød i et Brev til Vennen H. S. Vodskov: „Jeg har et bestemt Indtryk af, at jeg er meget solid og suffisant anbragt i Livets Seletøj.“

En af Aarsagerne til dette Udbrud var hans daværende omfattende Arbejde med Offentliggørelsen af Skuespillerinden Johanne Luise Heibergs Livserindringer, en af vor Litteraturs betydeligste og aandfuldeste Selvskildringer, som han efter hendes Død udgav med oplysende Tillæg og Bemærkninger. Værket udkom under Titlen „Et Liv genoplevet i Erindringen“. Han var kommen i fortrolig Forbindelse med hende gennem Politikeren og Statsmanden A. F. Krieger, til hvem han mere og mere stod i nært Forhold, og hun efterlod ham et Guldpennekraft, som hun havde arvet efter Biskop Martensen, der selv havde faaet det som Sølvbryllupsgave, og som hun satte overordentlig Pris paa. „Han vil ikke misbruge det“ — havde hun sagt. Ogsaa Krieger efterlod ham sine mangeaarige Dagbøger til Udgivelse, hvilket Formaal A. D. Jørgensen dog ikke naaede at udføre paa Grund af sin tidlige Død, men senere har hans Datter Fru Elise Koppel været med til at udsende dem sammen med Professor Aage Friis og Dr. P. Munch.

Det er saare interessant at læse A. D. Jørgensens egen Skildring af Forholdet til Fru Heiberg og Krieger. Den belyser ypperligt alle tre Deltagere i dette ejendommelige og sjeldne Samliv, der strakte sig over en længere Aarrække.

„Efter at jeg tidligere,“ fortæller A. D. Jørgensen i Livsredegørelsen, „havde talt enkelte Gange med Krieger kom han en Dag i Efteraaret 1878 op til mig i Arkivet for at opfordre mig til at gennemgaa Nordens Historie med Fru Heibergs Døtre.¹⁾ Dette gav

¹⁾ Tre Adoptivdøtre, som hun antog efter Heibergs Død. Ægteskabet var barnløst.

Anledning til, at jeg kom i nærmere Forhold til disse to mærkelige Mennesker ligesom jeg hos dem traf andre af en tidligere Tids Storheder, som jeg ellers næppe vilde være truffet paa. Det interesserede Krieger overordentligt, at jeg syslede med Hertugdømmets Historie, og han forærede mig en stor Mængde Bøger vedrørende denne, alle Tidsskriftsrækker og en stor værdifuld Litteratur, der overordentlig lettede mig Studiet. Da vi nu kom til Fremstillingen af den nyere politiske Historie i de 40 Fortællinger begyndte han at gennemgaa denne med talrige Aktstykker og Optegnelser, som jeg maatte læse for ham og som han derved gjorde til Genstand for sin levende Kommentar. Det var ham i høj Grad om at gøre at faa Traditionen fra disse Tider anbragt, siden han ikke selv kunde skrive om den, og jeg modtog saaledes i Aarenes Løb en Rigdom af Erindringer og Indtryk fra det offentlige og politiske Liv, som kun han med sin store Intelligens og uforlignelige Hukommelse sad inde med. I de Samtaler, der herved udviklede sig, fik jeg efterhaanden en umiddelbar Forstaaelse af Forhold og Personer fra Frederik VII's Tid, som intet Studium i Bøger kunde have givet mig.

Tilfældet vilde, at netop denne Vinter (1881—82) skulde blive særdeles rig paa Meddelelser ogsaa af anden Art. Krieger havde kun sjældent overfor mig ytret sig om Døgnets Politik, men den stærke Spænding i denne Vinter bragte ham nu til jævnlig at bringe den paa Tale. Han var ikke tilfreds med Estrups udfordrende Holdning overfor Folketinget, da han frygtede for, at den bar hen mod en fuldstændig Sprængning af Forfatningen. Jeg havde længe haft samme Opfattelse og et tilfældigt Møde med Høgsbro gav mig Anledning til at tale med ham om Stillingen. Jeg blev saaledes paa en Maade Mellemed mellem to indbyrdes saa forskellige Mænd og, andre Forbindelser ufortalt, bidrog jeg vistnok noget til, at man dog denne Gang slap ud over det kritiske Punkt.¹⁾ Men i Lands-tinget lod man det nu komme til et Brud med Krieger og hans Indflydelse var efter denne Tid aftagende. Følgen var ogsaa kendelig for mig, da Krieger nu indbød mig stadig hyppigere til sig.

¹⁾ Se ogsaa nærværende Bog Side 176.

I ikke faa Aar kom jeg der hver fjortende Dag, spiste til Middag og blev der til sidste Sporvogn . . .

I den stærkeste Modsætning til (alle) disse udadvendte Virksomheder udviklede sig i de samme Aar det stilsfærdige Forhold til A. F. Krieger og til Fru Heiberg til et fortroligt Venskab. Krieger følte sig bestandig mere ensom. I Rigsdagen var hans Indflydelse brudt, flere Dødsfald og hans Tantes tiltagende Alder og Svaghed bidrog til at indskrænke den Kreds han omgikkes. Des mere satte han Pris paa mig, der blev ham tro og paa saa mange Maader delte hans Sympatier. Fra 1884 begyndte han at give mig sine Dagbøger til Gennemsyn og derpaa til Oplæsning, idet han lovede mig dem efter sin Død. Mangt og meget blev her atter drøftet, særlig Londonkonferencen, til hvilken han nu gav mig sine Breve og Optegnelser. Dette stod paa i flere Aar, derpaa gik vi over til hans Brevsamlinger. Dem naaede vi aldrig til Ende med. Det var mærkelige Aftener i det store stille Hus i Rosenvænget. Krieger gik for det meste frem og tilbage i det store høje Værelse, der var opfyldt af Bøger paa alle Vægge og Borde. Jeg sad ved Lampen og læste, ofte med nogen Besvær, hans lille fine Skrift. Jævnlig afbrød han Læsningen for at standse foran mig til en Forklaring af et eller andet i det læste, ofte blev denne Afbrydelse til en hel Aftens Samtale. Det var jo en Selvfølge, at jeg maatte blive opmærksom paa, ja dybt fortrolig med den store Begrænsning i Kriegers Evne og Synskreds, hans Overtro paa Intelligensens Magt, hans Mangel og Sans for de mere umiddelbare Livsformer og Personlighedens mangehaande ofte halvt skjulte Rødder. Dertil var han en lidet produktiv Natur, i mange Retninger aldeles gold, paa Naturvidenskabens og Filosofiens Omraade helt uvidende. Og dog var han en sjelden helstøbt Personlighed, ren og hæderlig indtil Sjælens Grund, en Fædrelandsven uden Bagtanke, uden Krav for sig selv, dertil en Mand med en eminent Intelligens og Evne til at arbejde med og gennem andre, fremdrage deres Dydighed og hjælpe til at faa dem sat paa den rette Plads.

Efterhaanden viste Fru Heiberg mig samme Tillid som Krieger. I Maj 1885 var jeg med flere Gæster til Middag hos hende og hun trak mig da ud paa Aftenen hen foran Heibergs Buste, ikke uden

nogen Bevægelse i det stærkt beherskede Ansigt. Der var for nogen Tid siden udkommen en Bog om Rahbeks, fortalte hun, og Brandes havde i den Anledning sigtet Fru Kamma for at have haft en eller flere Elskere, jeg husker ikke de nærmere Omstændigheder. Nu mente hun, at den Tid vilde komme, da en eller anden sjofel Litterat vilde kaste Smuds paa hendes Forhold til Krieger, og hun bad mig derfor om efter hendes Død at tage mod Kriegers Breve til hende for at faa Klarhed over deres Forhold. Jeg forestillede hende forgæves, at en saadan Tale umulig kunde komme op, hun blev ved sit og gentog sin Anmodning, som jeg selvfølgelig gerne lovede at efterkomme. Først et Par Aar senere betroede hun mig, at hun havde skrevet sit Levned og bad mig læse det. Det var længe siden noget havde grebet mig saa dybt. Hvilke Mangler og Svagheder man end kunde finde hos Fru Heiberg maatte enhver overfor denne Redegørelse for et Menneskeliv og en Menneskesjæl, for en Livsgerning i Kunstens Tjeneste, med Tak tilstaa, at dette var noget ualmindeligt, noget paa sin Vis enestaaende. For mig blev det en rig Kilde til Kundskab og personlig Berigelse. Selvfølgelig fik vore Samtaler nu et rigere Indhold og en dybere Baggrund og det blev mig en ualmindelig Nydelse at gennemgaa det store Haandskrift med de to mærkelige Mennesker.

Fru Heiberg beboede dengang en Lejlighed i en Hjørneejendom fra Gothersgade ved Søen. Den var stilfuldt udstyret og gennemtrængtes ligesom i stort og smaat af hendes Personlighed. Her sad vi da ved Lampens stærkt dæmpede Lys, Krieger i dyb Skygge, Fru Heiberg ved Siden af mig i en Lænestol eller, naar hun følte sig mindre vel, paa en Chaiselongue. Disse Aftener havde noget usigelig fortryllende og tillige noget usigelig vemodigt ved sig. Læsningen blev selvfølgelig jævnlig afbrudt af Samtaler og Forhandlinger og disse kunde blive meget livlige. Krieger sad som oftest med lukkede Øjne og Armene overkors, i en vuggende Bevægelse, eller han stjal sig til at gaa lydløst frem og tilbage over det tykke Tæppe for pludselig at fremkomme med en Bemærkning eller en Indvending mod mine Bemærkninger. Fru Heiberg sad med et let Haandarbejde eller med Armene paa Bordet, hældet frem i Spænding for at høre paa Oplæsningen, af hvis Tonefald hun ofte

gættede mine Tanker om det læste. Eller hun laa med et broget Tæppe over sig, med sine store Træk lignede hun en Sagafigur eller en østerlandsk Heltekvinde. Der var ikke Spor af noget paataget i, hvad hun tog sig for eller ytrede, hun lagde ikke Skjul paa Tanker og Følelser og hun udtalte dem med Sprogets rette ramrende Ord. Overfor mig var hun rørende taknemlig, hver Aften takkede hun ved Afskeden med jævne hjertelige Ord og et blødt stille Haandtryk. Paa samme Maade takkede hun hjerteligt for, at jeg havde glædet Krieger, der var saa lidet paaskønnet, med et Festskrift til hans Fødselsdag.¹⁾ Derimod mindes jeg ikke at have hørt hende sige Behageligheder, i alle Tilfælde aldrig i direkte Form. Des dybere Indtryk gjorde det, naar en uforvarende Ytring viste, at hun havde forstaaet den hun talte med, ikke blot som han gik og stod, men løftet op i en ideal Klarhed. Kriegers Holdning overfor Fru Heiberg havde Præg af fuldendt Ridderlighed. Naar Tebordet var dækket undlod han aldrig at byde hende Armen for at føre hende ind i Spisestuen, hvor Døtrene ventede, og ved Afskeden nødte han hende til at vende tilbage til sine Værelser før han i den store Forstue gav sig til at skifte Støvler. Hvilket Liv laa der ikke bag disse to Menneskers nu saa stille og beskedne Tilværelse, hvad havde de ikke ydet hver paa sit Omraade, hvad havde de ikke været Vidne til og Deltagere i gennem et Par Menneskealdre! For mig var det ikke blot en sjelden Oplevelse saaledes at være sammen med dem, men det var tillige en ubevidst historisk Studie af overordentlig Værd. Vore sidste Sammenkomster fandt Sted i Begyndelsen af 1890, da jeg læste Brevene fra J. L. Heibergs Rejse i Sverige 1812, der kort efter blev udgivet. Med Fru Heibergs Død henimod Julen samme Aar var ogsaa Kriegers Livs- traad sønderrevet . . .

En mere almindelig og tildels ondartet Storm rejste der sig i Anledning af Fru Heibergs Erindringer, som jeg udgav i Aarene 1891—92. Der blev en hel Alarm i den litterære Verden, især i

¹⁾ Til Kriegers 70 Aars Fødselsdag 4. Oktober 1887 havde A. D. Jørgensen ved et stort personligt Arbejde samlet Bidrag til et smukt og fyldigt Festskrift — ogsaa med norske og svenske Bidragydere. Selv bidrog han med „To Foredrag om Sønderjylland“.

Anledning af de sidste Bind, og jeg holdt det for min Pligt at imødegaa alle Indvendinger, som kom frem med formentlige nye Oplysninger, mens jeg selvfølgelig ingen Grund havde til at deltage i en Debat om Værkets Bedømmelse. Disse Stridigheder formærkede i ikke ringe Grad Kriegers sidste Aar, han svækkedes efterhaanden stærkt og blev saa ængstelig, at han ikke turde kendes ved mig før efter at Stormen havde lagt sig. Jeg fik dog heldigvis Lejlighed til at besøge ham et Par Gange før hans Død (i Efteraaret 1893) og hans sidste Læsning blev mine nordiske Fortællinger, der glædede ham i høj Grad. Gang efter Gang gentog han i de senere Aar: ja, De er et lykkeligt Menneske! Han følte ofte tungt sin Mangel paa produktiv Evne. Krieger efterlod mig, som han havde lovet, sine Dagbøger (38 Bind) og Breve og tillod mig at udtage af hans Bogsamling, hvad jeg havde Brug for.“

Faa danske Bøger har ved deres Fremkomst vakt en saadan Bevægelse som Fru Heibergs Værk. „Der er næppe i København eller Danmark bleven holdt et Middagsselskab med Damer, i hvilket der ikke er bleven kæmpet mere eller mindre hidsigt pro et contra,“ skrev A. D. Jørgensen om det til M. Birkeland. „Er det ikke besynderligt, hvor lidt der skal til for helt at tage al Besindighed fra ellers forstandige Mennesker. Folk stormer ligefrem mellem hinanden som om det gjaldt et stort Velfærdsanliggende, naar blot Fru Heibergs Navn nævnes... Intet i mit Liv har tilnærmelsesvis indbragt mig saa meget Fjendskab som denne Kærlighedsgerning mod en Personlighed, hvis ejendommelige Storhed jeg ikke kan andet end beundre og som jeg lærte personlig at holde saa meget af... Jeg er ikke helt enig i Deres foreløbige Indtryk af Fru Heibergs Udvikling, at den især skyldes Manden og hans Hus. Hun var en langt mægtigere Begavelse end Heiberg og hans Moder og en langt stærkere Natur, i Virkeligheden styrede hun Huset langt mere end han. Ogsaa moralsk var der anderledes Hold i hende. Dog var det selvfølgelig af overordentlig Betydning, at hun levede under Indtrykket af den fine Dannelse, som intet andet Hus kunde have skaffet hende Magen til. Der er noget usigelig rigt og forunderlig fuldendt i den hele Kombination af de to Heiberger og deres Hustruer, som i et Aarhundrede har hørt til Københavns Samfunds-

liv, men hun var dog den største, den mest omfattende, den harmonisk afsluttede. Naar vore Børn engang kommer tilstrækkelig langt bort fra Samtidigheden vil denne Slægts Medlemmer staa som et Stjernebillede, og Historie og Digting vil kappes om at fremstille det. Beskyld mig ikke for at sværme, for mig er dette den ædruelige Virkelighed.“

Han fik Brug for sin Begejstring i en kraftig Bladpolemik mod de mange og heftige Indsigelser, der fremkom offentlig mod Erindringerens Enkeltheder. Endogsaa en enkelt lille Pjece maatte han udsende. Om en fremtrædende Mands Artikler skrev han i et Brev, at dem „havde jeg paa en vis Maade glædet mig til som man kan glæde sig til at se et dannet Menneske, hvem det end er, naar man er falden mellem Bøller. Desværre forekom det mig, at han havde studeret disse for nøje.“ Han var kommen ud i et Stormvejr, der var saa voldsomt, at selv adskillige af den afdøde Skuespillerindes bedste Venner i den første Bølgegang undveg deres Bekendtskab med ham. „Da jeg lever saa lidt i Selskabslivet, har jeg kunnet bære Forargelsen, ellers vilde det have været drøjt nok,“ udrød han i et andet Brev. „Hvad der trøster mig er den Omstændighed, at enhver kun vil have det udeladt, som berører ham ilde, alt andet er godt! Saa er der jo Haab om, at det kan blive godt altsammen, naar man faar sig vænnet sig til det. Grundvanskeligheden ved Fremkomsten er den, at den hele Læseverden skulde opgive den ældre Forestilling om Fru Heiberg og danne sig en ny. Det var det, som maatte fremkalde Forargelse. Man havde fra Scenen en ideal Forestilling, som mangfoldige ikke vilde opgive uden Skrig. Der skal Tid til at faa Øje paa, at det, der foreligger i Bogen, er noget andet og dog det samme. Kun ved at Bogens Personlighed i væsentlige Træk var en anden, kunde den i Sandhed genføde, hvad Skuespillerinden havde været. Et blot Fotografi af, hvad vi havde set paa Scenen, vilde have manglet Baggrund, Dybde og sandt Liv. Men, som sagt, der skal nogen Tid til, at det nye kan finde Raaderum.“ Og i et tredie Brev hedder det: „Den endelige Dom har jeg vel aldrig været i Tvivl om, men at der maatte komme en Skærsgild først kunde jeg jo nok vide. Det har endog undret mig, at jeg skulde komme til at staa saa ene. Jeg fik i Aftes Brev fra en ube-

kendt Dame, der takkede mig for Udgivelsen. Det er den eneste Tilkendegivelse af Bifald jeg har modtaget, naar jeg undtager Fru Heibergs Døtre.“

„Intet kan dog sættes ved Siden af det menneskelige Hjertes Historie, naar den er rig og dyb,“ havde han for nogle Aar tilbage skrevet til Fru Heiberg selv efter den første Gennemlæsning af Manuskriptet, „og det svageste Buestrøg af denne Musik er nok til at bringe utallige Tankeminder til at vaagne og til at bestorme Sjælen med deres Uro og Glæde. Hvor lykkelig har De ikke været i at kunne give dette rige Ungdomsliv et Udtryk i Ord, syngende det ud og spille det ud for Tusinder istedetfor at trænge det tilbage og se det tabe sin Kraft og Skønhed.“

Som det fremgaar af A. D. Jørgensens egen Forklaring i Værket fremkom det med adskillige Rettelser og Beskæringer, hvis Art og Omfang Offentligheden ikke var i Stand til at kontrollere, og først den i 1944 af Professor Aage Friis med flere Medarbejdere redigerede Udgave, som i et Tillægsbind medtager alt det ændrede og udeladte Stof i den oprindelige Form, giver Grundlag for en Bedømmelse med Svar paa de tidligere og nu med fornyet Interesse fremkomne Spørgsmaal: I hvilken Grad og Udstrækning har A. D. Jørgensen ændret Optegnelserne? Er han ved sine Udeladelser paa nogen som helst Maade kommen til at forandre deres Karakter? Fortegnes eller forskydes paa noget Punkt Linierne i Forfatterindens Væsen og Personlighed?

Det første Spørgsmaal lader sig kun besvare højst ufyldstgørende. Før A. D. Jørgensens endelige og afsluttende Redaktion har der i Aarenes Løb foruden af ham efter Fru Heibergs Tilskyndelse ret omstændeligt været dels foretaget og dels foreslaaet Ændringer i Manuskriptet af baade Biskop Martensen, Skolebestyrer Hauch, Krieger og Gehejmraad Andræ samt endvidere i mindre betydende Smaating ogsaa af de tre Damer Frøkerne Sille Beyer og Engelline Verdelin tilligemed Adoptivdatteren Anna Heiberg, som alle til forskellige Tider foretog Dele af Renskriften. Resultaterne af de fem Mænds Indgriben kan ikke adskilles med absolut begrundet Sikkerhed — tværtimod. Gang paa Gang maa Udgiverne erklære, at denne eller hin Rettelse og Udeladelse antagelig skyldes A. D.

Jørgensen, skønt det for et vist psykologisk Instinkt maaske i flere Tilfælde vilde være lige saa naturligt at søge Forsigtighedsmotivet hos den ængstelige Krieger. Men selvfølgelig bærer A. D. Jørgensen Ansvar for Trykmanuskriptet og har i de ledsagende Bemærkninger gjort Rede for sine Grunde til at fraraade Udgivelsen inden Forfatterindens Død og for Værkets Form ved dets Fremkomst efter hendes Bortgang.

Han fraraadede Udsendelsen i levende Live, fordi han ikke kunde skjule for sig selv, at der i en Aarrække var oparbejdet en Stemning mod Fru Heiberg, som ved Offentliggørelsen af hendes Værk vilde berede det store Vanskeligheder netop paa Grund af hendes stolte Sorgløshed overfor al Folkesnak baade i Litteraturen og i Livet, og det maatte efter hans Opfattelse anses for uforvarsligt at udsætte hende i den høje Alder for de Krænkelser, der vilde blive Prisen herfor. Ved Udgivelsen fulgte han den Fremgangslinie, at han uden at berøve Fremstillingen dens Karakter eller ændre Forfatterindens ejendommelige Stil vilde fjerne Gentagelser, overflødige eller lidet sigende Bemærkninger, løst tilknyttede og ubetydelige Meddelelser eller endelig altfor uforbeholdne Udtalelser samt Udtalelser af altfor intim Natur, Meddelelser og Domme, der i alle Tilfælde dengang ikke endnu kunde fremlægges for Offentligheden. „At jeg i hvert enkelt Tilfælde vilde have opnaaet Fru Heibergs fulde Billigelse af den Afgørelse, der er truffet, derom er jeg overbevist,“ hævder han. Om denne Tilslutning er der heller ingen Tvivl, men alligevel var hans Opgave i vid Udstrækning en Skønssag, som mod baade hendes og hans Hensigt dog utilsigtet kunde paavirke noget vist fundamentalt i Fremstillingsbilledets særegne Præg og dermed dets Indtryk paa Læserne. Et ejendommeligt Kunstværk taaler ikke gerne den Slags Ændringer uden at noget i Originaliteten gaar mere eller mindre tabt.

Derfor kan det som Svar paa det andet Spørgsmaal næppe bestrides, at Værkets Karakter trods dets stadige Helhedsoprindelighed og Selvstændighedsegenskaber helt udenfor det almindelige er blevet lidt tilslebet og afglattet her og der, saa Virkningen ikke skærer skarpt og brutalt nok med tilstrækkelig Dissonans ind i

Læsernes Bevidsthed. Her maa Fru Heibergs nævnte Venner, som gennemlæste Originalmanuskriptet og hver især udøvede deres personlige Kritik overfor Enkelthederne, staa som fælles Skyldnere selv om de nye Udgivere udfra et Sandsynlighedsbegreb tilskriver A. D. Jørgensen den største Part af de skete Rettelser og Forkortninger, som tilsammen udgør et saare interessant og omfangsrigt Materiale bestaaende af talrige større Udredninger og mindre Indskud spredt ind alle Vegne mellem det tidligere offentliggjorte.

I Samklang med denne Vurdering af Værkets Karakter vil Betsvarelsen af det tredie Spørgsmaal for en uhildet Betragtning ikke kunne skjule den Kendsgerning, at ved A. D. Jørgensens og de øvrige Kritikers forenede Revision er det disharmoniske i Forfatterindens Personlighed blevet noget afdæmpet og samtidig er Udtrykket for noget nagende eller selvanklagende i hendes Væsens Dybder afbødet for stærkt. Og mens Forholdet under det andet Spørgsmaal vedrørende Værkets Karakter er fremkommet som en uvilkaarlig Følge, der øjensynligt ikke var tilstræbt, maa det uden Tvivl erkendes, at de to forannævnte Virkninger med Henblik paa Personligheden i visse Maader virkelig er søgt som et ikke upaaagtet Formaal. Dertil taler de udeladte Stykker for afgjort for sig selv. Et Eksempel i hver af de nævnte to Retninger (den nye Udgaves fjerde Bind Side 229 og 269) vil vise det særdeles tydeligt.

„Trænger alligevel de Ældre den Yngre ud,“ siger Fru Heiberg om Skuespillerne, „da sker det ene og alene ved Vaaben, som Guderne har givet hende ihænde, Vaaben, som disse Yngre aldrig have modtaget, og hvis rette Brug er dem en Gaade.“

Dette Overmod med dets hensynsløse og ubarmhjertige Udbrud er som et pludseligt Lynglimt, der aabenbarer skjulte Sjælsbestanddele i største Modsætning til andre og blidere Sindstilstande i hendes Selvskildringer, Sløret glider tilside og det egoistisk utiltalende bryder frem uden Hæmninger. At stryge noget saadant — om end i aldrig saa god Hensigt — er at forvanske en Streg i Billedet og dermed i den inderste Sandhed. Det er saa meget mere uforsvarligt som den uforsonlige Selvfølelse, der lyser gennem Citatet, utvivlsomt i Sammenhæng med Erindringernes sædvanlige

Tone er Udtryk for det jødiske Islæt fra hendes Raceafstamning, som hun ellers altid undsaa sig for at vedgaa og vilde vige udenom, saa hun stadig gjorde Udfald mod Jøderne lige til det rent vulgære ved at bruge Udtrykket „denne Jødetamp“ om Edvard Brandes.

„Har du vaandet dig over, hvad Verden kaldte din Lykke,“ udtaler hun i den i Værket indskudte Afhandling om Skuespilkunsten som moralsk berettiget, „og har du selv fornummet, at denne Lykke kun bestod i din Forfængeligheds Tilfredsstillelse, medens den drog dig længere og længere bort fra din rette Livsopgave?“

Dette Udraab staar i dybeste Kontrast til den foregaaende og afdækker en lidende og urolig Sjæls Anger og Tvivl midt i den ydre Lykkes Glans, Sandhedskærligheden kæmper mod Fristelsen til at nyde Mængdens Bifald og vinde denne Verdens Riger og deres Herlighed. Disse anklagende Sjælebrydninger, der vender deres hvasse Braad mod selve Livsgerningens Rødder, tør ikke stryges i Forfatterindens fuldt gennemførte Selvbetragtning uden at denne mister et betegnende Udtryk for de skjulte Sammenstød af sydende Kræfter i hendes Væsens Dunkelhed. Hun var et rigt begavet og sær-egent udrustet Menneske med forskelligartede Sider og stærke Lidenskaber i Personligheden, ingenlunde altid behagelig i Sammentræffet, og det er bemærkelsesværdigt, at A. D. Jørgensen efter sit første Møde med hende skriver til V. A. Secher: „Fruen imponerede mig saa temmelig, hun er trods det stødende i sit Væsen et ualmindeligt Kvindemenneske.“ Det lydhøre Øre vil bemærke Nuancen i Tonen til Forskel fra hans senere Udtryksmaade, da han lærte hende bedre at kende og mildnede Betoningen, ogsaa i hendes Erindringer kom han i sin forskaanende Hjælpsomhed til at borteliminere noget af det stødende. Dette kan for saa vidt undre som han for sit eget Vedkommende var ganske uforbeholden og aabenhjertig baade polemisk og selvskildrende, men af højere Hensyn følte han det som en Pligt at skærme hendes Minde og hendes Indsats.

Skønt A. D. Jørgensen var en Mand med udprægede og afgjorte Meninger, der engang imellem drev ham ud paa Arenaen, gjorde han sig dog ikke altfor højlydt gældende i det offentlige Liv. Han bevarede en vis klog Tilbageholdenhed. Her var det egentlig skel-

sættende for ham Forholdet mellem de patriotisk grebne og de nationalt farveløse.

Under den bitre Provisoriestrid stod han derfor udenfor Partierne og muliggjorde gennem sin Person de nødvendige Samlingsbestræbelser mellem højst forskellige Kræfter om den sønderjydske Sag. I den indre Politik søgte han lejlighedsvis at mægle mellem enkelte af Partiførerne saadan som han har berørt det i Citatet om Forholdet til Krieger. Han har efterladt en længere Fremstilling — trykt sammen med Brevene — betitlet „En politisk Episode“ om disse Forsoningsbestræbelser i Vinteren 1881—82, hvor det for denne Gang lykkedes at afværge Provisoriet. Han udnyttede enhver Mulighed for den fyldigste Fælleshjælp til den haardt trængte fraskilte danske Befolkning, der — som han udtrykte det — var løsrevet fra sin historiske Rod. Efter Udstedelsen af den første provisoriske Finanslov i Foraaret 1885 harmede det ham, at Flensborg Avis i den Anledning tog altfor stærk Stilling i denne Kongerigets politiske Broderstrid, og han skrev til Kollaborator Monrad: „Det er vel en uundgaaelig Konsekvens af al vor Elenighed, at den nationale Paavirkning af de svageste Udløbere af vort Folk skal ske gennem en daglig Redegørelse for vor Skam istedetfor en løftende Meddelelse om vort Arbejde og vore Bestræbelser eller dog en mild og forstaaende Redegørelse for vore Bestræbelser og Forvildelser. Jeg kan uden Overdrivelse sige, at det er dette, som for mig gør Maalet fuldt. Forfatningens Tilintetgørelse ved de to Tings ubændige personlige Had er tilvisse en Plet paa en hel Menneskealders politiske Gerning, den tropiske Frodighed, hvormed Provisoriet vokser fra Dag til Dag langt udover dets Ophavsmænds oprindelige Forsæt, indeholder meget betænkelige Tegn for Fremtiden, men det forekommer mig dog at være endnu sørgeligere, at alt dette skal fremstilles for den ulykkelige Befolkning, der er under et saa stærkt Tryk i tysk Retning, som det væsentlige i det danske Folks Liv. Er det muligt, at dette kan knytte dem til Moderlandet med Tillid og Forhaabning? Mig forekommer det uforstaaeligt.“

I denne Forbindelse bør det huskes, at som saa meget andet hos ham var ogsaa hans nationale Syn usædvanligt. For ham var den

ationale Selvhævdelse et Led i Menneskehedens stadige Stræben efter aandelig Frihed og Retfærdighed, han vilde forene de nationale Modsætninger paa Baggrund af den fælles menneskelige Forstaaelse ligesom det fælleskristelige efterhaanden har overvundet Religionskrigene. Derfor var Provisoriekampene for ham kun Udslag af vore smaa Forhold, og af Hensyn til de store Opgaver forekom det ham fortvivlende, at man ikke kunde enes — han havde Øje for det gode og berettigede, men ogsaa for Skyggesiderne ved begge Parter. Af samme Grund brød han sig ikke om at optræde i den offentlige Politik og hige efter Konsulatet her, hvad han naturligvis i og for sig nok kunde have opnaaet.¹⁾ Hans Gerning laa højere end det politiske, som altid vilde synes noget delvist og utilstrækkeligt for ham, men personlig nød han Tillid fra begge Sider.

Kun optraadte han stærkt støttende overfor Forsvarssagen. Hans Betragtningmaade viser sig i følgende Udtalelse fra et Foredrag ved Københavns Højskoles Efteraarsmøde 6. November 1887, hvor han imødegaar den Indvending mod at ofre en Del af Dyrehaven til Anlæg af Forsvarsværker, at den smukke og egenartede Skov har Betydning for hele vor folkelige Bevidsthed, er Genstand for Digternes Sange og et samlet Udtryk for det skønneste i vort Lands Natur: „Hvis det nu skete, at denne Skov en Dag kom til at give Læ for en Fjende, som herfra blev Herre over Staden og Riget, hvor vilde da denne Skønhed og denne Poesi blive af? Det vilde blive en Forbandelse i vort Folks Historie, dens Skønhed vilde blive et Stik i Hjertet for hver dansk Mand og Kvinde, vi vilde skamme os ved at vise den frem til de fremmede og vi vilde hade de Digte, som fortæller om dens Fred og Hvile. Nej, kan Skoven ikke blive, hvor den nu er, uden at udsætte os for Fare, da maa

¹⁾ I nogle Livserindringer — i H. P. Hanssens Blad „Hejmdal“ 1931 — udtaler H. V. Clausen om A. D. Jørgensen, at „han skulde ogsaa engang have været Minister, vistnok i et Overgangsministerium, da Estrup var færdig.“ Tidsbestemmelsen er næppe rigtig medmindre Planen har været paa Tale to Gange. Estrup gik af 1894, men i „Brevveksling og Dagbøger“ nævner Sofus Høgsbro „den Plan M. Levy den yngre dengang havde om, at A. D. Jørgensen skulde være Kultusminister“, hvilket efter Sammenhængen utvivlsomt hentyder til Tiden før Estrups Afgang.

den vige Pladsen jo før des bedre. Vi faar vel Raad til at plante en anden Skov ved Sundets Bred. Lad være, at denne i lange Tider vil blive lav og ringe imod den vi mister. Ingen Dansk vil dog kunne se den uden at blive hed, thi med den vil der gro Minder op om et stort Øjeblik i vort Liv. Og den, der tror, at Digterne kun vil mindes den gamle stolte Skov og at de vil tænke paa den med Vemod, han kender ikke Digterne. Deres Sang vil snart kaste Poesiens Glans over de unge Toppe, og de vil danne et nyt Sagn om den vandrende Skov. Hvad ingen holdt for muligt, vil de sige, det skete, da det danske Folk havde sin Besøgelse: Skoven rev sig løs fra sine ældgamle Rødder for ikke at blive Skjul for Fjenden og baaret af væbnede Mænd vandrede den bort til andre Bakker og Dale. Tror De, at Digterne kun ser paa de mægtige Stammer og mangler Øre for de store Tanker og den stærke Vilje, der fødes af et Folk? Fra den Side skal man vel vogte sig for at træde Tanken om vort Forsvar i Vejen.“

Det kan i denne Forbindelse interessere, at da Højskolebladet i 1895 bad ham udtale sig om, hvorledes Krige og Krigshelte bør bedømmes, svarede han bl. a.: „At tale om Krige og Krigshelte helt i Almindelighed fører til ingen Ting. Der er mange Krige, som kun har været en raa Styrkeprøve. Der er andre, som for den ene Part har været uretfærdige Overfald, for den anden Nødværge. Der er atter andre, som har været ført for at sprænge utaaelige Baand, der var værre end Døden. Hvad Krigens Mænd angaar, da er der omtrent lige saa stor Forskel paa dem indbyrdes som der er mellem andre Mennesker, kun at deres Dyder og Fejl staar paa Baggrund af en fremtrædende Udvikling af de særlig mandige Egenskaber. Hvad Folkene angaar, da viser Historien, at en Krig kan vække deres Kræfter til Live i et forbavsende Omfang og i en uanet Dybde, baade ved de Lidelser den medfører og ved de Anstrengelser den kræver. Men vi ser ogsaa, at Krigen barbariserer, hænger Folkene baade legemligt og aandeligt, slipper Lidenskaberne løs og giver Lovløshed, Overgreb og hver Slags Hensynsløshed Raaderum. Hvorledes er det muligt at bringe alt dette ind under en Generalnævner, at samle det i en Formel? Hvorledes skulde man kunne tage dette ene Led ud af Menneskelivet i hele sit historiske Løb? . . . Et Folk kan ved Begivenhedernes Gang (som

det for Eksempel saa ofte var Tilfældet ved Arvefølge) komme i politiske Forbindelser, der udarter til Ufrihed og Trældom, religiøse Forfølgelser eller lignende, og det kan have Valget mellem Kamp eller folkelig Undergang. Hvorledes kan alle saadanne Kampe samles under én moralsk Dom?...

Den fysiske Kraft, den Hurtighed i Overblikket, den Snarraadighed, den Myndighed som Fører, den Ild i Beslutningen, den Snildhed, Dristighed og det Mod, hvormed Hærføreren vækker vor Beundring, kan og maa bestemt skilles fra den Dom vi iøvrigt fælder om hans Værd som Menneske. Men det samme er jo Tilfældet for Eksempel med Kunstneren. Et er at beundre hans Værker og den geniale Kraft, som har skabt dem, et andet at vurdere det Menneske, som staar bagved. Eller den geniale Statsmand, den banebrydende Opdager og saa fremdeles. Hvorfor her skille Krigsmanden ud som forlods mistænkelig? Hans Ufølsomhed for andres Lidelser er ikke i og for sig Raahed, den er kun en Følge af det stadig gentagne Indtryk...

Hvis jeg skulde give Fredsvennerne et Raad, som jeg tror er godt, skulde det være det at holde sig til Fremtiden, men at lade være med at ville vende op og ned paa Historien. Lad os være mere agtpaagivende med vor Ros over Krigens Bedrifter, lad os ikke skjule de Ulykker den volder, den Fristelse til Vold og Uret den medfører, den Nedgang i de moralske Begreber den ofte har haft tilfølg, men lad os heller ikke miskende Vaabnernes historiske Ret og den overvældende Betydning Kamp og Krig har haft for Menneskeslægtens Udvikling, Folkenes og Slægternes Sammenhold.“

VIII

NYE OPFATTELSER. SØNDERJYDSK VIRKSOMHED

Som flere Gange nævnt kom han paa adskillige Omraader til nye og modsatte Opfattelser af Begivenheder og Personer. Som Eksempler gælder Bedømmelsen af Kongerne Svend, Knud og Valdemar, hvor han i Modsætning til Saxo tillægger Valdemar og

Knud den egentlige eller rettere den oprindelige Troløshed og ikke unddrager Svend flere kongelige Dyder, han fremdrager det som et mærkeligt Bevis paa den Ufrihedens Aand, der gaar gennem vor Historieskrivning, at den atter og atter kalder de middelalderlige Haandfæstninger for ubillige Overgreb overfor Kongerne, mens de er mindeværdige Frihedsbreve for hele det danske Folk, han omvurderede Niels Ebbesens historiske Forhold, ændrede de gamle Teorier om Kristian II's haarde Fangenskab og viser Eleonore Kristine Ulfelds og Griffenfelds Skæbner som absolut selvfor-skyldte.

Af størst Betydning for Nutiden er dog hans ændrede Bedøm-melse af vor Historie fra 1814 til 1864. Her maatte den falske Overleverings Ugræs rykkes op, men den Slags gør altid ondt, fordi — som det er sagt — dets Rodtrævler er filtret ind i selve Folkebevidsthedens Hjerterødder. Det smertede ham selv, at han maatte fravriste Folk, som han satte Pris paa, Taarer af Sorg og Harme, ikke mindst ved at begrunde en mere forstaaende og menneskeligere Dom over Slesvigholstenerne, skønt de bragte saa onde Tider og Trængsler over hans Hjemland.¹⁾

„Min Opfattelse af Tidsrummet fra 1814 til 1848 var tidligere i alt væsentlig den traditionelle — siger han i Erindringerne — dog med en Del Afbigselser. Saaledes havde jeg alt i de 40 Fortællinger ydet Kong Kristian VIII større Retfærdighed end man i Almindelighed plejede og min Biografi af Hertugen af Augu-stenborg og hans Broder i Biografisk Leksikon havde vakt Opsigt ved det ulige mildere Billede af de to Mænd end man var vant til at se. Men først den fuldstændige Fordybelse i Emnet og særlig i Kristian VIII's egne Optegnelser og Breve gav mig det rette Blik for, i hvilken Grad man havde forvansket Historien paa dette Punkt eller i hvilken Grad Tidens Strid og Lidenskabelighed havde for-

¹⁾ Endnu lige inden sin Død skrev han til Pastor Ludvig Hertel: „Hvis De nogenlunde følger med vor Dagbladslitteratur . . . vil De se, hvor aldeles naivt vi endnu behandler vor nyeste Historie. Der disputeres pro et contra Hall og Monrad omtrent som for 35 Aar siden, helt lyrisk med uforgribelige Domme om, at det, de gjorde, enten var pinegalt eller det mest umulige. Det skrives og læses aldeles naivt, man synes ikke at have faaet et eneste nyt positivt Moment frem siden det tyske Riges Oprettelse.“

dunklet al historisk Opfattelse. Ogsaa overfor Slesvigholstenerne havde jeg jo i mine Fortællinger og lejlighedsvis i Vort Forsvar (10. Juli 1887) udtalt bestemt afvigende Anskuelse, som jeg nu fik uddybede og yderligere retfærdiggjorte. Det havde i mange Aar været mig klart, at den trivielle, atter og atter med dræbende Kedsommelighed gentagne Fremstilling af Hertugdømmernes tyske Befolkning som Oprørere og Kæltringer var lige saa uhistorisk som den tilsvarende fra tysk Side af os Danske som samvittighedsløse Tyranner. Men ogsaa paa det konstitutionelle Omraade kom jeg til Resultater, der var meget afvigende fra de i mange Tider justerede og ganske særlig af Krieger forfægtede. Ligesaa i Hovedspørgsmaalet, Ansvar for 1864, hvor min umiddelbare Følelse af, at det nationalliberale Parti havde en stor Brøde, mere og mere stadfæstedes.“

I et Svar til Politikeren C. St. A. Bille i Nationaltidende 2. Februar 1893 skriver han: „Jeg for mit Vedkommende har syslet meget og længe med hin Tids Historie og jeg har set paa den nationale eller nationalliberale Politik med større Sympati end de fleste af mine samtidige, men jo mere fortrolig jeg er bleven med den, jo mere jeg har fordybet mig i alle hin Tids Vilkaar og Bestræbelser, des mere maa jeg forbavses, ja forfærdes over Halls og hans Partis sorgløse Færd hen over alle Farer, hen imod alle de uoverstigelige Vanskeligheder, uden at noget alvorligt blev forberedt, enten Krigen, der maatte komme, eller den Fred, som engang burde efterstræbes.“

Om de Brøst han her hentyder til i hin Tids sønderjydske Politik siger han i det tidligere nævnte Studenterforedrag 1883, at de „kan sammenfattes i den Generalnævner, at vi manglede politisk Bøjelighed overfor den udviklede Situation. Vore Statsmænd var mere eller mindre hildede i Doktriner, som Eftertiden ikke kan tillægge samme Betydning som de.“ Hans strenge Sandhedskærlighed maatte fastslaa, at baade Helstatsmændene og de nationalliberale Ejderdanske greb fuldstændig fejl og hildedes i forældede dynastiske og historiske Teorier ud fra patriotiske Følelser, der var uden Forbindelse med nutidig Virkelighed og Ret ligesom de blandede indre politiske Patriotopfattelser ind i Udenrigspoli-

tiken og derved virkede ødelæggende paa Forholdet mod Syd. „Det har været vort Folks Skæbne — hedder det i Bogen om Griffenfeld — at de Mænd, som stod for Styret ved de store Vendepunkter, hvor fremragende de end ellers kan have været, manglede dybere historisk Sans. Saaledes gik det ved de nordiske Rigers Samling under én Konge, saaledes gik det ved Reformationens og Enevældens Indførelse og saaledes er det atter gaet i vore Dage. Mænd med store Evner og en rig Dannelse, med de ædleste Forsætter og en levende Fædrelandskærlighed, men uden Blik for det bestaaendes Ret og den naturlige Udviklings Krav. Derfor alle disse Skibbrud for Ideer og Personer! Hvad Mændene fra 1848 har været for vor Tid, det var Griffenfeld for Enevældens Barndom.“

Denne Sammenligning vender han tilbage til i Afhandlingen om „Forfatningsspørgsmaalet i det danske Monarkis Lande 1814—48“, hvor han bebrejder Martsbevægelsen fra 1848, at den kuldcastede et da omtrent færdiggjort mere maadeholdent Forfatningsudkast paa Grundlag af den kongelige Kundgørelse 28. Januar samme Aar. Han slutter saaledes:

„Der er noget mistrøstende ved at dvæle ved denne Bagside af det store nationale Gennembrud og det uforlignelige Opsving, som vort Folkeliv tog i 1848. Det var tilvisse nødvendigt, at Kongeloven blev afskaffet og hele dens Statsordning kuldcastet, men der er noget mistrøstende i, at dette ikke kunde ske uden tillige at kuldkaste en hel Slægtalders Arbejde med at komme bort fra dens Ulemper ad Udviklings Vej, mens man lagde det i Hænderne paa en højtbegavet, men ganske uerfaren Mand¹⁾ at lave en Forfatning efter Øjeblikkets Doktriner. Og det bliver ikke mindre mistrøstende, naar vi tænker paa, at noget aldeles tilsvarende alt var sket for 200 Aar siden. Det var dengang uundgaeligt, at Haandfæstningen maatte kasseres og hele dens Statsordning kuldcastes, men det er trist at tænke paa, at man ogsaa dengang med det samme kuldcastede en Menneskealders Arbejde med at komme bort fra dens Ulemper ad Udviklings Vej — ogsaa dengang ved Stændermøder — for saa at lægge det i Hænderne paa en højtbegavet, men uerfaren Mand²⁾ at lave en Kongelov, ikke efter

¹⁾ D. G. Monrad.

²⁾ Griffenfeld.

Landets og Folkets Tarv, men efter sine statsfilosofiske Doktriner.“

For A. D. Jørgensen var Forfatningsforandringen 1848 en beklagelig Overrølse, der kom for hurtigt. Han savnede her som flere andre Steder i Historien den naturlige langsomme Vækst, der Gang paa Gang var bleven standset, og kaldte Forholdet en Rets-tilstand, som endnu manglede Betingelserne for at kunne ramme det virkelige Liv — alle dens ogsaa af ham lovpriste Folkegoder til Trods. Derfor hævdede han, at ved Grundlovsforandringen 1866 var der skabt en Rigsdag, som kunde siges i højere Grad end nogen tidligere Repræsentation at svare til vor historiske Udvikling og vort Samfunds hele Sæmmensætning. Men han saa dens Mangler og beklagede det navnlig som en skæbnesvanger Ulempe, at man uforandret havde overført den ældre Forfatnings Grundbestemmelser om Lovgivningens Former, hvis Forudsætning var de to Tings væsentlige Ensartethed, til en Rigsdag, hvor Ejendommeligheden netop var Tingenes Modsætning. Den reviderede Grundlov skaffede saaledes heller ikke efter hans Opfattelse det sikre Udgangspunkt for Fremtidens politiske Udvikling, men blev Genstand for Provisoricaarenes bitre Stridigheder, skønt der lykkeligvis samtidig skete en rig Udvikling af Folkets Evner og alle dets aandelige og materielle Kaar. Ud fra hans Betragtning af baade den indre og ydre Politik saa han i Kristian VIII den udmærkede Forkæmper for Udviklingens Sammenhæng. Efter Kongens Død kuldcastede en ny Tid hans Planer og førte dem under almindelige Forhold til en efter A. D. Jørgensens Mening for hurtig og forhastet Sejr i Stedet for at virkeliggøre dem langsomt og sikkert.

I det Bind han skrev af det store Fællesværk Danmarks Riges Historie udtaler han: „Tiden fra 1852 til 1864 er tilsyneladende mere end glimrende, den bringer en hel Omdannelse af Samfundet, Frihedens Virkninger i smaat og stort og en hædret Plads blandt Europas Nationer. Men dens Skyggeside er en sygelig Overvurdering af vor Betydning og Ret, dens ledende Mænd mangler ved Siden af deres fremragende Evner og varme Fædrelandskærlighed det rette Blik for Kendsgerningernes Betydning, Forholdenes Magt og den naturlige Udviklings Ret. Det er vor Del i Ansvaret for

den Skæbne, som ydre Vold og en hensynsløs Retskrænkelse beredte os.“ Han kalder de Nationalliberale maadelige Statsmænd, men roser dem som højtfortjente Fædrelandsvenner med Hensyn til Sindelag og Begavelse, fremhæver deres Færd for at højne vort indre nationale Liv og bringe os i frugtbar Forbindelse med vore nordiske Frændefolk, men da Landets Skæbne blev lagt i deres Haand, var det „ingen lykkelig Haand og kun en saadan kunde have ført os velbeholdne gennem de kommende Tilskikkelser. Det falder ikke let i Øjnene, men maaske var det dog saa, at dens ulykkelige Greb om Statsroret stod i dyb Sammenhæng med den Omstændighed, at den var først var bleven løftet til Slag mod den Konge (Kristian VIII), som havde saa mange Betingelser for lempeligt at løse Tidens Opgaver. Det var det første umiskendelige Vidnesbyrd om den Mangel paa dybere politisk Sans, som blev Partiets Særkende.“ Han bebrejder de Nationalliberale, at de ved deres sønderjydske Forvaltning og Sprogbestemmelser kuldcastede det i Aarhundreder nedarvede, mens der burde være iværksat en jævn og naturlig Uvikling, saa der kunde komme en fra alle Sider anerkendt Ligeberettigelse mellem de to Nationaliteter. „Blændede af Idealernes Glans — siger han — følte de sig kaldede til at omstøde og genføde alt og at gøre det i den kortest mulige Tid, og de manglede Øje for at se, hvor meget af det, de krævede, der alt var levende til Stede og blev baaret frem i trofast Arbejde, om end ikke med de Ord og paa den Maade de selv brugte.“

Det var ham en dyb Smerte at maatte fordømme de Nationalliberale, hvis ledende Mænd han værdsatte højt paa mange Maader og i sin Ungdom sluttede personlige Venskaber med. „Hvor nær har jeg ikke staaet dem — udbryder han i Erindringerne — og hvor dybt et Svælg har alligevel ikke skilt mig fra dem.¹⁾ Fra min tidligste Ungdom var jeg en Modstander af denne Sprogtvang, som de fandt forsvarlig, ja fortjenstlig. Og nu skal jeg dømme denne Slægt, skrive dens Historie, veje dens Livsgerning og vise, i hvor høj Grad disse Mænd med den rene Vilje, det varme Hjerte, fór vild og bar Sten til Fædrelandets Ulykke. Det samme er jo Tilfældet med Krieger, som jeg dog i saa mangt og meget maatte

¹⁾ Han tænker her særlig paa Regenburg og Kollaborator Monrad fra Flensborg samt Kredsen omkring dem.

holde af og satte højt. Hvor lykkeligt, at de nu er døde, at de ikke skal se det og føle Smerten over det, at de ikke skal oprøres ved en Tale de ikke forstaar, en Tale, som søger at gøre Ret og Skel ogsaa mod dem, som de fordømte eller dog ikke forstod i deres Gerning saaledes som Kong Kristian. Der maa være noget velgørende i uforandret at kunne fastholde sin Ungdoms Sympatier og Antipatier, at leve og dø i Overbevisningen om, at det, man sværmede for i de unge Dage, var det eneste rette og gode. Det maa give Selvbevidsthed og Troskab og det tilfredsstillende Hjertet. Langt vanskeligere er det at leve og udvikles, at skifte Syn og Opfattelse og dog at bevare Forstaaelsen for det, man engang var betaget af, saa man stadig elsker og dømmes det ... Men ogsaa denne Gerning skal gøres og jeg er Manden til det ... Hvorfor maa jeg? Hvorfor maa netop jeg her tage til Orde? Fordi enhver har sit beskikkede Kald.“ Det kan atter her tilføjes, som Troels-Lund har udtrykt det i sit førnævnte smukke Billede om den dybe Drift i A. D. Jørgensen, at han altid i sin Færd dreves ligesom af en indre Guddomsstemme, der tvang ham til at følge.

Paa dette Grundlag gik han til den Gerning at udrede Traadene i vort sønderjydske Mellemværende baade over for Slesvigholsterne og hele den tyske Nation. Derfor udtalte han — som tidligere anført — til den norske Rigsarkivar, at i Grunden er dette og kun dette Historie for ham. Det var hans Plan, da han var 16 Aar, og blev den engang udført, da var han med det samme færdig med Historien.¹⁾ „Jeg har fortrinlige Kilder til denne Tid,“ siger han til Højskoleforstander Christoffer Bågø, „Optegnelser og Breve fra

¹⁾ Ved samme Tid udtalte han i et Digt i „Nytaarsgave for danske Kvinder 1883“:

De gamle Dages dyre Skat
skal varsle gennem Nutids Nat
en Dag med Sejrens Smykke —
med sine Kvad om Heltemod,
om trofast Daad og ydmyg Bod,
om Kærlighedens Lykke.

Det fremkom under Mærket U. N. V., hvilket efter C. F. Brickas Forklaring i de historiske Afhandlinger er Forbogstaverne i de tre første Ord af ubi nihil valeo, ibi nihil volo, der i Sammenhængen efter de sprogkyndiges Mening maa opfattes som: hvor jeg intet formaar eller intet er værd, vil jeg ikke forsøge mig eller træde frem — formentlig altsaa en Begrundelse af Anonymiteten.

og om de agerende Mænd og hele Forløbet af disse Spørgsmaals Drøftelse, og Løsningen ligger nu klart for mig. Men hvad vil Samtiden sige.“

Han skrev i den før nævnte Artikel i Vort Forsvar 1887: „Man maa dog engang lære at skelne mellem det i 1848 udbrudte Oprør og den historiske Udvikling, som førte til Tabet af en Del af Sønderjylland i national Henseende, eller den Strid, som førtes om dette Hertugdømmes statslige Forhold. Oprøret var et Led i en Række Begivenheder, som rystede hele Europa, og fortjener tilvisse en haard Dom siden det ingen Undskyldninger havde i forudgaaende Retskrænkelser. Det har da ogsaa forlængst faaet sin Straf baade paa Valpladsen og ved de senere Begivenheder. Hvad derimod Sønderjyllands Udvikling i Retning af Holsten og i Fællesskab med Holsten angaar, da er det meget nær ved at være en Taabelighed at ville stemple en 4—500 Aars Historie — og det er jo den, som ligger bag ved dette Navn — som en eneste sammenhængende kolossal Løgn. Vi kan sige, at det er en Udvikling, som ikke behager os, som er vor Sorg og Ulykke, men at den er en Virkelighed og altsaa vel dog en Sandhed faar vi vel lade staa. Hvad Universitetet i Kiel og hele Kampen for den tyske Opfattelse af vort statsretlige Mellemværende angaar, da nødes vi vel ogsaa engang til at tage Reb i Sejlene i de Udtryk vi bruger derom. Hvad oplever vi ikke nu selv hver Dag i Retning af statsretlige Doktriner af stik modsat Art? Og hvem tør i Alvor nægte, at de mest uforligelige Opfattelser af vor Grundlovs vigtigste Bestemmelser har deres Rod i fuldt hæderlige og begavede Mænds Overbevisning? Hvorfor skal da Kiel til sin Tid have været straffet med en Samling af samvittighedsløse og usandfærdige Professorer? Mon de Mænd, som saa frejdigt slaar om sig med de haardeste Domme, har gjort sig selv Rede for de Vanskeligheder, som er forbundne med Fortolkningen af Hertugdømmernes gamle Statsret? Mening stod her mod Mening, som oftest støttet til højst tarvelige Beviser og hvilende paa forudfattede Anskuelser af det rette.“

Hans Hovedsynspunkt var dette, at den absolutte Ret findes kun i helt enkelte Forhold, medens de store historiske Sammenstød

mellem Folk eller Partier indeholder en Række saadanne enkelte Forhold, saa Ret og Uret bliver blandet.

I det nævnte opsigtsvækkende Foredrag om Kong Kristian VIII og den danske Sag i Nordslesvig, holdt ved det danske Højskole-jubilæum i Skibelund 1894, bemærker han: „Det er et mærkeligt Fejlsyn, at Slesvigholstenerne skulde have været særlig slette Men-nesker, der mere end andre vilde forholde deres Medborgere en naturlig Ret. Paa samme Maade, som det skete her, har de Nationaliteter, der sad inde med det nedarvede Herredømme, overalt modsat sig Folkesprogenes Krav paa Ligeberettigelse. Der gaar Tid at overbevise, finde rette Former og de rette Grænser. Og selve den forhen forurettede og derfor vanrøgtede Folkelighed skal have Tid til at blive sig bevidst, blive klar over sin Trang, tilegne sig sit Modersmaal i hele dets Omfang, det forædlede Skrifstprog. Først da har Kravet paa Ligeberettigelse sin hele Vægt og nødvendige Rod. Ingen vil kunne paastaa, at dette var Tilfældet i Fyr-terne i Nordslesvig. Købstæderne var vitterlig tysksindede. De ind-gav i 1817 Adresser om at forblive sammen med Holsten og de gentog det ved Tronskiftet 1839. Da Hjort Lorenzen 1841 blev valgt i Sønderborg var det med 28 Stemmer af 136, og hans Pro-gram var Slesvigs Selvstændighed overfor Danmark og Holsten. Han og alle hans Venner udenfor Bondestanden skrev Tysk til hinanden baade den Gang og senere. Bondestanden i Nordslesvig var uden nogen som helst Forbindelse med sine Standsfæller i Kongeriget. This Stenholdt i Ravsted og hans dansktalende Vælgere bad om Sprogskriptets Ophævelse. Flor beklagede sig fra Rød-ding bittert over Bøndernes Sløvhed. Som i Foredraget omtalt mødte alle de danske Deputerede uden, paa Nis Lorenzen nær, at gøre Brug af deres Ret til at tale Dansk. Først langt senere, efter at have oplevet store Trængsler, kunde den nationale Sag bryde saaledes igennem, at den nordslesvigske Befolkning lærte fuldtud at føle sig som Danske, i et og alt af samme Natur og med de samme Krav til det aandelige Liv som det øvrige Folk.“

Aaret efter skrev han i Sønderjydske Aarbøger: „Vi kan ikke blive staaende ved Opfattelsen af den slesvigholstenske Bevægelse som et ondsindet Oprør fra første Færd lige saa lidt som vi ønsker,

at vore Modstandere skal slaa sig til Ro med at opfatte Danskheden i Nordslesvig som Frugten af en dansk Propaganda. Begge de nationale Strømninger voksede op samtidig og havde begge saavel en historisk som en folkelig Ret. Danskhedens Frembrud i Nordslesvig maatte være en pinlig Overraskelse for dem, som holdt paa Hertugdømmernes Enhed overfor Kongeriget, og Modstanden mod dens Fremvækst og Anerkendelse kan ikke undre os, især da der i selve den dansktalende Befolkning var en saa udpræget Selvfølelse overfor Kongeriget. Mange af de voldsomme Beskyldninger mod enkelte tysksindede Embedsmænd saavel som mod hele Embedsklassen trænger til at ses i et noget andet Lys end Samtidens Partiførere saa dem. Vi bør kunne sætte os i deres Sted og skelne mellem nedarvede Fordomme og den onde Vilje og det forargelige Hovmod, hvori de tilvisse ofte gjorde sig skyldige. Endnu mere gælder det om at vise Retfærdighed mod selve den danske Regering og da især Kongen personlig, som i hine Aar jævnlig var Genstand for de haardeste Domme. At denne Retfærdighed ikke tidligere er vist kan man vel sige ligger i den menneskelige Ufuldkommenhed, der skal have Tid, ofte rum Tid, for at vinde Klarhed over det nærmeste.“

Og i Værket Danmarks Riges Historie sammenfatter han denne Opfattelse saaledes: „Utvivlsomt havde hver af Parterne en dybt begrundet Ret i den nationale Strid, men hver af dem havde tillige fremsat Krav, som gik Modparten for nær. Naar Slesvigholstenerne vilde hævde de to Hertugdømmers politiske Enhed til Trods for deres modsatte statsretlige Forhold var det et lige saa utvivlsomt Overgreb som naar man fra dansk Side fornægtede Aarhundreders Udvikling og vilde indlemme Sønderjylland i Kongeriget, fordi det engang i Fortiden havde udgjort en Del af det. Omvendt maatte den danske Befolkning i Nordslesvig have en umistelig Ret til at arbejde henimod en inderlig national Forbindelse med det øvrige danske Folk ligesom Sydslesvigerne maatte have Grund til at modsætte sig en Adskillelse fra Holsten og en for dem unaturlig Forbindelse med Danmark. Men Stødet til, at denne Strid førte til et Brud, kom uimodsigeligt fra tysk Side, og den Kendsgerning vil aldrig kunne omstødes, at Oprettelsen af den

provisoriske Regering, som kaldte Hertugdømmerne til Kamp mod deres lovlige Konge, var et længe forberedt og aabent Oprør. Uden den revolutionære Bevægelse i Tyskland, som vakte Haabet om at faa Magt til at paatvinge Danmark de Betingelser, man fandt for godt, vilde Spændingen ikke være vokset til den Højde, som den naaede i Holsten.“

For at forstaa A. D. Jørgensens Betragtning af vort Forhold til Tyskland maa det huskes, at noget af det store ved hans Fædrelandskærlighed var dette, at den ikke fremsprang af Fordømmelse og Uvilje overfor Tyskheden, men paa en Maade næredes af den, idet han netop blev sig sin Danskhed stærkere bevidst jo mere han beskæftigede sig med tysk Aandsliv og elskede det som en dyb Kilde til Livsberigelse. Det gik ham personligt som efter hans egen Opfattelse med vort Folk gennem Tiderne, at mange af dansk Folkelivs bedste Bevægelser har deres Tilskyndelse fra Tyskland, men vi har overført dem i vor egen Form, saa de har sat ægte nationale Virkninger. Derfor skrev han i det tidligere citerede Brev til Forfatteren Rudolf Schmidt: „Min Fædrelandskærlighed, der er bleven rodfæstet under store Begivenheder og blandt Mænd, der efter mine Begreber ikke savnede Karakterens Storhed, har udviklet sig til alle Sider under stadig Næring fra begge de Litteraturer og Folkeaaender, der nu staaer i en tilsyneladende uforligelig Modsætning.“ Og i et Brev til Pastor Mørk-Hansen udtalte han: „Der ligger efter min Mening mere end én Bundvildfarelse i en stor Del af vor offentlige Diskussion om disse Sager, deriblandt først og fremmest denne, at Tysk og Dansk alletider og hos alle Individer har staaet som en uforligelig Modsætning. Det modsatte har været Tilfældet i langt videre Maal end de danske Embedsmænd i Sønderjylland nogensinde har villet forestille sig.“

„Tror nogen — siger han i Foredraget 1896 om vore nationale Opgaver — at den danske Aandskultur, den være nok saa blomstrende i Øjeblikket, i Løbet af Menneskealdre eller Aarhundreder vil kunne maale sig med den Rigdom Tyskland er i Stand til at frembringe? Lad os ikke skuffe os selv. Det tyske Folk sidder inde med Evner baade i Retning af Dygtighed, Ihærdighed og dyb aandelig Sans, som atter og atter vil give sig Udslag i værdifuldt

Aandsarbejde. Vor danske Kultur er snever i Omfang, fordi vi er et lille forlængst inderlig sammenarbejdet Folk med faa og smaa Modsætninger. Men Aandslivet trænger til saadanne og til stærke Brydninger for ikke at gaa i Staa eller blive ensformigt og flovt.“ Og ni Aar før havde han skrevet i Bladet Vort Forsvar: „Jeg er ingenlunde blind for, at vor Folkelighed i Tidens Løb har lidt store og smertelige Tab, jeg har tværtimod selv for et Aarstid siden stærkt fremhævet det i et Foredrag, hvorledes vi efterhaanden ved Skaanes, Norges og Sønderjyllands Fraskillelse er bleven fattigere, idet en oprindelig Mangfoldighed er gaaet op i en ofte trøstesløs Ensartethed og idet særlig ved Nordslesvigs Tab Forholdet til Tyskland har tabt sin gamle Betydning. Denne Forarmelse har, som det forekommer mig, sat sørgelige Spor i vort offentlige Liv. Dette er bleven fattigere paa Interesser, talentløser og sneverhjetet, det har ikke mere Plads for de Mænd, som staar udenfor Partierne. Denne Nedgang i Livsindhold, denne Forarmelse kan nok vække Betænkeligheder.“

Paa denne Baggrund har han da fremført sin Betragtning af Sønderjyllands Betydning, udførligst og ypperligst i sit Foredrag (om Sønderjyllands særegne Plads i vor historiske Udvikling) i Studenterforeningen 13. November 1886: „Sønderjylland havde sin særlige Betydning ved at være Danmarks Forpost overfor Tyskland og det tyske Folk. Som Skaane jævnt førte det danske op imod det højnordiske og den malmsfulde svenske Folkelighed og som Norge dannede en ejendommelig Modvægt mod den danske Natur saaledes som den efter Skaanes Tab var ensidig præget, saaledes vender Sønderjylland ned mod vore Stammefrænder mod Syd, hvis Sprog strækker sig til Verdens ældste og rigeste Kulturlande. I denne Beliggenhed og dette Forhold har Landet og Befolkningen sin tusindaarige Historie. Forholdet var og maatte med Nødvendighed blive et dobbelt, tiltrækkende og frastødende, optagende og afværgende, saaledes har det været fra de ældste Tider indtil vore Dage. Sønderjylland var det Sted, hvor den fremmede Kultur først omsattes i en nordisk Form. Saaledes gik det ved Kristendommens Indførelse. I over hundrede Aar var Slesvig og Ribe Udgangspunkter for Kirkelærens Forkyndelse før den kunde slaa Rod længere

nord paa, men i den Tid maatte den antage nordiske Former og vænne sig til den danske Tunge. Ligesaa i Middelalderen. Her var det Knud Lavard optog den store Verdens Sæder og herfra traadte Valdemar Sejr i Berørelse med sin Samtids store Brydninger. Det samme kommer igen i Reformationen, som først udformer sig i Haderslev, og det synes mere end en Tilfældighed, at den første Digter, som med Selvstændighed optager den nyere Tids poetiske Former fra Tyskland, Anders¹⁾ Arrebo, udgaar fra Hertugdømmets ejendommelige Paavirkning. Saa har vi det attende Aarhundrede med den pietistiske Retning i Modsætning til Holberg og den vesteuropæiske Indflydelse: Salmedigteren Brorson, og senere Ewald, hvis Barndom og første Udvikling bar Præg af Grænselandets særlige Stilling ... Det er en bitter Frugt af den aandelige Fattigdom, at den, som har lidet, ham skal endog det lidet fratages, mens den, som har meget, altid faar mere. Lysten til at udstøde og vrage følger Forarmelsen som en Skygge.

Men Sønderjyllands særlige Forhold til vore sydlige Naboer er dermed ikke udtømt. Var det ikke andet, da blev dette Land kun en Overgangsform mellem de to Folk saaledes som man fra tysk Side har paastaaet. Denne Trang til Forstaaelse af det fremmede, til at optage det og tilegne sig det, er kun den ene Side af Forholdet. Den anden er et ældgammelt Fjendskab, en sejt Modstand mod de Fremmedes Overgreb. At denne Side af Forholdet har sine Rødder tilbage i Tiden lige saa langt som den anden staar at læse paa hvert Blad i vor Historie. Sønderjyllands Tilblivelse er knyttet til Danevirkes Anlæggelse og Forsvar. Kampen er ofte bragt til Tavshed, ja tilsyneladende døet hen og ophørt, men atter og atter er den blusset op igen, stadig med samme oprindelige Kraft, lige til vore Dage, da den efter Slægtaldres Forløb brød frem paany og i et Øjeblik vækkede et Tusindaars Minde til Live ...

Set fra dette Synspunkt har da Sønderjylland ikke været en Folkebro mellem Nord og Syd, men en mægtig Dæmning mod det uhyre Folkehav i Syd. Udenfor drager det af Sted med sine urolige Bølger, sine store Strømninger og sin brusende Brænding. Skum og Sand kastes langt ind over Diget, og i Aarhundredernes Løb

¹⁾ A. D. Jørgensen kalder ham Andreas.

flyttes Klitterne, det forhen frugtbare Land bliver en Sandørken og omsider selv til Strand og Hav. Saaledes er det gaaget her som saa mange andre Steder, at Mennesket maa vige for Elementerne. Disse Erfaringer og denne Kamp har sat sit Præg paa Sønderjydens Karakter. Mens den af Samlivet med det store fremmede Folk har faaet en vis Sans for det eventyrlige, en urolig Trang til at lære forskellige og modsatte Forhold at kende, saaledes har den ogsaa noget af Kystboens Tunghed og Træghed, hans Ædruelighed og noget tørre Forstandighed, men tillige hans fribaarne Selvfølelse og et stort Mod paa at komme i Kast med Vanskeligheder og ikke at give efter for dem før de er besejrede.

Hvorledes er det nu muligt at forene disse to Modsætninger: Kampen mod det tyske og Trangen til at tilegne sig det og frugtbar gøre det? Ja, hvorledes forener Strandboen de to: at kæmpe mod Havet tidlig og silde, naar det trænger paa og hærger hans Marker, og saa at drages til det atter og atter som Livets rige Kilde? Hvad der for Betragtningen synes at være Modsætninger ligger ofte uadskilleligt sammenknyttet i det virkelige Liv, ja, man kan sige, at der paa Bunden af ethvert historisk Forhold af stor og varig Betydning baade hos den enkelte og hos hele Folket ligger en dialektisk Dobbeltthed, en tvetydig Forudbestemmelse, som betinger Udviklingens Styrke. Og saaledes har Sønderjyllands særlige Plads i vor Historie været denne paa én Gang at være Formur mod Tyskheden, en aarvaagen Grænsevagt og et Organ for den mest umiddelbare Paavirkning, den fyldigste Forstaaelse af det fremmede. De to Sider træder i Tidens Løb frem med højst forskellig Styrke, snart er den ene, snart den anden fremherskende, men for den opmærksomme Iagttager er den dog aldrig eneraadende. For et Par Slægtaldre siden var det fredelige Samliv aldeles overvejende, senere er Fjendskabet traadt stærkere frem. I den enkelte, som har gennemlevet forskellige Perioder og har Blik for de større Forhold, vil begge Strømninger løbe jævnsides . . .

Rent ideelt betragtet er det vort største nationale Tab ved den Ulykke, som traf os 1864. Vi er som Folk bleven fattigere, det er en Streng, som er brusten. Det danske Sønderjylland repræsenterede den naturlige Uro overfor Tyskland, det tvetydigt skiftende,

men altid levende Forhold til dette beslægtede og dog saa forskellige Folk. Det var et selvstændigt Organ for vor Nationalitet. Efter Adskillelsen er dette brudt, Forholdet har tabt sin Liden-skab, det er afløst af kold Ligeegyldighed. Og skal vi være ærlige maa vi tilstaa, at denne Ligeegyldighed har bredt sig til Forholdet nord paa. Den nationale Spændighed kan ikke alene slappes paa et Hovedpunkt uden at lammes til alle Sider.“

Over for dette kalder han os en rig Slægt i fattige Kaar og maner os til ikke at indsnevres i Forarmelsens Ulykke, men udvide vor Synskreds og skaffe os større Forhold som Folk ved et kraftigt Arbejde for vor nationale Kultur, det nordiske Samliv og Sønderjydernes aandelige Tilknytning i fælles Vækst. Han tilsigtede ikke storpolitiske Drømmerier, men et ædrueligt viljefast og hjertevarmt Samvirke mellem alle Danske i Kongeriget og Sønderjylland for at fortsætte det tusindaarige Forhold til Tyskland ved paa rette Maade baade at forstaa og at modstaa Tyskheden i dens forskellige Former og gennem den rigtige Selvhævdelse forberede Forsoningens og Retfærdighedens Stund. Aaret før sin Død skrev han i Livsredegørelsen: „I de sidste Aars Sommermaaneder har jeg af og til været sysselsat med et andet Arbejde. Langt tilbage i Tiden finder jeg Planer til at behandle tysk og nordisk Aandsliv under ét. Denne Tanke havde jo sin naturlige Oprindelse af min egen personlige Udvikling. Nu udvidedes den til hele Tidsrummet 1719 til 1848, det lange fredelige Tidsrum, der saa en rig Aandsudvikling fra sin første Begyndelse ved Wolfs og Holbergs Optræden til det store Brud, som gjorde en foreløbig Ende paa den. Nu, da jeg kom til at syse med Bruddets historiske Forløb i Grænselandet, forekom det mig naturligt at vende tilbage til en Betragtning af Fællesskabet, der har været og atter kan komme eller rettere maa komme. I dette Emne ser jeg da et stort og betydningsfuldt Fremtidsarbejde, der muligvis kan faa sit Værd, hvis jeg faar Lykke til at udføre det.“ Den Lykke opnaede han ikke, men han troede urokkeligt paa, at Forsoningens og Retfærdighedens Dag vilde komme, og opfattede det som en Fejl, at vi ikke efter 1864 overfor Tyskland paa dybere Vis havde drøftet den historiske Ret. „Der ligger altid i Retten, selv i den krænkede Ret, en Magt,“

siger han i sin Begrundelse af dette Forhold i Afhandlingen om Sønderjyllands Indlemmelse i den danske Krone 1721. „Dersom det kunde lykkes at overbevise det tyske Folk og dets ledende Mænd om, at det ved at løsrive Sønderjylland fra Moderlandet har krænket den historiske Ret, da vilde meget være vundet, da vilde der kunne skabes et Grundlag for en fremtidig Forstaaelse. Hos et Folk, som selv har bragt saa store Ofre for at genvinde sin historiske Ret, maa nødvendigvis den fejlagtige Tro, at det ogsaa i Sønderjylland havde en saadan Adkomst, i høj Grad træde hindrende i Vejen for en Anerkendelse af den nationale Ret, hvis Tilværelse det ikke bestrider.“ Denne Opgave blev et af hans egne Formaal, men højere satte han selve Livets Ret og deltog derfor stærkt i det praktiske sønderjydske Arbejde, hvor han blev den fra alle Sider anerkendte Høvding.

Han var nemlig ikke blot Historiker og Embedsmand, men i Virket for den sønderjydske Sag var han tillige Handlingernes ledende og fornyende Kraft. Han blev den, der holdt alle Traadene i sin Haand. Hans Dom over Fortiden var ikke en gold Protest, men bestemte Synspunkterne for hans sønderjydske Virksomhed og drev ham ind i Gerningen.

Hans praktiske og historiske Arbejde for Sønderjylland dannede en Enhed, hvor det historiske fik Livets Virkelighed i Nutiden til Baggrund, og Dagens Realiteter blev højnede under Historiens Lys. Han har engang sagt, at Nørrejyder, Øboer og Skaaninger rejste Thyras Vold, mens Sønderjyderne sørgede for deres Forplejning, men i vor Tid er Forholdet det omvendte, at nu staar Sønderjyderne ene paa Danevirke, og derfor maa de andre danske Stammer sørge for Forplejningen. Det var ham om at gøre, at vi ikke greb fejl, naar Afgørelsen kom. Han har paavist, at vi under Griffenfeld forsømte en gunstig Lejlighed til at knytte Sønderjylland ind som et ubrydeligt Led af det danske Arverige, hvad der fuldstændig havde forandret dets senere Skæbne, at i 1779 Ophøret af de sidste sønderjydske Delinger og af den sidste Mulighed for en lovlig Adskillelse af Kongeriget og Hertugdømmerne desværre ogsaa betegnede Indtrædelsen af en ny national Adskillelse med en grundforskellig Udvikling af Folkelivets Kaar, hvilket senere ikke undgik sin tunge

Straf, at der i 1823 var udmærket Mulighed for en Forfatningslov, som havde skilt de to Hertugdømmer fra hinanden og givet os langt bedre Betingelser under den kommende Nationalitetskamp, og at der i 1851 efter Trearskrigen var den bedst mulige Adgang til at lægge hele det danske Nordslesvig under det danske Kirke- og Undervisningsministerium, hvorved den virkelige Sproggrænse af sig selv vilde være bleven Rigsgrænse i 1864.

Efter Tysklands Sejr over Frankrig 1870 tog Mistvivlen om Fremtiden stærkt til i mange Dele af Folket, mens Arbejdet for den sønderjydske Sag blev for svagt og var for meget fortidspræget. Der var her Trang til ny selvstændig Virksomhed, som heldigvis ogsaa efterhaanden blev iværksat fra flere Sider, og A. D. Jørgensens egne Frembringelser og Bestræbelser skal ses som Led i dette bevidste Rejsningsarbejde, men det undgik ikke visse Beskyldninger — bl. a. trak hans gamle Velynder Kollaborator Monrad og dennes nærmeste Medarbejdere sig tilbage fra ham og Samarbejdet op-hørte i Stedet for at tage et nyt Opsving. Den ydre Aarsag var et Møde i Foraaret 1878, hvor A. D. Jørgensen efter Opfordring gav en sanddru Skildring af Forholdene i Nordslesvig i Modstrid med de lyse Billeder, som Monrads Kreds var vant til at give, efterfulgt af et nyt Møde Aftenen efter for at skaffe nye Virkefæller i Arbejdet. Dette Brud bedrøvede A. D. Jørgensen stærkt, da ingen mere end Monrad havde søgt at skyde ham frem fra de tidligste Aar og nu veg til Side, da den modnede Mand nu endelig kunde yde alt det forventede. Der gik en halv Snes Aar før Monrad — kun kort inden Døden ramte ham — bøjede sig og kom til den Overbevisning, at Virksomheden maatte ændres og udvides. Vintren 1884 var A. D. Jørgensen med til at stifte et nyt Sønderjyds Samfund, hvor han selv maatte røgte en stor Del af det dertil knyttede Foredragsarbejde.

Det stod ham klart, at de Kræfter, der var til Raadighed i Kampen for Danskhedens Bevarelse syd for Kongeaen, var altfor faa og smaa ligesom der Aar for Aar tæredes paa dem uden virkelig Fornylse. De fleste var gammel-nationalliberale Mænd med alle disses gode og mindre heldige Egenskaber i dette særlige Arbejde. Det vilde til sidst falde helt sammen og det var nødvendigt

at skabe ny selvstændig Indsats i Sagen. Meget af det tilvant traditionelle var for hans indtrængende Vurdering heller ikke bærekraftigt nok. Heri var Gustav Johannsen enig med ham og i det rent praktiske fik han en varmhjertet og dygtig Arbejdsfælle i Murermester Carl Kruse, en Skolekammerat fra Flensborg, der var flyttet til København.

Aarvaagen og lydhør som A. D. Jørgensen derfor var overfor det vaagnende og nyskabende lagde han i Midten af Firserne Mærke til en ung Sønderjydes mange Bladartikler med ejendommeligt nyklingende Toner og en forjættelsesfuld løfterig Klang. Her øjnede han en Fornyelse, som han længe havde ønsket og spejdet efter, og da den unge Mand paa et Studieophold kom til Hovedstaden i Foraaret 1887 sendte A. D. Jørgensen ham gennem Bibliotekar A. C. Larsen en Indbydelse til at besøge sig. Denne opdukende Talsmand for den sønderjydske Danskhed var Hans Peter Hanssen, den vordende Fører, som paa sin Side havde besluttet at søge Bekendtskab med den kyndige og aandfulde Historiker, hvis Bøger han havde læst og lært af, og nu til sin opmuntrende Glæde modtog Indbydelsen inden han selv fik gjort Alvor af sit Forsæt.

Mødet var meget hjerteligt, de forstod straks hinanden fuldtud som helt samstemte Naturer og kom snart ind i en fortrolig Samtale om Personer, Stemninger og Tilstande i Sønderjylland. Fra den Dag var de to ikke blot som Mester og Lærling, Lærer og Discipel, men næsten som Fader og Søn, en myndig Raadgiver og en daadrig Fuldbyrder, en Forkæmper og hans Væbner paa historisk Ledingsfærd, og dog som Ven mod Ven, den ældres mandigt uforbeholdne Tiltro overfor den unges kraftfulde Efterfølgelse. Det stod klart for A. D. Jørgensen, at her havde han truffet den unge Sønderjyde, som Tidens Udvikling trængte til, en ung Aandens Stridsmand med Marskalstaven i Tornystret. Som Barn af Huset gik H. P. Hanssen herefter ud og ind i A. D. Jørgensens Hjem. Dette lykkelige Forbund mellem Sønderjyllands dybtskuende Historiker og Nordslesvigs kommende Skaber varede i ti Aar til A. D. Jørgensens tidlige Død og satte Frugt i et rigt Samarbejde, der i sine Virkninger og Følger blev intet mindre end bestemmende for Danmarks Fremtid. Ved dette Sammentræf udløstes Livets

skjulte Genrejsningslov. Fra nu af læste H. P. Hanssen Historie under A. D. Jørgensens Vejledning, og paa dette historiske Grundsyn skred han frem i sin Gerning for et genskabt Nordslesvig efter Nutidens Vilkaar. Dette Møde mellem Historikeren, der øvede en Profets Gerning, og den af Historiens Aand indviede unge Mand bør staa med Guldskrift i vort Fædrelands Historie.¹⁾

Den unge H. P. Hanssens Ophold i Hovedstaden blev forøvrigt saare værdifuldt baade for ham selv og den sønderjydske Sags Tilknnytning til Kongeriget. Gamle Forbindelser blev fæstnede og mange nye bragt i Stand. Han kom i personligt Bekendtskabsforhold til en Række fremtrædende Mænd paa de forskelligste Omraader og ikke mindst fik han Lejlighed til at vække en arbejdsivrig Interesse for den sønderjydske Sag indenfor politisk radikalt indstillede Lejre uden selv at gribes af Partipolitiken og han øvede sin Indflydelse ogsaa i mere konservative Omgivelser. Der blev oprettet en sønderjydske Sammenslutning indenfor Studenter-samfundet (den saakaldte „4 S“) og senere dannedes en lignende i Studenterforeningen („To Løver“) med et ledende Fællesraad.

Det var A. D. Jørgensen, der gav Navn til disse to Foreninger og han kom i dybt og stærkt tilskyndende Samarbejde med denne nyindstillede Ungdom, som nu rykkede frem. Blandt dem var de to Historikere H. V. Clausen og Johan Ottosen. Den første skriver om ham i sine tidligere nævnte Livsminder: „H. P. Hanssen og jeg tør vel sige, at vi har siddet ved hans Fødder. Han tog med største Jævnhed mod de unge Mænd og kunde Timer igennem udvikle sine Anskuelser for dem, om slesvigsk Politik eller historiske Problemer eller om Mennesker, ogsaa dem han ikke kunde lide. Man følte, at han klarede sine Tanker, mens han udviklede dem for lyttende unge. Men hans Jævnhed skyldtes ogsaa hans forstaaende Humor og hans Respektløshed overfor Middelmaadigheder selv om de var højt paa Straa. Dog bag denne Jævnhed anedes den bundne Lidenskab, der laa inderst i ham og saas dybt i hans Øje. I større Kredse samlede om den sønderjydske Sag var det en Nydelse at iagttage hans taktiske Klogskab.“

¹⁾ Se min Bog: *H. P. Hanssen. Nordslesvigs Skaber.*

Stort set kan det siges, at alle de, der i de følgende Aar kom til at virke for den sønderjydske Opgave, havde været hans Lærlinge.

Derfor var det ogsaa A. D. Jørgensen, som to sønderjydske grebne unge Studenter (H. P. Hansen fra Studenterforeningen, den senere Rektor, og Asger Højmark fra Studentersamfundet, den senere Valgmenighedspræst) henvendte sig til om Bistand i det store Udstillingsaar 1888 for at faa afholdt et almindeligt Studentermøde, hvor man som Modvægt mod en altfor selvopgivende og betingelsesløs Tyskvenlighed, der dengang kom stærkt til Orde og næsten udviskede det sønderjydske Spørgsmaal, fremfor alt skulde fremhæve Fællesskabet med de fraskilte Landsmænd og Forstaaelsen af deres Kaar. Mødet blev imidlertid ikke til noget, da Udenrigsministeriet skred ind og gennem Carl Ploug fik det forhindret. Det er sandelig ikke blide Ord A. D. Jørgensen i den Anledning — i et Brev til C. F. Monrad — bruger om Digteren og udtaler, at „lige saa fornøjeligt som det var at se de Unges frejdige Sammenhold til Trods for politisk Fjendskab lige saa trist var det at se Modstandens Styrke og lægge Mærke til de Steder den kom fra ... ét Gode skal det dog i alle Tilfælde føre med sig: at de „faa“, der „er bleven til færre“ (en lidt bitter Hentydning til Plougs bekendte Sang) slutter sig tættere sammen. Skal dette virkelig saaledes bryde ind over os, saa maa der tages fat for Alvor. De kan tro jeg skal ikke slaa mig til Ro før jeg har fuld Klarhed over den nye Situation.“ Her glimter det fra Vulkanens Ild, Lidenskabens gløder.

Til andre Tider maatte han gribe ind overfor den partipolitiske Ivrighed — som naar han skriver til H. P. Hansen: „Vi havde Møde ... igaar og det var ikke langt fra, at det kunde være kommen til Sammenstød med O., der paa sin udfordrende Maade forsvarede dette Standpunkt og paastod, at det ikke var at angribe den danske Sag i Sønderjylland, naar man væltede sig ud over Højre derovre. Formelt er dette jo rigtigt, men i Realiteten vilde det dog se noget broget ud, hvis man vilde gennemføre det. En anden Gang kunde jo Turen komme til en Venstremand og saa var der jo nok ikke flere, der kunde siges at repræsentere Sagen, O. er og bliver dog i første Linie Partimand og vor nationale Sag maa finde sig i at være Nr. 2.“

I Vinteren 1890—91 blev et Foredrag „Kampen for den danske Nationalitets Bevarelse i Nordslesvig“, som A. D. Jørgensen havde holdt flere Gange ved Bestræbelserne for at danne nye sønderjydske Foreninger til Gavn for Danskheden, trykt i 20,000 Eksemplarer og udspreidt i hele Landet med samme Formaal.

Det var — som før berørt — under Tilskyndelse af A. D. Jørgensen og under stadigt Samraad med ham, at H. P. Hanssen, Gustav Johannsen og P. Skau i 1889 begyndte og senere fortsatte Udgivelsen af det fortrinlige Tidsskrift Sønderjydske Aarbøger, der er blevet et historisk Kildeskrift af stor Betydning til Belysning af Sønderjyllands ældre og nyere Historie,¹⁾ og ligeledes var det ham, som i 1893 foranledigede H. P. Hanssen til at flytte fra Sønderborg til Aabenraa, fordi han med sin skarpe Opfattelse forstod, at der efter Junggreens Død og Bladet Freja's Ophør af taktiske Grunde maatte gøres en kraftigere Indsats over mod disse Egne ud fra den Betragtning, at fra Flensborg som Tyskhedens store Udfaldsport mod Nordslesvig kunde det plattyske Sprog udbrede sig med Fjordens Nordkyst op i Sogne, hvor der var ret stærkt Hjemmetyskeri, og der var en vis Fare for, at Tyskheden da vilde skyde sig frem i en Kile til Aabenraa og kløve det danske Nordslesvig i to adskilte Dele. I Tide maatte denne Udvikling modarbejdes af al Kraft, den vilde være et dødeligt Slag mod H. P. Hanssens Livside om et ubrydeligt Nordslesvig, og A. D. Jørgensen ønskede ham derfor bosat i Aabenraa, der ved sin centrale Beliggenhed afgav den bedste Basis for en hele Nordslesvig ompændende politisk Virksomhed. Denne forudseende Plan følte H. P. Hanssen sig for Sagens Skyld forpligtet til at følge, skønt han nødigt forlod Sønderborg, hvortil mange personlige Baand knyttede ham.

I Kongeriget blev A. D. Jørgensen Formand for det saakaldte Timandsraad, to Repræsentanter for hver af de daværende fem

¹⁾ Af A. D. Jørgensens Breve ses det klart, hvordan det var hans oprindelige Hensigt at faa Redaktør Jens Jessen, Gustav Johannsen og H. P. Hanssen til at staa som Redaktører af Sønderjydske Aarbøger, men Planen strandede paa Grund af den førstes stadige uforsonlige Stilling overfor den sidste. Livet igennem søgte A. D. Jørgensen forgæves at udjævne Spændingen mellem disse to forskelligt prægede Mænds folkelige Livsindstillinger. Modsætningen gik for dybt.

sønderjydske Sammenslutninger, og gennem ham gik den stadige Samvirksomhed med kulturel Støtte til de danske Sønderjyder, der paa H. P. Hanssens planmæssige Initiativ oprettede den nordslesvigske Vælgerforening med ham selv som den maalbevidste Sekretær. Alt var ypperligt ordnet mellem disse to. Hver Maaned afgav H. P. Hanssen en Beretning til A. D. Jørgensen, som lod den cirkulere mellem de forskellige Bestyrelser og paa Grundlag heraf efter de nødvendige Raadslagninger sendte sine Overvejelser og Henstillinger tilbage. Han interesserede sig for alle de praktiske Enkeltheder, der tilsammen udgjorde det nationale Arbejde, virkede for Bogsamlingers Oprettelse i Nordslesvig, for danske Skuespilleres Udsendelse, Vandreundervisning, Læsekredse, Udbredelse af Skolebøger til dansksindede Børn, Besøg af Sønderjyder i København, Opførelse af Forsamlingshuse, og han fik sat danske Studenter i Gang med at indsamle og katalogisere Bøger. Forøvrigt maatte han som Embedsmand passe nøje paa, at hans Navn ved visse Lejligheder ikke kom altfor udfordrende frem i Arbejdet for ikke at fremkalde Ubehageligheder for Regeringen eller en Udvisningsordre fra Nordslesvig. „I mit Hjem ved jo alle, hvorledes jeg er sindet,“ skrev han til Professor Hans Olrik. „Og efter gammel Hævd forarges ingen af vore tyske Bysbørn derover ligesaa lidt som jeg har været forarget over andres Tyskhed under de dér givne Forhold. Vor „Amtsvorsteher“ (Amtsforstander) er min Dusbroder og jeg har besøgt ham senest i Sommer, han er Hertugens „Rentmeister“ (Godsforvalter). Imellem de indfødte Slægter har der i mange Aar været indført en modus vivendi med stor Tolerance. En Omtale af Virksomheden i den danske Sag derovre vilde dog sikkert føre til, at han vilde blive gjort opmærksom derpaa, og hans personlige Velvilje vilde da sikkert blive stillet paa en Prøve, som den ikke kunde bestaa.“ Det skal ogsaa mindes, at A. D. Jørgensen gav Stødet til Oprettelsen af Centralbiblioteket paa Margrethesminde i Flensborg. Den overvældende store Indflydelse, som han øvede paa H. P. Hanssen, har stærkt paavirket denne sønderjydske Høvdings historiske og nationale Synspunkter. Karakteristisk for ham var hans Hilsen til H. P. Hanssen ved dennes Valg til Landdagsmand: „Gid De nu som Landdagsmand maa faa

Løjlighed til at opleve lykkelige Dage i Udviklingen af Tysklands Forhold. Der forestaar vistnok store Forandringer baade der og i den øvrige Verden. Men i hvilken Retning vil de gaa? Vi maa gaa ud fra, at det i alle Tilfælde er af Betydning, at vi er aarvaagne.“¹⁾

Ved sin aktive Deltagelse i den nationale Kamp, ved sin Foretagsvirksomhed og sin videnskabelige Granskning stod A. D. Jørgensen som et Bannermærke for alle nationale Kredse nord og syd for Kongeaen. Det var en saare betydningsfuld Stilling i disse politiske Kampaar, hvor Striden var saa stærk, at — som han sagde — næsten kun vor fælles Nationalitet, vor Fortid og Fremtid holdt Folket sammen, Nordslesvig var dengang det væsentligste Bindeled mellem Stænder og Samfundslag.²⁾ Han var Aandens rastløse Vaabensmed og den vise Raadgiver, en sagkyndig og overlegen Fører, en klog og vidtskuende Høvding. Da H. P. Hanssen efter den første Verdenskrig som Sønderjydernes store Organisator og mandige Fører gennemførte Grænseløsningen mod Syd var hans Gerning det praktiske Udslag af A. D. Jørgensens historiske Forkyndelse, som de fleste Danske dog i det afgørende Øjeblik sluttede sig til. Den havde ikke været forgæves.

IX

DELINGSTANKEN

Med næsten profetisk Klarsynethed havde A. D. Jørgensen forudset, at Grænseløsningen vilde dele Sindene. „Enhver stor Sag — siger han i Foredraget om Kristian VIII og den danske Sag i Nordslesvig — som kommer op og vil frem, møder ikke blot sin Modstand, men dens Venner vil ogsaa som oftest dele sig i to Hold. Der er noget man kunde kalde Tokammersystemet i selve den naturlige Udvikling... Denne Dobbeltthed har selve Livet lært os.“

¹⁾ Efter et mig af H. P. Hanssen forevist Brev.

²⁾ „I min Stilling er det let at mærke, at A. D. Jørgensen er en Slags slesvigsk Minister for os allesammen,“ udtalte daværende Folketingsmand Harald Holm. Se Højskolebladet 1921, Spalte 1525.

Hans egen Stilling til Grænse spørgsmaalet lader sig med Sikkerhed konstatere.

I Dansk Folkeblad havde A. D. Jørgensen (under Mærket „En Nordslesviger“) i Vinteren 1879—80 et lille interessant Ordskifte med Frederik Barfod om vor Sydgrænse.¹⁾

„Jeg skal,“ skrev Barfod, „aaben og ærlig vedgaa det som min Mening, at hvor Uffe slog og vandt, er Danmarks Grænse. Den Mening har altid og under alle Omskiftelser været min. Den vil jeg leve for og den vil jeg dø paa... Danmark er ikke for mig et flygtigt og flydende Begreb, hvormed der i Dag kan menes ét og i Morgen et andet. Danmark er for mig den Del af Verden, som Vorherre, før Historien gryede, gav Danerne, at de paa den — paa intet mere og intet mindre — skulde udvikle sig efter de dem iboende Evner... Danmarks Grænser er ikke flyttede, fordi det har faaet to Konger (af hvilken den ene kaldes Kejser) i Stedet for én. Vi har utvivlsomt endnu de samme Grænser, som Gud gav os, da han gav os vort Folkeliv og vor Historie. Sønderjylland er endnu en Del af mit Fædreland... Paa det Spørgsmaal: hvor maa Danmarks statsretslige Grænse drages, naar det engang tager Ende med den Taage, som dog ikke er tættere end at Guds Sol kan gennemtrænge den, har jeg intet andet Svar end det, hvormed jeg begyndte: Saalænge danske Mænd ej Blodet ænse — hvor Uffe slog og vandt, er Danmarks Grænse.

Enhver anden Grænse er for mig et Spindelvæv, der kan være drillevorn nok, men som ikke kan holde længe. Enhver anden Afgørelse er for mig kun en foreløbig Afbetaling (en a conto Be-

¹⁾ Den ret iltre Forhandling blev fremkaldt ved en længere Artikelserie „Den nationale Stilling i Nordslesvig“, som A. D. Jørgensen (anonymt og under det nævnte Mærke) havde skrevet i Bladet fra 1. Oktober 1879 til 15. Januar 1880. Disse Artikler var en Omarbejdelse af en Fremstilling, som halvandet Aar før blev udarbejdet for Politikeren C. St. A. Bille til Brug ved Underhaandsforhandlinger med den engelske Statsmand Disraeli, der skulde søge at hjælpe Danmark til en Opfyldelse af Pragfredens Paragraf 5 om Nordslesvigs Tilbagegivelse efter en Afstemning, men Berliner kongressen i Sommeren 1878 efter den russisk-tyrskiske Krig gjorde desværre Bestræbelsen virkningsløs ved at bryde med Nationalitetsprincippet og helt forgæves blev Formaalet, da Prøjsen og Østrig kort efter ophævede Paragrafen. Artikelrækken blev (ogsaa anonymt) udsendt i Særtryk.

taling tror jeg, at de Lærde kalder den), som jeg, hvis den da ikke var alt for smaalig, maaske, hvis min Stemme blev hørt, vilde tilraade at modtage, men dog ikke derfor at give Tilstaaelse for fuld og god Betaling. Den kan først finde Sted med den rene, skarpe og klare Ejdergrænse.“

Overfor denne nationalliberale Røst fra Fortiden, dette afgjorte Ejderstandpunkt uden Tanke for Livets egne Forskydninger gennem Tiderne, spurgte A. D. Jørgensen: „Kan denne Tanke om en oprindelig Udskiftning af Verden eller lad os blot holde os til Europas Lande fastholdes? Hvilket Tidspunkt er det rette? Før Historien gryede? Men dette er en forskellig Alder for de forskellige Folk. En Opgørelse efter denne vil kuldkastrer hele den dannede Verden. Og vælger vi et senere Aar, hvor skal da Skellet sættes mellem Frankrig og Tyskland, mellem dette og Slaverne, hvad skal der da blive af Holland, Belgien og Svejts? Hvilke Ofre vil da ikke kræves af Frihed og Selvbestemmelse før dette Krav kan ske Fyldest?

Men vil vi nu opgive Tanken om, at der skal ydes alle Folk samme Retfærdighed som os, og kun fastholde Vorherres Gave til Danerne, hvad skal der da gøres ved Skaane? Frederik Barfod vil vel hertil svare, at Skaane ikke er tabt, at intet kan tabes indenfor Nordens fælles Grænser, thi han vil sikkert ikke paastaa, at Skaane endnu er dansk og at Danmark altsaa har tre Konger. Vist er det i alle Tilfælde, at Skaaningerne ikke stod paa Danevirke 1864, skønt en Del af den endnu den Dag i Dag kaldes Skaaningernes Skifte, og at de savnedes haardt, vil vel ingen nægte. Lad os ikke i den Henseende paaberaabe os en folkelig Enhed, thi vi maa langt, langt tilbage i Tiden for nogenledes at naa den, og gaar vi saa kun endnu et Skridt tilbage, saa faar vi den lige fra Finnernes Verden ned til Alperne... En ensidig Holden paa Danernes Arv er en Umulighed.“

Men A. D. Jørgensen gik videre og hævdede skarpt overfor Frederik Barfods Udtalelse om Nordslevig som en mulig Afbetaling, at „i det mindste ingen Nordslesviger vil kunne læse den uden dyb og bitter Forargelse. Altsaa, man vil modtage os tilbage, men kun paa Afdrag. Omsat i Virkelighedens Sprog vil det sige: man vil

ikke betænke sig paa igen at kaste dette Afdrag paa Spillebordet og spille dobbelt eller tabt. Vi Nordslesvigere udfylder jo kun det halve Land mellem Skodborgaa og Ejderen, den anden Halvdel optages af Danmarks argeste Fjender, men det er Landet, det gælder om, det er Grænsen, Danmark vil have, vi andre følger med i Købet, men der skal spilles om det hele indtil det er vundet. Imidlertid har Danmark (til Ejderen) to Konger, det er det hele. Den ene fører en hensynsløs Udryddelseskrig mod alt, hvad der er dansk, han aner end ikke, at han er Konge i Danmark. Vi og vore Børn gaar med i Løbet, men Resten af det danske Folk (paa enkelte Skiftinge nær) har den Bevidsthed, at Danmarks Grænsen er ved Ejderen. Da den tyrkiske Sultan for nogle Aar siden vilde gæste Paris, men fandt den Lov for sig, at ingen Sultan maa gaa udenfor sit Riges Grænser, fandt hans Raad paa den fornuftige Udvej at indlemme Frankrig i Tyrkiet, hvilket saa ogsaa skete. Men hverken Franskmændene eller den øvrige Verden lagde videre Mærke til det og nu er det nok udskilt igen.“

Frederik Barfod, hvis Livsværk som arbejdsivrig Fædrelandsven A. D. Jørgensen selv vurderede højt, gav af gode Grunde ikke noget Gensvar. I en Bemærkning til en Indsender udtalte A. D. Jørgensen: „Ved at have været prøjsiske Undersaatter i en halv Menneskealder har Sydslesvigerne faaet en Ret, som vi ikke ustraffet vil kunne krænke.“

For Frederik Barfods Betragtning af Hertugdømmet Slesvig som en Helhed, der ikke tør deles, gik Danmark tankeløst i Krigen 1864. I fuld Tilslutning til A. D. Jørgensen skriver N. Neergaard i sit Værk „Under Junigrundloven“ om Hall og han nationalliberale Politik før Krigen, at „næppe nogensinde har en Statsmand tydeligere set Afgrunden aabne sig for sin Fod og næppe nogen har med mere velberaad Hu kastet sig i den.“ Det er frygtelige Ord, men næppe for stærke. Med en ubegribelig Sorgløshed lukkede de Nationalliberale Øjnene for de faktiske Kendsgerninger og lod sig bære af den nationale Stemningsbølge uden Fodfæste i Virkeligheden. Man berusede sig i skønne Drømme og glødende Ord, oversaa altfor meget den dybe Sindelagsmodsatning mellem Nordslesvig og Sydslesvig, gik med tvivlsomme Bortforklaringer

uden om vore egne Aftaler og afviste alle Mæglingsforslag. I alt dette greb Bismarck ind for derigennem med Kløgt og Brutalitet at fremme sin egen Magtpolitik. Da var vor Skæbne beseglet. Danmark blev et lemlæstet Land, der maatte efterlade en stor Del af sine Børn i fremmed Vold. En ædel, men blind Fædrelandskærlighed førte os lige mod Katastrofen.

Datiden bærer Vidnesbyrd nok om sin Følelsesrus, der tilslørede den nøgne Virkelighed. Et offentliggjort Foredrag, som Frederik Barfod holdt 21. November 1863 efter Frederik VII's Død, sluttede han med følgende Følelsesudbrud, hvor enhver ædruelig Overvejelse er druknet i den rene lyriske Ordstrøm: „Derfor, mine Herrer, Skyerne hænger tæt over vore Hoveder, og ingen af os kan vide, om Uvejret ikke allerede bryder løs i Dag eller i Morgen, men frejdigt Mod! Kong Kristian gaar med os og vi med ham og i Forening skal vi nok finde Vejen, der fører baade til Selvstændighed og Uafhængighed, til Frihed og Ære! Kampens Torden ruller jo vistnok snart og de blodrøde Flammer vil knitre Lyn i Lyn, men vi ræddes ikke, thi Kong Kristian fører os! Vi skal vise Verden, at det ikke er for intet, at Kong Frederik gav os vort Frihedsbrev, vort Adelsbrev! Vi skal vise Verden, at Friheden har fyldt vore Benpiber med Marv og lagt Staal for vore Klingers Ægg. Vi skal vise Verden, at vel elsker vi Freden, men vi frygter heller ikke Kampen, den hellige Kamp for alt, hvad vi ejer kærester og dyrebarest: vort Land, vort Folk, vor fredelige Arne, vort ældgamle Grænseskel, vor Frihed, Selvstændighed og Ære! Kan vel være, at der var den, som gik trøstigere i Kampen, naar selve Kong Frederik førte ham. Men han skal sikkert heller ikke blive borte, baade for os og vore Børn i fjerneste Led skal han være den rette Fører hver Gang Kampen staar om vor Frihed og vor Grænse. Den Vold, som han atter rejste og som hans Aand endnu omsluttede med al sin Ild, da Legemet brødes med Døden, den Vold opgiver han ikke. Om den svæver han endnu som vor usynlige Landeværge. Og naar de myldrer hid, de frække Skarer, for at nedrive Gærdet og flytte Skellet, da skal vi selv, vore Sønner og Sønnesønner, se Kong Frederik ved Holger Danskes Side, hvor Fjenden staar tættest og trodsigst, og vore tynde Skarer skal se

de to Venner føre fra Sejr til Sejr indtil den sidste Tomme af vor nedarvede Odel er hævdet og der atter er slaaet Laas for Led.¹⁾

Saadan var Tidens Tone heltigennem fra nationalliberal Side. I Samklang hermed fortæller A. D. Jørgensen i sin Redegørelse: „Under Londonforhandlingerne fik jeg en Prøve paa Folks ube-

¹⁾ En af Deltagerne i Datidens Studentertilv — senere Overlærer Emil Buchwald — har skriftligt fortalt mig følgende om en Tale, der i Januar 1864 blev holdt af Studenterforeningens ledende Senior cand. jur. Vilhelm Rode:

„Til Ære for de Soldater, som Foreningen i sin Egenskab af Grundejer i København havde haft i Kvarter, mens de blev forsynede — eller rettere, mens de ventede paa at blive forsynede — med Uniform og Vaaben, og som nu var færdige til Afgang til Hæren ved Danevirke, blev der givet Sold, og af den Tale, Vilhelm Rode ved dette holdt til Gæsterne, husker jeg endnu Indledningen og enkelte Brudstykker. Ordene faldt omtrent saaledes: „Nu er I i Aften kommen her i Studenterforeningen og her maa ikke andre end Studenter komme. I maa altsaa se at blive Studenter og det i en fart, men Student kan ingen blive uden at tage Eksamen. Der er altsaa ikke andet for end at jeg maa holde Eksamen med Jer lige med det samme. Vi begynder med ...“?

Jeg tror nok det første Spørgsmaal gjaldt Geografi og lød: „Hvor er Danmarks Grænse mod Syd?“ Svaret herpaa var naturligvis: „Ved Ejderen.“ Spørgsmaalene i de fleste andre Fag husker jeg ikke, men jeg mener dog at kunne sige, at baade Spørgsmaalene og Svarene var meget morsomme og ofte indeholdt Hentydninger til Tidens politiske Spørgsmaal. En enkelt indskudt Bemærkning husker jeg, den lød: „Ja, I hører nok jeg svarer selv, det er ligesom Præsten gør med Konfirmanderne, for han ved de kan godt selv.“ Kun Opgaven i Regning husker jeg sikkert. Den lød: „Naar der nu ved Danevirke staa 50,000 Danske, og der kommer 100,000 Tyskere mod dem, hvor mange Tyskere skal saa hver Dansker tage paa sin Samvittighed, Saa siger vi 50,000 ind i 100,000 eller rettere 50 ind i 100, ja, det er rigtigt, to sagde I, bedre Svar kunde ikke gives, Regning er noget I forstaar.“ Det sidste Eksamensfag var Historie. Sikkert husker jeg ikke mere det stillede Spørgsmaal, men det tjente Taleren til Udgangspunkt for et varmt følt, udmærket holdt og med Begejstring af Tilhørerne modtaget historisk Foredrag, der begyndte med Thyra Danebod og vistnok endte med Frederik VII's: Det skal ej ske.

Her kunde jeg slutte, men jeg vil dog gerne have Lov til om Vilhelm Rode at tilføje, at han i Foraaret 1864 blev indkaldt til Hæren, og det blev mig fortalt, at hans Venner opfordrede ham til at stille for sig eller købe sig fri, men at han svarede: „Det kan jeg ikke være bekendt, dertil har jeg talt for store Ord.“ Jeg saa ham en Gang marchere sammen med en Del andre gamle Rekrutter, men jeg tror ikke han naaede at blive uddannet før Freden sluttede ... Forhaabentlig vil, hvad jeg her har meddelt, kunne bidrage noget til at vise, hvorledes en stor Del af det danske Folk tænkte før Krigen i 1864.“

gribelige Mangel paa Omtanke. I Studenterforeningen traf jeg en tidligere Kollega og Landsmand Filologen Christensen Schmidt fra Sønderborg. Jeg ytrede, at vi jo nu maatte haabe, at der i alle Tilfælde kom en Fred med en endelig Deling af Slesvig. Men herimod indvendte ikke blot Schmidt i den højeste Vrede, at dette var en skammelig Tale, men fra alle Sider sendtes der mig vrede Blikke og knubbede Ord. Ved Folketingsvalgene den 7. Juni udtalte ogsaa den store Statsmand Bille, at vi aldrig kunde gaa et Skridt videre med vore Indrømmelser end til Danevirke. Inden Maa-neden var omme havde han fornægtet denne Tanke og meget mere mindst tre Gange.“ Hvordan Stemningen i Tiden forud havde drejet selv de oprindelige mest klarsynede peger A. D. Jørgensen paa i en Udtalelse i sit Foredrag om Kristian VIII og den danske Sag i Nordslesvig med Hensyn til Professor H. N. Clausen: „Han traadte ind i Ministeriet i November 1848 for at repræsentere den maadeholdne Frihed og den nationale Sag og han sad der til Juli 1851, da saa at sige alt det var opgivet, som havde staaet paa hans Program. Han holdt paa en Deling af Slesvig efter Nationalitetterne, en lempelig og retfærdig Ordning af Sprogforholdene paa Grundlag af Befolkningens Ønsker, og dog gled han med de andre over imod Helstaten og han gjorde intet for at afværge en ensidig og voldsom Afgørelse af Sprogsagen, som han endog senere forsvarede med den største Iver. Han var med at forelægge og faa vedtaget en Grundlov, hvis Grundlag var vidt forskellig fra, hvad han havde udtalt sig for.“

Overfor den gamle stemningsbaarne Opfattelse af det sønderjydske Hertugdømme som en Helhed af historiske og dynastiske Grunde hævder da A. D. Jørgensen, at Linierne skal trækkes ganske anderledes, idet det danske Nordslesvig er en Enhed og en Del af det egentlige Danmark i stærk Modsætning til Sydslesvig. Han, som selv har sin Rod i Grænseforholdene og kender Sindets grundlæggende Betydning her, gaar ud fra Folket i Stedet for Landet. Det er gaaet op for ham og bestyret gennem hans indtrængende Granskninger, at den stadige Spænding imellem det nationale i Befolkningens Sind og det historiske i de dynastiske Rettigheder aldrig kan hæves uden en Adskillelse. Ethvert som helst Forsøg

paa at spænde dem i fælles Aag for Fremtidens Vogn vil bestandig mislykkes og Vognen vælte. Det er Hjertet i de danske Sønderjyder, der drager dem til Danmark, og ikke et gammelt Tilhørsforhold. Og han forlanger, at dette skal hans Landsmænd i Kongeriget forstaa, saa dybt skal de fatte Tilslutningsstyrken i det sønderjydske Sind, og derfor forarger det ham, naar man kun vil betragte Nordslesvig som et Afdrag, en Halvdel, hvis hele Sum kun kan indfries med Danevirke eller Ejderen. Dette sidste er en forældet Betragtning, der ikke vurderer Sindenes Danskhed højt nok og i Virkeligheden bruger Menneskeskæbner som Indsats i et Spil, hvor det kun gælder ydre Ret til Landsdele og forældede historiske Interesser. Som Følge heraf indrømmer han Sydslesvigernes ubetingede Ret til at slutte sig til Tyskland og betragter deres Krav i den Retning som en Naturlov, der ikke kan krænkes hverken for deres eller vor Skyld.

Nu var det jo ikke saadan, at de nationalliberale Førere aldrig havde Fornemmelsen af, at de drev en sønderjydske Politik efter forældede Begreber. Det vilde ogsaa have været mere end mærkeligt, om disse højtbegavede Mænd, der i Evnerigdom og Hjerteadel paa mange Maader bestandig vil lyse i vor Historie, ikke undertiden anede det farlige og forstod det urigtige i Stillingen. Flere end H. N. Clausen havde i 1848 sluttet sig til Delingstanken, men gled som han over i Folkestemningen og betragtede denne som deres ypperste Fylgje. Det er betegnende, at Christian IX (ifølge Kriegers Dagbøger) et Par Dage efter sin Tronbestigelse sagde til Hall: „Jeg trænger til Dem, men en Fejl har De — De lægger for megen Vægt paa Popularitet.“ Men med Folkestemninger værger man ikke i Længden et Land eller bygger et Rige og allermindst sikres derved Fremtiden og Tilværelsen. Fundamentet skal lægges i Virkelighedens faste Grund.

De fleste af disse rent personlig saare tiltalende Mænd maatte da ogsaa senere fordømme deres egen luftige Følelspolitikk. Næppe var Krigen sluttet før Orla Lehmann i sit Skrift „Om Aarsagerne til Danmarks Ulykke“ udtalte, at der fordreides „en national Grænse. Hvor denne ligger — eller rettere hvor denne skal drages — derom kan der tvistes, men det er vist, at den ikke

ligger ved Ejderen.“ Det havde han dybest inde vidst hele Tiden, men først nu lod han det tvunget af Nederlaget komme frem i Virkelighedens klare Dagslys. Nu kunde han skrive, at „skal Europa ikke synke tilbage i Trældom og Barbari, saa maa der paa Ruinerne af den gamle Retsorden hæve sig en ny, og dennes Princip er Folkenes Ret“. Men kun et Aar i Forvejen havde han og alle de andre Førere ikke taget i Betragtning at bidrage til at opretholde det, som efter hans Mening førte til Trældom og Barbari, ved at ville tvinge den sydslesvigske Befolkning ind under Danmark mod deres Vilje. Det var Ejdertankens store Forsyndelse. Da gjorde man det, som A. D. Jørgensen advarer imod, og brugte det danske Nordslesvig som Indsats til at spille dobbelt eller taht og — tabte. Dette letsindige Terningekast skaffede de danske Sønderjyder to Menneskealdres tungt Fremmedherredømme. Derfor var det, at han — som før nævnt — begyndte at skrive om Grunden til Danmarks Ulykke i Stedet for som Orla Lehmann om Aarsagerne til den.

Statsmanden A. F. Kriegers Dagbøger, der som tidligere omtalt var overgivet A. D. Jørgensen og udkom godt en Snes Aar efter hans Død, har ydet ham fortrinlige Bidrag til Danmarks politiske Historie og indeholder ved deres Uddrag af Statsraadsprotokollerne ogsaa adskillige Vidnesbyrd om de ledende Statsmænds Stilling til Delingstanken i Slutningen af Fyrterne, da den først kom klart og bevidst frem. Indtrykket er just ikke opbyggeligt. I Statsraadet 13. Juli 1849 forhandlede om Delingsspørgsmaalet med følgende Slutningsresultat: „Det forrige Ministerium var opløst, fordi det vilde underhandle paa en Delingsbasis. Derfor maatte det nuværende Ministerium ikke begaa den samme Fejl, nemlig (Sponnecks Ord) at komme for tidligt frem med denne Plan.“ Der sigtes til Martsministeriet af 1848, som afgik i November samme Aar, fordi det ikke kunde staa for Stormløbet fra Ejderstemningens letvakte Skarer. Ogsaa indenfor det nye Ministerium var der fra flere Sider¹⁾ Forstaaelse af Delingstanken, men man turde ikke

¹⁾ I Sofus Høgsbros „Brevveksling og Dagbøger“ hedder det: „A. D. Jørgensen fortalte mig d. 30. Decbr 1881, at saavel Clausen som Madvig havde i 1849 og 50 efter vore Sejre tilført Statsraadsprotokollen — han havde set

føre den offentlig frem af Frygt for Folket. Man gik paa Akkord med Sandheden og uden om Virkeligheden for ikke at bortskylles af Stemningsbølgen. Efterhaanden lod man sig helt bære af den og drev altsaa faktisk med Strømmen i Stedet for at retlede den. Det kostede Danmark Trearskrigen og ved Bismarcks Indgriben en ny blodig Krig med Tabet af hele Slesvig.

Derfor følte A. D. Jørgensen sig kaldet til Profet for at vække sit Folk til Sandhedserkendelse, til Haardhed og Ædruelighed i Opfattelsen. Helt fra Begyndelsen i Danmarks strenge Ulykkesdage stod dette Maal med mærkelig Klarhed for ham, ingen Fantasier, ingen Belysning enten af Haabets og Forventningens Straaleglans eller af Mistvivlens blege Rædsler, men den simple jævne Sandhed. Han fandt som ung Assistent i Rigsarkivet et Prisskrift, der var indsendt fra en ung Kontorist paa Bornholm i det forrige Aarhundrede i Anledning af Bondespørgsmaalet og havde følgende Motto: Mit Folk, de, som priser dig salig, de bedrager dig.¹⁾ Dette Ord slog stærkt ned i ham og han følte sig dybt grebet af denne Tanke, der blev en Ledestjerne for hans Virksomhed, og ud derfra skrev han kort før sin Død: „Den Salighed, der er bleven prædikeret for os, er, at vi har haft Ret, altid Ret, at vi altid har været de uskyldig lidende.“ Overfor dette stillede han Historiens ubønhørlige Sandhed som den eneste sikre Grundvold for en varig

Afskriften deraf hos Krieger — udførlige Udtalelser for, at nu var Tiden til at dele Slesvig administrativt kommen, hvis man ikke vilde udsætte sig for at miste det hele, saaledes at det sydlige knyttedes nærmere til Holsten og det nordlige til Danmark — selv en Grænse nordfor Flensborg havde nok Madvig tænkt sig.

Ogsaa Krieger havde været for en Deling indtil Danmark i London havde faaet en statsretslig Godkendelse af Grænsen ved Ejder. Dette Grundlag brast ved Krigen, og da var han atter villig til en Deling. Han troede ogsaa, at han ved Konferencen i London havde været villig til en Linie fra Syd for Flensborg til Nord for Tønder, og naar han ikke havde slaaget stærkere herpaa, men officielt fastholdt Dannevirkelinien, var det vist Grunden, at dengang kunde man ikke komme Syd, men kun Nord for Flensborg, og at man, ifølge Udtalelser fra en formentlig Kompetent, ventede en Krig mellem Østrig og Preussen i Løbet af et Aar, hvorved man da haabede ved Frankrigs Hjælp at naa mere ...“

¹⁾ Citatet stammer fra Profeten Esajas 3. Kap. 12. Vers og er gengivet i den Form, som det havde dengang. Nu lyder det: „Mit Folk, dine Førere forfører dig, og Vejen, du vandrer paa, har de ødelagt.“

Løsning. „Det er muligt,“ skrev han til Pastor Ludvig Hertel kun et Par Maaneder før sin Død, „at jeg ikke kan trænge igennem med min Opfattelse, det raader jeg ikke for, men lever jeg og beholder jeg Evne til det, skal jeg ikke vige tilbage for at tale helt ud. Jeg er imidlertid fuldt forvisset om, at der er saa stor Sandhedskærlighed i vort Folk, at det vil slaa igennem.“

Naar der spørges, hvor A. D. Jørgensen da vilde trække Grænsen for det danske Nørdslesvig, har han i Svaret til Frederik Barfod nævnt den „fri Selvbestemmelse“ som den Afgørelse, hvorefter Grænsen skulde drages. „Vi maa ønske Rigets Skel sat der, hvor Folket har sin Grænse,“ hævder han, „ethvert Folk beholder ligesom hvert enkelt Menneske som en umistelig Ret sin fri Selvbestemmelse, enhver anden Ret og Adkomst kan tabes.“ I Foredraget 1896 om vore nationale Opgaver sagde han: „Tyskland har i sin politiske Genfødselstid misbrugt sin vældige Overmagt til at frarive os gammelt dansk Land, og der maa her ydes os Ret før et varigt Forhold kan grundlægges. Den politiske Grænse maa sættes der, hvor Folkene selv ved deres Sprog og Sindelag har sat den ... Den Tid maa jo komme, da Staterne nødes til at være retfærdige mod de undertrykte Nationaliteter, da det bliver enhver Mands egen Sag, hvad Sprog han vil tale, hvilket Folkesamfund han aandelig vil tilhøre, paa samme Maade som man er bleven nødt til at løse Kirketvangen og lade enhver slutte sig til den Tro, der tiltaler ham mest.“ Han ønsker en Grænse efter den frie Selvbestemmelse, efter Sprog og Sindelag, efter hver Mands eget Valg — altsaa den nuværende. Og de, der maatte ivre mod den, skal vide, at de staar med A. D. Jørgensens fulde Autoritet imod sig. Han, der som faa har været grebet af Folkesjælens Dødsangst og Smerte og derigennem paa en enestaaende Maade indviet af Historiens Aand, har lært os at værdsætte den Grænseløsning, der har fundet Sted, som den mest fuldkomne, fordi den er iværksat ved at øve den fyldigst mulige Ret til begge Sider. Der er sket den første Begyndelse til Opfyldelsen af det Haab og Levendegørelsen af det Fremtidsbillede, der fyldte hans Hjerter og stod for hans Syn, da han sluttede sin fortrinlige Folkebog med de 40 Fortællinger saaledes:

„Freden i Wien danner et Vendepunkt i det danske Folks Historie ... At der fra vore Statsmænds Side i Aarenes Løb var be-
 gaaet Fejl vil vanskelig kunne nægtes. Den største var utvivlsomt
 den, at vor forskellige Adkomst til de omstridte Lande, den poli-
 tiske Modsætning mellem Holsten og Sønderjylland, den nationale
 mellem Syd- og Nordslesvig, aldrig var bleven klaret fuldstændig,
 hverken overfor Udlandet eller for det danske Folk, hvis Ve og
 Vel denne Sag saa umiddelbart berørte. Men denne Fejl fik dog
 kun saa skæbnesvangre Følger, fordi vort Fædreland var en lille
 Magt og fordi i hint Øjeblik, da Tilskikkelsen ramte os, ligesom
 alt paa én Gang vendte sig imod os. Vi kan med Sandhed paa
 vor Ulykke anvende de Ord, som Griffenfeld skrev efter sit bratte
 Fald:

Da Lykken blev mig vred, da lærte jeg at kende
 for Alvor først min Gud, mig selv, min Ven, min Fjende,
 min Fjende var mig gram, min Ven var svigefuld,
 jeg selv var skrøbelig, Gud var alene huld.

Guds Veje er uransagelige: Den tunge Tilskikkelse, han sendte
 det danske Folk, har tilvisse i mange Maader været til Styrkelse
 og Vækkelse, til Inderliggørelse i Kærlighed til Fædrelandet, til
 Styrkelse af Folkets bløde og svage Sind og til Udvikling af dets
 rige aandelige Evner. Tiderne skifter og Menneskenes Sind for-
 andres. Vi kan ikke slippe det Haab, at det danske Sønderjyllands
 ulykkelige Skæbne en Gang vil formildes, at den Afgørelse, som
 mislykkedes 1864, endnu vil kunne opnaas som en endelig Afslut-
 ning af dette Lands omskiftelige Historie. Den bør da kunne blive
 et Pant paa varig Fred og god Forstaaelse mellem de beslægtede
 Folk mod Nord og Syd for den nationale Grænse, der er sat af
 Aarhundreders Udvikling og som det ikke er vor Sag at gaa i
 Rette med.“

Til Opfyldelsen af disse fremskuende profetiske Ord medvir-
 kede han selv paa sit særlige Omraade som ingen anden. Med en
 Fordomsfrihed og Klarhed, der er beundringsværdig saa længe
 forud, sagde han i Foredraget om vore nationale Opgaver: „Den
 Dag vil komme, da vort store Nabofolk vil indse baade at der er

sket os Uret og at det ligger i dets egen velforstaaede Interesse, at der findes et selvstændigt nordisk Aandsliv til Styrkelse for dets eget saa nær beslægtede. De germanske Nationer vil ikke have Raad til i al Fremtid at opslide deres Kræfter i en haabløs Kamp indbyrdes, mens mægtige Modstandere saavel i Øst som i Syd og Vest slutter sig sammen. For Tyskland vil de nordiske Folk være en mægtig Støtte til at hævde en egen oprindelig Kultur, vel at mærke saa længe de er fri og selvstændige, mens de vil betyde lidet eller intet, naar deres selvstændige Udvikling er brudt. Erkendelsen heraf skal nok bryde sig Vej og vinde Ørenlyd, naar det gamle Europa bliver træt af Vaabenlarmerne.“

Men enhver statslig Genforening med Sydslesvigerne afviste han bestemt under alle Omstændigheder og udtalte utvetydigt (11. Januar 1880) i et Brev til Frederik Barfod i Tilknytning til deres Grænseforhandling: „De har aldrig følt den Braad i deres Hjerte, som Sydslesvigernes Forræderi efterlod i hver dansk Sønderjyde. De har ikke oplevet de Øjeblikke, da disse Mænd anraabte Udlandets Indblanding, da de drog til Berlin, mens vore Brødre blødte paa Dybbøl, da de satte Himmel og Jord i Bevægelse for at hindre en retfærdig Afgørelse, som kunde have reddet os fra Landflygtighed og vort Hjem fra at blive Fjendernes Ejendom. Ja, De har aldrig ædt Landflygtighedens bitre Brød, kære Hr. Barfod, De er aldrig kommen hjem og har fundet Deres Barndoms minder ødte og alt, hvad der var Dem kært, skændet og tabt. De har aldrig tænkt Dem, at man kan forbande sin Barndoms Træer, fordi de smykkede sig troløst for et fremmed Folk, eller føle en Braad i sit Hjerte, fordi Søen er lige frisk og lige skøn omkring en tysk Orlogsmænd som den var før. Og dette skyldes vore tidligere Landsmænd, det er fremkaldt, udviklet og fuldendt af dem — skulde vi kunne ønske at drage dem med os over til et Fremtids Fædreland? Bliv ikke forundret over, at vi føler det bittert, naar danske Folk vil det saa.“

X

TILBAGEBLIK

For den, der efter denne Gennemgang af hans Liv og Gerning vender tilbage til hans Livsredegørelse og dens Modtagelse i Pressen, bekræftes Kritikens mærkeligt uorienterede Karakter, idet der er den fuldeste indre Overensstemmelse mellem Bogens Livsud-sagn og Arten af hans historiske Indsats. Forklaringen er, at der skulde Tid til at overvinde den uundgaelige Forargelse i hans Stilling til Historiens nationale Problemer. Dette gjaldt særlig den mere konservative Fløj, hvortil kom radikal Utilfredshed med hans Betegnelse af Junigrundloven som for vidtgaaende i Forhold til Befolkningens daværende politiske Modenhed. Og for alle Parter syntes det vanskeligt at danne en Helhedsbetragtning af hans Personlighed, som hver af dem mest erkendte stykkevis. Dog ogsaa inden hans Død havde Uviljen vist sig fra flere Sider og han mærkede de begyndende Angreb selv om det altsammen endnu tildels laa i et Taknemligheds Svøb overfor den store Fædrelandsven. Han forstod udmærket at fornemme og vurdere, hvad der rørte sig. Ved et Studentermøde „sattes tilsidst min Troværdighed under Debat,“ udtaler han og afslog at deltage i flere. Han „føler hele Vægten af den Uvilje, som kan ramme den, der kommer paa tværs af Strømmen,“ og siger til Professor Kr. Erslev: „De kan ikke engang forstaa mig“ — som Udtryk for Samtidens Afstand.

Som Helhed viste Samtiden sig saaledes ikke moden til heltud at fatte Storheden i en Skikkelse som A. D. Jørgensen og modtog derfor Redegørelsen med for ringe Forstaaelse, skønt man i og for sig værdsatte hans historiske Værker og nationale Virksomhed. Hans Personlighed var for mægtig til at maales med en almindelig Alen, hans Sjæl havde Dybder som kun faa og Synerne greb ham rigere end de fleste, men med alt dette var han alligevel paa sælsom Vis fast forankret i Virkelighedens stærke Grund og veg aldrig fra dette sikre Stade. Deri laa noget af Hemmeligheden i hans Livsindsats, det gemte en Nøgle til det inderste i hans Væsen, det gjorde ham suveræn overfor Fuldbdyrdelsen af Livskaldet.

Nu efter flere Aartiens Forløb, hvor Virkningerne af hans særligt personlighedsbaarne Livsgerning som en Kraft fra Folkegrunden har nedfæstet sig paa lykkelig Vis i hans højtelskede Fædrelands Skæbne under de store Verdensstorme, kan det synes mærkeligt, at man havde saa vanskeligt ved at forstaa den naturlige og psykologiske Forbindelse mellem hans Karakteregenskaber og hans Livsarbejdes Resultater. Foreningen af hans Sindsbeskaffenhed med hans Værkers Art. „Derfor falder Læsningen af disse Blade paa sine Steder ligefrem pinlig,“ skrev en af Datidens bedst kendte Patrioter¹⁾ om Livsreddegørelsen og erkendte i samme Aandedræt, at A. D. Jørgensen nationalt var „brændende i Aanden“ som den store Historiker selv havde udtrykt sig om Sønderjyden Gustav Johannsen, men det fælles Kildespring for den folkelige Ildhu og Redegørelsens sjælelige Udslag faldt ikke vedkommende Anmelder ind, skønt det maatte synes nærliggende og egentlig bekræftedes af alle A. D. Jørgensens værdifulde historiske Frembringelser. Uden det ene ikke det andet, ellers vilde A. D. Jørgensens Bøger ikke have været de samme. Hans saakaldte Selvoptagethed, som man indigneret bebrejdede ham, var en nødvendig Bestanddel af denne Arbejdsproces og derfor i Virkeligheden kun en Udfoldelse af det han skrev om Arild Hvidtfelds Danmarkskrønike, da han betegnede den som „en dansk Mands Fortælling, baaren af den ædle Selvfølelse, der er uadskillelig fra Fædrenes Ihukommelse, og den ikke mindre Sanddruhed, der intet vil skjule af, hvad der var svagt og vrangt i Fortidens Idrætter“.

Et lignende Fejlsyn fra visse Anmelderes Side gjorde sig gældende overfor hans afgørende Domfældelse af de nationalliberale Politikere som maadelige Statsmænd og derved medvirkende til Danmarks Ulykke, idet man hævdede, at han paa den Maade havnede i en Selvmodsigelse og gik imod sin egen Ungdoms Sympatier, som han ikke forkastede paa samme Vis. Man oversaa, skønt hans hele Livsvirksomhed ikke talte om andet, at hans Ungdoms nationale Sympatier vel havde samme Genstand, men et langt dybere Udspring. Gennem 1864 lærte han at elske og dømme paa samme Tid, deri er ingen Modsigelse, kun en Inderliggørelse og en Fuld-

¹⁾ Franz v. Jessen i Nationaltidende 16. Marts 1901.

byrdelse af det han et Sted i „Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie“ udtrykker saadan: „Kun Taarer kan bringe nye Kilder til at aabne sig i vort Indre, hvad enten det nu er Sorg og Smerte eller Beundringen for det store og ualmindelige, som lokker dem frem i vort Øje“. Der var altid en forskellig Tone — og navnlig følte han det selv saadan — i hans egen Dom over de Nationalliberale end i den, der fældedes fra andet Hold. Han dømte i Virkeligheden sine egne, hvilket ogsaa lyser gennem Redegørelsen, men den Følelse kendte de andre ikke.

Derfor var det ingenlunde unaturligt, at han — hvad en Indsender i et Hovedstadsblad anførte imod hans Udtalelser i Bogen — i 1895 i Spidsen for 34 fremtrædende Nordslesvigere havde overrakt en Hyldestadresse til daværende Stiftsamtmænd Th. A. J. Regenburg, den kendte Nationalpolitiker, der i sin Tid som Departementschef i det slesvigske Ministerium bar det personlige Ansvar for de saakaldte Tillisch'ske Sprogreskripter i Tidsrummet mellem de to slesvigske Krige, en nationalliberal Sprogtvang, som A. D. Jørgensen alle Dage havde været imod. Alligevel elskede han — om end med dybt Vemod — stadig denne Mand, en af Danmarks ædle Sønner, som engang ombølget af den nationalliberale Bevægelse indtog en historisk Plads, der trods Fejlgreb dog havde haft sin medvirkende Betydning i Danskhedens Udviklingsgang, dens Omfang og Fylde, og dermed ogsaa havde et Krav paa Fædrelandets Taknemlighed, som det for sin egen Skyld ikke maatte glemme. Denne A. D. Jørgensens Opfattelse af den uadskillelige Sammenhæng mellem de forskellige Slægtled i Folket gennem Tiderne lægger hans patriotiske Følelser ned i et Leje baade af Sorg og Glæde, som kun de færreste af hans Kritikere forstod, og den er med til at udmaale Dybden i hans Folkesind, der beundrer det herlige og ikke ophører at elske det vildfarne. Han følte sig aldrig udenfor sit Folk i nogen af dets Livsytringer, skønt det var hans historiske Gerning at værdsætte dem i Enkelthederne som førende til Lykke eller Ulykke. Han fortæller et Sted i „Fortællinger af Nordens Historie“ Sagnet om Odins to Ravne Hugin og Munin, den, som tænker, og den, som ihukommer. Hver Dag flyver de ud over Verden og sætter sig ved Tilbagekomsten paa Gudens Skuldre

for at meddele, hvad de har iagttaget. „Hvad der ligger til Grund for disse Fortællinger,“ siger han, „er jo den Tanke, at Menneske-aanden for at kunne hævde sit Herredømme stedse maa iagttage baade med Øje og Tanke, hvad der foregaar i Livet, men lige saa stadig maa mindes Fortiden og dens Idrætter ... For den, som kun ser det nærværende, bliver Livet let smaat og tomt og forvirrende ved sin Mangfoldighed. For dem, som mindes det store, der har levet, de store Tanker og de store Idrætter, faar ogsaa det nærværende en større Fylde og der lægger sig en Glans over Tilværelsen, som det dybere Sind higer efter og ikke vil miste.“ Altid havde han en løndomsfuld Bevidsthed om, at Fortid og Nutid ikke kan skilles, fordi de gror af samme Jordbund, de har begge deres Rødder i Folkegrunden.

Underligt synes det, at saa faa af den yderst fængslende Bogs Anmeldere i Stedet for at fortabe sig i smaalige Betragtninger over hans Selvbeskæftigelse og fordybe sig i indsnævrende Udfald mod formentlige Blottelser i hans Uddannelse som Fagmand ikke anderledes lod sig betage af den vældige Personlighed, der gennem sine Bekendelser aabenbarer sig i sit Lønkammer og uden Skaansel lukker op til Bunden af sig selv, dybt grebet og heftigt bevæget, midt i det kildekritiske Virkelighedsstudium arbejdende under Inspirationens Naadegave, i sin Virkelighedstroskab løftet af en sjælelig Rytme som Kunstneren i sit Kald, higende langt ud over baade Videnskab og daglige Arbejdskaar mod den frie Tænkning og et til de højeste aandelige Sysler indviet Liv, trods denne sin dybeste Længsel dog aldrig svigtende sin historiske Opgave og derved forklarende sig egen Gaade for den villige Læser. Men man forstod ikke hans Væsens Tveklang. Han var — og Bogen bar unægtelig Vidnesbyrd om det — ikke som de fleste danske Historikere dannet i Bibliotekssalene alene, men formet gennem stærke Livsbrydninger og nationalt Arbejde. Som Grækerne forestillede sig en Historiens Muse, en Værnegudinde, der kaldte paa den enkelte Historikers dristige og selvstændige Meninger midt i Traditionen, havde A. D. Jørgensen — glimtvis i Lighed med Grundtvig, hvis historiske Gerning han forevrigt fortsatte paa sin

egen Maade i visse Retninger — sin egen danske Muse, Saga selv med sit Skjold, vort Folks og hans egen beskyttende Herskerinde, under hvis vaagende Øje og velsignende Haand han tjente i Aand og Troskab som hendes udvalgte Tolk og strenge Sandhedsvidne.

Det skal ikke nægtes, at A. D. Jørgensen yndede at drive et Slags Koketteri med sit utilstrækkelige Grundlag i videnskabelig Henseende, en Art selvfølende Udfordring til den egentlige akademiske Verden, som han kun halvvejs tilhørte og aldrig helt forsonede sig med, men en saadan Leg tillod han sig blot, fordi han netop følte sig denne højlræde Verden overlegen paa enhver Vis, i sin Skæbnes Udvælgelse og sit nationale Kald, i sin Samhørighed med Historien og det levende Folk, i sin Fortidsindsigt og sin Nutidsopgave. Han var tillige den af vore Historikere, der i videst Omfang paa første Haand havde studeret Fortidens Dokumenter og historiske Kilder, hans kildekritiske Arbejdslinie blev banebrydende og han havde benyttet sin grundlæggende Viden til en mangfoldigere og mere omfattende Produktion end nogen anden. Han havde bidraget til at rette forskellige traditionelle Forestillinger saa dybt rodfæstede, at kun de mest uforkastelige tilvejebragte Bevisligheder kunde kuldkastrere dem. Men han følte sig kaldet til sin Livsgerning af en indre Guddomsvilje og ikke af Videnskaben, han havde mærket Aandens Røst tale til sig gennem Fædrelandets Skæbne og han fulgte den lydigt og selvpofrende, da den kaldte ham til kritisk at eftergaa vor nationale Historie gennem tusind Aar. Derfor var hans Selvbevidsthed ikke almindelig Selvgodhed og et selvovervurderende Overmod, men som Udvælgelsens Søn følte han sig i Besiddelse af Ret og Mynlighed til stolt og ubøjelig at gaa sin egen Vej som den bedste og eneste rette. Han havde ikke selv valgt den, men som Grænse-landets Søn havde Skæbnen ført ham paa særlig Vis. Af den Grund lod han sig ikke rokke. Han havde kendt dette famlende under Ungdomslivet, som blev mange Grænsebørns Lod. Det var ikke let for dem at komme frem ad de banede Veje, dertil var Forholdene i Reglen for bevægede. Kampen udefra mod deres Natur og Nationalitet avlede i stærkere Karakterer denne ubændige og dybtfølte

Trang til at være sig selv — koste hvad det vil. Det blev ligefrem en tvingende Nødvendighed for dem at gaa deres egne Baner for ikke at tabe sig selv. Saadan var det ogsaa sket for A. D. Jørgensen. Det gav Fasthed og Sjælsstyrke, som af udenforstaaende Iagttagere let forveksledes med mindre værdifulde Egenskaber, skønt det var en Sten i den Mur, som hegner Modersmaalets og Danskhedens Gaard.

En af de faa fuldt sympatiske Betragtninger af Livsredegørelsen blev samme Efteraar (15. September) skrevet i Illustreret Tidende af Historikeren Troels-Lund, der til Gengæld trængte dybt ind i Forstaaelsen af A. D. Jørgensens særligt sjælelige Struktur og aandelige Kildespring. Han forklarede sin afdøde Kaldsfælles Hemmelighed, hans Væsens Gaade og indre Skudkraft, som noget gudebaaret og dermed oprindeligt for den unge Historiker selv uforstaaeligt og uudgrundeligt indtil den gennem Livsudviklingen klarede sig mere og mere for ham som Kaldets guddommelige Stemme, der drev ham fremad i Gerningen og gjorde alt, hvad han skrev og virkede med sine ualmindeligt rige Evner, til ydre Udtryk for ubøjelig Troskab og Lydighed mod den indre Guddomsrøst. Derfor blev han paa sin Vis en ensom Mand uden at knyttes til Venner og fortrolige i almindelig Forstand, skønt mange droges mod ham og næredes af hans Viden og Personlighedsrigdom, men i Lydhørhed mod sin Opgave blev han den store udkaarede Lysbringer i den historiske Uvidenheds Mørke og betalte Prisen for trofast at følge sin Udvælgelse og derigennem mærke sin egen Livsgaade løses.

Forunderligt nok er der et bestemt Ord eller Udtryk man savner i Troels-Lunds hele smukke Fremstilling og det er Begrebet Profet. Det profetiske er det egentligt store hos A. D. Jørgensen, det præger hans Sprog og hans Syn, hans Gerning og hans Livsmaal, og giver ham trods alt den fremtrædende Plads blandt Nutidens danske Historieskrivere. Saa Troels-Lund det ikke eller vilde han ikke se det? Eller turde han ikke dengang bruge Betegnelsen for ikke yderligere at udæske den oprørte Mening om den Livsredegørelse, som dog for den uheldede vitterlig satte Udvælgelsens Mærketegn paa A. D. Jørgensens Pande og viste ham som Tidens Vægter,

der følte sig kaldet til at vaage over Folket i dets Skæbne og blev — hvad man dog ganske vist dengang kun kunde ane — vor Histories Moses gennem Nederlagets Ørkenvandring mod Genforeningens forjættede Land? I saa Fald er ogsaa Troels-Lunds høje Værdsættelse paa en egen Maade et nyt Vidnesbyrd om Datidens forbeholdne og endnu altfor umodne Vurderingsevne overfor den særlige Karakter af A. D. Jørgensens vældigt gribende historiske Fremtoning.¹⁾

Profetisk Evne og historisk Kald har før været forenet i Danmark og skabte gennem Grundtvigs mægtige Digtergave en af de mest storslaaede Skikkelser i vort Folks Levnedsløb. Ogsaa Grundtvig havde vanskeligt ved at samarbejde med sin Samtids Historikere, der var tilbøjelige til at overse ham som Videnskabsmand. Naturligvis kan Grundtvig og A. D. Jørgensen ikke uden videre sammenlignes, dertil var de altfor forskellige, Jævnføringen bliver kun delvis. Ejendommeligt nok var det oprindelig gaaet A. D. Jørgensen overfor Grundtvig som det gik denne selv overfor Henrik Steffens, hvis aandsbaarne historiske Forelæsninger i Øjeblikket frastødte den unge Grundtvig indtil Virkningen senere skød frem hos ham i rigeste Fylde. Da A. D. Jørgensen i sin første uafklarede Ungdomsbrydning læste Grundtvigs og (Nordmanden)

¹⁾ Indenfor Videnskaben synes det stadig noget vanskeligt at finde og i hvert Fald fremdrage det profetiske hos A. D. Jørgensen. Historikeren Ellen Jørgensens fremragende og dygtige lille Skildring af ham i hendes nyligt udkomne store Værk „Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarundrede“ ejer ikke noget Udtryk i den Retning, det allerinderste i hans Aandspræg, men hun har mange gode og rammende Ord. Man kan forøvrigt — ganske bortset fra Ellen Jørgensens sympatiske Fremstilling — ikke helt værge sig mod den Fornemmelse, at adskillige nutidige Historikere ofte betragter A. D. Jørgensen med en vis Overbærenhed baade i det videnskabelige og i det hele taget som Forbillede, skønt hans Bøger den Dag i Dag er saa levende som nogensinde i Evnen til ikke blot at oplyse, men ogsaa underholde i bedste Betydning, hvorimod en vis Tørhed ikke er fri for at præge den senere historiske Videnskabs Skildringer. Naturligvis er der Undtagelser, men man gør næppe Uret ved at paapege Forholdet, og naturligvis kan man sige om Ellen Jørgensens Bog, at fintmærkende Læsere selv skal ane det profetiske hos A. D. Jørgensen skult bag det smukke og aandfulde i Vurderingen, hvor hun træffende siger om ham, at hans Liv og Virke vidner om den Rigdom, der til alle Tider ligger gemt i Folkegrunden, men en dybere Vejledning turde dog være paakrævet overfor dette afgørende Skel mellem ham og de andre.

P. A. Munchs historiske Værker var „deres Metoder og alt, hvad de repræsenterede — siger han — mig aldeles usmagelige. Munchs vidtløftige Lærdom mindede mig om mine første Studier, da *Stoffet* aldeles overvældede *mig*. Grundtvigs poetisk-filosofiske Behandling forekom mig ikke at være stort bedre end mine egne historiske Fantasier, i hvilke *jeg* aldeles overvældede *Stoffet*.“ Men siden efter Fuldbyrnelsen af hans nationale Udvikling blev det anderledes og nu forstod han Grundtvig som denne Steffens. Det var som den beaandede Skjald Grundtvig søgte til Historien og dens Kilder, derfor var han ret ukritisk i sin Historiegranskning, hans profetiske Genius svang sig i betagende Syner og ophøjet Billedtale, hvorimod A. D. Jørgensen tvang sit historiske Studium ind i Kildekritikens strengt videnskabelige Baner og styrede paa ethvert Punkt sin profetiske Sans under Selvtugtens faste Tøjler. Karakteristiske Eksempler, som dog mærkbart bæres af samme Aand i Udspringet, er her begges første større historiske Arbejder — Grundtvigs Verdenskrønike, der skyldes det over Virkeligheden opløftede profetiske Blik, og A. D. Jørgensens Værk om den nordiske Kirkes Grundlæggelse, som er en videnskabelig Frembringelse af kritiske Undersøgelser. Men begge stod de som nationale Profeter overfor Folket og vilde oparbejde dets historiske Sans, hver havde sin særegne Form, Grundtvig med en Slagkraft som selve Englænderen Carlyle, A. D. Jørgensen paa visse Felter ikke meget ringere. Det religiøse og det digteriske i Grundtvigs profetiske Skaberkraft tiltrak noget tilsvarende og beslægtet i A. D. Jørgensen, som derudfra gav den førnævnte dybtskuende Udlægning af Grundtvigs „Nyaarsmorgen“. Den fremkom i Højskolebladet i Efteraaret (28. August og 4. September) 1896 og viste klart og tydeligt, hvor stærkt han i sin Danskhed og Personlighed var Grundtvigs profetiske Aandsfrænde, skønt han som Videnskabsmand fulgte andre Linier. Alene denne Afhandling betegner hans ejendommelige Særstilling mellem vore Historieskrivere og lader Læseren ane, at han gæster en Mand, der ligesom Grundtvig selv havde drukket af de Kilder, der udspringer paa Aandens Højder, men det syntes at være glemt af de fleste, da Livsredegørelsen offentliggjordes halvfemte Aar senere.

I hans Bedømmelse af Digtet mærkes A. D. Jørgensens levende Følelse af Samhørighed med meget af det, der bølger gennem den højt beaandede poetiske Skildring af Digterens Livsfølelse og aandelige Erfaringer, Anfægtelser og Sjælekampe, Tvivl og Glæde, Danskhed og historiske Kald, Kærlighed til Sprog og Minder, og han finder derigennem et lysende Udtryk for egne Erfaringer og egne Tanker, for egne Sindsbevægelser og egne Tilskyndelser. Det er en Profet, der tolker sin Forgænger og føler dennes Aand leve i sin egen Sjæl.

Han fatter trods alle Forskelle den Grundtvig, der i sin Verdenskrønike sætter sig i Historiens Dommersæde for med Aandens Myn-dighed at dømme de fremfarne Slægter ud fra den hellige Skrifts Lys og varsle Nordens Folk som det udkaarede, og forstaar hans Anfægtelse: er han kaldet til dette Dommerembede og er han salvet til Profet? Han kender som han den livssalige Fordybelse i vort Folks ældste Minder, der betager ham med sine dybe Længsler, og Kaldet til at hente Fædrenes Minde op fra Glemselens Dyb, til at tale derom som om lyse Morgendrømme og overstanden Møde. Han lovpriser sammen med ham Absalon og Saxo, den Historiens Fader saa kær, og berømmer vort Modersmaal, der alene kan ud-sige vort inderste dybeste Liv, det har Skovens Frodighed, Bøl-gernes bløde Fald og Flintens tændende Gnist, det dejligste Sprog paa Mennesketunge, herligt som Livstankernes uopslidelige Klæd-ning. Han føler med ham det velsignede i den Gerning at gaa ind i Almuens Stuer og tale dens eget Sprog, saa Værket krones ved at løfte Folket historisk til Gavn for Fædrelandets Fremtid.

Paa en saadan profetisk farvet Baggrund skal A. D. Jørgensens egen Selvskildring i Livsredegørelsen læses og opfattes. Da lukker den sig forklarende op, hvilket selvfølgelig er lettere nu saa mange Aar efter dens Fremkomst, hvor vi har set den fulde Udvikling og Fuldbyrkelse af hans Livsværk, men alligevel kunde det ikke være skjult for Samtiden, at her talte en Mand, der saa mere i Tingene end de rent udvortes var i sig selv og derudfra følte sig kaldet til baade at dømme og forjætte, dømme maaske mod sin Vilje og mod sit Hjerte, men han kunde ikke andet, naar Sandhedens Aand lagde sine Ord ogsaa paa den skarpe Tunge. Der var

Dom i Bogen, men ogsaa Haab, varslet af Fortiden rejste den Haabet. Forfatteren føler sig som en Frem siger, en Forkynder, en Gudsmænd, en af dem, der i en højere Tjeneste er med til at gøre det muligt for Folket at leve Livet ved at skænke det deres Raad og deres Ord og give det deres Kraft, en Mand, der efter sin Kaldelse har søgt at tyde Tidernes Tegn for sit Folk. Livsredegørelsens Sjæléliv rummede alle de Elementer, hvoraf der dannes en national Profet, og hans Historieskrivning bekræfter det.

Med Henblik paa Grundtvigs ypperlige og betagende Bog „Mands Minde“, en Række historiske Forelæsninger over hans egen Tid, har A. D. Jørgensen udtalt, at i Grunden burde enhver Historiker skrive sit eget Mands Minde. Noget af dette — om end paa en ganske anden Vis end Grundtvig og i langt snevrere Omfang — er sket i hans Livsredegørelse. Det er en inspireret Bog, profetisk i Sprogets Kraft og Skønhed, Talsmand for en historisk Filosofi, der henvender sig til Folkets Samvittighed, og i Besiddelse af de Egenskaber, der udgør Grundlaget for den profetiske Evne: en Redelighed uden Fordomme, et hjerteligt Lede ved alt det uægte, et ukueligt Mod til at se Sandheden i Øjnene, en inderlig Kærlighed til Land og Folk, en Intuition, der sprænger Sjælens dagligdags Grænser og taler ud fra en dybere Indsigt, hvorfra nye Kræfter stiger op.

Det profetiske er en Stjerne, der spiller i mange Farver efter de grebne Sjæles Art, og A. D. Jørgensen havde sin egen Styrke og Glans. Henført til Grundtvig har Biskop Martensen skrevet: „Man plejer i Almindelighed at forestille sig, at det profetiske Blik er Blikket for de første Ting og for de nye Begyndelser i Historien, Blikket for de aandelige Sædekorn i Tiden, for de fremvældende Kilder, der kan blive til historiske Strømme. I dette, hvis dybere Betydning er skjult for Mængdens Blik, ja, hvis Tilværelse meget ofte lades uanset, ser det profetiske Øje Fremtiden, den uvordne.“ Endnu bedre end paa Grundtvig passer disse Ord paa A. D. Jørgensen, som forøvrigt i „Danmarks Riges Historie“ selv har udtalt sig paa lignende Vis om de første Spirer til de store Bevægelser. Hans Profetskikkelse havde sin ganske særlige Karakter, ikke Ekstasens utøjlede Tankeliv eller Fantasiens uhæmmede Flugt, tværtimod laa det uklare

langt fra ham, optugtende holdt han sin temperamentsfulde Lidenskab i Selvdisciplinens aldrig slappede Tømme, men Aanden fra den store Kraftkilde, som ligger til Grund for alt sjæleligt Liv og hvis Virken øves i Sjæledybet, var over ham i udvalgt Betydning, Inspirationen levede som en Tilskyndelse i hans Indre og udløstes gennem hans kunstnerisk skabende Sprog, intuitivt overskuede han Slægternes Færd og Tidernes Gang med Indblik i Menneskesindenes Dybder og Livets Sammenhæng, staaende midt iblandt Folket og levende med i dets Historie som dens gennem Skæbnens Tilskikkelser sælsomt udkaarede Gransker følte han sig i sit Hjerte bestemt til at være den tiltrængte Sandsiger for sit Folk, følte sig bundet til den Opgave at forkynde sin Slægt Sandheden om dens Fortid for at den derigennem ret kunde lære sig selv at kende i Nutiden og gaa lutret ind i Fremtiden. Drevet af en glødende Fædrelandskærlighed, der havde Mod til at sige Sandheden, blev det hans profetiske Kald efter Ulykken at føre det danske Folk ind i en historisk genfødende og frugtbart genrejsende Selverkendelse. Han viste sig ogsaa som Profet deri, at bag det ydre, som han behandlede indenfor den Tid det tilhørte, laa altid ligesom noget indre og eviggyldigt. Derfor var Livsredegørelsen mere visionær end doktrinær og blev ikke mindst misforstaaet af den Grund. Man fattede ikke i hvilken Grad den kildekritiske Videnskabs Forkæmper blev baaret af sit Kalds profetiske Glød og at hans Livsbetydning derfor skulde bestemmes ud fra to modsatte Poler.¹⁾ Hans Levnedsbog blev skelsættende i vor Historie som

¹⁾ Hvor stærkt han nu virker i Forhold til andre Historikere — netop grundet paa hans profetiske Islæt — har cand. mag. Erik Møller paa en halv-ironisk Maade træffende berørt i en Artikel i Berlingske Tidende 14. Februar 1939, hvor det hedder: „Engang i 1897 stod der i Tilskueren en Artikel, som hed: En god Forfatters daarlige Bog. Den var skrevet af daværende Nationalbankdirektør Marcus Rubin og det drejede sig om A. D. Jørgensens Behandling af Frederik VI's Tid i (Fællesværket) Danmarks Riges Historie. Forfatteren replicerede ikke ... Men egentlig havde Nationalbankdirektøren Ret. Der var noget at indvende mod A. D. Jørgensens Skildring af Frederik VI's Tid. Der var ligeledes meget at indvende mod hans Bog om den nordiske Kirkes Grundlæggelse. Der var meget at sige om hans Behandling af de nordiske Folkeviser. Maaske mindst mod Værket om Griffenfeld. Men med alt dette havde Nationalbankdirektøren ogsaa Ret, naar han kaldte A. D. Jørgen-

Udtryk for det dybe og forunderlige Sammenspil mellem disse to forskellige Livselementer, der gennem hans Historieskrivning gav Folket ny Viden og Styrke til selverkendende og genskabende at vandre sin nationale Fremtidsvej efter den haarde Hjem søgelse 1864.

A. D. Jørgensen havde haft Evnen til at tale med Mund og Pen, saa alle lyttede, men den stigende Modstand, som han mærkede paa forskellig Maade, var ham et Tegn paa, at hans Gerning virkede efter Hensigten. „Det vil have været flovt, om det ikke havde været saa,“ siger han, „flovt for mig, der ikke formaaede at slaa igennem, og flovt for Samtiden, som ikke havde kunnet afvinde sin nærmeste Fortid den Interesse at føle sig saaret paa dens Vegne. Kun gennem en grundig Forargelse kan min Opfattelse have Udsigt til at trænge igennem, den skal være en besk Lægedrik, ikke en livlig Vin. Maaske kan den senere Slægt opdage, at den ogsaa har Egenskaber tilfælles med denne. For mig staar den nemlig saaledes, jeg er glad og dybt tilfredsstillet ved denne Sandhedserkendelse, som dette Arbejde har bragt mig.“ Og denne Glæde var saa stor, at han — efter at have berørt sin isolerede Stilling — kunde udtale i et Brev til Marcus Rubin: „De forstaar jo nok, at jeg ikke beklager dette. Jeg har i mange Aar vidst, at jeg skulde skrive denne Tids Historie og at det vilde blive omtrent som det er blevet. Det er endog min raison d'être som Historiker, og naar det er forbi, er jeg færdig som dansk Historiker. Men jeg har aldrig tænkt mig det gjort under saa heldige Forhold som det nu sker. Jeg kan ikke blive overhørt, hver Indsigelse vil bidrage til, at jeg bliver hørt. Og jeg har haft den Lykke først at vinde en nogenlunde fast Stilling. Til mine Følelser for vore Landsmænd, som De giver en saa smuk og varm Omtale, svarer min Forvisning om, at jeg til Gengæld er mangfoldige af dem personlig kær og at jeg

sen en 'god' Forfatter, andre vilde maaske endogsaa sige en stor Skribent. Og det mærkværdige er, at skønt næppe et eneste af A. D. Jørgensens Resultater bliver staaende, saa er hans 'daarlige' Bøger blevet læst og har haft en Indflydelse, som forskellige andre fortræffelige Forfattere — bl. a. Hr. Marcus Rubins — 'gode' Bøger aldrig har faaet og aldrig vil faa.“ Og med Henblik paa Livsredegørelsen siger han: „Hvor bliver alle Forfatterne af de gode Bøger dog uendelig smaa.“

uden Fare kan forarge og saare dem, selv hvor der skal Tid, maaske lang Tid til at give mig Ret.“

Denne Adkomst til at sige Sandheden havde han unægtelig trods alt haft paa en enestaaende Vis hidtil og han følte det som en Skæbnens Naadegave. Efter at have deltaget i Regenburgs Jordefærd i Skanderborg skrev han i en Optegnelse: Det blev paa denne samme Rejse sagt mig som udtalt af en historisk Professor, at jeg havde et enestaaende Privilegium paa at sige, hvad man ikke vilde finde sig i fra nogen anden. Krieger sagde noget lignende og der maa vel være noget om det. Men er det saa, da har jeg jo et stort Ansvar, ikke blot naar jeg taler, men ogsaa hvor jeg tier. . . Den Tale lød i mit Øre: der er kun én Mand her i Landet, som kan vove at sige sligt, vi andre vilde blive flaaede. Det var mig i den stille Aften som saa jeg Dronningen danse med sine Møer og blandt dem den lykkelige Tovelille:

„Hør du, Tovelille min,
du holde op Silken med Haanden din.“

„Fuldt ilde da maatte jeg Kongen love,
kunde jeg ikke Silke ad Jorden drage!“

Har jeg elsket vort Folk og dets Historie inderligt og trofast og har jeg helt hengivet mig — saa maa jeg vel ogsaa kunne slaa Silken for min Fod, ubekymret om Folks Tale kunne rive ned og bygge op, hvor Aanden tilsiger mig.“

Bag Optegnelsernes gribende og skønne Ord mærkes tydeligt, at denne Aftenvandring danner et elegisk Stemningshøjdepunkt i hans følelsesbevægede Sind under Indtrykket og Virkningerne af Stundens alvorlige og tankefulde Selvbetrægtninger. Med dybt Vemod havde han deltaget i denne Begravelse, hvor en af de sidste af den gamle Tids Koryfæer forsvandt fra Skuepladsen, mens A. D. Jørgensen nu selv var en af de mest fremtrædende i den nye Slægt, og da han i den lange stille Sommerkvæld vandrede ene i Skoven ved den dejlige Sø faldt Tanken ham stærkt paa Sinde om de skiftende Slægters historiske Sammenhæng og samtidige Modsætninger. Paa denne Baggrund overvejede han sig selv og sit Virke.

Dagen blev en af hans store sjælelige Opgørelser, hvor han tog Stilling til sit eget Liv og dets Indsats.

Paavirket af den stemningsrige Jordefærd, hvor mange repræsentative og betydende Mænd deltog, har det været ham umuligt at holde sig inde bagefter, men han maa ud i den smukke Natur, hvor Historien har sat sine dybe Spor gennem det nu nedbrændte Skanderborg Slot, som kun har Kirken og et enkelt af sine Taarne tilbage. Denne Rest af den gamle Borg ligger vidunderligt paa Slots-holmen med Udsigten over den herlige Sø, Stedet har talt forunderligt levende til hans opladte Sans, han har set Historiens Begivenheder og Personer træde frem. Her var foregaaet saa meget af det, som han selv havde syslet med, her havde opholdt sig mange af de Mænd og Kvinder, hvis Skæbne han havde gransket. De middelalderlige Folkevisers hyppige Omtale af Slottet var ham et yderligere Vidnesbyrd om dets Benyttelse som et yndet Opholdssted for det danske Hof.

Først mindedes han Danmarks gamle Stormagtstid. Folkevisens malende Ord beretter, at Valdemar Sejr befandt sig her, da Dronning Dagmar laa for Døden i Ribe, men selv om Opholdsstedet i Virkeligheden var Ribe og Dødslejet i Ringsted, hvilket A. D. Jørgensen selv hævder som det rette, har han dog, mens han fra Slotsbanken saa ud i Landskabet, været under Sagnets betagende Magt og uvilkaarlig i Aanden fulgt Kongens sanseløst jagende Ridt til sin døende Dronning, mens de hundrede Svende en efter en faldt fra.

Men der kom andre Tider. Her paa Slottet opholdt Dronning Jutta sig under Erik Plovpenning's sørgelige Broderstrid med Hertug Abel, her modtog Erik Klipping Marsk Stigs Undsigelse og her fik Dronning Agnes Underretning om hans Død i Finderup Lade. Og A. D. Jørgensen ser endnu tristere Billeder fra det Tidsrum, der snart indtraf, hvor Slottet faldt i de holstenske Grevers Magt. Under dets Belejring 1340 maatte Niels Ebbesen lade sit Liv, men hans Navn vil — skrev A. D. Jørgensen selv — ikke blive glemt før vort Folkeliv udslukkes. Kongerne Frederik II og Kristian IV gæstede tit det skønt beliggende Slot, den sidste havde efter Traditionen i sin Ungdom lært begyndende Sømandsskab paa

Søen, og her var Frederik IV viet til venstre Haand til Anna Sofie Reventlow. Trediveaarskrigens jyske Kampe havde bølget omkring Slottet og været med til at ødelægge det indtil det et godt Aarhundrede senere gik tilgrunde.

Det var for ham som om de mørke Skæbner fik Overvægt over de lyse. Ogsaa Slottets Lensmand, den mægtige Rigsraad Mogens Gjøre, havde med den jyske Adel tilstillet Kristian II de Opsigelsesbreve, der indvarslede en Borgerkrig. Hvor forunderligt staar dog de vekslende Slægter overfor hinanden. Skulde Slottets tragiske Afslutningsdrama blive symbolsk i vor Historie? Nej — ingen Livslov kræver noget saadant, intet Folk behøver at gaa under mod sin Vilje, en Slægt kan rejse sig mod en foregaaende Tids Vildfarelse og atter finde den oprindelige Kraft. Men vil det danske Folk høre, vil det besinde sig, vil det følge Sandheden? Maaske ikke fra enhver Side, det staar ham klart, men vil det lytte til ham? Har hans Kald her forlenet ham med en Evne, som ingen anden ejer i tilsvarende Grad? Det synes virkelig saa, man udtaler det fra flere Sider, og under en vis Kamp mellem Tvivl og Haab vender han i Tanken tilbage til Valdemarernes Storhedstid for at styrke sin Sjæl til Gerningens Fortsættelse, fra Valdemar Sejr gaar Tanken til Valdemar den Store, han mindes den kæmpende Konge, han ser den dansende Dronning i sine Jomfruers Kreds og blandt dem Tovelille, ser Livets Strid og Livets Lykke, Kampen og Hengivelsen. Og han føler, at saadan maa det ogsaa være for ham, ud fra sin dybe Fædrelandskærlighed maa han stride for at retlede Folkets Levnedsløb som hans Seergave og hans historiske Indsigt tegner det for ham, han maa elske Folket og dømme det efter Aandens Tilsagn, ubekymret — som Tovelille — om andet end sin Kærligheds Drift, i selve Hengivelsen ligger Forjættelsen gemt trods alt.

„Da jeg den næste Aften kørte ene i Postvogn fra Silkeborg til Viborg,“ skriver han, „havde Livet og dets Forhaabninger, Arbejdet og dets Glæde sejret over de sørgmodige Tanker.“

Tænkte han nu i sin Gernings fulde Udfoldelse paa en anden Tur i Postvogn for en Menneskealder siden, da han ved Nytaarstid kørte gennem Fyn og fattede sin afgørende Livsbestemmelse, som

han her tog op til Eftertanke? Dengang Beslutningen, nu Bekræftelsen.

Dog kunde til Tider en Skælven gennemfare ham om den Modstand, som han forudsaa, og det forklarer et Udbrud som dette til Krieger: „Desværre skal jeg saa have fat i det triste Arbejde — vor Historie 1814—64. Det glæder jeg mig slet ikke til.“ Naturligvis glædede han sig i dybere Betydning, men ogsaa en modig Stridsmand kender til de bævende Øjeblikke. Til Pastor Ludvig Hertel skrev han saa sent som 5. Juni 1897: „Jeg har jo ved min sidste Bog (1814—38) brudt saa at sige med alle: de radikale raser, de gamle Nationalliberale sørger og larmer. I ortodoks-nordslesvigske er misfornøjede, selv altissimus er vred.¹⁾ Alt dette kan jo være i sin Orden, men foruroliger mig ikke, da jeg er vis paa at have Fremtidens Retfærdiggørelse paa min Side. Men i Øjeblikket gør det somme Tider ondt. Dog skal ingen tage det fra mig, at jeg har været Sønderjydernes Historieskriver.“ Og karakteristisk spørger han i samme Brev: „Har De blandt Deres Materiale (til en Bog om Faderen Pastor Hans Wilhelm Hertel, Bidrag til den sønderjydske Folkevækkelses Historie) benyttet tyske Fremstillinger? Hvad vilde De sige om den Dommer, der fældede Dom over Dem alene paa Modstanderens Materiale?“

A. D. Jørgensens Personlighed, der i flere Retninger blev Genstand for saa stærke Angreb efter Redegørelsens Fremkomst, er mærkelig og ejendommelig i Forhold til enhver anden indenfor de tilsvarende Linier. En grundlærd Mand uden Eksamen, en Elsker af tysk Aandsliv som Danskhedens ypperste Forsvarer, en Digternatur som realistisk Historiker, en Videnskabsmand som Folketaler, en religiøs og filosofisk Aand paa Kendsgerningernes faste Grund, en Sjæl med noget af den vilde Fugls Væsen i Embedsmandens tamme Forhold. Men i hans Gerning og Forfatter-

¹⁾ Denne Vrede gjaldt dog vist mest A. D. Jørgensens Skildringer af Fyrerne. I hvert Fald skriver Sofus Høgsbro („Brevveksling og Dagbøger“) efter Nytaarstafet 1898: „A. D. Jørgensens Fremstilling af Kristian den 8. var Kongen meget utilfreds med.“ Hofuviljen paa dette Punkt syntes at være stærk. Ved Nytaar to Aar efter hedder det: „Efter Taflet talte Prins Hans med mig om Kristian 8, hvis Dagbøger ikke var saa paalidelige som A. D. Jørgensen antog, da Kongen havde stillet sig selv i et for gunstigt Lys.“

skab findes Udtryk for alle disse Livsstrengene, der paa en ualmindelig og storslaaet Maade er sammenslynget i Udførelsen af hans historiske Kald — ret forstaaet giver Redegørelsen her fyldestgørende Forklaring.

Efter en længere Sygdomsperiode, hvor han havde Lejlighed til indgaaende at overveje dette historiske Kald i dets hidtige Forløb, nedskrev han i 1888 en Række ejendommelige og fængslende Selvtbetragtninger, hvor han udførligt lader en tænkt Anklager og en lignende Forsvarer drøfte Spørgsmaalet om hans historiske Gernings Art og Betydning.

„Er jeg da overhovedet Historiker eller hvad er jeg egentlig.“ hedder det. „Min Virksomhed er saa forunderlig spredt, jeg optages stærkt af administrativ Embedsvirksomhed, jeg optræder som lærd Historiker, som Foredragsholder og populær Forfatter for de tusind Hjem, som Deltager i Drøftelsen af offentlige Forhold, og saa har jeg endda en Hovedinteresse paa et helt andet Sted, i et endnu ufødt Forfatterskab — hvad er jeg egentlig? ... Da jeg for 20 Aar siden optraadte som kritisk Historiker havde jeg kun i 15 Maaneder ialt dyrket den historiske Kritik, og de enkelte Spørgsmaal jeg behandlede var ligesom grebet i Flugten, opdagede ved første Øjekast... Men et metodisk Studium havde jeg ikke Spor af, ingen Anelse om, jeg savnede det ikke engang. Og jeg har aldrig senere haft Lejlighed eller Lyst til at indhente det saaledes forsømt. Ikke bedre staar det til med min Forberedelse til at skrive Historie. Jeg kan næppe være bekendt at tilstaa, hvor lidt jeg kender til Historieskrivning. Jeg har aldrig læst en større Fremstilling, Thiers, Macaulay eller nogen som helst anden af de store Historikere... Jeg kan altsaa ikke gøre Fordring paa at være egentlig Historiker.“

Saa følger Proceduren.

„Han gik som Forfatter til sit Arbejde uden den tilbørlige Forberedelse,“ lader han sin Anklager sige. „Kunde han ikke have læst det hundrede Steder, hvad der udkræves af en Historiker, og hvorledes har han taget det? Hvorledes var han udrustet i Sprogkundskab, i de mange Hjælpevidenskaber — Palæografi, Heraldik o. s. v. — i Kendskab til den foregaaende lærde Litteratur og de lærde Traditioner ved vort Universitet? Og hvorledes stod det til

med hans Kendskab om fremmede Lande og Kulturer! Han havde ikke rejst og han havde ingen udenlandske Forbindelser, han kendte intet til de store Forfatteres Metode, deres modsatte Stil, deres Verdensanskuelse og Samfundsbetragtning. Hvorledes skulde han kunde være eller kaldes Historiker! Omstændighederne førte det med sig, at han fik et Embede med bestemt historisk Tendens, man kaldte ham Arkivar endog summus historicus. En senere Eftertid vil forbavses ved denne Kendsgerning. Mens man i andre Lande opstiller bestemte Eksamensfordringer for enhver Arkivembedsmand ud over den almindelige videnskabelige Dannelse opgav man ved denne Udnævnelse enhver Garanti for de nødvendige Forudsætninger. Der kan ingen Tvivl være om, at dette har haft sin Betydning i mere end ét Forhold, selv om det kan indrømmes, at et medfødt administrativt Talent her kan have bødet paa Manglerne... Vilde man anlægge en græsk Maalestok paa ham, da maatte man sige, at han hverken var Historiker, Borger eller Folkelærer, om han end havde noget af alt dette, men han var Sofist. Ligesom Sofisterne havde han mange og spredte Kundskaber, en hel Del filosofisk Dannelse og Evne til at finde sig tilrette i Samfundet og Statslivets Opgaver, men fremfor alt havde han dog tilegnet sig den Kunst at kunne anvende Sproget. Ved dets Hjælp forstod han at bringe det mest mulige ud af sin Viden og sine Studier. Det er dette, som forklarer, at han med sine mangelfulde Forudsætninger kunde komme frem i en Tid som den, i hvilken han levede. Man manglede dengang alt. Der skulde paa alle Omraader, paa hvilke han bevægede sig, begyndes forfra, og man maatte derfor være glad for at finde en Mand, som kunde bringe det særlige ind under almindelige Synspunkter, give Antydninger i mange Retninger og hjælpe ud over hindrende Fordomme. Dette var Sofisternes historiske Opgave og deri maa ogsaa hans Betydning søges.“

Nu rykker Forsvareren frem og indrømmer: „Han var en Sofist — men hvad var Sofisterne efter Videnskabens nyeste Resultater? De var en Velgerning for deres Tid, et vigtigt Led i Kulturens Udvikling, og Grækenlands bedste Mænd hørte til deres Klasse, ogsaa Sokrates og hans Lærlinge. Hvorfor bebrejdede ham, at han var fremmed i den store Verdenslitteratur, naar man dog i Kun-

sten ønsker at fremelske det originale, det upaavirkede, naar det er udført med naturlig Kraft og i personlig Sandhed? Hvad skulde der være bleven af ham, dersom han efter saa stærk og vedholdende tysk Paavirkning i sin første Ungdom senere havde tabt sig i fremmede Studier! Og Manglen paa teknisk Uddannelse, hvorledes skal den fremføres som en Anke overfor en saa omfattende Virksomhed, hvorledes vilde denne have været mulig efter de strengere Fordringer. Som Forfatter strakte han sig jo videre end maaske nogen anden dansk Historiker før ham: han begyndte som streng Kritiker, han søgte at give fyldige Skildringer og en dybere Forstaaelse af Emnet baade psykologisk og historisk, han slog ind paa en folkelig Tone for at samle høje og lave om den samme Kærlighed til Fædrenes Minde og han søgte som Embedsmand at bane Vej for historiske Studier i altid videre Kredse.“

Anklageren lader sig ikke afvise og kommer igen. „En saa mangeartet Virksomhed,“ indvender han, „kræver enestaaende Evner, naar den skal bære sin rette Frugt. Her blev det ved Tilløb i mange Retninger. De store Mestre i Kunsten var tilvisse mangesidige, men de var store, hvor de tog fat, og alt bærer Præg af deres Mesterhaand. Her er intet blevet, hvad det skulde være og hvad maaske ét kunde være blevet, om det havde været det eneste.“

Forsvareren undskylder ham. „Husk paa,“ forklarer han, „hvor smaa de Forhold var, i hvilke han sattes. Han var Timelærer og stod udenfor de Lærdes Lag, tidlig blev han gift og han omgikkes kun faa og ubetydelige Mænd. Var dette en Tilskikkelse, som han følte som et Tryk og altsaa burde have frigjort sig for? Ingenlunde, han var lykkelig i det og fandt det svarende til sin naturlige Trang. Hvem vil da sige, at han skulde søge andre Forhold? Hvor var Videnskabens og Litteraturens Venner henne, at de ikke viste ham andre Veje? Da Lejligheden var der, blev han vist tilbage. Saaledes er dette Liv blevet et Kompromis mellem to Faktorer. Han blev Lærer og Embedsmand for at have et Erhverv, da Videnskaben ikke kunde yde ham det. Kunde han have ydet mere, hvis dette havde været anderledes, da falder Skylden og Skaden nok saa meget paa andre som paa ham. Hans dybeste Interesse var optaget af andre Ting.“

Her bryder A. D. Jørgensen selv ind og siger til sin Levnedsskildrer: „Kære, bryd dig ikke om disse Sagføreres Tale! Mit Liv ligger aabent for dig, det har ingen Gaader. Hvad jeg har faaet udført, er lidet eller intet imod, hvad jeg drømte om i min første Ungdom, men det har den store Fordel fremfor Drømmen at være noget virkeligt. Som saadant tilhører det Virkeligheden og er fremkaldt af Virkeligheden, hverken mere eller mindre. Da jeg dog ikke kunde trænge igennem til at blive en Aandens Kæmpe enten i Videnskab eller Livsvisdom, nøjedes jeg med at vise Lydighed overfor de Opgaver Livet gav mig. I denne Lydighed tror jeg bestandig at være gaaet frem til større Resignation. Hvad der har gjort mig det let, var en lykkelig Livsførelse og megen Ligevægt i Sindet, og min utrættelige Drivfjeder var den lidenskabelige Kærlighed til Folk og Fædreland, som jeg fik i Arv fra mit Hjem — ikke den Kærlighed, som er en Ild, men den, som er et Instinkt, en Længsel og en dyb Lykke.“

A. D. Jørgensen fortsætter med at stille sine Arbejdsperioder i Modsætning til sine saakaldte Dovneperioder, hvor han — som han siger — søgte sin „Hvile paa en ejendommelig Maade. Det er som Rovfuglens Hvile i Luften, paa de spændte Vinger, ikke som Kvægets paa Græsgangen eller som Hestens i sin Baas. Store Syner drager forbi Øjet, snart i Solens klare Lys, snart i Nattens drømmerige Skær. Til andre Tider skyder Taageblokke sig frem under det høje Lys og den hele Verden ligger graat i graat. Tillokkelsen ved denne Hvile er dog ikke blot det frie Blik udover Tilværelsen, men ogsaa Følelsen af de ubegrænsede Muligheder for en kommende Virksomhed, Bevidstheden om selv at være Herre over, hvor jeg næste Gang vil slaa ned. Det er den mest guddommelige Form for menneskelig Tilværelse, den som alt Oltidsfolkene tilskrev deres ypperste Gud: Odin paa Lidskjalv, som udsender sine Tankeravne — Zevs paa Olympos, som skuer ud over alle Jordens Lande, begge med den ubegrænsede Evne til at gribe ind i Livets Gang hvor og hvad Øjeblik de lyster.“¹⁾)

¹⁾ Ejendommeligt nok har han i et Brev til C. F. Monrad (1863) givet en lignende begrundet Selvskildring fra sin Ungdom: „Jeg er nederdrægtig doven til sine Tider. Det gaar mig som vort Fædreland, der har sine indolente og

Saadan fødtes Inspirationen i hans Indre, saadan viste sig det profetiske.

Gennem disse fortrinlige Selvskildringer har A. D. Jørgensen ypperlig fremhævet, hvorledes han som Historiker og i sin hele Livsindsats var noget ganske for sig selv, noget enestaaende uden Sidestykke. Hvis man havde spurgt ham, om han kunde tænke sig en anden Mand med lignende Levnedsløb og Livsværk som hans eget, vilde han svare ubetinget Nej. Dertil var det bestemt af altfor særlige Forudsætninger og Tilskyndelser. Det laa udenfor sædvanligt Maal. Troels-Lund udtaler i sin før nævnte Mindeartikel, at for Offentligheden ophørte A. D. Jørgensen paa en Maade at være Menneske, han blev til blot Symbol, Guden, der mærkedes tilstede og indgød uformærkt Ærefrygt og Sky.

Trods det maaske noget for stærke i disse Ord — og Guden paa Piedestalen undgik da heller ikke sine Stenkast — betegner de dog en Skikkelse vidt udenfor sædvanlige Linier og Regler. Som født i vort Grænseland, opvokset under dets Brydninger, med grundigt Kendskab til baade dansk og tysk Litteratur og indlevet i begge Nationers Aandsliv som kun faa, ud fra Blodets Røst og Hjertets Stemme knyttende sig til Danmark, genfødt under dets Ulykke til Folkets Trøster og Vejleder, i Selvtugt tvingende sin rige Evne og frodige Begavelse ind under Livskaldet gik han helt sin egen Vej som Dommer over Fortiden og profetisk Fører for Fremtiden. Maaske kunde han ikke maale sig med Kr. Erslevs vidunderlige Skarpsindighed i at beskæftige sig med de enkelte Akt-

sine lysvaagne Øjeblikke. Siden Nytaar har jeg saaledes f. Eks. næsten intet bestilt. Og dog er jeg naturligvis stadig i Bevægelse. Jeg gaar da og fantaserer, glæder mig over Stormen, over Skyerne, over Træerne o. s. v., men ingenlunde i højpoetisk Stemning, tværtimod ofte inderlig prosaisk. Saa læser jeg lidt, faar et skønt Billede at lege med og bygger de tusinde Luftkasteller. Slappes saa Aandens Spændkraft, saa hensynker jeg i Melankoli. I saadanne Tider vegeterer jeg kun, men det er dog en sjælelig Vegetation. Planterne gør jo det samme, og hvem har sagt, at Mennesket kun kunde blive Dyr, ikke Plante. Jeg for mit Vedkommende foretrækker det sidste. Saa gaar jeg og søger at udgranske den Vætte, der lever i et Dyr, den Idé, Skaberen har nedlagt i det, og sammenligner vore Fædres Mening med min, og det er nu morsomt, som Andersen siger. Enden paa slige Perioder, naar de staar paa i længere Tid, og de altid bliver sørgmodige, er sædvanlig en religiøs Besindelse."

stykker, men hverken Kr. Erslev eller nogen anden ejede hans geniale Intuition og Skaberkraft til paa Virkelighedens Grund at levendegøre Historien og derigennem gribe sine Læsere med Fædrelandskærlighedens Magt.

Det har ogsaa sin Grund deri, at hans Fortidsbetragtning gennem den ærlige Sandhedssøgen dog som oftest præges af et vist Lyssyn, hvorom han siger, at noget kan ligge i Naturellet, et lysere Blik paa vort Folks hele historiske Udviklingsløb, men andet stammer fra, at han personlig har maattet føle en saa dyb og vedvarende Smerte over Følgerne af vore Statsmænds Misgreb, at han er bleven mildere i sine Domme til alle Tider. Dette lyse Syn er altsaa ikke noget ubevidst tilsigtet, men et Sindets Løvspring ud fra en indre Bekræftelse. „Jeg har i Sandhed været lykkelig i Bevidstheden om, at det forundtes mig at arbejde for Danmark,“ lyder det som hans Sjæls inderste Taknemmelighedstone.

Til Pastor Ludvig Hertel udtalte han i et af sine sidste Aar Ønsket om, at de maatte mødes paa Skamlingsbanke — om end som gamle Mænd — for at mindes de Længsels og Haabets Timer, som de i deres Ungdom tilbragte i Fællesskab, da de mødtes i Sønderjydsk Samfund. Det Ønske gik ikke i Opfyldelse og A. D. Jørgensen blev ingen gammel Mand. Efter et Par Maaneders Sygdom, en Lungelidelse, hvis Udspring sikkert kan føres tilbage til den stærke Gigtfeber fra de unge Aar paa Landet, døde han 5. Oktober 1897 i sin fulde Manddomskraft, men hans Gerning var tilendebragt, og den senere Udvikling har vist, at den lykkedes. Den er efter Nordslesvigs Genforening med Kongeriget blevet et uløseligt Islæt i vor nationale Udvikling. Hans profetiske Værk var fuldført.

Hans Grav er paa Frederiksberg Kirkegaard, hvor han blev jordfæstet under store Æresbevisninger.

Hvor stærkt hans Bortgang ramte viser følgende Optegnelse, som den sønderjydske Talsmand Gaardejer Peter Grau nedskrev ved hans Død: „... Ham var det, der holdt alle Traade i sin Haand. Han talte det afgørende Ord, hvor det trængtes, han var Autoriteten, for hvem alle bøjede sig. Imellem os Mennesker af saa forskellig politisk Farve lød aldrig Mislyd, han forstod at

holde alt ude, han var Enhedsmærket og Bannerføreren for vor hellige Sag, hans Opfattelse var raadende her og Syd for Grænsen . . . Om Aftenen samlede vi, en Del unge Mennesker, alle Venner af vor Sag, og dér lød den samme Klage. Det er ikke det, at det er Sorgen for den enkelte, sagde én, det er en Ulykke for vor Sag. Hvem fylder hans Plads, og atter nævnedes Navne og forkastedes. Dagen derpaa var jeg indbudt til et Fællesmøde for de 4 store sønderjydske Foreninger. Det var et gribende Møde. Her sad alle disse fremragende Mænd, der hver for sig eller i Fællesskab havde ofret Tid eller Kræfter for vor Sag, var beredt til at gøre det i Fremtiden, fra graahaarede Mænd til ganske unge Studenter sad de der, alle var grebne af Sorgen for den afdøde. Dæmpet og med vemodig Klang faldt Ordene. Jeg har kaldt dem sammen for at spørge dem, hvem tager vi nu i Rigsarkivarens Sted, alle indser vi, at hans Plads kan ikke fyldes med nogen enkelt Mand. Var den Mand til, maatte vi kende ham, jeg vil spørge dem, om nogen af dem har én at foreslaa. Alle blev tavse, ingen svarede. Rigsarkivarens Død er større Ulykke end om hele vor Bestyrelse var død, sagde et Bestyrelsesmedlem af en af de 4 store Foreninger, jeg ved ingen, der kan træde i hans Sted. Selve Arbejdet kan vi andre maaske gøre, sagde en anden, vi maa tage os saa meget mere sammen. Og saaledes talte man videre. Aldrig har jeg følt mig grebet af Øjeblikkets eller Stillingens Alvor som her mellem disse Mænd, men frem af Smerten over det, vi havde mistet, brød for mig en Straale af Fortrøstning, og skulde jeg i dette Øjeblik forme min Følelse til Ord, maatte de lyde: Held os, at vi i vort Arbejde for vor Sag har Venner som disse, dér her er nærværende! Og held os, at vort Arbejde er et saadant, at dets Ve og Vel saa mægtigt kan gribe og bevæge. A. D. Jørgensen er død midt i sit skønneste Arbejde, hans Aand vil være over dem han har arbejdet sammen med, og Arbejdet vil fortsættes som han har lagt det tilrette.“¹⁾

A. D. Jørgensen havde ogsaa selv følt, at hans historiske Virke i Hovedsagen trods alt var fuldbyrdet, og han udtaler i sin Rede-gørelse Ønsket om at vende tilbage til sin Ungdoms aandelige

¹⁾ Citeret efter F. C. Kaalund-Jørgensen og P. Mikkelsen: A. D. Jørgensens sønderjydske Historieskrivning i Udvalg.

Sysler. „Sokrates, o Sokrates, at sidde ved dine Fødder og ældes,“ udbryder han betaget — og udtaler sig i det sidste Leveaar i et Brev til Højskoleforstander Christoffer Bågø begejstret om „de Tanker og Sysler, som optog mig i min første Ungdom og som jeg aldrig har holdt op at elske og længes tilbage til. Naar dette er tilendebragt tror jeg, at jeg har arbejdet pro virili i vort Lands Historie.“ Allerede 1888 havde han skrevet til Religionshistorikeren H. S. Vodskov, der boede paa Frederiksholm i Smaaland:

„Jeg mindes Alkibiades's Ord: naar jeg hører Sokrates's Røst maa jeg stoppe Ørerne til som for Sirenerne, thi ellers vilde jeg komme til at sidde der ved hans Side og ældes! De fælder Ved og rydder Sten og dyrker Nordens Guder og det hele lyder for mig som en Opfyldelse af mine Ungdomsidealer netop at forsone de to Ting: Arbejde og Mythologi. At sidde ved Sokrates's Side og ældes — det har i en hel Menneskealder, snart sagt, lydt for mig som det mest bedaarende af al Livsførelse. Og dog er det gaaet mig og gaar det mig som Alkibiades (sans comparaison) at jeg kan ikke lade være med at blande mig ind i Athenernes Anliggender. Hvad er her det rette? Er det ene Svaghed og det andet Styrke eller ligger Afgørelsen af, hvad vi vælger, i en Tilfældighed eller hvad? Jeg har lagt mig det saaledes tilrette, at jeg anser Handling her i Livet, Oplevelser, praktisk Arbejde o. s. v. for et aandeligt Næringsmiddel, en Livsfunktion lig den legemlige Bevægelse og Næring, mens Meditationen er det egentlige Liv, det for hvis Skyld det andet finder Sted (ad modum: ikke leve for at spise — men spise for at leve). Men holder dette Stik? Fortrænger dette Arbejde ikke det andet som Gøgeungen de ægtefødte Unger? Det er vel snarest denne Selvbeprejdelse, der vækker Uro, naar man midt i sin Travlhed afbrydes af den store Eneboer paa Frederiksholm. Jeg søger da at trøste mig med, at jeg har levet en Ungdom, som helt optoges af denne Syssel med sokratiske Overvejelser, at jeg af og til river mig løs fra alt andet for atter at hengive mig til den og at jeg haaber vist engang igen at kunne sige Farvel til andet end dette. Men vil det da ikke være for sent? En Kejser skal dø staaende, sagde Vespasianus. Det er et stolt Ord og enhver, som arbejder trofast i sit Kald, har vel Ret til med Stolthed at

sige det til sig selv, men er det ikke tillige et halvt fortvivlet Ord? Hvor langt ædlere er det ikke med et rigt Livs Erfaring at sætte sig hen til Sokrates, der jo ogsaa var til Aars, og saa ældes ved hans Side. Men man har jo kun saa ringe Del i at afstikke sit eget Livs Bane.“

Ved sin Død var han kun 57 Aar gammel, men maaske var det dog en Lykke, at han døde paa Højden af sin Hæder. Han efterlod et Forskningsarbejde og en Embedsgjerning, der begge var saa omfattende, at de hver for sig var tilstrækkelige til at fylde et langt Menneskeliv. For alle selvstændige Sjæle kommer der et Punkt og et Øjeblik, hvor de maa gøre op og gaa mod Traditionen, hvis den store Livsopgave skal løses. Uden dette Mandighedens Adelsmærke vil ingen kunne bestige Høvdingesædet. Kaldet koster og de fleste viger rædde tilbage, men A. D. Jørgensen havde sin Længsels Mod og sin Udvælgelses Kraft til at gaa frem og derved blev han netop den han var. Han viste Urigtigheden af det gamle Ord, at Kærlighed gør blind. Den sande Kærlighed er klartskuen som ingen anden Følelse.

Han vilde være blevet verdensberømt som Carlyle, hvis han havde været født i et stort Rige, men hans stærke Aand og herlige Evner blev i den rette Stund skænket som Forsynets Gave til vort lille Fædreland, han blev det levendegjorte Udtryk for det dybeste og rigeste i den danske Folkegrund, det inderste i Folkesjælen, det trofaste i sønderjydske Sind, det udødelige i Historiens Aand. Hans Minde vil aldrig dø saa længe Danskheden lever i Sønderjylland.

Han var en Konge i det Rige, hvor Historien og Danskheden mødes, og de Ord, hvormed hans Livsreddegørelse slutter, kan staa som Overskrift over hans eget Liv: „Enhver fribaaren Mand, som i Alvor vil noget stort, bærer Kongespir og Krone, om end hans Rige er nok saa lille. Om det ses paa ham eller ikke ses, har intet at sige. Hvor han har sit Arbejde, hvor han fylker sine Tanker, hvor hans Hjerte bevæges i Kampen for at gøre Fyldest i sit Kald, dér er han Herre og Konge. Men Kronen bæres kun af den, som er Kronen voksen, og Leg er ikke den kongelige Pragt. Straaler Kronen af det røde Guld, da vidner det om Sejrens Lykke og

Glæde, men funkler der ædle Stene paa dens Ring, da minder de om tunge Taarer.“

A. D. Jørgensen er et af de Navne, der i stigende Grad vil fæstnes i Fædrelandshistorien og bevare sin blivende Plads som en af Stjernerne paa Danmarks Himmel, hvor det i de lyse Tider vil funkle som Morgenstjernen og i mørke Nætter tænde Haabets Glimt gennem de tunge Skyer.

NAVNEFORTEGNELSE

- Abel, dansk Konge, 227
 Absalon, Biskop, Statsmand og Hærfører, 72—73, 87, 101, 108, 134, 138, 222
 Adam af Bremen, Krønikeskriver, 71
 Agnes, dansk Dronning, 227
 Alkibiades, græsk Statsmand og Hærfører, 237
 Allen, C. F., Historiker, 49, 77, 86, 107, 120
 Andræ, C. C. G., Politiker, Matematiker, 172
 Anna Sofie, f. Reventlow, dansk Dronning, 228
 Ansgar, Nordens Apostel, 89
 Arrebo, Anders, dansk Digter, 191
 d'Arrest, H. L., Astronom, 86
 Aubert, Ludvig, norsk Sprogforsker, 127
 Båggø, Christoffer, Højskoleforstander, 92, 130, 185, 237
 Bahnsen, Martin, Stænderdeputeret, 22, 47
 Barfod, Frederik, Historiker og Politiker, 54, 65, 78, 96, 107—8, 202—5, 211, 213
 Beyer, Sille, Forfatterinde, 172
 Bille, C. St. A., Politiker, Redaktør, 181, 202, 207
 Birkedal, Vilhelm, Valgmenighedspræst, 65
 Birkeland, M., norsk Rigsarkivar, 61, 122, 150, 158, 164, 170
 Bismarck, Otto v., tysk Statsmand, 205
 Bjerge, Poul, Højskolelærer, 92, 161
 Bjørnson, Bjørnstjerne, norsk Digter, 65, 72, 79—81, 83—84
 Bluhme, J. B., Hofpræst, 22
 Bojsen, F. E., Politiker, Højskoleforstander, 49
 Brahe, Tyge, Astronom, 108
 Brandes, Edvard, Forfatter, Politiker, 175
 Brandes, Georg, Litteraturkritiker, Forfatter, 42—46, 117
 Bricka, C. F., Historiker, Rigsarkivar, 66, 185
 Brorson, Hans Adolf, Biskop og Salmedigter, 117—18, 191
 Buchwald, Emil, Overlærer, 206
 Carlyle, Thomas, engelsk historisk-etisk Forfatter, 221, 238
 Clausen, H. N., teologisk Professor, Politiker, 207—9
 Clausen, H. V., Magister, Historiker, 19, 177, 197
 Curtius, Ernst, tysk Arkæolog og Historiker, 68
 Dagmar, dansk Dronning, 227
 Dahl, Hans, Sprogmand, Præst, 141
 Dahlmann, F. C., tysk Historiker og Politiker, 69
 Dante Allighieri, italiensk Digter fra Middelalderen, 98
 Darwin, Charles, engelsk Naturforsker, 46
 David, N., Politiker og Nationaløkonom, 159
 Disraeli, Benjamin, Jarl af Beaconsfield, engelsk Statsmand og Romanforfatter, 202
 Djurklou, G., Friherre, Oldtidsforsker, 91

- Ebo, Ærkebiskop og Missionær, 89
 Engelhardt, Conrad, Arkæolog, 70
 Erik Emune, dansk Konge, 154—55
 Erik Klipping, dansk Konge, 227
 Erik Plovpenning, dansk Konge, 227
 Eros, græsk Kærlighedsgud, 57
 Erslev, Kr., Professor, Historiker, 77, 108—13, 115, 117, 155, 157—59, 214, 235
 Eskil, dansk Ærkebiskop, 138
 Estrup, J. B. S., Politiker, 166, 177
 Evaldsen, Chr., Præst, 35
 Ewald, Johannes, dansk Digter, 32, 42, 118—19, 191
 Ezekiel, Profet, 94
- Fabricius, Johan Christian, Zoolog, 22
 Fabricius, Knud, Professor, Historiker, 124, 126
 Fibiger, Otto, Rektor, 30
 Flor, Christian, Professor, 65, 187
 Forchhammer, J. C., Geolog, 49
 Frederik II, 227
 Frederik IV, 228
 Frederik VI, 131, 224
 Frederik VII, 26, 27, 53, 115, 131, 139, 166, 205
 Friericia, J. A., Professor, Historiker, 66, 77, 114—15, 117, 125—26, 128—29, 150, 157—59
 Friis, Aage, Professor, Historiker, 46, 92, 128, 165, 172
- Geijer, E. G., svensk Digter og Historiker, 32
 Gert, holstensk (den kullede) Greve, 72, 73, 134
 Gjøe, Mogens, Rigshofmester, 228
 Goldschmidt, A. M., dansk Digter, 159
 Graae, Thomas, Journalist og Skribent, 53
 Gram, Hans, Historiker, 68
 Gregor den Store, romersk Pave, 40
 Griffenfeld, Peder Schumacher, Statsmand, 36, 37, 101, 123—26, 129, 158—60, 180, 182, 194, 212, 224
- Grundtvig, Johan, Arkivmand, 162—64
 Grundtvig, N. F. S., Præst, Videnskabsmand og Digter, 13, 21, 45, 80, 93, 140, 160, 220—23
 Grundtvig, Svend, Folkemindeforsker, 115
 Goethe, J. W., tysk Digter, 32
- Hall, C. C., Statsmand, 86, 204, 208
 Hammerich, Frederik, Præst, Historiker, 39
 Hans, dansk Konge, 140
 Hans, dansk Prins, 229
 Hansen, Constantin, Historiemaler, 85
 Hansen, H. P., Rektor, 198
 Hansen, J. A., Politiker, 79
 Hansen, Octavius, Politiker, 115
 Hansen, P., Litteraturkritiker, 156
 Hansen, Povl, Højskoleforstander, 92, 114
 Hansen, Rasmus, Højskoleforstander, Forfatter, 61
 Hansen-Jacobsen, Niels, Billedhugger, 18
 Hanssen, H. P., sønderjydsk Politiker, 19, 29, 137, 196—201.
 Hauch, Carsten, dansk Digter, 49
 Hegel, G. W. F., tysk Filosof, 32
 Heiberg, Anna, Fru Johanne Luise Heibergs Adoptivdatter, 172
 Heiberg, Johan Ludvig, dansk Digter, 167, 169
 Heiberg, Johanne Luise, Skuespillerinde, 10, 159, 165, 169—74
 Helweg, Ludvig, Kirkehistoriker, Præst, 39
 Henriksen, Nis, Herredsfoged, 22
 Hertel, Hans Wilhelm, Præst, 229
 Hertel, Ludvig, Præst, 65, 180, 211, 229, 235
 Hertz, Henrik, dansk Digter, 159
 Hitler, Adolf, tysk Statsmand, 136
 Hjelholt, Holger, Arkivar, Historiker, 117
 Holberg, Ludvig, dansk Digter, 118—19, 191, 193
 Holger Danske, dansk Sagnhelt, 205

- Holm, Edvard, Historiker, 77, 159
 Holm, Harald, Politiker, 201
 Hostrup, J. C., Præst og Digter, 92
 Hvidtfeld, Arild, Historieskriver, Rigskansler, 108, 215
 Høffding, Harald, dansk Filosof, 46, 92
 Høgsbro, Sofus, Politiker, 163, 166, 177, 209, 229
 Højer, Andreas, Historiker, 22
 Ibsen, Henrik, norsk Digter, 58
 Ingemann, B. S., dansk Digter, 107, 147
 Jacobsen, J. C., Kaptajn, Brygger, 102, 106
 Jakob, Patriark, 34
 Jansen, Karl, Professor, 143
 Jeremias, Profet, 57
 Jessen, Edvard, Præst, 30—32
 Jessen, Edvin, Sprogforsker, 68
 Jessen, Franz v., Journalist og Forfatter, 215
 Jessen, Jens, sønderjydske Politiker og Redaktør, 199
 Job, gammeltestamentlig Skikkelse, 56—57
 Johannsen, Gustav, sønderjydske Politiker, 18, 104, 196, 199, 215
 Junggreen, J. P., sønderjydske Politiker, 104, 199
 Jutta, dansk Dronning, 227
 Jürgensen, Elise, f. Bahnsen, 22
 Jürgensen, Markus Adolf, Farver, 22
 Jørgensen, Ellen, Historiker, 87, 105, 123
 Jørgensen, Harald, Arkivar, Historiker, 20, 50, 87, 105, 123
 Jørgensen, Ida, f. Pedersen, 50
 Jørgensen, Troels, Højesteretspræsident, 19, 152
 Kaalund-Jørgensen, F. C., Skolekonsulent, 236
 Kant, Immanuel, tysk Filosof, 32
 Karl Gustav, svensk Konge, 101
 Kierkegaard, Søren, religiøs-filosofisk Forfatter, 10, 49, 148
 Kingo, Thomas, Biskop og Salmedigter, 101
 Kirsten, Folkevisens „Liden Kirsten“, 95
 Klopstock, F. G., tysk Digter, 30
 Knud Lavard, dansk Hertug, 191
 Knud Magnussøn, dansk Konge, 179—80
 Koch, L., Præst og Historiker, 128
 Koch, Peter Kristian, sønderjydske Redaktør, 65, 108
 Koppel, Elise, f. Jørgensen, 165
 Krieger, A. F., Politiker, 77, 85—86, 102, 162, 165—70, 172—73, 176, 181, 208—10, 226, 229
 Kristian I, 65
 Kristian II, 22, 30, 119, 138—39, 180, 228
 Kristian IV, 126, 227
 Kristian V, 78, 95
 Kristian VI, 65
 Kristian VIII, 19, 127, 129—31, 148, 180, 183—84, 187, 201, 207, 229
 Kristian IX, 53, 208
 Kruse, Carl, Murermester, 196
 Larsen, A. C., Bibliotekar, Religionshistoriker, 115, 196
 Lefolli, H. H., Rektor, 97
 Lehmann, Orla, Politiker, 59, 208—9
 Lembcke, Edvard, Skolemand og Digter, 18
 Levy, M., Bankdirektør, 177
 Loke, nordisk Gudeskikkelse, 70
 Lorenzen, Nis, Lilholt, sønderjydske Politiker, 187
 Lorenzen, Peter Hjort, sønderjydske Politiker, 127, 187
 Luther, Martin, Reformator, 101
 Lüth, Nikolaki, Adjunkt, 32
 Macaulay, T. B., engelsk Historiker og Politiker, 230
 Madvig, J. N., dansk Filolog og Politiker, 115, 209
 Magnussen, Finn, islandsk Oldgranskere og Mytolog, 32
 Mantzius, Kristian, Skuespiller, 65

- Margrete, Dronning, 109—10, 151
 Marsk Stig, Erik Klippings Drabsmand, 79, 227
 Martensen, H. L., Biskop, 137, 165, 172, 223
 Matzen, Henning, Professor, Politiker, 31—32, 48
 Meldahl, F., Arkitekt, 102
 Michel Angelo, italiensk Billedhuger, Maler og Arkitekt, 161
 Mikkelsen, P., Skolemand, 236
 Monrad, C. F., Kollaborator, 30, 48, 50, 52, 55—56, 59, 63, 66, 83, 118, 164, 176, 184, 195, 198, 233
 Monrad, D. G., Biskop og Statsmand, 182
 Monrad, J. H., Præst, 46
 Moses, religiøs Lovgiver, 220
 Munch P., Historiker og Politiker, 128, 165
 Munch, P. A., norsk Historiker, 221
 Müller, Max, Professor, Sprogforsker og Religionshistoriker, 143
 Møller, Erik, cand. mag., Journalist og Historiker, 114, 224
 Mørk Hansen, M. Præst, 189
- Napoleon III, fransk Kejser, 47, 58
 Neergaard, N., dansk Politiker og Historiker, 130, 132, 159, 204
 Niels Ebbesen, jydsk Herremand, 73, 79, 180, 227
 Nielsen, Oluf, Historiker, 68, 155
 Nielsen, Rasmus, Filosof, 72
 Nissen, Jørgen, Præst, 128
 Nørregaard, Jens, Højskoleforstander, 92
- Odin, nordisk Gudeskikkelse, 70, 216, 233
 Olrik, Hans, Historiker, 200
 Oppermann, L., Matematiker og Sprogmand, 49
 Ottosen, Johan, Historiker, 197
 Ovid, romersk Oldtidsdigter, 30
- Pallas Athene, græsk Gudinde for Visdom og Tapperhed, 74
- Paludan-Müller, Casper, Historiker, 86, 107, 120, 155
 Paulus, Apostel, 36, 38, 40
 Pedersen, Ida, Frk., 50
 Petersen, Niels Mathias, Sprogmand og Historiker, 49
 Ploug, Carl, Digter og Politiker, 50, 58, 79, 96, 100, 115, 156, 198
 Pytheas, græsk Oldtidsrejsende, 86
- Rahbek, Kamma, Bakkehuset, 168
 Rahbek, Knud Lyhne, Forfatter, 168
 Regenburg, Th. A. J., Stiftamtmand, Nationalpolitiker, 52, 54, 58, 64, 65—66, 107, 184, 216, 226
 Reinhardt, C. E. F., Historiker, 110, 112
 Rimestad, Chr., Forfatter, 115
 Rimestad, C. V., Redaktør, Politiker, 48
 Rode, Vilhelm, Studenterpolitiker, 206
 Rosenberg, Carl, historisk og politisk Forfatter, 65, 93, 115
 Rubin, Marcus, Nationaløkonom, Historiker, 77, 113—14, 157, 159, 224—25
 Runeberg, J. L., finsk Digter, 32
 Rørdom, H. F., Præst og Kirkehistoriker, 72, 87, 103
- Saxo, dansk Historieskriver, 61, 67, 73—75, 79, 134, 140, 144, 179, 222
 Schelling, F. W. J., tysk Filosof, 32
 Schiern, F., dansk Historiker, 49, 69, 77, 86, 108
 Schiller, F., tysk Digter, 30
 Schleisner, P. A., Etatsraad, Læge, 115
 Schmidt, C. P. Christensen, Filolog, Skolemand, 207
 Schmidt, Rudolf, Forfatter, 72, 80—81, 83—84, 189
 Schrøder, Ludvig, Højskoleforstander, 46, 92
 Secher, V. A., Rethistoriker, Rigsarkivar, 156, 163, 175
 Sejer, dansk Soldat

- Shakespeare, William, engelsk Digter, 42, 49—50
- Skau, P., sønderjydske Gaardejer og Politiker, 199
- Snorre, islandske Skjald og Historie-skriver, 141
- Sokrates, græsk Filosof, 10, 49—50, 231, 237—38
- Spinoza, Baruch, hollandske Filosof, 41
- Sponneck, Wilhelm, Rigsgreve, danske Statsmand, 209
- Steenstrup, Japetus, Naturforsker, 86, 151, 153, 155
- Steenstrup, Johannes, Historiker, 77, 107, 151—55, 159
- Steffens, Henrik, Filosof og Naturforsker, 220—21
- Steffensen, H. C., Generalauditør, Politiker, 58, 64
- Stemann, Helga, Kammerherreinde, 102
- Stenholdt, This, Ravsted, 187
- Stensen, Niels, danske Videnskabsmand, 41—42, 49, 100—1, 125, 130
- Storm, Gustav, norske Historiker, 109, 151
- Struensee, J. F., Greve, danske Kabinetsminister, 117
- Stub, Ambrosius, Digter, 143
- Stærkodder, norske Sagnkæmpe, 49
- Svend Estridsen, danske Konge, 153
- Svend Grate, danske Konge, 152, 179—80
- Termansen, Niels Jokum, Politiker, 91, 105
- Thaysen, Jørgen, Gaardejer, Rinknæs, 33
- Thiers, L. A., fransk Statsmand og Historie-skriver, 230
- Thomsen, Wilhelm, Professor, Sprogforsker, 45
- Thorvaldsen, Bertel, Billedhugger, 100
- Thyra Danebod, danske Dronning, 194
- Tietgen, Carl Frederik, Finansmand, 15
- Tillisch, F., danske Statsmand, 52, 216
- Tor, norske Gudeskikkelse, 70
- Tordenskjold, Peder, Søhelt, 104
- Tove Folkevisens „Tovelille“, 73, 79, 226, 228
- Trier, Ernst, Højskoleforstander, 91, 95, 100
- Troels-Lund, T., Historiker, 46, 77, 84, 92, 159, 219—20, 234
- Tyge, Biskop, 96
- Uffe den spage, danske Oldtidshelt, 202
- Uhland, J. L., tysk Digter, 30
- Ulfeld, Eleonore Kristine, 180
- Ussing, J. L., Arkæolog og Filolog, 86
- Valdemar Atterdag, 73, 110, 112
- Valdemar den Store, 48, 73, 134, 152, 179, 228
- Valdemar Sejr, 95, 97, 104, 147, 154, 191, 227
- Wedekind, A. C., tysk Historiker, 68
- Wegener, C. F., danske Historiker, 107—8
- Verdelin, Engelline, Frk., 172
- Vespasianus, romerske Kejser, 237
- Wieland, C. M., tysk Digter, 98
- Wilhelm I, prøjsiske Konge og tysk Kejser, 65
- Vodskov, H. S., Religionshistoriker, 43, 165, 237
- Wolf (Wulff), Andreas, oprettede Københavns første Teater, Selskaber og Skuespil var tyske, 193
- v. Zedlitz, O. A., prøjsiske Statsembedsmand, 233
- Zevs, græsk Gudeskikkelse, 233
- Zinzendorf, N. L., Greve, Brødrømenighedens Stifter, 63
- Zoega, Georg, Oldgransker, 22, 98—100, 149—50
- Øhlenschläger, Adam, Digter, 85, 118—19

INDHOLD

Forord	5
Mindesang	7
I Nutidens Lys	9
Barndom og religiøs Udvikling	21
Ungdom og national Udvikling	47
Første Historieskrivning	64
Større biografiske og historiske Værker	98
Kildekritik og videnskabelig Særstilling	143
Rigsarkivar. Krieger og Fru Heiberg. Politisk Stilling	160
Nye Opfattelser. Sønderjydsk Virksomhed	179
Delingstanken	201
Tilbageblik	214
Navneregister	241

A. D. JØRGENSEN

Sønderjyllands Historiker

Efter Bogen om H. P. Hanssen, Nordslesvigs Skaber, som P. Lauritsen kalder ham, følger nu en Levnedsskildring af den nordslesvigske Høvdings store Læremester, Historikeren A. D. Jørgensen. Det var 1864, som gav ham Indvielsen. Nye Betragtninger gik da som et aandeligt Jordskælv gennem hans Personlighed og prægede hans Indstilling. Han følte sit Kald og fulgte det. Grænselandets to Sjæle boede i hans Bryst, og den danske sejrede. Virkeligheds-sansen groede frem hos ham og lutrede hans Følelse. Han siger selv, at hans utrættelige Drivfjeder var den lidenskabelige Kærlighed til Folk og Fædreland, som han fik i Arv fra sit Hjem, den Kærlighed, som er et Instinkt, en Længsel og en dyb Lykke.

A. D. Jørgensens Gerning fik en mægtig og tilsidst afgørende Betydning for Danmark, og Delingsgrænsen er, siger P. Lauritsen, Resultatet af hans Livsværk.

Af P. Lauritsen udkom tidligere:

H. P. Hanssen, Nordslesvigs Skaber

„P. Lauritsens Fremstilling er ikke blot smuk, den er ogsaa sand. Det Billede, han tegner af Nordslesvigernes første Mand, vil blive staaende. Det hviler paa et omfattende Kildemateriale, som er gennemarbejdet til Bunds. Først vises den unge H. P. Hanssen, Historikeren A. D. Jørgensens talentfulde Lærling og Elev, senere den modne Mand, en fremragende Politiker og Taktiker. P. Lauritsen har med denne Bog sat H. P. Hanssen det Æresminde, denne Danmarks gode og trofaste Søn fortjener.“ N. P. Jensen. Pris Kr. 10.75.

Gyldendal